

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI ALMAN EDEBİYATINDA BELLEK

YANSIMALARI

DOKTORA TEZİ

Gonca KİŞMİR

Ankara- 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI ALMAN EDEBİYATINDA BELLEK

YANSIMALARI

DOKTORA TEZİ

Gonca KİŞMİR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ünal KAYA

Ankara- 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

Gonca KİŞMİR

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI ALMAN EDEBİYATINDA BELLEK

YANSIMALARI

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../201...)

Gonca KİŞMİR

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
I. GİRİŞ	6
1. Belleğin İki Yönü: Anımsama ve Unutma	6
2. Bellek Kavramı Üzerine	11
3. Almanya’da Bellek Patlamasının (Memory- Boom) Tarihi Gelişimi	25
4. Kültür Çalışmalarında Bellek Kuramları	46
4.1. Aby Warburg	46
4.2. Maurice Halbwachs	50
4.3. Jan Assmann	55
4.4. Aleida Assmann	61
4.5. Pierre Nora	68
4.6. Harald Welzer	76
5. Anımsama Kültürü ve Edebiyatı	81
5.1. Kuşak Kavramı Üzerine	90
5.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Edebiyatında Üç Kuşak	94
6. Araştırmada Son Durum	100
7. Yöntem	109
II. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI ALMAN EDEBİYATINDA BELLEK YANSIMALARI.....	112
1. Birinci Anımsama Kuşağı Örneğinde	113
1.1. Martin Walser’in Biyografisi	113
1.2. Bir Yazar Olarak Geçirdiği Aşamalar	123
1.2.1. Grup 47’ye ve Yazarlığa Adım	123
1.2.2. Politika ve Tarihin Yeniden Yorumlanması	126
1.2.3. Edebiyat Tartışması Bağlamında Tarihin Değerlendirilmesi	137

2. Bir Pınar Gibi Adlı Eserin Özeti	144
3. Bir Pınar Gibi Adlı Eserde Bellek Mekânı Olarak Wasserburg	147
3.1. Bellek Mekânı Olarak Wasserburg'un Önemi	147
3.2. Bellek Mekânı Wasserburg	150
4. İkinci Anımsama Kuşağı Örneğinde	188
4.1. Uwe Timm'in Biyografisi	188
4.2. Bir Yazar Olarak Geçirdiği Aşamalar	198
4.2.1. 68 Kuşağı Yazarı Uwe Timm	198
4.2.2. Yazarlığa Adım ve Edebi Yönü	203
4.3. Kardeşimin Örneğinde Adlı Eserin Özeti	209
4.4. Uwe Timm'in Kardeşimin Örneğinde Adlı Romanında Aile Belleğinin Kültürel Belleğe Aktarılması	212
4.4.1. Aile Belleğinin Kültürel Belleğe Aktarılmasının Nedeni	212
4.4.2. Aile Belleğinin Kültürel Belleğe Aktarılması	214
5. Üçüncü Anımsama Kuşağı Örneğinde	239
5.1. Marcel Beyer'in Biyografisi	239
5.2. Bir Yazar Olarak Geçirdiği Aşamalar	242
5.2.1. Yazarlığa Adım ve Edebi Yönü	242
5.2.2. Geçmişin Yeniden Yorumlanması	246
5.3. Yarasalar Adlı Eserin Özeti	254
5.4. Yarasalar Adlı Eserde Tarihi Gerçekleri Kurmaca Aracılığıyla Anımsama	258
5.4.1. Tarihi Gerçeklerin Kurmaca Aracılığıyla Aktarılmasının Nedeni	258
5.4.2. Tarihi Gerçekleri Kurmaca Aracılığıyla Anımsama	261

III.

SONUÇ.....	286
Genel Değerlendirme	286
Özet	293
Abstract	294
Kaynakça	295

Kısaltmalar

BPG: Bir Pınar Gibi

KÖ: Kardeşimin Örneğinde

Y: Yarasalar

SS: Schutzstaffel (Koruma Birliği)

SA: Sturmabteilung (Fırtına Birliği)

CDU: Christlich Demokratische Union Deutschlands (Hristiyan Demokratik Birlik Partisi)

SPD: Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Alman Sosyal Demokrat Partisi)

DKP: Deutsche Kommunistische Partei (Alman Komünist Partisi)

SDS: Sozialistischer Deutscher Studentenbund (Alman Sosyalist Öğrenci Birliği)

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Martin Walser'in "Bir Pınar Gibi" (Ein springender Brunnen, 1998), Uwe Timm'in "Kardeşimin Örneğinde" (Am Beispiel meines Bruders, 2003) ve Marcel Beyer'in "Yarasalar" (Flughunde, 1995) romanlarının bellek ile ilgili kuramlar açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası Alman edebiyatında farklı kuşaklara ait yazarlarda anı süreçlerinin ortaya çıkış nedeni ile bu romanlardaki bellek türlerinin neye işaret ettiği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Söz konusu bu romanlardan yola çıkarak özellikle eserlerin arka planında anlatılan II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası gibi tarihi olguların nasıl anımsandığı/anımsatıldığı toplumların geçmişle hesaplaşması bağlamında değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında değerli bilgi ve deneyimleriyle bana her zaman yol gösteren ve beni destekleyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ünal Kaya'ya teşekkürlerimi sunarım. Yine bu çalışma boyunca her zaman beni destekleyen ve aydınlatan Sayın Öğr. Gör. Dr. Sevil Onaran'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Tez İzleme Komitesi üyeleri Sayın Prof. Dr. M. Osman Toklu ve Sayın Doç. Dr. Nihat Ülner'e de çalışma sürecinde vermiş oldukları akademik katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Son olarak bu çalışma sırasında bana her zaman destek olan sevgili eşim Aykut Kişmir'e ve canım aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

I. GİRİŞ

1. Belleğin İki Yönü: Anımsama ve Unutma

Bellek kavramının iki yönünü oluşturan anımsama ve unutma insan belleğinin biyolojik ve psikolojik boyutunu açıklamaktadır. Nitekim bu kavram ile ilgili tanımlara bakıldığında (Boyer; Wertsch, 2015) belleğin bu iki boyutunun ön plana çıktığı görülmektedir. Türkçede bellek (hafıza) kavramının karşılığı, Latince “memoriae”, İngilizcede “memory”, Fransızcada “m  moire”, Almancada ise “Ged  chtnis” şeklindedir. Bellek, T  rk Dilinin Etimolojik S  zl  ğ  ’ne g  re (Eyuboğlu, 2004: 83-84) imlerin, izlerin, algıların toplandığı, saklandığı yer olarak tanımlanmaktadır. Eş anlamlısı hafıza ise, “hıfz”dan t  remiştir, yani tutma, saklama, bulundurma, belleme yeri anlamına gelmektedir. Duden S  zl  ğ  nde ise (www.duden.de, 2015) bellek, yetenek, fiziksel veya zihinsel s  recin uygun bir fırsatta bilin  te ortaya   ıkabilmesi i  in, bunların beyinde kaydedilmesidir.¹ Bellek kavramı adı altında varlık, zihindekileri muhafaza etmek, korumak, kaydetmek ve canlandırmak; anımsama g  c   şeklinde tanımı yapılmaktadır. Felsefe S  zl  ğ  ne g  re ise (Brugger; Sch  ndorf, 2010:144) deneyimlerimizi, davranış bi  imlerimizi ve bilgiyi depolayıp sonradan yeniden öğretmeye bellek denir. Anımsama s  recinde elde etmiş olduğumuz bilgileri de kullanarak, anlık duygularımıza g  re değ  rlendiririz ve değ  şik bellek t  rleri ortaya   ıkar: s  resine g  re kısa ve uzun s  reli bellek. Kısa s  reli belleğın kapsamı genellikle

¹ Bu   alışmada Almanca kaynaklardan yapılan alıntılar tarafımdan   evrilmiştir.

yedi bilgi biriminden oluşur ve saniyeler içerisinde ortaya çıkar, en fazla birkaç dakikayı alır. Buna karşın uzun süreli bellek ise günleri hatta yılları kapsar, içerik ve kapsam açısından sınırlanamaz. İçeriğine göre ise dışa ve içe dönük bellek olarak sınıflandırılır. Yaşanmışlıklar bilgi ve becerilere göre farklı depolanır. Dışa dönük bellek, episodik ve semantik bellektir. Episodik bellek bireysel yaşanmışlıkları ve otobiyografik olayları içerir. Semantik bellek bilinçli olarak sahip olduğumuz bütün bilgileri kapsar ve yeniden canlandırabiliriz. İçe dönük bellek ise daha önce depolanan fakat ihtiyaç halinde düşünmeden kullandığımız bilgileri/eylemleri (bisiklet sürmek, yüzmek, kayak yapmak veya müzik aleti çalmak) kapsar. Belleğin tanımı disiplinlerin bakış açılarına göre farklılaşmakta ve bellek denen olgu genellikle metaforlar ve alegoriler ile açıklanmaktadır. Tıpkı Alman kültür araştırmacısı Aleida Assmann (1999), Alman sosyolog Harald Welzer (2010), Fransız tarihçi Pierre Nora (2006) ve Hollandalı Psikolog Douwe Draaisma (2015).

“Belleğimizin genişçe bir odaya benzediğini varsayalım. Yüksek pencerelerden ışık alan temiz ve düzenli bir oda. Anılarınız duvardaki uzun raflarda sıralanmış, kaydedilmiş, listelenmiş, titizlikle muhafaza ediliyor. Sakince yaklaşın ve raftan bir kitap, bir klasör alın. Klasörün bağlarını açıp sayfaları karıştırıyorsunuz ve kısa bir süre sonra aradığınız şeyi buluyorsunuz. Masaya yöneliyorsunuz ve bulduğunuz hazineyi masanın parıltılı yüzeyine yayıyorsunuz. Şimdi oturun, istediğiniz kadar zamanınız var. Burası sessiz, kimse rahatsız etmez sizi. Okumayı bitirdiğinizde sayfaları tekrar birleştirip klasörü bağlayın ve rafa geri koyun. Şimdi tekrar odayı kolaçan ediyorsunuz, bakışlarınız belli belirsiz ışıldayan ciltlere takılıyor

ve sonra bulunan hiçbir şeye bir dahaki ziyaretinize kadar dokunulmayacağına bilinciyle kapıyı arduktan kapatıyorsunuz. Çünkü biliyorsunuz ki, siz içeride değilseniz hiç kimse giremez buraya” (Draaisma, 2015: 9).

Hollanda Groningen Üniversitesi’nde bellek çalışmalarını psikoloji ve felsefe alanlarının bakış açısına dayanarak sürdüren Douwe Draaisma’nın, belleği sanal bir mekâna benzeterek belleğin tanımını ve özelliklerini açıkladığı söylenebilir. Bu benzetme ile belleğin işlevinin kaydedilen, depolanan bilginin bir uyarıcı aracılığıyla tekrar kullanılması, anımsanması yani anlamlandırılması sonucuna varılabilir. Elbette bu benzetmede bahsedilenin aksine anılarımız o kadar da düzenli bir şekilde bizi beklememektedir. Hiç umulmadık bir zamanda çok daha karmaşık ve hala anlaşılamayan bir şekilde anılar örneğin bir anımsama aracı ile (bir fotoğraf, bir koku, bir kitap, bir söz, bir cümle, bir resim vs.) harekete geçerek, geçmişin kapısını açmakta, birden ortaya çıkmaktadırlar. İnsanın çevresinde duyduğu, gördüğü, hissettiği, tattığı ve kokladığı her şeyin, istemsiz bir anı olduğu ve belleğin o sonsuz derinliklerinde nöbet tuttuğu söylenebilir. Amerikalı psikolog Schachter’ın (2001: 496) da belirttiği gibi “anılarımız zayıftır, fakat geçmişte olan, şimdiki zamanda inandığımız ve gelecekte beklediğimiz güçlü ürünler” olarak belleğimizde etkisini sürdürür.

Diğer taraftan bellekte anımsama kadar onun ikiz kardeşi olan unutmanın da önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Bellek denen olgunun anımsama ve unutmaya dayandığını, yani iki taraflı bir yapı olduğunu vurgulayan Astrid Erll, unutma işlevinin toplumsal önemine dikkat çekmektedir. Çünkü unutma işlevi ile bellek kendini yeniden oluşturmak/biçimlendirmek durumundadır. Astrid Erll (2005: 7-8) anımsamanın unutma eylemi ile başa baş giden bir edinin olduğunu dile getirerek, anıları unutma denizinde

küçük adalara benzetir. Dolayısıyla unutmak bir kural iken, anı kural dışıdır ve unutma eylemi de en az anımsama eylemi kadar önemli fiziksel ve toplumsal işlevlere sahiptir. Günlük yaşamımızda kullandığımız “evet hatırlıyorum”, “hayır hatırlamadım/hatırlayamadım”, “aklıma gelmedi”, “öyle mi olmuştu?” gibi ifadeler belleğimizin bu iki önemli yönünü açıklamaktadır: anımsama ve unutma. Bilindiği üzere, bir durumu veya olayı anımsamak için önce unutma işlevinin gerçekleşmesi gerekmektedir. İstendiğinde hemen aklımıza gelen anılarımız, bazen nazlanır ve bir türlü dilimizin ucuna gelmez, bazen de bu anılar istenmediği halde zihnimizi meşgul eder ve böylece bellekte varlıklarını sürdürmeye çalışırlar.

“Birey neden unuttur, neden anımsayamaz? Bunun üç nedeni olabilir: Birincisi, olaylar tekrarlanmadığı ve iletişimde bahsedilmediği için, basit bir şekilde unutulur. İkincisi, olaylar başka durumlarla benzerlik gösterdiği için beyin bunları kaydetmeye değerli bulmaz. Üçüncü neden ise yaşanmışlıklar travma nedeniyle unutulabilir, bastırılabilir” (Nicklas, 2015: 10).

İçselleştirilen deneyimler, anılar ve bilgiler “anlamlı, faydalı ve aynı zamanda sorunlu bir mülk olan bellek” (Lenz, 1996: 8) tarafından beynimizin bir yerlerinde kaydedilmekte, yönlendirilmekte ve sonra su yüzüne çıkmaktadır. Bu bağlamda bellek bazen bunaltabilir hatta zehirleyebilir veya tam tersine kafa karışıklığından ve umutsuzluktan da koruyabilir. (Blight, 2015:302) Dolayısıyla anımsama ve unutmak eylemlerinin aslında birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğu ve anımsamak kadar unutma eyleminin de olumlu ve olumsuz taraflarının olduğu söylenebilir. Örneğin bazen insanın yaşamında anımsamak istemediği bir travmatik durumu unutması, iyileştirici bir etkiye sahip olabilir. Örneğin Auschwitz’i yaşamak zorunda kalanların yaşadığı acıları

anımsamak istememesi/unutması gibi. Sonuç olarak belleğin, zihnimizde anımsamak ve unutmak kavramlarıyla sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu ve bu aralarındaki ilişki nedeniyle değişken yapısını kaydetmek, korumak, canlandırmak ve anlamlandırmak ya da anlamını değiştirmek, bastırmak, istenmeyen kayıtları geçici de olsa silmek ya da kabul edilebilir kılmak olarak tanımlayabiliriz. Bu öz bilgiler ışığında bellek kavramının disiplinlerarasılık açısından nasıl tanımlandığı çözümlenecektir.

2. Bellek Kavramı Üzerine

“Kendisine de şaşırır insan, unutmayı öğrenemediği ve sürekli geçmişe bağlı kaldığı için: ne kadar uzağa, ne kadar hızlı koşarsa koşsun, zinciri de koşar peşinden. Bir mucizedir bu, ha deyince gelir, ha deyince gidiverir, daha önce de hiçtir, daha sonra da bir hiçtir, ama yine de bir hortlak gibi çıkagelir ve bir sonraki anın huzurunu bozar. Zamanın tomarından her an bir yaprak kurtuluverir, inişe geçer, döne döne uçar _ sonra geri dönüp insanın kucığına konar. Sonra “anımsıyorum” der insan ve kıskanır hemen unutuveren ve her anın öldüğünü, sisin ve gecenin içinde kaybolup sonsuza dek yok olduğunu gören hayvanı” (Nietzsche, 2015: 5-6).

Alman filozof ve kültür eleştirmeni Friedrich Wilhelm Nietzsche “Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası - Zamana Aykırı Bakışlar- 2” adlı eserinde insanı hayvandan hatta diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğin anımsamak olduğunu vurgulamaktadır. “Yorulmak bilmeden bir çember halinde dönüp duran” (Nietzsche, 2015: 6) bellek, anılarımızın, deneyimlerimizin ve hayata dair yaşadığımız her şeyin biriktiği ve depolandığı yerdir. İnsanın belleğinde yer edinen geçmişe dair yaşanmışlıklar veya deneyimler bir köşede çağrılmayı ya da istemsiz otağa çıkmayı beklemektedir. Bazen bir koku, bir ses, bir renk; bazen de bir isim, bir eşya, bir mekân vesile olup belleğimizin içinde bir gezintiye çıkararak, kayıtlı olan bir anıyı ya da

geçmiş bir yaşantıyı/tecrübeyi gün yüzüne çıkartır. Anımsama yetisine sahip olan her insan yaşadıkça yaşadıklarını hem anımsar hem unuttur. Bazı anılarını hayatı boyunca anımsar, bazılarını beynin derinliklerine iter ve bazılarını da sonsuza kadar unuttur/unutmak ister.

Bellek araştırmacısı ve Mısırolog Jan Assmann (2015), bellek kavramı denince genellikle akla bir iç olgunun geldiğini dile getirmektedir. Belleğin mekânı bireyin beynidir, yani belleğin beyin fizyolojisiyle, nöroloji ve psikolojiyle ilgili olduğu saptanmıştır. (Welzer, 2002/ Draaisma, 2015/ Boyer; Wertsch, 2015) Fakat Jan Assmann (2015: 26) belleğin neler içerdiğini, henüz içerdiklerinin nasıl organize olduğu ve ne kadar süre ile muhafaza edileceğini, bireyin kapasitesinden çok, toplumsal ve kültürel dış koşulların belirleyici olduğunu vurgulamakta ve bu bağlamda da belleği, dış boyuta göre dört grupta sınıflandırmaktadır:

1) Mimetik bellek, taklit sonucu edinilen davranışları kapsar ve günlük yaşamımızdaki pek çok davranış, taklit etmeye bağlı alışkanlık ve kurallara dayanır. Örneğin yemek yapmak, bilgisayar kullanmak, yazı yazmak gibi eylemler mimetik belleğimizdeki davranış alanlarıdır.

2) Nesneler belleği ise isminden anlaşıldığı üzere, çevremizdeki eşyaları (ev, sokak, giysi, alet-edavat vs.) kapsar ve bu bağlamda insanın kendisini yansıtır. İnsana geçmişini, atalarını, yani şimdiki zamanın içinde farklı geçmişleri anımsatır. Örneğin daktilo, gramofon, kart postal, mektup gibi.

3) İletişimsel bellek, insanın iletişim sonucu dil/anlaşma yeteneğini geliştirmesiyle oluşur. Dolayısıyla bireyin diğer bireylerle etkileşiminde bilinç ve bellek önemli bir role sahiptir. Günlük diyaloglarımız bu bellek türünün en önemli kaynağını oluşturur.

4) Kültürel bellekte de diğer üç bellek türünün bütünlük içinde bulunduğu alan söz konusudur. Rutin taklitler "gelenek" statüsünü kazandığı zaman, yani amaca yönelik anlamın ötesinde bir anlama sahip olduğunda kültürel belleğin alanına girer. Kültürel anlamın aktarımı ve canlandırılma biçimi olarak yazınsal yapıtlar, anıtlar, heykeller, müzeler, idoller de buna örnek gösterilebilir (J.Assmann, 2015: 27-28).

Tıpkı Fransız Sosyolog Émile Durkheim gibi, J. Assmann da bireyin belleğinde dış koşulların belirleyici olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle mimetik bellek, nesneler belleği, iletişimsel ve kültürel bellek olarak yaptığı sınıflandırmada, hep bir dış faktörün etkisinin varsayımıyla (bir nesne ya da sembol gibi) hareket eder. Antropolog Pascal Boyer ve James V. Wertsch'in, Cambridge Üniversitesi'nde ekibi ile gerçekleştirdiği "Zihinde ve Kültürde Bellek" (2015: 37) adlı çalışmada ise bellek süreçlerinin kimlik, ortak kültürel norm ve tarih bilincinin oluşturulmasındaki seçici rolü üzerinde durmakta ve belleğin, geçmişle ilgili bilgi ve deneyim çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

"Otobiyografik anılar kendiliğin temel bileşenini oluşturur.

Locke, kişisel anıların yitirilmesinin kişinin kimliğini yitirmesiyle eş anlamlı olduğunu öne sürer. (...) belleğin işlevi, bol miktarda yaşanmış ayrıntı içinden anlamlı ve genel bilgiyi çekip çıkarmaktır. Oysa benliğe dair anılar söz konusu

olduğunda, aksine, yaşanmış ayrıntıları kaybetmek sanki her şeyi kaybetmek gibi gelir insana” (Boyer, Wertsch: 2015: 39).

Dolayısıyla belleğin, kimliği belirlemede ya da bir yaşantıya şimdiki zamanda eklemlenebildiğinde önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Ancak anılar sözlü olarak öykülendirildiğinde belleğin, gerçek işlevi olan anıların sahnelenmesi/ canlandırılması durumu ortaya çıkar. J. Assmann, belleğin belirleyici rolünün dış faktörler olduğuna işaret ederken, Pascal Boyer ve James V. Wertsch belleğin kimliği ve tarihi yapılandırma gücüne dikkat çekmektedirler.

2000 yılından bu yana Hannover Üniversitesi’nde ekibi ile bellek konusunda deneye dayalı çalışmalar yapan sosyolog Harald Welzer, belleğin gelişimini biyolojik, psikolojik ve toplumsal gelişmelere dayandırmaktadır. Belleğin özellikle de insanlar arasındaki ilişki ve iletişim yoluyla oluştuğu, zaman içinde geliştiği, yani “dinamik” bir yapıya sahip olduğu vurgulanmaktadır.² Welzer ve ekibi 2002 yılında yayımlanan “Opa war kein Nazi” adlı çalışmasında anımsamak için grup ve bireylerin duygu dünyalarının önemli olduğunu ve duyguların yaşanan durumlara bağlılığını vurgulamaktadır. Duygular ne kadar kuvvetli olursa, anılar da o kadar güçlü olacağı sonucuna varmıştı (Welzer, Moller, Tschuggnall, 2002: 160).

Welzer bir sosyolog olarak belleğin toplumsal etkileşimine ağırlık verirken, Gießen Üniversitesi’nde edebiyat bilimci Astrid Erll ise belleğin, anımsama ve anı kavramları

² Daha sonra bellek kuramları bölümünde ayrıntılı bir biçimde ele alınacak olan Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs’ın görüşleri de bu doğrultudadır.

ile ilişkisini dil özellikleri açısından ele alır. Erll'e göre (2005: 7), anımsama bir süreçtir ve anılar da onun dile dökülmüş, öykülendirilmiş yaşanmışlıkların ifadesidir. Bu nedenle bellek değişebilen bir yapıya sahiptir, sürekli kendini yeniler ve gözlemlenmez.

Diyebiliriz ki anımsamanın bir başı ve sonu yoktur; anılar aniden gelir, kalır veya yeniden kaybolur. Ancak anılar söze döküldüğünde/öykülendiğinde tıpkı tüm öykülerde olduğu gibi bir girişe, bir sona sahip olur. Dolayısıyla belleğin her zaman dil ile bir ilişkisi vardır ve aynı yaşantının zaman içinde farklı bir şekilde yorumlanabilmesi de belleğin ve öykülendirmenin tabiatına dayandırılabilir. Çünkü bellek yaşanmışlıklarını biriktirmeye, deneyimlerine bağlı olarak her şeyi yeniden yorumlama yeteneğine sahiptir ve herhangi bir zamanı olmayan bu öykülendirilmiş anılar toplamının bir parçası olur. Buradaki en önemli şey ise yeniden öykülendirilen anıların, bellekte en yeni kurgusuyla saklanmasıdır. Bu duruma Günter Grass'ın 2006 yılında yayımlanan "Beim Häuten der Zwiebel" (Soğanı Soyarken) adlı biyografik çalışması örnek verilebilir. Kendi geçmişiyle yüzleştiği bu eserinde yazar, SS birliğine katıldığını itiraf etmiş ve böylece belleğinde sakladığı bu anısını öykülendirerek, şimdiye kadar sakladığı anılarını, kitabında çizdiği tarihsel çerçevenin içine yerleştirmiş ve kendisi için anlamını vurgulamıştır. Başka bir deyişle, yazarın II. Dünya Savaşı ve sonrasına ait anıları bu edebi eser ile bir anlam kazanmış, kültürel belleğin bir parçası olmuştur.

Bu noktada Birgit Neumann'ın "Erinnerung- Identität – Narration" (2005) ve Christian Gudehus, Ariane Eichenberg ve Harald Welzer'in "Gedächtnis und Erinnerung" (2010) kitaplarında belleğin en önemli özelliğinin heterojen bir yapıya sahip olduğunun dile getirilmesi, Erll'in görüşünü de desteklemektedir. Belleğin homojen bir yapıda olamayacağı, aksine anıları koruyan farklı söylemleri bir arada tutabilen ve sürekli kendini yenileyen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Buna bağlı

kalarak da bellek, mekâna, zamana ve toplulukların, milletlerin/ kişilerin içinde bulundukları duruma göre değişebilir, belleğe yeni bilgiler eklenebileceği gibi bazı anılar unutulabilir, bazıları bilinçli bir şekilde silinebilir ya da sözlü olarak farklı bir şekilde yorumlanabilir. Dolayısıyla bellek bazı bilgileri depolayan, dönüştüren, bazılarını bastıran, bazılarını da silen bir aygıt gibi görülebilir.

Peki, bellek çalışmalarının tarihi açıdan incelenmesi nereye dayanmaktadır? Bellek sanatı³, “ars memoriae” ya da “memoriativa” kavramının geçmişi, batı kültür geleneğinin önemli bir kesitini oluşturan Antik Yunan’a kadar uzanır. Bu kavram ilk defa tarih literatüründe, M.Ö. 6. yüzyılda Yunan şair Simonides tarafından belleği bir görüntüyü/olayı anımsatması (mnemoteknik) bağlamında kullanılmıştır. Romalılar bu sanatı retorik sanatının beş alanından biri⁴ olarak kabul ettikleri için bu kavramı Ortaçağ’dan Rönesans’a kadar getirmişlerdir (J. Assmann, 2015: 37). Batı Dünyasının bellek ile ilgili çalışmalarına bakıldığında genellikle şair Simonides’in anımsama teknikleri bağlamındaki öyküsü alıntılanmaktadır (A. Assmann, 1999: Pethes; Ruchatz, 2001: 194/ Gudehus; Eichenberg; Welzer, 2010: 141-147/ J. Assmann, 2015: 37/ Draaisma, 2015: 243-244).

Anımsama denilince dile getirilen bu öykü Simonides’in, Selanikli bir asil olan Skopas tarafından düzenlenen akşam yemeğine davet edilmesiyle başlar. Simonides

³ 18. yüzyıldan önce sanat ve zanaat kelimeleri birbirinin yerine kullanılıyordu. Sanatçı kelimesi sadece ressamlar ve besteciler için değil aynı zamanda ayakkabıcılar, at arabası tekerliği yapımcıları, simyacılar ve liberal sanatlar öğrencileri için de kullanılıyordu. 18.yüzyıldan sonra sanat kavramı ikiye ayrıldı; güzel sanatlar kategorisi ve zanaatlar/ popüler sanatlar (Shiner, 2001: 22- 23).

⁴ Bilindiği üzere retorik etkileyici ve ikna edici konuşma sanatı anlamına gelmektedir. Antik Yunan’ın önemli filozoflarından Aristoteles retoriği buluş, düzenleme, deyiş, bellek ve sunuş olarak beşe ayırmıştır. (bkz. Jan Assmann, Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 2015).

Tanrı ve kahramanların yanı sıra, bu dünyadan göç etmiş insanlar için de ücret karşılığı şiirler okuyan bir şairdir. Ziyafetin ilerleyen saatlerinde ev sahibi, Simonides'den evindeki eğlence münasebetiyle kendisini bir şiir ile onurlandırmasını ister. Simonides ise, ev sahibeleri adına sadece “İkiz Tanrılar Kastor ve Pollux’u” metheden bir şiir okur. Skopas’ın, bu şiir karşısındaki tavrı oldukça alaycıdır ve şair Simonides’e anlaştıkları ücretin yarısını vereceğini, ücretin diğer yarısının ona şiirini adadığı İkiz Tanrılar tarafından verilmesi gerektiğini söyler. Kısa bir süre sonra Simonides’e dışarıda iki ziyaretçinin onunla görüşmek istediği söylenerek, salondan dışarı çağrılır. Simonides dışarı çıkar çıkmaz tören salonunun çatısı çöker ve böylece görülmez ziyaretçiler Kastor ve Pollux, Simonides’i çöküntü altında kalmaktan kurtararak, methedildikleri şiirin ücretini ödemiş olur. Fakat tören salonunda her şey yerle bir olmuş ve kimse cesetlerin kime ait olduğunu çıkaramamıştır. Ancak Simonides eşyaların yerleri ve yemek masasında kimin nerede oturduğunu gözünün önüne getirerek anımsamayı başarır (A. Assmann, 1999: 35).

Bu öyküde vurgulanan nokta, Simonides anımsayarak ve mekân bilgisini birleştirerek, tam şematik bir tablo ortaya çıkarmıştır. Bu hikâyeden, belleğin bir mekâna sahip olduğu, yani anımsamak için mekânın önemli olduğu ve böylece belleğin bir kayıt makinesi gibi çalıştığı sonucuna varılabilir. Kişiler, nesneler/ objeler, mekân, zaman bir nevi çağrışım yoluyla yaşanan olayı anımsamada önemli bir role sahip olan “anımsama figürleri” (J. Assmann, 2015: 46) olarak görev yaparlar. J. Assmann (2015: 298) da belleği bir mekâna benzetererek, bu mekânda sadece bireyin değil, aynı zamanda ailelerin, kuşakların da anılarının çözümlenebildiğini savunmakta ve ona göre anımsama figürleri, duyularla algılanabilir anıyı kavram ve resim ile birleştirmektedir. Bu nedenle anımsama figürleri grup temellidir, geçmişini yapılandırır ve grubun kimliğini

somutlaştırır, böylece somut bir olay, yer, kişi grubun anlatısını algılanabilir kılar (J. Assmann, 2015: 46).

Günümüzde genel olarak bellek modellerine baktığımızda 20. yüzyılda Fransa’da sosyolog Maurice Halbwachs’ın kolektif bellek üzerine çalışmaları dikkat çekmektedir. Aynı dönem kuramcılarında Alman sanat tarihçisi ve kültür bilimcisi Aby Warburg, Avrupa resim belleği konusundaki çalışmaları ve arşivi ile toplumsal belleğe vurgu yapmaktadır. 21. yüzyılda ise, bakış açımızı yaşadığımız mekânlara çeviren Fransız tarihçi Pierre Nora, “bellek mekânı” (lieu de mémoire- Erinnerungsort) çalışmasıyla bellek konusuna ulusalcılık penceresinden bakmaktadır. Diğer bir önemli model ise Almanya’da kültür araştırmacıları A. ve J. Assmann’ın bellek ve bellek içeriğinin kavranmasında yaptıkları çalışmalarıdır. Söz konusu bu araştırmacıların bellek çalışmalarında, özellikle toplumların neyi ve nasıl anımsayıp/ unuttukları üzerinde durulmaktadır.⁵ Alman Sosyolog Harald Welzer ise belleğin toplumsal etkileşimine ve geçmişin toplumsal bellekteki yansımalarına yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Amerikan ekolünden antropolog Pascal Boyer ve James V. Wertsch ise belleğin kimliği ve kültürü nasıl yapılandığı konusuna ağırlık verirler. Hollanda ekolünden psikolog Douwe Draaisma da belleğin iki önemli olgusu olan “anımsama ve unutma” kavramlarını irdeleyerek, bellek metaforları üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. “Bellek Metaforları. Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi” (2014) adlı çalışmasında Draaisma belleğin tanımını anlaşılır kılmak adına, bu kavramı metaforik bir anlatımla mum tablete, kitaba, fotoğrafa veya bilgisayara benzeterek açıklamaktadır.

⁵ Özellikle Jan Assmann’ın “Kültürel Bellek. Eski Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik” (2015) adlı çalışması ile Aleida Assmann’ın “Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses” (1999) adlı çalışmaları bu konuda önemli eserlerdir.

Son yıllarda beyin üzerine yapılan bilimsel araştırmalar⁶ (Rose, 2003/ Welzer, 2010/ Boyer; Wertsch, 2015) bireysel belleğin nasıl işlediği üzerine devam etmekte ve anımsama sürecinin bir bilgisayar gibi çalışmadığını ortaya koymaktadır. İnsan, bellekteki veri ve anımsama sürecinin özellikleriyle anımsamayı gerçekleştirdiği için, anımsama süreci ile şimdiki zaman ve geçmiş zaman arasında her zaman sıkı bir ilişki vardır ve bu ilişki bireylerin ve toplumların davranışlarını da etkilemektedir.

“(…) bir belleğe sahip olmamızın nedeni evrimdir; evrimsel tarihimizin bizi şimdi olduğumuz organizmalara dönüştürmüş olmasıdır. Geçmiş belki bugün bir organizmayı etkilemez, ama aslında mevcut koşulları belirleyen sonuçlarıyla zaten etkilemiştir bile. Dolayısıyla, belleği biyolojik bir işlev olarak ele aldığımızda, belleğin geçmişteki davranışlarla değil, şimdiki ve gelecekteki davranışlarla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz” (Boyer, 2015: 6).

Beyin araştırmalarının bir bölümünü de insanın nasıl anımsadığı, beynin hangi bölgelerinin anıları depoladığı, nörogelişimsel değişikliklerin önbeyin lobundaki yeri ve amnezi fenomeni gibi konular oluşturmaktadır (Boyer: 2015). Bu alandaki temel amaç büyük ölçüde hala çözümlenemeyen beynin nasıl çalıştığı sorusunu açıklamak olabilir. Sosyal bilimlerdeki çalışmalara baktığımızda ise, insanın bellek ile olan ilişkisinin

⁶ İnsanın beyni doğumundan sonra gelişimini sürdürmeye devam eder. Önce yeni sinir hücreleri ve bunların birbirleri ile bağlantıları oluşur. Beyin sosyal çevredeki değişikliklere tabiidir ve bu yüzden sürekli bir değişim içindedir. Dolayısıyla çevre ile olan etkileşim, beynin olgunlaşması ve genetik eğilim gibi faktörler bu gelişimi sürekli desteklemektedir (Welzer, 2008: 69). Davranışsal, uzun süreli bellek ve koku alma duyusu gibi değişik işlevlere sahip limbik sistem, büyük ölçüde yeni anıların şekillenmesine yardımcı olur. Bu sistem yaşamın ilk yıllarında az geliştiği ve deneyimler ile olgunlaşmaya başladığı için, çocukluk yıllarının ilk yıllarını anımsamak mümkün değildir. Duyusal süreçleri işleyen beyin bölümü Amigdala ve yeni yapıların oluşturulmasında önemli bir role sahip olan Hipokampus gelen uyarıları değerlendirir ve beyinde kaydedilenleri seçer. Engram ise uyarıların beyinde bıraktığı izi/yeri belirler. Sonuç olarak beyin bilgileri kodlar, depolar ve geri çağırır (Nicklas, 2015:11-12).

metaforik düzlemde disiplinlerarası bağlamda (sosyolojik, politik, sanatsal, tarih ve tıbbi gibi) araştırıldığı görülmektedir. “Antik bilim, din bilimi, sosyoloji, tarih bilimi, edebiyat bilimi ve sanat tarihi, medya bilimi, eğitim bilimleri ve psikoloji” (Erl, 2005: 1) gibi pek çok disiplin, disiplinlerarası bir olgu haline gelen bellek çalışmalarına kendi pencerelerinden bakmaya çalışmaktadır. Örneğin nörologlar, belleğin nörolojik temellerini araştırırken, psikologlar bireylerin bilişsel ve duygusal anımsama süreçlerini incelerler. Bir antropolog belleği insan ve kültür ilişkisi açısından ele alırken, bir tarihçi belleğe yazılı ve sözlü tarihin benzer ve farklı yanlarını ortaya koymak için başvurur. Bir sosyolog, belleğin toplumsal arka planı ve şimdiki zamana etkisi ile ilgilenirken, bir yazar/sanatçı ise ortaya koyduğu eserler bağlamında bireysel belleğin kültürel bellekle ilişkisini, sosyal ve tarihsel olguların bireyin kendi bellek edinimine olan etkisini irdelemektedir. Yazar, edebiyatın gücünden yararlanarak, özellikle bireysel belleğin toplumsal belleğe nasıl etki ettiği edebi metinlerde anımsatılmaktadır.

J. Assmann’a göre (2015) bellek kavramı (unutma ve hatırlama) son elli yılda kültür araştırmalarında⁷ yeni bir alan oluşturmuştur, tarih ve edebiyat bilimi de bu alana dâhil edilmiştir. Yine Pascal Boyer ve James V. Wertsch de (2015) bilişsel psikolojinin en eski uygulama alanlarından biri olan bellek çalışmalarının, son yirmi yılda hızla geliştiğini ve disiplinlerin bellek konusuna yoğun bir şekilde yöneldiklerini savunmaktadır.

⁷Kültür araştırmaları (cultural studies) özellikle 1970’lerde disiplinlerarası çalışmaların yaygınlaşmasıyla önem kazanmıştır. Kültür araştırmaları sadece edebiyat alanında değil, tüm sosyal ve manevi bilimlerde etnik köken, sınıf, cinsiyet vs gibi toplumsal yapı özelliklerinin kültür ile bağını inceler. Örneğin kültür kuramcısı Edward Said’in çalışmaları ile tarihçilerin/ sosyologların üzerinde durduğu İkinci Dünya Savaşı öncesi/sonrasının etkileri ve göç olgusu gibi konular kültür araştırmacılarının üzerinde tartıştıkları konulardır.

“Hatırlamanın sinirsel temellerinden, otobiyografik ve tarihsel anıların oluşturulmasına ve saklanmasına kadar birçok konuda, yeni araçlar ve modeller hepimizin kullanımına sunuldu. (...) tarihçiler kendilerini büyük bir coşkuyla, resmi ve özel anılar, kutlamalar, anıtlar, geleneklerin icadı ve kullanımı gibi alanlarda yapılan çalışmalara verdiler. Antropologlar bile, kültürü bir *deus ex machina*, ilk hareketi veren bir itici güç olarak görmekten bir dereceye kadar kendilerini kurtarıp, kültürü bir “sayısız hatırlama ve unutma işlemleri kümesi” olarak tanımlamaya başladılar” (Boyer; Wertsch, 2015: 1- 2).

Özetlemek gerekirse bellek “disiplinlerarası, kültürel ve uluslararası bir olgu” (Erl, 2005: 1) haline gelmiş ve bu olgu sosyal bilimlerle fen bilimleri arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, disiplinlerarası bir olgu olarak, bellek çalışmaları sadece tarih ve edebiyat bilimi ile değil, aynı zamanda beşeri bilimler, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, sanat tarihi, din bilimi, medya bilimi ve eğitim bilimi gibi disiplinlerle de sıkı bir ilişki içerisinde. Diğer taraftan teknolojinin hayata getirdiği kolaylıklar ve özellikle de belleğe yardımcı olan kayıt endüstrisi, toplumların geçmişteki yaşantılarına kolay ve hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlamaktadır. Dolayısıyla bunların bir yansıması ya da “geribildirimine örnek olarak en başta sanat, kitaplar, filmler, televizyon ve popüler kültürün diğer araçları” (Roediger III; Zaromb, 2015: 205) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda günümüzde Almanya’da bellek ile ilgili güncel bir durumun söz konusu olduğuna şu örnekler verilebilir.

“Üçüncü İmparatorluk döneminin büyük baba ve annelerinin anıları, resmi tarih yazımı ve tarih dersi müfredatı, günümüz

gençliğinde Nazi geçmişİ imgesi, anma törenleri ve 1988’de “Nazi Almanyası’nın Yahudilere ilk saldırıyı yaptığı gece” olarak adlandırılan Jennings’in 50. yıldönümü konuşması gibi skandallar, Berlin’de Alman parlamontosunun önündeki Peter Eisman’ın yaptığı anıt alanı gibi heykeller ve anıtlar, Guido Knopp’un ilgi çekici televizyon röportajları ve Imre Kertész’in “Roman eines Schicksallosen” (1996) gibi edebi eseri...”(Erl, 2005: 6).

Bu bağlamda Birinci ve İkinci Dünya Savaşından büyük bir yenilgi ilgi ile çıkan Almany’a’nın geçmişe olan yoğun ilgisi bu örneklerle somutluk kazanmaktadır. Yaygın bir şekilde bellek çalışmalarının yapıldığı Almany’a’da özellikle son yıllarda Alman tarih ve kimliği ile ilgili sayısız popüler kitap yayımlanmakta, filmler gösterime girmekte, sergiler açılmakta, hatta anma günleri düzenlenmektedir. Erl’in de vurguladığı gibi, bu konunun popülerliği aynı şekilde diğer Avrupa ülkelerinde de kaleme alınan eserlerden anlaşılabilir. Fransız tarihçi Nora’nın kendi ülkesi dolayımında bellek mekânları üzerine yaptığı çalışma, Hollandalı yazar, gazeteci Ian Bruma’nın 1945 ve sonrasında yaşanan felaketleri anlattığı “Sıfır Yılı” (2015) adlı çalışması, toplama kampında hayatını kaybeden Anne Frank’ın günlüğünden yola çıkarak, onun ve ailesinin yayımlanan öyküsü ya da toplama kampından savaşın sona ermesiyle kurtulabilen Nobel ödüllü yazar Elie Wiesel’in “Gece” adlı yapıtı gibi eserler (bestseller/pageturner) listelerde yer almaktadır.

Kültürel alanda özellikle medyada konu olarak bir anlamda “belleğin bir virüs gibi yayılması” (Erl, 2005: 2), sözlü tarihin (oral history) gelişimine bağlanabilir. Bu gelişmeye, duvarın kalkması, yani yeni sınırların çizilmesi ile ortaya çıkan yeni

toplumsal yapıların beraberinde getirdiği bireysel yaşam öykülerinin önem kazanması ve insanların o sürece kadar ki yaşanmışlıklarını anlatma/ paylaşma gereksinimine neden olmuştur ve bu durum sözlü tarih aktarımı, ait olduğu grubun birlik ve özgüllük bilincini desteklemesinden kaynaklanır (J. Assmann, 2015). Dolayısıyla araştırmacılar ve yazarlar için bireysel ve toplumsal belleklerinden aile, kuşak ve tarih romanları, öyküler, biyografiler ve bilimsel araştırmalar çok verimli bir alan haline gelmiştir. Bu da bellek çalışmalarının “kültürel bir olgu” olduğunun göstergesidir. Örneğin kültür araştırmalarında, bellek ve edebiyat arasındaki ilişkinin, edebiyat eserlerinin ve onların edebiyat tarihindeki yeri aracılığıyla konuya daha geniş bir yelpazeden bakılmasına imkân sağlamasıdır. Çünkü edebi metinler aracılığıyla “bir toplumdaki bireylerin yaşanmışlıkları, deneyimleri ve olayları nasıl algıladıkları” (Erll, 2002: 256) ortaya çıkmaktadır. Bir eserde anlatılan kurgusal bir öykü de olsa, yapının “özel koşullara, karakterlere ve olaylara gönderme yaptığı” (Wertsch, 2015: 164) söylenebilir. Böylece içselleştirilmiş geçmişin edebi metinlerde sahnelenmesi/ dile getirilmesi ile bir anlam kazandığı sonucuna varılabilir.

Diğer taraftan uluslararası bir olgu olarak, “dünyada bir bellek patlamasından da (memory- boom)” (Huyssen, 1995:5) söz etmek mümkündür. 11 Eylül 2001 İkiz Kuleler örneğinde olduğu gibi, sınırları aşan bir bellek mekânı⁸ artık sadece ulus belleğinden söz edilemeyeceğini göstermektedir. Çünkü din, ideoloji, köken ve cinsiyet bugün kolektif anımsamanın merkezi koordinatlarıdır (Erll, 2005: 2). Ancak hemen

⁸ Fransız tarihçi Pierre Nora’nın üzerinde çalıştığı bellek mekânı (lieu de mémoire), bir grubun kolektif belleğindeki belirli bir yere işaret eder. Burada bellek mekânı hem mekâna, zamana, dile ve geleneğe ait olan gerçeklikten hem de simgesel ve tarihi gerçeklikten oluşmaktadır. Bu nedenle bellek mekânı bazen bir bina, müze veya anıt olabilirken, bazen de bir grubun kimliğini sembolize eden tarihi bir olay, bir kitap veya sanat eseri olabilir (bkz. Nora, 2006).

hemen bütün Avrupa ülkelerinde yaşanan bellek patlamasının arka planında ulusların “tarih bilinci, milli kimlik, tarihten ders alma, geçmişle yüzleşme/ hesaplaşma” gibi kavramlara önem vermesi de neden olabilir. “Almanya’da Bellek Patlamasının “Memory- Boom” Tarihi Gelişimi” bölümünde, belleğin sınırları aşan bir konu olmasının nedenleri ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

3. Almanya’da Bellek Patlamasının (Memory- Boom) Tarihi Gelişimi

Bellek çalışmalarının, özellikle son yirmi yılda kültür araştırmaları ve beyin araştırmaları alanında yoğun bir şekilde yürütüldüğünü bir önceki bölümde dile getirmiştik. Pek çok disiplin ile ortak bir çalışma alanı haline gelen “bellek” konusunun, toplumlarla ve toplumların temel disiplinleri arasında yer alan politika, sanat ve eğitim ile sürekli iletişimde olduğunu söylemek dolayısıyla yanlış olmaz. Son zamanlarda sosyal bilimlerde bellek çalışmalarına artan ilginin nedenleri arasında II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada değişen sosyo- politik ve ekonomik dengeler, medyanın gücü ve yaşanan felaketlerle toplumların yüzleşme isteği ile postmodernist yaklaşımların temelinde yer alan “çoğulculuk” ilkesi, yani disiplinlerarası diyalogun etkileri başat rol oynamaktadır. Özellikle 90’lı yıllardan sonra hızla küreselleşen dünyada edebiyat biliminde edebi metinler aracılığıyla toplumların geçmişini, kültürel değişimlerini sorgulayan romanların sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir. Diğer taraftan araştırmacı Boyner’in (2015: 8) ileri sürdüğü gibi, belleğin bu kadar popüler olmasının bir nedeni de, bireylerin “geçmiş olayları yeniden deneyimleme yeteneğine” sahip olmasıdır. Çünkü medyanın etkisi ile popüler kültür ve ona bağlı yayınların sayısındaki artış ve devlet politikalarının geçmişin hatalarından ders çıkarma eğilimi bu popülerliği biçimlendiren faktörler olabilir.

“Geçmiş, kendiliğinden oluşmaz, [geçmiş] kültürel yapının ve temsilin sonucudur; [geçmiş] her zaman özel motifler, beklentiler, umutlar ve hedeflerle desteklenir ve şimdiki zamanın çerçevesi ile biçimlendirilir” (J. Assmann, 2015: 98).

Geçmişin belgelenmesi sözlü veya yazılı olarak dile getirilmesine bağlıdır, yani geçmişten söz etmek için, geçmişin anlatılması/ ifade edilmesi gerekir ki, geçmiş bizim bildiğimiz söze dökülmüş, öykülendirilmiş, dolayısıyla sözlü iletişimin bir parçası haline dönüşebilsin. Bundan dolayı geçmişin veya anıların biçimlendirilmesinde şimdiki zamanın etkisinden/ koşullarından bahsedilmesi gerekir. Geçmişe fiziksel olarak dönülemeyeceği için, geçmişle ilgili her türlü belgeleme ve şimdiki zamanın ruhu açısından yorumlanması önemlidir. Ancak araştırmacı A. Assmann (2007), J. Assmann (2005) ve Astrid Erll'in (2005) de belirttiği gibi, geçmişe kapı aralayacak olan her türlü geçmişle ilgili söylem aynı zamanda bugünün bakış açısından bakılarak yapılacağı için, geçmişle ilgili yorumlamada bilgiler iki yönlü çalışır. Bu kurama göre, bir yandan bugüne ait deneyimlerin büyük ölçüde geçmişteki bilgilere dayandığı savunulurken, diğer taraftan da tarihsel bilgiler/ deneyimler yeni deneyimlerin edinilmesinde yani gelecek zaman için aktif bir rol oynar, deyim yerindeyse bir kalkış alanını oluşturur. Böylece bugünün deneyimleri geçmişin sunduğu bilgiler ışığında yeniden yorumlanabilir ve yeni deneyimler de geleceğin inşasında kullanılabilir.

Bu noktada geçmişe bugünden bakıldığında, belleğin oluşturulmasında geçmişin tekrar ele alınmasının ve yorumlanmasının belirleyici bir güce sahip olduğu söylenebilir. Bu konuda İngiliz antropolog Paul Connerton “Toplumlar Nasıl Anımsar?” adlı çalışmasında belleğin kayıtlarının değerlendirilmesindeki zorlukları ve anıların seçilmesinin/düzenlenmesinin doğru bir şekilde yapılması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Günümüzün dünyasını, geçmişin olaylarıyla ve nesneleriyle nedensellik bağlantıları içindeki bir bağlamda, yani geçmişin, o anda yaşamadığımız olayları ve o anda algılamadığımız nesneleri bağlamında yaşarız. Bu da şimdiki zamanı, çeşitli geçmiş yaşantılarımızdan hangisiyle bağlantısını kurabilirsek ona göre yaşayacağımızı gösterir. Bu durumda, geçmiş günümüzden süzerek çıkarma güçlüğüyle karşılaşırız; bu yalnızca bugünün etmenlerinin geçmişe ilişkin anımsamalarımızı etkilemeye yatkın olmasından doğan bir güçlük değildir; geçmiş etmenlerin, günümüzle ilgili deneyimlerimizi etkileme ya da çarpıtma eğiliminden kaynaklanan bir güçluktur de. Bu sürecin, yaşantımızın en ince noktalarına ve günlük ayrıntılarına dek uzandığı da belirtilmelidir” (1999: 9).

Paul Connerton bir anlamda, geçmişle ilgili her türlü bilginin/deneyimin günümüzle ilgili algılarımıza/ duygularımıza, deneyimlerimize, eylemlerimize nüfuz ettiğini dile getirmektedir, yani geçmişe dair olguları, şimdiki zamanı etkilemesi ve onu bir gölge gibi takip etmesi nedeniyle, geçmişin doğru bir şekilde aktarılması/ algılanması ve yorumlanması günümüz için önem arz eder. Bu bağlamda Alman akademisyen, yazar ve yargıç Bernhard Schlink ise “Geçmişe İlişkin Ceza ve Bugünkü Hukuk” (2012) adlı çalışmasında, “geçmiş” kavramının farklı işlevlerine dikkat çekerek, geçmişteki hataların anlaşılmasının, gelecekle ilgili politik ve tarihsel perspektiflerin planlanmasında ve şimdiki zamanın yükünü hafifletilebilmesinde her zaman önemli olduğu vurgusunu yapmakta haklıdır.

“Geçmiş olan baş edilebilir değildir. O hatırlanabilir, unutulabilir veya bilinç dışına itilebilir. Geçmişin öcü alınabilir, cezası kesilebilir, kefareti ödettirilebilir ve ondan pişmanlık duyulabilir. Geçmiş, tekrarlanabilir de, bilinçli veya bilinçsiz olarak...” (Schlink, 2012: 73).

Tarih ve bellek bağlantısının odak noktası alındığı çalışmalara bakıldığında⁹ genel olarak “geçmiş anlama/ anımsama” veya “bastırma/ unutma” veya geçmişin bilinçli olarak silinmesi”¹⁰ girişimlerinin her ülkenin yaşadığı politik, sosyolojik, ekonomik ve kültürel bağlama göre farklılık gösterdiği görülmektedir. 20. yüzyıldan örnek vermek gerekirse, Orta Avrupa’da başlayan ve tüm dünyaya yayılan İkinci Dünya Savaşı, derin politik ve ekonomik sarsıntılara neden olmuş ve Soğuk Savaş dönemini başlatmıştır. Tüm Orta Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Almanya’nın devlet yapısı ve düzeni açısından da tarihi bir dönüm noktasıdır bu savaş. Savaştan sonra 1949- 1990 yılları arasında Almanya, varlığını Almanya Demokratik Cumhuriyeti (Deutsche Demokratische Republik- DDR) ve Almanya Federal Cumhuriyeti (Bundesrepublik Deutschland- BRD) olarak sürdürmüştür. Batı Almanya, Hitler diktatörlüğünün neden olduğu suç ile baş başa kalırken, Doğu Almanya iç siyasetinde benimsediği tutumla bu suçu kabul etmeyip, Batı Almanya’yı suçlamayı tercih etmiştir (A. Assmann; Frevert,

⁹ Jan und Aleida Assmann, Pierre Nora, Harald Welzer, Brigit Neumann, Astrid Erll, Ansgar Nünning ve Reinhart Koselleck gibi araştırmacılar bellek konusundaki çalışmaları dikkate alınmıştır.

¹⁰ Bellek araştırmacılarının ortak terminolojisi olan “geçmiş anlama/ anımsama”, “bastırma/ unutma” ve geçmişin bilinçli olarak silinmesi” kavramları belleğin, tarih, toplum ve kimlik ilişkisini açıklamak için kullanılmaktadır. Özellikle tarihsel olguların ve toplumların zamanla ilgili bağlantılarını ve “şimdiki zamana” etkilerini anlamak ve toplumun gelecekle ilgili planlarını açıklamasında önemli roller oynamaktadır. Toplumların geçmişle kurulacak olan ilişkileri konusundaki karar ve uygulamalarını içeren bu politika, “geçmiş anlama/ anımsama” ve “bastırma/ unutma ve geçmişin bilinçli olarak silinmesi” olarak iki yönlü uygulanabilir (Bkz. Aleida Assmann/ Ute Frevert, *Geschichtsvergessenheit/Geschichtsversessenheit. Vom Umgang mit deutschen Vergangenheiten nach 1945*, Deutsche Verlags- Anstalt, Stuttgart, 1999; Nicolas Pethes, Jens Ruchatz, *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Lexikon*, Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg, 2001).

1999: 158/ Garbe, 2002: 131-132). Bundan dolayı iki Alman devletinin geçmişlerine ilişkin izlediği farklı politikalar nedeniyle geçmişle hesaplaşma sürecinde de farklılıklar gözlemlenmektedir.

Ulusal ve bireysel bellek açısından bakıldığında, A. Assmann ve Ute Frevert “Geschichtsvergessenheit- Geschichtsversessenheit, Vom Umgang mit deutschen Vergangenheiten nach 1945” adlı çalışmalarında bu açıdan Batı Almanya’nın anımsama tarihini üç döneme ayırmaktadır:

“Birinci dönem geçmişe dair politikaların adının konduğu 1945-1957 yılları [dır]. Bu dönemde “iletişimsel sessizlik” söz konusudur ve bu dönemde iki önemli konu ön plandadır: kurbanların zararının karşılanmasında tazminat politikası ve affetme politikası. İkinci dönem ise 1958’den 1984’e kadar ki geçmişle hesaplaşma sürecidir. Nasyonal Sosyalizm faillerinin adli kovuşturmalarının arttığı bu dönemde, Ludwigsburg’da Nazi Suçlarını Soruşturma Bürosu kurulur. Ayrıca 68 öğrenci hareketleri de bu dönemin eleştirilmesinde önemli rol oynar. Üçüncü dönem ise 1985 yılından itibaren anımsama sürecini kapsar. Bu dönemde resmi anma ve onlara ait semboller önem kazanır. Tazminat ve hukuki işlemler tam olarak gerçekleştirilemese de, sembol ve ritüeller ile kamusal araçlar ön plandadır. Dolayısıyla anımsama politikaları ikiye ayrılır;

geçmişle hesaplaşma (Vergangenheitsbewältigung¹¹) ve geçmişi muhafaza etme (Vergangenheitsbewahrung)” (1999: 143-145).

1945-1949 arası ve 1950’ler geçmişi bastırma ve unutma dönemi olarak, 1960- 1990 dönemi geçmişle yüzleşme/hesaplaşma dönemi ve 1990 sonrası da geçmişi muhafaza etme olarak sınıflandırılabilir. 1945- 1949 tarihlerine bakıldığında müttefiklerin, Alman militarizmini ve Nazizm’ini ortadan kaldırma konusunda bir karara vardığı görülmektedir. Bu bağlamda Alman savaş suçluları, 20 Kasım 1945 tarihinde başlayan 1 Ekim 1946 tarihinde sona eren, Nürnberg’deki Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesinde (Internationales Militärtribunal in Nürnberg) yargılanır. (Fischer; Lorenz, 2009: 21-22) Ancak 1945- 1949 yılları arasında Nazi döneminin çok da araştırıldığı söylenemez. Mithat Sancar “Geçmişle Hesaplaşma. Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne” (2014: 177) adlı çalışmasında Almanya’nın 1945-1949 yılları arasındaki tutumunu suskunluk/ bastırma dönemi olarak adlandırmaktadır. Öyle ki bu dönemde Soykırım ve Holokost kelimelerinin yerine “ırk çılgınlığı”, “antisemitist ideoloji”, “toplu öldürmeler” gibi dolaylı ifadeler kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde suçu kabullenmeme durumu ve yaşananlardan haberi olmama ya da Avrupa’yı komünizmden korumak, Amerika Birleşik Devletleri’nin güttüğü politik söylemlerin etkin olduğu ve bugün Reichel’in (2007: 30-31) da vurguladığı gibi “bahaneler” olarak görülen söylemler söz konusudur.

¹¹ Bernhard Schlink, “Geçmişle İlişkin Suç ve Bugünkü Hukuk” (2012: 73) adlı eserinde geçmişle hesaplaşma kavramının ne İngilizcede ne de Fransızca da bir karşılığının olmadığını belirtmektedir. Almanya’da sık kullanılmasının nedeni olarak ise imkânsıza duyulan özlem gösterilir. Ayrıca Werner Wertgen , “Vergangenheitsbewältigung: Interpretation und Verantwortung. Ein ethischer Beitrag zu ihrer theoretischen Grundlegung” (2001: 12-13) adlı çalışmasında bu kavramın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıktığını dile getirmektedir. Almanların Nazi dönemiyle olan ilişkisine işaret eden bu kavram, geçmişte olup bitenlerde kimin sorumlu olduğunun tartışılmasında belirleyici bir role sahiptir.

1960'lı yıllara gelindiğinde ise, açılan davalar, özellikle de Ulm'da açılan “Einsatzgruppen Davası”¹² (24 Nisan- 29 Ağustos 1958) “geçmişle hesaplaşma” sürecinde önemli bir adım olur. Böylece Alman mahkemelerinde bu ve buna benzer davaların sayısında (örneğin “Auschwitz davası” gibi) artış görülür. (Fischer; Lorenz, 2009: 64) “Geçmişle hesaplaşma” sürecinde ikinci önemli adımı, devletin zirvesindeki dönemin Başbakanı Willy Brandt atar. Brandt, 7 Aralık 1970'te İkinci Dünya Savaşı'nın sembollerinden Varşova Yahudi Getto'su kurbanlarının anısına dikilen anıtın önünde diz çöker ve bütün dünyadan Alman halkı adına özür diler (Fischer; Lorenz, 2009: 189).

Diğer taraftan 68 Hareketi de Almanya'nın kendi geçmişine yönelmesinin nedenlerinden biri olarak sayılmaktadır. 68 kuşağı genelde kim oldukları sorusunun cevabını bulmak ve sosyal hayattaki yerlerini saptamak için “geçmiş unutturma ve bastırma eğilimi” gösteren baba figürüne karşı duygusal bir tepki verir. Bu tepkinin arka planında bu kuşağın çocuk olarak kendilerinden önceki kuşak kadar yaralı olmaları (özellikle 1938 ile 1948 yılları arasında doğanlar), yani “ebeveynlerinin travmasını” üstlenmeleri de yatmaktadır (Bude, 1997: 296). Tarihçi Norbert Frei “1968. Jügedrevolte und globaler Protest” adlı çalışmasında, Nasyonal Sosyalizm dönemi ile ilgili çalışmaların yetersizliğinden, Almanya'da başkaldırıya heyecan duyan ve eylemcileri motive eden bu dönem gençliğini hareketlendirdiğinden bahsetmektedir:

“Tarihlerinin,[geçmişlerinin]üzerine derin bir gölge düşmüştü.

Yaşanmışlıklara bir cevap bulamıyorlardı. 1968 yılında sadece

¹²Einsatzgruppen (Özel Hareket Birlikleri): İkinci Dünya Savaşı'nda Heinrich Himmler'in komutasında Yahudileri öldüren infaz birlikleri/ katliam birlikleridir (bkz. Fischer; Lorenz, 2009: 64).

üniversitelerde değil, ofislerde, fabrikalarda da seslerini duyurmaya çalıştılar. İkinci Dünya Savaşı'ndaki yaşanmışlıklar, deneyimler ve Nasyonal Sosyalizm ile ilişki ve bu bağlamda işlenen suç, bu çatışmanın sonucuydu. (...)üstesinden gelinemeyen bir geçmişin eleştirisi, Büyük Alman İmparatorluğu döneminin süregelen siyasi- ahlaki skandalları, kuşaklar arasında yabancılaştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır” (2008: 77-78).

1970'lerden sonra savaşı yaşamamış ve refah toplumunda büyümüş olan kuşağın değişimi, genel medyadaki tarihçilerin konuları ve kurmacaya olan eğilimin etkisiyle anımsama politikalarında yeni bir dönemin başlamasına neden olur. 1979 yılında Alman televizyonunda yayınlanan Marvin Chomsky'nin yönettiği Amerikan TV dizisi “Holocaust” (Holokost)¹³, bu yeni dönemin en somut örneklerindendir. Dizi, Yahudilere yapılan zulüm ve onların yok edilmesi hikâyesini, Berlin'deki Yahudi bir ailenin yaşanmışlıkları bağlamında izleyiciye aktarmaktadır (Fischer; Lorenz, 2009: 243). Böylece tarihi öğelerin ve olayların, dizi veya filme konu edilmesi kamuoyunda geçmişe tekrar bir ilgi uyandırır. Özellikle 80'li yıllardan sonra “Holokost” konusunun Sovyet Rusya'nın dağılması, Soğuk Savaşın bitmesi ile yeni dünya düzeninde daha fazla gündeme gelmesinin önemli bir gelişme olduğu söylenebilir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin kırkıncı yıldönümü nedeniyle 1985 yılında dönemin Almanya şansölyesi Helmut Kohl, ABD başbakanı Ronald Reagan ile Bitburg'daki SS

¹³ Shoah: İbranice imha (Vernichtung); Yunanca ise bütün (holos: ganz, total) ve yanmış (káustein: verbrennen) anlamına gelen Holokost kelimesi Yahudilikte dini bir ritüel olan adaklığın yakılma işlemidir. Holokost (1979) dizisi ile almancalastırılan bu kelime, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi yönetimi tarafından sistemli bir şekilde altı milyon Yahudi'nin katledildiği soykırımı açıklamaktadır (Pethes; Ruchatz, 2001: 540).

[Schutzstaffel: Koruma Birliği] subaylarının mezarlarını ziyaret eder. Fakat oraya defnedilen askerler, İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransız sivillere katliam yaptıkları için, siyasilerin bu ziyareti tepki bulur¹⁴ (Fischer; Lorenz, 2009: 227). Diğer taraftan dönemin Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker 8 Mayıs 1985 tarihinde yaptığı konuşmasında Almanların tarihi sorumluluğuna vurgu yapar ve 1945 tarihini Nazi zulmünden kurtuluş günü olarak adlandırır. Böylece Weizsäcker tarihi sorumluluğun bilincinden ve Holokost'un anılmasının öneminden bahseder, ancak bu suçun gelecek kuşaklara atfedilmemesi gerektiğine de vurgu yapar (Fischer; Lorenz, 2009: 232). 80'li yıllarda, Almanya'nın anımsama politikasında bir uzlaşmaya gidildiği söylenebilir. Bu bağlamda A. Assmann ve Ute Frevert anımsama politikalarının iki önemli aşamasını oluşturan “geçmişle hesaplaşma” kavramının bir yönünü Helmut Kohl'un ismi ile; diğer yönü olan “geçmiş muhafaza etme”yi de Richard von Weizsäcker'ın ismiyle ilişkilendirmektedirler (A. Assmann; Frevert, 1999: 145).

1986 yılında akademik bir tartışma olarak başlayıp kısa sürede toplumsal bir tartışmaya dönen “Historikerstreit” (Tarihçilerin Tartışmaları) geçmişe olan ilgiyi artırır. Berlin'li tarihçi Ernst Nolte'nin 6 Haziran 1986 tarihinde Frankfurter Allgemeine Zeitung'da (FAZ) yayınlanan “Vergangenheit, die nicht vergehen will” (Geçmek bilmeyen geçmiş) başlıklı makalesi, zamanın tüm tarihçi ve felsefecilerinin yer aldığı kamusal bir tartışmayı alevlendirir. Muhafazakâr tarihçiler Michael Stürmer ve Andreas Hillgruber'in de desteklediği Nolte, Sovyetler Birliği ile Nazi Almanyası'nın suçları arasında ahlaki bir farkın olmadığını savunur ve Holokost'u, Stalinist suçlarına yönelik

¹⁴ Daha önce sadece Nasyonal Sosyalizmin zarar verdiği toplumlar/ insanlar kurban olarak kabul edilirken, özellikle 2000'li yıllardan sonra savaşta zarar görmüş Almanların da kurban olarak tanımlanmaya başlandığı görülmektedir. Yani Almanların da kurban olabileceği düşüncesi İkinci Dünya Savaşı kurbanları anılırken yavaş yavaş benimsenmeye başlanır. Bunun yansıması/örneği Günter Grass'ın “Im Krebsgang” (Yengeç Yürüyüşü) ve Uwe Timm'in “Am Beispiel meines Bruders” (Kardeşimin Örneğinde) eserlerinde görülmektedir.

bir savunma tepkisi olarak tanımlar. Çünkü Holokost'un tarihte bir eşi daha olmayan bir olay olarak görülemeyeceğini, tarihte yer alan Stalin'in toplu katliamları ile aynı derecede değerlendirilmesi gerektiğini savunur, bu yüzden de Almanların bu suça daha fazla katlanmaması gerektiğine ve yeni bir ulus kimliği inşa edilmesini önerir. 11 Temmuz'da "Die Zeit" gazetesinde tartışmaya katılan Alman felsefeci Jürgen Habermas ve onu destekleyen Hans Mommsen, Kurt Pätzold ve Jürgen Kocka gibi sol görüşlü tarihçiler, Nolte'yi ve savunucularını Nazizm'i yeni ve tutucu bir Alman milliyetçiliği anlatısıyla "normalleştirmekle" suçlarlar ve gayri resmi bir antifaşist görüş birliğinin oluşmasından endişe duyduklarını dile getirirler (Fischer; Lorenz, 2009: 238-239).

"Tartışmalarda iki grup oluşur. Sağ grup Ernst Nolte, Michael Stürmer ve Andreas Hilgruber, Nasyonal Sosyalizmin geçmişini araştırmak amacıyla özür dileyen eğilime son noktayı koyalım derken, Holokost kavramının Batı Almanya'nın kimlik arayışında tarih biliminin araştırma konusu olarak kalmasını istemektedirler. Sol gruptan Jürgen Habermas ise bu şekilde bilimin özgürlüğünün engellendiğini savunduğu için, bu talebi reddeder" (Rink, 2012: 68).

Dolayısıyla yaklaşık dört yıl süren tarihçilerin bu tartışmaları ile "Holokost" konusunun, gündemde daha fazla kaldığı söylenebilir. 90'lı yıllarda iki Almanya'nın birleşme aşamasında ve sonrasında "geçmişle hesaplaşma" süreci yeni bir boyut kazanır. Tarihçi, sosyolog ve felsefecilerin çalışmaları ışığında zaten çoklukla kamuoyunda güncel bir konu olan -kimlik ve tarih ilişkisi bağlamında- "Holokost" daha açık bir şekilde politikanın da gündemine oturur. Batı ve Doğu Almanya'da Nazi dönemiyle ilgili sorunlar ve sosyalist rejim politikaları tartışılmaya başlanmıştır

(Schlink, 2012). Almanya'nın geçmişle hesaplaşma sürecini popüler kılan olgu, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle I. ve II. Dünya Savaşlarının tarih açısından yeniden yorumlanması, yani anıların sahiplenilme sürecidir. Fakat iki Almanya'nın birleşme öncesinde Doğu ve Batı Almanya'nın tarihe/geçmişe bakışları farklı idi. Doğu Almanya kendini küllerinden doğan yeni bir devlet olarak gördüğünden II. Dünya Savaşı öncesini ve sonrasını görmezden gelir/reddeder. Batı Almanya ise geçmişle yüzleşme sürecine girer (A. Assmann; Frevert, 1999: 173/213). Anıların/geçmişin sahiplenilme konusunda en önemli somut adım ise, İki Almanya'nın Birleşmesi'nden sonra, 1990 yılında üzerinde çalışılmaya başlanmış, 1999 yılında yayınlanan ve 2008 yılında üzerinde değişiklikler yapılarak, kamuoyuna sunulan “Gedenkstättenkonzeption des Bundes” (Federal Almanya Tarih Anlaşması Notu) adlı komisyon metni olur.

“Almanya'nın amacı sorumluluğu üstlenmek, çalışmaları güçlendirmek ve anmayı derinleştirmektir. Kendi tarihini anlamak, her milletin kimlik oluşumuna katkı sağlamaktadır. Bu duruma Almanların, Nasyonal Sosyalizm döneminden çıkarması gereken dersler de dâhildir. Ortak sorumluluğumuz, kurbanların acılarını anmaktır. Her kuşak tarihimizden ders çıkarabilsin ve bunu aktarabilsin diye, tarih üzerinde sürekli çalışılmalıdır” (Gedenkstättenkonzeption, 2008:1).

Bu söylemin artık resmi devlet politikasının yeni bir iz düşümü olduğu söylenebilir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin 60. yıldönümünde Uluslararası Auschwitz Komitesi tarafından 27 Ocak 2005 tarihinde Berlin'de düzenlenen anma etkinliğinde dönemin Başbakanı Gerhard Schröder, savaş ve savaş sonrasına ait belleğin ve onun izdüşümü olan tarihin, Alman anayasasının bir parçası olduğunu, zor da olsa bu

anımsamanın ulusal kimliklerine ait olduğunun değiştirilemez bir gerçek teşkil ettiğini ve Almanya'nın bu sorumlulukla yüzleşmeye devam edeceğini dile getirerek altını çizerek (www.historyplace.com, 2015). Bundan on yıl sonra, 27 Ocak 2015'te ise Almanya Cumhurbaşkanı Joachim Gauck Federal Almanya Meclisi'ndeki konuşmasında, şu sözleri sarf eder:

“Auschwitz'in dâhil olmadığı bir Alman kimliği yoktur. Almanya'da yaşayan bütün vatandaşlar için, Soykırım belleği bir konu olmaya devam etmektedir. Bu konu ülkenin tarihine aittir. Ve bu özel olarak kalacaktır: burada, Almanya'da her gün sürgün edilen Yahudilerin evlerinin önünden geçiyoruz; yok edilmesi planlanan ve organize edilen yer Almanya'dır; burada geçmişin dehşeti çok yakın[ımızda] ve şimdi ve gelecek için daha fazla sorumluluk”(www.bundespraesident.de, 2016).

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, politik alanda atılan bu adımlar, ulusların kimliği ile geçmişin ayrı düşünülmemeyeceğine önemli bir örnektir. Nora'nın “Hafıza Mekânları” (2006: 25) adlı çalışmasında belirttiği gibi, bellek aynı ölü derisini bırakan yılan gibi arkasında izler bırakan ve bir ulusun kimliği, tarihi ve deneyimleri hakkında ipuçları barındıran bir olgudur.

Tekrar 90'lı yıllardaki politik tartışmalara, kültürel alanda yer alan eserlere bakıldığında, Holokost ve Nasyonal Sosyalizm dönemi ile ilgili tartışmaların daha da somut bir hale dönüştüğü görülebilir. Örneğin 1993 yılında Thomas Keneally'nin “Schindler's Ark” (1982) adlı romanından sinemaya uyarlanan Steven Spielberg'in

yönettiği “Schindler’s Liste” (Schindler’in Listesi) filmi büyük bir ilgi görür. Filmde Oskar Schindler adlı bir Alman’ın, iş gücü olarak fabrikasında Yahudilere ihtiyaç duyduğunu öne sürerek, onların toplama kampına gönderilmemeleri için verdiği büyük uğraş sahnelenmektedir. Günümüzde bu fabrikadan kurtulanlar Schindler’in Yahudileri olarak anılmakta ve mezarı Kudüs’de bulunan Oskar Schindler’i ziyaret etmektedirler. Dönemin Almanya Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker ve Almanya’daki Yahudi Konseyi Başkanı Ignatz Bubis bu filmin Alman toplumunun kolektif belleği açısından önemine vurgu yaparlar (Fischer; Lorenz, 2009: 254-255). Böylece 80’li yıllarda geçmişle hesaplaşmak yerine geçmişi muhafaza etme eğilimine bu film örnek verilebilir. Artık anımsama politikasında suçu benimseme söz konusu olduğu için, bu filmde de aktarılmak istenen Schindler gibi insanların da olduğu, yani “bizden de kurban var” söyleminin benimsenmesi olabilir.

Diğer bir önemli adım ise 11 Ocak 1995 yılında Frankfurt’da Fritz- Bauer¹⁵ Enstitüsü’nün kurulmasıdır. Enstitünün amacı, Nasyonal Sosyalizm dönemi katliamlarını, özellikle de “Holokost”u ve günümüze olan etkilerini incelemek ve bunları belgelemektir. Enstitü 2000 yılından beri Frankfurt Goethe Üniversitesi ile işbirliği halindedir ve enstitünün yer aldığı üniversitenin yerleşkesinde bir merkezi vardır (www.fritz-bauer-institut.de, 2016).

¹⁵ Nazi suçlarını araştıran, Yahudi Savcı Fritz Bauer (1903-1968) demokratik bir toplumun yeniden yapılandırılmasında yargının sosyal sorumluluğu olduğunu benimser. 1933 yılında Nazi kampında tutuklu kalan ve buradan kurtulmayı başaran Bauer, Danimarka ve İsveç’te sürgün hayatı yaşamıştır. Bauer, 1949 yılında Almanya’ya döner ve bir yıl sonra Frankfurt’ta başsavcı olarak göreve başlar. Nazi katliamlarını ve suçlarını yargıya taşıyan Bauer, bugün bile Nasyonal Sosyalizm dönemi suçlarının en kararlı takipçisi [Nazi avcısı] olarak kabul edilmektedir (Fischer; Lorenz, 2009: 134).

1998 yılında politik kimliğiyle de bilinen yazar Martin Walser ve Ignatz Bubis arasında yaşanan tartışma bir kez daha bakışları “Holokost” a çevirir. Martin Walser, 11 Ekim 1998 yılında Frankfurter Paulkirche’de düzenlenen “Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülünü” (Friedenspreises des deutschen Buchhandels) aldığı konuşmasında, günümüz siyasi çıkarları uğruna Auschwitz’in sömürülmesini eleştirir ve her geçen gün geçmişin tekrar tekrar gündeme getirilmesine katlanamadığını açıklar (Walser,1998). Ancak Walser’in itiraf niteliğindeki bu konuşması büyük bir skandala neden olur. Ignatz Bubis, Martin Walser’in ödül törenindeki bu konuşmasını “geistliche Brandstiftung” (manevi kundaklama) (Fischer; Lorenz,2009: 297) olarak nitelendirir ve böylece kamuoyunu yakından ilgilendiren, yaklaşık bir yıl süren bir tartışma başlar. Martin Walser ve Bubis arasındaki bu görüş ayrılığının, farklı anı ve deneyimlere sahip olan insanların, belleklerinde bu anıların farklı anlamlara gelebileceğinin önemli bir göstergesidir. Diğer taraftan bu dönemle birlikte “Holokost” ile ilgili anma günlerinin düzenlenmesi, anıt ve heykellerin dikilmesi gibi yaklaşımlar tarihsel anlayış açısından Almanya’nın yeni bir döneme girdiğinin işareti olarak anlaşılmalıdır. Bu dönemi yansıtan anıt ve heykeller ayrıca gelecek kuşaklara Holokost suçunun bir daha yaşanmaması için uyarı verir niteliktedir. 27 Ocak 1996 tarihi, dönemin Cumhurbaşkanı Roman Herzog tarafından “Tag des Gedenkens an die Opfer des Nationalsozialismus” (Nasyonal Sosyalizm Kurbanlarını Anma Günü”) günü olarak tüm savaş kurbanlarına özellikle de Yahudi kurbanlara adanarak resmi takvime dâhil edilir. Yine İkinci Dünya Savaşı’nın bitişinin 60. Yıldönümünde 10 Mayıs 2005’de Berlin’de “Holocaust-Mahnmal” (Holokost Anıtı) açılmış ve böylece kendi savaş suçunun/ utancının ve yenilgisinin anıtını diken ilk ülke olarak tarihe geçmiştir (Fischer; Lorenz,2009: 290).

A. Assmann ve Ute Frevert (1999), Birgit Neumann (2005) ve Pascal Boyer ve James V. Wertsch’in (2015) çalışmalarına bakıldığında, Almanya’nın yanı sıra İkinci

Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında yaşananların pek çok ülkenin de tarihini etkilediği ve 1990'lardan itibaren geçmişle hesaplaşma ve geçmişi anlama sürecinin başlamış olduğu görülmektedir. Örneğin A. Assmann, 21 Haziran 2005 tarihinde Viyana Üniversitesi Tarih Enstitüsünde “Gedächtnis und Vorurteil” başlıklı röportajında, Avusturya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki anımsama politikasını Almanya ile şu şekilde kıyaslamaktadır:

“Milli bellek yapılanmasında iki strateji vardır; birincisi kahramanlık rolünün benimsenmesi, ikincisi de kurban rolünün seçilmesi. Bu strateji ülkelere göre farklılık göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya tarihi sorumluluğundan daha fazla kaçamazken, Avusturya kurban rolünü seçmiş; Fransa, İsviçre, Polonya ve İtalya gibi pek çok ülke de uzun bir süre kendilerini ya “kurban” ya da “suça karşı” gibi göstermişlerdir. Fakat 90'ların sonuna doğru kimliklerin parçalanması ile geçmişe bakış açısı değişmek zorunda kalmıştır. Savaştan sonraki sıkıntı/yokluk Almanya ve Avusturya için ortak bir deneyim olmuştur. Herkes kendi çektiği sıkıntıları anımsamış ve kendini kurban olarak görmüştür; kendi acılarına ait anılarla, Yahudi kurbanlarının acılarına ait anıları gizlemeye çalışmıştır. Buna örtük anımsama (Deckerinnerung) denir ve bu kavram önyargılarımızla yaptığımız bir anımsama mekanizmasına sahip olduğumuzu gösterir” (www.dieuniversitaet-online.at, 2016).

Örneğin Nazi Almanyası ile sıkı bir işbirliği içerisinde olan İtalya, İkinci Dünya Savaşı sonrası kendini kurban rolünde göstermeye çalışmıştır. Bugün 1922 – 1943 yılları arasındaki Benito Mussolini yönetiminin diktatör tutumunun etkileri, ulusal kimlikte yeniden biçimlendirilmeye çalışılmaktadır (Woller, 2010). İç Savaş yılları sonrası iktidara gelen Francisco Franco tarafından 36 yıl boyunca diktatörlük ile yönetilen İspanya ise, Franco diktatörlüğünün uzun süren etkileri ile yüzleşmeyi tercih etmiş, 2006 yılında “Tarihsel Hafıza Yasası” (Law of historical memory) adlı bir tasarı hazırlamış ve tarihle barışma ve yüzleşme yönünde önemli bir adım atmıştır. Tasarının amacı, diktatörlük faaliyetlerinin yüceltilmesinde rol oynayanların yargılanması ve tıpkı diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi iç savaşta katledilenlerle ilgili çalışmaları içermektedir (Sondergeld, 2010).

Bugün çoğunluk tarafından tarafsız bir ülke olarak kabul edilen İsviçre bile, Nazi geçmişini bastırma politikasında başarılı olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki geçmişi, Amerika Birleşik Devletleri’nin 6 Ekim 1996’da “Nazi altınları” konusundaki raporu ve 25 Mayıs 1998’deki ara raporu ile değişmek zorunda kalmıştır. Bu raporlarda belgelenen İsviçre’nin Nazilerle sıkı bir ilişki içinde olduğu ve Yahudilerden gasp edilen paraların, İsviçre Merkez Bankasına aktarıldığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda uluslararası baskının da önemli bir rol oynadığı sürecin sonunda, İsviçre geçmişi ile yüzleşmek durumunda bırakılmıştır (www.uek.ch, 2016). Fransa’da ise II. Dünya Savaşı sırasında Vichy rejimi döneminde binlerce Roman toplama kamplarında işkence görmüş ve hayatını kaybetmiştir. Yıllar sonra 30 Ekim 2016 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande Montreuil- Bellay kasabasındaki bu kampı ziyaret ederek, Fransa’nın bu tarihi sorumluluğunu üstlendiğini dile getirmiştir. Ayrıca bu toplama kampında tutulan Romanların anısına yapılan anıtın açılışını da gerçekleştirmiştir (www.hurriyet.com.tr, 2016).

Avrupa kıtası dışında, örneğin Latin Amerika’da ise 1960’lı yıllardan 1980’li yıllara kadar süren askeri diktatörlük dönemine ilişkin (Paraguay’da en uzun diktatörlük dönemini yöneten Alfredo Stroessner, Şili’de askeri diktatörlüğü yöneten Augusto Pinochet gibi) yüzleşme ve hesaplaşma, 1995 yılında siyasal ve hukuksal alanda hız kazanmıştır. Arjantin’de de askeri diktatörlük ve Falkland Savaşı gibi olaylar sonucu çok sayıda insan yaşamını kaybetmiştir. Arjantin, askeri darbelerle ilgili yaşadıklarını unutmak/ bastırmak yerine, cuntacıları yargılamakla ilk önemli adımı atmıştır (Traine, 2009).

Güney Afrika’da ise 1948- 1994 yılları arasında “Apartheid”, yani ırkçı ayrımcılık sistemi uygulanmıştır. Dönemin devlet başbakanı Nelson Mandela ve Desmond Tutu tarafından kurulan “Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu” toplumda yaşanan ırkçılığın boyutlarını gözler önüne serer. Bu komisyon, bireylerin aile geçmişleriyle yüzleşmesini ve acıların tanınmasını kabul edilmesine olanak sağlamıştır (Adam, 1998). Özetlemek gerekirse, 1990’lardan sonra pek çok ülke özellikle de Almanya geçmişiyle yüzleşmeye başlamış ve geçmişle hesaplaşma/ yüzleşme hareketi büyük bir ivme kazanmıştır. Ülkelerin tarih ve geçmiş ile ilişkileri, geleneksel “yenen ve yenilenlerin” bakış açısından tanımlanan, “kurban ve fail” kavramlarının da tekrar yorumlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

A. Assmann “Geschichte im Gedächtnis” (2007: 9/22) adlı çalışmasında, şimdiki zamanın geçmişi yönlendirdiğini ve gelecek beklentilerini etkilediğini ifade ederken, bellek kuramları bağlamında bu etkileşimin olaylar, anlatılar, anımsama ve unutma, duygular, düşünceler, travmaların genellikle bireysel ve kolektif belleğin konusu ile bağlantılı olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gelecek ile ilgili vizyonların şekillendirilmesinde ve gelecekle ilgili beklentilerin karşılanmasında

geçmişe karşı olan tarihi ve ahlaki sorumluluğun üstlenilmesi gerektiği söylenebilir. A. Assmann'ın da belirttiği gibi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda önemli bir rol oynayan ülkelerin tarihine baktığımızda genellikle hep geriye dönük bir tarihle hesaplaşma/ yüzleşme olduğu görülmektedir. Bernhard Schlink'e göre (2012: 20), buradaki amaç yaşanılardan ders çıkarmak, tarihin acı sonuçlarının tekrarlanmasını önlemek ve gelecek kuşaklar için yeni bir Alman kimliği inşa etmek anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan belleğin neden bu kadar önem kazandığı sorusunun başka bir cevabı da J. Assmann'a göre (2015: 59), İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Almanya'da Soykırımı ve İkinci Dünya Savaşı'nı yaşayan kuşağın artık yavaş yavaş dünyaya vedasıdır. Bu da yaşayan belleğin, yani bu kuşağın yaşamışlıklarının, sözlü aktarımının diğer kuşaklara artık doğrudan aktarılamayacağının gerçeğidir. Başka bir deyişle kültür araştırmacılarına göre “iletişimsel belleğin” (J. Assmann, 2015: 58) tarihselleşmesi süreci, yani dönemin görgü tanıklarının tarih sahnesinden ayrılmaları, bir sonraki kuşağın bütün savaş öncesi/sonrasını yazılı metinlerden, filmlerden, belgesellerden öğrenebileceği anlamına gelmektedir.

“40 yıl sonra önemli bir olayı yetişkin olarak yaşamış kişiler, daha çok geleceğe yönelik mesleki yaşamdan ayrılıp, anıların ve aynı zamanda onları hatırlanabilir kılma ve gelecek kuşaklara bırakma arzusunun arttığı yaşa giriyorlar. Hitler'in Yahudilere uyguladığı baskıyı ve soykırımı kişisel travma olarak yaşamış olan kuşak, yaklaşık on yıldır tam da bu konumda. Bugün hala canlı olan anılara, yarın artık medya aracılığıyla ulaşabilecek. Bu geçiş dönemi, şimdi olayın tanıklarının anılarının yazılması

ve arşivlenmek üzere yoğun olarak toplanması çalışmalarında ifadesini buluyor” (J. Assmann, 2015: 59).

J. Assmann (2015: 59), ayrıca tarihin bir dalı olan “sözlü tarih”in gelişmesi ile tanıkların anılarına dayanan araştırmaların da bellek konusuna olan ilgiyi artırdığını ifade etmektedir. Erll ise (2005: 2- 4), bellek konusunun bu kadar ilgi görmesinin nedenini, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile Doğu ve Batı arasındaki sınırın kalkmasına ve Sovyet Rusya’nın bölünmesi ile çok sayıda milli ve etnik belleğin ortaya çıkmasına dayandırmaktadır. Savaşın sonra, masa başında çizilen sınırların ve devletlerin politikaları sonucu birbirinden ayrılmak zorunda kalan kuşakların yeni dünya düzeni ile birlikte yeniden bir araya gelebilmeleriyle birlikte anılar da sahnelenmeye başlanmıştır. Erll, buna ek olarak belleğin popülerleşmesinde, kolonileşme politikasının iflas etmesi ve göçler sonucu toplumdaki farklı etnik ve dini kimliğe sahip olan grupların da, kendi gelenek- görenek ve geçmişleri ile var olmalarının önemli rolü olduğunu vurgular. Diğer taraftan teknolojiye yaşanan son gelişmeler de geçmişin, günümüze ve geleceğe aktarımını daha kolay kılmaktadır.¹⁶ Medyanın ağırları artık tüm dünyayı sardığı için, insanoğlu olan biten her şeye en azından internet aracılığıyla daha hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Öte yandan tarihin/geçmişin medya aracılığıyla yeniden kurgulanması tarihe olan ilgiyi de artırmaktadır. Dolayısıyla yarı kurmaca filmler ve diziler ile tarihe olan ilgi sürekli canlı tutulabilmekte ve kendi piyasasını oluşturmaktadır. A. Assmann’a göre (2007: 25- 26), bu ilginin nedeni insanların genelde eskiye duydukları özlem veya merak (Nostalji merakı), bireysel ve milli kimlik gibi olgulardır. Erll’e göre (2005: 4)

¹⁶ Jan Assmann (2008: 110-118) bellek konusunun geniş kesimlerce bu kadar ilgi görmesini öncelikle günümüzdeki teknolojik gelişmelere dayandırmaktadır. Bu gelişim araştırmacıya göre, yazının ve matbaanın keşfine eş değerde bir kültürel devrim anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak, bugünün kültürünü ve geçmişin “ardıl kültürü” olarak kavrayan tarihsel görüş, yani (Niklas Luhmann’ın “eski Avrupa” diye nitelediği) “devrini tamamlamış bir şey” olarak tanımlayan geçmişi anımsama ve anlama çabası söz konusudur.

ise bütün bu önemli etmenlerin yanı sıra bellek çalışmalarına ilginin artmasının nedenlerinden biri de postmodernitenin doğurduğu sonuçlar ile açıklanmaktadır. Günümüz toplumunda kültürel ve ulusal sınırların kalkmasının yanı sıra zaman ve mekân kavramlarının iç içe geçmesi sonucu, kimlik ve geçmiş konularına ilgi artmıştır.

¹⁷ Yeni tarih anlayışında geçmişin kesinlik kavramı bağlamında değil, aksine olasılık bağlamında araştırıldığı, yani yaşanmışlıklara bir parantez açma gereksiniminin duyulduğu da söylenebilir. Norbert Frei ve Pierre Nora gibi tarihçilerin çalışmaları buna örnek gösterilebilir.

Sonuç olarak özellikle 1980'lerden sonra Avrupa'da meydana gelen siyasi değişimlerin, Berlin Duvarı'nın Yıkılması (1989), Doğu-Batı Almanya'nın Birleşmesi (1990), Sovyet Rusya'nın Dağılması (1991), Soğuk Savaşın Bitmesi (1991), Demir Perde'nin Kalkması (1991) her bakımdan kültürel alışverişi arttırdığı yadsınamaz bir gerçektir. Bir yönüyle biçimlendirilmeye alışılmış olan tarihi olayların farklı yönlerinin ortaya çıkarılması, belgelerin yeniden yorumlanması, yeni dünyanın yeni kuralları (globalleşme), geçmişin anlamlandırılması ve kabul etme/yüzleşme gibi olgular suçlu ve kurban söylemine yeni perspektiflerin kazanılmasına neden olmuş ve postmodernitenin en önemli kavramları tarihe bakışı da yeniden biçimlendirmiş ve tarih yazımının en önemli kavramlarından biri olan “suç”, “kurban”, “zafer”, “yenilgi” kavramlarını yeni bir zemine oturtmuştur (A.Assmann; Frevert, 1999: 267-268). Dolayısıyla savaşta ve savaş sonrası Almanya'sında işlenen suçların yükü bir anlamda gelecek kuşaklara miras bırakılmıştır sonucuna da ulaşılabilir. Schlink, suç kavramını ve bunun kuşaklara yansımaları şu şekilde anlatmaktadır:

¹⁷Ayrıca Bkz. Andreas Huyssen, *Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia*, New York: Routledge, 1994 ve Pascal Boyer, James V. Wertsch, (Çev. Yonca Aşçı Dalar) *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

“Suç daima geçmişte kalana ilişkindir. Suçun yalnızca tek tek insanların geçmişteki davranışlarına göre değil, geçmişe ilişkin oluşu ve tarihin belli bir dönemini tamamen ve üstüne o dönemin ardından gelen bugünü de karartması, Nazi Almanyası sonrası döneme özgü bir tecrübedir. Yahudi Soykırımı’nın karanlık gölgesi geniş bir alana yayılır ve geçmişe ilişkin suç konusunun kuşakları aşarak sürekli gündeme gelmesine neden olmuştur” (2012: 13).

Schlink’in de yukarıda belirttiği gibi, İkinci Dünya Savaşı’nda ve sonrasında yaşananlar, Alman toplumunda derin izler bırakmış ve gelecek kuşakların da geçmişle hesaplaşmasına/ geçmişini muhafaza etme sürecini kabul etmelerine neden olmuştur denebilir. Elbette her ülkenin/ toplumun geçmişle olan ilişkisi, geçmişin olgularıyla hesaplaşma/yüzleşme süreci, izlenilen devlet politikalarına göre değişiklik göstermektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, son zamanlarda sadece devletlerin resmi tarihinin değil, sözlü tarihin (oral history) de yani birey ve aile tarihlerinin de resmi tarihe eklemlendiği ve önem kazandığı görülmektedir.

4. Kùltür Çalışmalarında Bellek Kuramları

4.1. Aby Warburg

1920’li yıllarda kùltürel nesnelerin bellekte nasıl yer ettiği konusunda çalışmalar yapan sanat ve kùltür tarihçisi Aby Warburg (1866- 1929), kùltür bilimleri alanında önemli araştırmacılarından biridir. Warburg, 1886 yılında Bonn’da sanat tarihi alanında Carl Justi’den, kùltür tarihi alanında Karl Lamprecht’den ve din tarihi konusunda Hermann Usener gibi hocalardan ders alır. Çalışmalarının ana eksenini Batı kùltürü, Antik dönemin tekrar canlandırılması ve Rönesans dönemi oluşturmaktadır. Günümüzde onun araştırmaları Warburg Kùtùphanesi’nde, (Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg) yaşamaya devam etmektedir. 1933 yılında Nazilerden kurtarılmak amacıyla Hamburg’dan Londra’ya taşınan bu kùtùphane, Warburg’un önemli arşiv çalışmalarını barındırmaktadır. Ayrıca günümüzde Warburg Enstitüsü de 1944 yılından beri, Londra Üniversitesi’nin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Roeck, 1997).

Aby Warburg çalışmalarını “Bellek Tanrıçası”- Mnemosyne (2000), “çoşkulu anlatım biçimleri”- Pathosformeln (1979) ve “Avrupa resim belleği”-europäisches Bildgedächtnis (Gombrich, 2006) kavramlarına dayandırarak toplumsal (sosyal) belleği açılmaktadır. Warburg araştırmalarında, “Yıldız sembollerinin sürekliliğine” (1993) ve “Rönesansın erken dönemlerinde Antik dönemin tekrar canlandırılmasına”(1998) değinmektedir. Bu bağlamda Erll, onun çalışmalarındaki bu iki temel olgunun toplumsal bellek ile ilişkisini şu şekilde değlendirmektedir:

“Her iki olguda da Warburg, farklı dönem ve kültürde betimsel detayların yeniden canlandırılmasına odaklanmıştır. 1920’lerin ortasında Warburg, kültür tarihi çalışmalarını belli bir şekilde toplumsal bellek kuramı ile birleştirir. (Ginzburg 1995) İtalyan ressam Sandro Botticelli’nin ve Domenico Ghirlandaio gibi ressamların Rönesans tablolarının freskleri ile 1920’li yıllara ait mektup pulları gibi nesneleri Warburg, kültürel sembollerin anımsamayı tetikleyen gücüne bağlamaktadır” (2005: 19).

Dolayısıyla Warburg kültürün, toplumsal bellek ile olan uyumuna/ ilişkisine vurgu yaptığı söylenebilir. “Coşkulu anlatım biçimleri” (Pathosformeln) adını verdiği kavram ile sembollerin bir gücü olduğuna inanan Warburg, bu sembollerin güçlerini/etkilerini bellek araştırmacısı Richard Semon’un modeli olan “Engram”a (Johnson, 2012: 63) dayandırır:

“Bu “coşkulu anlatım biçimleri” (Pathosformeln) aslında kültürel bellek veya “dinamo”dur (Dynamogramme); bunlar anı (mnemische Energie) depolar ve değişen tarihi koşullar altında veya uzak bir yerde tekrar ortaya çıkar. Sembol, kültürel bir depodur. Kültür, sembollerin belleğine dayanır. Warburg bu yaklaşımıyla toplumsal bellek olarak tanımladığı “ortak resim-sembol belleği” kavramını geliştirir” (Erl, 2005: 19-20).

Semboller veya resimler aracılığıyla toplumsal bellekteki anılar tekrar canlandırılabilir veya muhafaza edilebilir. Bu nedenle toplumsal bellek, kültürün önemli bir katmanını oluşturmaktadır. A. Assmann (1999: 373) ise, Warburg'un kuramındaki sembollerin, kültürün kolektif belleğinde “enerji kaynağı” (Energieconserve) olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Nitekim 1927 yılında Warburg'un, “Bellek Tanrıçası-Mnemosyne” adını verdiği resim atlası biçimindeki projesine başlaması buna örnek olabilir. Bu atlas kitap, dergi, gazete ve diğer günlük yaşam kaynaklarından oluşan bin resim ile sabitlenmiş siyah kumaş üzerinde kırk ahşap panelden oluşmaktadır. (Gombrich, 2006) Dolayısıyla atlas üzerindeki her bir nesnenin ait olduğu dönem hakkında bir ipucu verdiği ve kolektif belleği yansıttığı söylenebilir:

“Warburg (Bilderatlas Mnemosyne) resim atlası projesinde Antik çağ ile ilişkilendirilen Batı kültürünün resimsel görüntüsünü oluşturmak için görsel sanatın farklı zaman ve türlerini düzenlemiştir. Bu görsel küme resim belleği olarak da adlandırılabilir. Burada sembolik biçim olarak vücut ve işaret dilinde acı ve tutku birlikte temsil edilir, depolanır” (Öhlschläger, 2010:243).

Warburg'un düzenlediği bu atlas, ülkelerin veya dönemlerin resim veya toplumsal belleğini oluşturabilir. Erll'e göre (2005: 20), Warburg'un düzenlediği bu atlas “heterojen bir liste ve “Avrupa ve Asya'yı aşan bir anılar topluluğu” olarak kabul edilebilir. Zaten Warburg, bu projesi için resim veya toplumsal belleğin yanısıra “Avrupa kolektif belleği” (europäisches Kollektivgedächtnis) (Gombrich, 2006) kavramını kullanır. Bu atlas, Batı kültürünün belli dönemlerini sahnelediği için, Warburg, toplumsal belleğin önemli aracı olarak sözlü konuşmayı değil, aksine zamanı

ve mekânı aşan sanat eserini benimsemektedir. Dolayısıyla Warburg'un bellek kavramı, kültürel anımsamanın tarihi, grup ve ulus etkilerini de kapsamaktadır.

Sonuç olarak, Warburg'un çalışmalarında kültürün nesneleşmesini vurguladığı söylenebilir ve ona göre kitap, dergi, gazete, resim, pul, mektup gibi günlük yaşama ait eşyalar/semboller, insan elinde değiştirilmeyi bekleyen insanlığın ızdıraplarıdır. (A. Assmann, 1999: 372) Bu nedenle Warburg'un araştırmasında kültürün katmanlarını açımladığı ve bunların toplumsal bellekteki önemine dikkat çektiği söylenebilir.

4.2. Maurice Halbwachs

1920’li yıllarda Fransız Sosyolog Maurice Halbwachs kolektif bellek (kollektives Gedächtnis) kavramına vurgu yapar. “Les cadres sociaux de la mémoire” (Belleğin Toplumsal Çerçevesi- 1925, 1985a), “La Topographie légendaire des Évangiles en Terre Sainte” (Kutsal Toprakta İncil’in Efsanevi Topografyası. Ortak Anılar Üzerine Bir İnceleme- 1942) ve ölümünden sonra yayımlanan “La mémoire collective” (Kolektif Bellek- 1939, 1985b) adlı kitapları bu bellek türünü ele almaktadır. Bellek konusunu felsefenin merkezine koyan Henri Bergson’un öğrencisi olması, Émile Durkheim ile de çalışması Halbwachs’ın çalışmalarında büyük bir etki yaratır. Nitekim Durkheim’ın toplumsal bilinç kavramı daha sonra Bergson’un subjektivizmini aşmasına yardımcı olur ve belleği toplumsal bir olgu olarak yorumlayarak, bu çalışmalarının temelini oluşturur. Strassburg ve Sorbonne Üniversitelerinde sosyoloji dersleri veren Halbwachs, 1944 yılında Almanlar tarafından Buchenwald toplama kampına gönderilir ve 1945 yılında kampta hayatını kaybeder (J. Assmann, 2015: 43).

Maurice Halbwachs, “kolektif bellek” kavramına vurgu yaparak, bireysel belleğin oluşması ve muhafaza edilebilmesi için “toplumsal çerçeveyi” (cadres sociaux)¹⁸ ön

¹⁸J. Assmann (2015: 44-45), Halbwachs’ın geliştirdiği “toplumsal çerçeve” kavramının, Sosyolog Erving Goffman’ın “çerçeve analizi” kuramı (1977) ile benzerlik gösterdiğini vurgular. Halbwachs’ın yaptığı “anımsamanın çerçeve analizi”, Goffman’ın “deneyimin çerçeve analizi” ile koşutluk gösterir. Halbwachs, toplumun bellek ve anımsamanın öznesi olduğunu ifade eder ve “grup belleği” ve “ulus belleği” kavramlarını geliştirir. J. Assmann ise, bellek ve anımsamanın öznesinin her zaman tek tek bireyler olduğunu, ama onların anılarını kurgulayan “çerçeveye” bağımlı olduklarını savunur. Halbwachs’ın kuramının iyi tarafını anımsama ile birlikte unutmayı da açıklayabilmesi olarak görür.

planda tutar (Halbwachs, 1985). Dolayısıyla çalışmalarının ana izleğini bireysel ve kolektif bellek oluşturmaktadır:

“Bireyler bir durumu veya olayı anımsadıklarında, her zaman toplumsal çerçeveyi kullanırlar. Birey, grup veya grupların bakış açısı ile yüzleşmek zorunda olduğu için, grubun bakış açısı ile yüzleşen birey, anımsar ve grubun belleği, bireyin belleğinde ortaya çıkar” (Halbwachs, 1985: 23).

Bireysel bellek ile grup yani kolektif bellek bir zincirin halkaları olarak dşnlebilir. Halbwachs (1985, 121), söz konusu toplumsal çerçevenin dışındaki toplumda yaşayan insanların anılarını sabitleştirebilecekleri ve yeniden bulabilecekleri bir başka belleğin olamayacağını vurgulamaktadır. Sosyal bir varlık olan insanın, hayatı boyunca çevresinde yaşadığı, öğrendiği, duyduğu ve dinlediği her şey onun bireysel/kolektif belleğini oluşturabilir. Halbwachs (1985: 364), bu noktada anımsamada algının/farkındalığın önemini dile getirir ve insanın bir topluma yerleşmesi ile içsel ve dışsal izlenimlerinin bir bütün haline geldiğini vurgular. Bu nedenle toplumsal grupların iletişimi ile bireysel anılar fark edilebilir/ortaya çıkabilir.

Diğer taraftan Halbwachs’a göre (1985: 367- 368), bellek canlı bir varlıktır ve iletişim içerisinde varlığını sürdürür. İnsan, sadece kolektif belleğin erevesi içine yerleştirebildiklerini anımsar. Unutma ise, bu çerçevenin kısmen veya tamamen kaybolması anlamına gelir. Bunun nedeni ise, dikkatimizin ona odaklanamaması veya bir başka yere yönlendirilmesi olabilir. Unutmak ya da bazı anıların deforme olması, söz konusu çerçevenin ait olduğu zaman diliminin değişmesinin sonucudur. Bu nedenle

bellek sabit değildir, aksine her dönemde şartlara bağlı olarak, kendine özgü bir biçim kazanabilir.

“Bellek, şimdiki zamanın değişken ilişkileri bağlamında geçmişi yeniden kurma işlemidir. Bu yüzden bellek, sadece geçmişi kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şimdiki zamanın ve geleceğin deneyimlerini de organize eder” (Halbwachs, 1985: 384-385).

Grup belleğinin (Gruppedächtnis) varlığına dikkat çeken Halbwachs’a göre, kolektif bellek ve tarihi bellek (historisches Gedächtnis) arasında fark vardır: Kolektif bellek, bir grubun özelliklerini ve sürekliliğini sağlamlaştırırken, tarihi belleğin böyle bir işlevi yoktur. Gruplara bağlı olan kolektif bellek çoğulcu iken, tarihi bellek tamamlayıcı bir çerçevede kurulur, yani tek bir yapıya sahiptir. Ayrıca kolektif bellek değişiklikleri göz ardı ederken, tarihi bellek bu tür değişiklikleri ayrı ayrı gösterir. Dolayısıyla tarih, insanoğlunun evrensel belleği olarak görülebilir. Her kolektif belleğin, zaman ve mekân açısından sınırlı grup taşıyıcıları olduğu için, evrensel bellekten söz edilemez (Halbwachs, 1991).

Bellek araştırmacısı Neumann, Halbwachs’ın grup belleği ile kuşak veya aile belleği kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“Grup belleğine, ailevi deneyimlere sahip tüm aile bireyleri dâhildir. Kolektif bellek, iletişimin farklı biçimleriyle kurulur, yani gelenek ve göreneklerin, öykülerin, deneyimlerin grup içerisindeki iletişimsel paylaşımı ile. Böylece tanık ve bir sonraki kuşak arasında iletişimsel bir değiş tokuş gerçekleştirilir” (2005: 77).

Dolayısıyla kolektif belleğin en önemli aracının iletişim olduğu ve iletişimsel bellek ile arasında sıkı bir bağ olduğu söylenebilir. Bu noktada Halbwachs (1985: 209), bir grubun sadece geçmişi yeniden ele almadığını, aynı zamanda grubun kendi yapısını, özelliklerini ve eksik yönlerini de tanımladığını ifade etmektedir. Böylece kolektif bellek, ait olduğu grubun özelliklerini (grubun kimliği, etnik kökeni, siyasi ve toplumsal yapısı vb.) yansıtabilir. Ayrıca bireysel anılar hakkında kolektif bellek önemli bir ipucu olarak da kabul edilebilir. “Her bireysel bellek kolektif belleğin çıkış noktası” (Halbwachs, 1991: 31) olarak diğer bellek türleri hakkında da bir fikir verebilir.

J. Assmann (2015: 44), Halbwachs’ın belleği biyolojik yani, nöroloji ve beyin fizyolojisi açısından ele almadığını, aksine bireysel belleğin oluşması ve korunması için toplumsal çerçevenin önemini vurguladığını dile getirir. Dolayısıyla J. Assmann’ın yorumuna dayanarak, Halbwachs’ın belleği metaforik yönden ele aldığı söylenebilir.¹⁹ Diğer taraftan J. Assmann (2015: 53- 54)²⁰, Halbwachs’ın kuramını bazı yönlerden eksik görmektedir: birincisi kolektif bellek konusunda yazının önemine değinmemesi ya

¹⁹Belleğin tarihi ve psikolojik yönü ile ilgili araştırma yapan Douwe Daaisma “Die Metaphernmaschine. Eine Geschichte des Gedächtnisses” adlı çalışmasında (1998) insan belleğini saray, labirent, tiyatro, kuş kafesi ve hazine sandığı gibi kavramlara benzetmektedir.

²⁰Ayrıca Bkz. Astrid Erll, Kolektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen, Verlag J. B. Metzler Stuttgart, Weimar, 2005 s. 17- 18.

da kısmen değinmesi ve hocası Henri Bergson'un etkisi altında kalmasıdır. İkincisi de sosyolog olarak geliştirdiği bellek kuramını kültür teorisi yönünde geliştirememesidir.

Erll ise, Maurice Halbwachs ve Aby Warburg'un kuramını şu şekilde kıyaslamaktadır:

“Halbwachs'ın kolektif bellek ile ilgili çalışmaları Warburg'un çalışmalarına göre bir kurama dayalıdır. Halbwachs, kültürün toplumsal yönünü araştırır ve toplumsal gruplar aracılığıyla geçmişin kimliğine aktif, bilinçli, yapıcı ve şimdiki zamanın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak vurgu yapar. Warburg ise, tam tersine kültürün maddi yönünü ön planda tutar ve kültürel nesnelerin süregelen etkilerini anımsama açısından ele alır (2005: 21).

Sonuç olarak, hem Warburg'un hem de Halbwachs'ın kuramlarının, kültürün aktarımına dayandığı söylenebilir. Warburg, kültürel eylemlerin nesneleşmesinin belleklerdeki yerine, yani toplumların “resim belleğine” vurgu yaparken, Halbwachs bu aktarımı grup ve birey ilişkisi aracılığıyla toplumun tüm değer ve yargılarını kapsayan “kolektif bellek” kavramı ile ilişkilendirmektedir.²¹

²¹ Erll'e göre (2005: 21), bu iki kuram 20.yy. başlarında pek de anlaşılır değildir ve Darwin'in evrim kuramından ve yüzyıl dönümündeki gelişmelerden ilham alınarak, pek çok bilim insanı kültürün üstün gücü ile “ırk belleği” (Rassengedächtnis) yaklaşımını açıklamaya çalışır. Fakat burada kültürün geçmiş, toplumsal ve manevi yönünün sürdürülmesinde genetik bellek değil, aksine Warburg ve Halbwachs'ın vurguladığı gibi nesnelerdeki toplumsal etkileşim ve kodlama önemli rol oynamaktadır.

4.3. Jan Assmann

Mısır Kültürü, Klasik Arkeoloji ve Eski Yunanca eğitimi alan Jan Assmann, gerek bellek konusundaki çalışmalarıyla gerekse arkeolojik- epigrafik çalışmalarıyla adını duyurmuştur. 1978'den bu yana “Ramses Dönemindeki Memur Mezarları” projesinin başkanlığını yapmaktadır. (J. Assmann, 2015) 80’li yılların sonuna doğru J. Assmann, gerek Maurice Halbwachs’ın kolektif bellek kuramından hareketle, gerekse etnolog Jan Vansina’nın “kayan boşluk” (floating gap)²² (1985) kavramına dayanarak, toplumsal anımsamanın biçimlerini “iletişimsel ve kültürel bellek” (J.Assmann, 2015: 56) olarak sınıflandırır.

Diğer taraftan J. Assmann (2015: 60), toplumsal belleğin iki şekilde etkisini gösterdiğini ifade etmektedir. Birincisi kökeni göz önünde tutan, kökensel anımsamadır. Bu anımsama türü, yazı kültürüne sahip olmayan toplumlarda da – dilde ya da dil dışı araçlarla yaptığı nesneleştirmeler olan her türlü simgeye başvurur: anımsamayı ve kimliği destekleyici yönleriyle “memoria” kavramı altında toplanan simgeler arasında törenler, danslar, anlatılar, desenler, giysiler, takılar, dövmelemler, yollar, resimler,

²² 1985 yılında yayınlanan “Tarih Olarak Sözlü Gelenek” eseriyle Etnolog Jan Vansina, sözlü tarihe vurgu yapar. Gruplar veya bireylerin anlatıları, aynı olayın farklı dışavurumlarıdır. Bu tür anlatılar üçe ayrılır; Birincisi en yakın geçmiştir. Burada yeteri kadar bilgi vardır, ama geçmişe doğru gidildiğinde bu bilgilerde azalma görülür. İkincisi en eski zamanlardır ve bu safhada anlatılanlar arasında kopukluk ya da boşluk olabilir. Anlatılardaki bu boşluğa “floating gap” denir. Üçüncüsü daha da eski geçmiştir ve buradaki bilgiler başlangıca aittir. Tarihi bilinç ise, köken ve yakın geçmiş olarak işlevini gerçekleştirir. Köken ve yakın geçmiş arasındaki sınır, kuşaklara göre ilerlediği için ikisi arasındaki boşluk “floating gap” dır (J. Assmann, 2015: 56- 57).

mekânlar ve benzeri öğeler yer alır. Kökensei anımsama, doğal ilerlemeden çok hep bir itkiye gerek duyar. Katı biçimlere bağıllığı yüzünden yapay olarak işin içine girer. Kişinin özel deneyimlerini, yani yakın geçmişi kapsayan biyografik anımsama ise, yazı kültürüne sahip toplumlar dâhil, her zaman toplumsal alışverişe dayanır. Kökensei anımsamanın tam tersi, biyografik anımsama doğal yollarla ilerler.

J. Assmann’a göre, bellek kavramı toplumların iç bakışını yansıttığı için, kayan veya sabit bir boşluk söz konusu olamaz, aksine birbirinden temel noktalarda ayrılan iki bellek türü (iletişimsel ve kültürel belleğe) söz konusudur. Bu bellek türleri anıtlar, resimler, metinler ve binalar gibi nesneleştirilmiş kültürün çeşitli biçimleridir. Dolayısıyla bu iki bellek türü, Halbwachs’ın günlük iletişime dayalı temel ve işlevsel kolektif belleğinden ayrılmaktadır (Neumann, 2002: 86). İletişimsel ve kültürel bellek aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, farklı içerik, biçim ve taşıyıcılara sahiptir.

	İletişimsel Bellek	Kültürel Bellek
İçerik	Bireysel yaşantılar çerçevesinde tarihi deneyimler.	Efsanevi köken tarihi, ulaşamaz geçmişte yaşananlar.
Biçim	Gayri resmi, az biçimlendirilmiş, doğal, iletişimsel alışveriş içinde gelişen, gündelik.	Planlanmış, çok iyi biçimlendirilmiş, törensel. iletişim, bayram
Araçlar	Organik belleklerdeki canlı anılar, deneyler, aktarılanların anlatımı	Kesin nesneleştirme, söz, görüntü ve dans yoluyla geleneksel sembolik kodlama, sahneleme
Zaman Yapısı	80- 100 yıl, şimdiki zamanla bağlantılı 3-4 kuşaklık zaman ufku	Kesin geçmiş, efsanevi bir geçmiş zaman
Taşıyıcılar	Belirsiz, bir hatırlama grubunun canlı tanıkları	Uzmanlaşmış, gelenek taşıyıcıları (J. Assmann, 2015: 64).

Tablodan da anlaşılacağı üzere, yakın geçmişe ilişkin anıları kapsayan iletişimsel bellek, kişinin çağdaşları ile paylaştığı anıları kapsar. Bunun en tipik örneği kuşağa özgü bellektir ve bu bellek türü grupla bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; yani taşıyıcıları ile sınırlıdır. Anıların sahibi yaşamını kaybettiğinde bir başka belleğin ortaya çıkmasına neden olur ve anıların aktarılması üç- dört kuşağı kapsar. (J. Assmann, 2015: 58- 59) Günlük hayatımızda ailemiz veya çevremizdekilerle kurduğumuz iletişim, bu bellek türünde önemli bir role sahip olabilir. Tanık olduğumuz, duyduğumuz veya dinlediğimiz anlatılar/yaşanmışlıklar bir ulusun geçmişi, gelenek ve görenekleri kısacası kültürü hakkında bilgi verebilir. Sözlü tarih konusundaki çalışmalarıyla tanınan tarih profesörü Luisa Passerini, (2009) sözlü tarihin gelişimiyle bellek konusunun özellikle sosyal bilimler alanında daha fazla önem kazandığını vurgulamaktadır. Son zamanlarda sözlü tarihin önemli bir konusu olan “canlı tanıklık”²³ kavramının da iletişimsel bellek açısından büyük bir role sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle günümüzde teknolojinin de gelişmesiyle, bireylerin ve ailelerin anlatılarından/ anılarından ses ve görüntü arşivi oluşturulmaktadır. İletişimsel belleğin en önemli belirleyicisinin iletişim ve bireylerin deneyimleri/yaşanmışlıkları ve anlatıları olduğu söylenebilirken, kültürel belleğin, geçmişin belli noktalarına yöneldiği sonucuna

²³ Canlı tanıklık ile kastedilen, yazılı belgelere dayanmayan, sadece tanıklarla yapılan konuşmalarla ortaya çıkan ve anılara dayanan tarih araştırmalarıdır. Bu anlatılar ve anılarda ortaya çıkan tarih biçimi, “günlük yaşamın tarihi” ve “halk tarihi” olarak da adlandırılabilir. Nitekim sözlü tarihin tüm araştırmaları yazı kültürüne sahip olan toplumlarda bile canlı tanıkların 80 yıldan fazla sürmediğini göstermektedir. Bu noktada “kayan boşluğun” ardından kökene ilişkin anlatıların yerini okul kitaplarının ve anıtların verdiği bilgiler, yani resmi tarih alır (J. Assmann, 2015: 59-60). Ayrıca sözlü tarih konusunda Alman tarihçi Niethammer, çalışmalarında sözlü tarih ve resmi tarihe değinmektedir (bkz. Lutz Niethammer, Lutz: Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der „Oral History“, Syndikat, Frankfurt am Main, 1980).

varılabilir. Kültürel bellekte geçmiş olduğu gibi kalmaz, daha çok anının bağlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşır, yani hatırlanan tarih önemlidir. Hatta kültürel bellekte gerçek tarihin, anımsanan tarihe ve ardından efsaneye dönüştüğü söylenebilir. Tarih anımsama yoluyla efsaneye dönüşür ve böylece bu dönüşüm ile kültürel bellek süreklilik ve gerçeklik kazanır (J. Assmann, 2015: 61). Ayrıca J. Assmann “Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität” (1988: 13-15) adlı çalışmasında kültürel belleğin altı özelliğinden bahsetmektedir.

- 1) Grup ilişkisi: özel taşıyıcıları vardır.
- 2) Yeniden yapılandırma: arşiv, metin, resim gibi araçlarla geçmiş güncel kılar.
- 3) Biçim: kültürel bellek, iletişimsel belleğin aksine bir aktarıcı biçime sahiptir.
- 4) Düzenli: geleneksel ve törensel özelliğe sahiptir.
- 5) Bağlayıcılık: belirli bir değer ve anlamlar bütünü vardır.
- 6) Dönüşlülük: ayinler, atasözleri gibi günlük uygulamalar, dışlama, eleştiri ve sansür aracılığıyla grubun kendi görüntüsü ve kendini yansıtması durumudur.

Tekrar tabloya bakıldığında, iletişimsel bellek ve kültürel bellek arasındaki belirleyici farkın “taşıyıcılar” olduğu görülmektedir. İletişimsel bellekte taşıyıcılar, belirsiz olabilir. Taşıyıcıların bazıları daha az, bazıları da daha fazla bilgiye sahiptir ve yaşlıların belleği, gençlere göre daha geriye gider. Ama bu tür yazıya dökülmemiş anlatılarda, bireylerden bazıları ötekilere göre daha fazla bilgiye sahip olsa da, işin uzmanları yoktur. Herkes aynı ölçüde uzmandır. Kültürel bellekte ise, grubun katılımı çok daha belirgindir. Bu durum eşitlikçi ve yazı kültürüne sahip olmayan toplumlar için de geçerlidir. Anlatıcının asıl işlevi, grup belleğini korumaktır. Kültürel belleğin ise hep özel taşıyıcıları vardır. Bunlara şamanlar, “bard” olarak adlandırılan kelt ozanları,

rahipler, öğretmenler, yazarlar, filozoflar ve adları ne olursa olsun kendilerine bilgiyi taşıma yetkisi tanınmış olanların tümü dâhildir. Bunlara bellek aktarıcısı veya bellek uzmanı da denir (J. Assmann, 2015: 61-62).

Dolayısıyla iletişimsel belleğin içeriği, kültürel belleğin aksine eksik, tamamlanmamış veya parçalar halinde olabilir. Kültürel ve iletişimsel bellek arasındaki bir diğer fark da gündelik ve törensel (dünyevi ve kutsal) geçici ve kalıcı, kısmi ve genelle ilişkisi ve bu farklılığın kendine özgü bir tarihi olması şeklinde özetlenmektedir. Kültürel bellek, gündelik olmayan olayları anımsama organıdır ve iletişimsel belleğin aksine biçimlendirilmiştir, yani nesneleştirmelere dayanmaktadır. Diğer taraftan J. Assmann, insanın doğal yapısının anımsamaktan çok unutmaya eğilimli olduğunu ve anımsama, geçmişe yönelik ilgi, inceleme ve araştırma olgularının açıklanması gerektiğini savunmaktadır. Bu olguları J. Assmann (2015: 76- 78), Fransız yapısalci antropolojinin en önemli isimlerinden Claude Lévi-Strauss'un "soğuk ve sıcak toplumlar" ayrımı ile açıklamaya çalışır. Soğuk toplumlar, dengelerini ve sürekliliğini etkileyebilecek tarihi etkenleri kendi kurdukları kurumlar sayesinde adeta otomatik olarak etkisiz kılmayı amaçlar. Ayrıca soğuk toplumlar kendilerini, değişikliğe karşı korumak amacıyla büyük direniş gösterecek özel bir bilgeliği edinmiş ya da korumuş gibi görünürler. Sıcak toplumlar ise, değişime ihtiyaç duyar, buna göre belirlenir ve tarihlerini içselleştirirler. Bu noktada toplumların neyi/ nasıl anımsadıkları ve değişime karşı konumları "soğuk" ve "sıcak" kavramları ile ilişkilendirilir; "sakinleştirici anımsama," soğuk toplumla; "uyarıcı anımsama" da, sıcak toplum ile bağdaştırılır. Sakinleştirici anımsamada, değişimi dondurmak önemlidir, yani anımsanan düzenli ve sürekli tekrarlanandır. Uyarıcı anımsamada ise, tam tersi anlam, anımsamaya değer olmak, eşsiz, özel, devrim, değişmek, olmak ve büyümek ya da devirmek, düşmek ve kötüleşmek kavramlarını barındırır.

Sonuç olarak, kültürel bellek, iletişimsel belleğin aksine, edebi bir eser, bir sergi, bir müze, dini bir bayram, anma günü, tarihi bina veya anıt gibi düzenli ve sistemli nesnelerden oluşabilir. Fakat her iki bellek türü de birbiri ile alışveriş halinde kalarak, bir toplumun geçmişini/karakterini yansıtır. Bir yazarın yaşamındaki izleri/ gölgeleri edebi bir esere yansıtması iletişimsel ve kültürel bellek arasındaki geçişe örnek olabilir.

4.4. Aleida Assmann

İngiliz Dili ve Edebiyatı, Mısır Kültürü alanlarında eğitim gören, kültür ve edebiyat araştırmacısı Aleida Assmann kültürel antropoloji alanında, özellikle kültürel bellek, anımsama ve unutma konusunda çalışmalarda bulunmaktadır. A. Assmann “Erinnerungsräume” (1999) adlı kitabında Nietzsche²⁴, Halbwachs ve Nora’nın bellek ile ilgili kuramlarında anıların yapılandırıcı ve kimlik belirleyici özelliklerine vurgu yaptıklarını ve bunların haklılığını nesnel ve tarafsız tarih bilimine karşı doğruladıklarını aktarmaktadır.²⁵

“Tarih ve bellek anımsamanın iki modu olarak birbirinin yerine geçmez. Belleğin belli taşıyıcıları var iken, tarih herkese ve hiç kimseye aittir, o nesneldir ve tarafsız bir kimliğe sahiptir. Dolayısıyla tarih ve bellek kavramlarının benzer ve farklı yönleri, yerleşmiş (işlevsel) bellek (bewohntes- und Funktionsgedächtnis) ve yerleşmemiş (depolayan) bellek (unbewohntes –und Speichergedächtnis) şeklinde ikiye ayrılır” (A.Assmann, 1999: 133).

²⁴ Friedrich Nietzsche “Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası _ Zamana Aykırı Bakışlar- 2” (2015) eserinde her insanın ve her ulusun amacına ve gücüne göre, geçmişindeki bazı bilgilere ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir.

²⁵ Alman Tarihçi Dan Diner ise, tam tersine tarih ve bellek kavramlarını eş değer olarak nitelendirmektedir (bkz. A. Assmann, 1999: 133).

İşlevsel Bellek (Funktionsgedächtnis)	Depolayan Bellek (Speichergedächtnis)
1) Bir taşıyıcısı vardır; bu bir grup, kuruluş veya birey olabilir.	1) Özel bir taşıyıcısı vardır.
2) Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek arasında bir köprü oluşturur.	2) Kesin bir şekilde geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekte ayrılır.
3) Unutarak ve anımsayarak seçici davranır.	3) Her şeyle ilgilenir; her şey eşit derecede önemlidir.
4) Kimlik ve davranış normları ortaya koyan değerleri iletir.	4) Hakikati araştırır ve bunda değer ve normları askıya alır. (A.Assmann, 1999: 133).

A. Assmann (1999: 28- 29), belleği “ars” ve “vis” olarak iki bölüme ayırmaktadır. “Ars” olarak bellek kavramı, sanatsal anlamda antik bellek tekniğine dayanır ve bilgilerin depolandığı ve istendiğinde tekrar çağrılabilen bilgi deposudur. “Vis” olarak bellek ise, zaman boyutunu ve onun bellek içeriğine olan etkisine vurgu yapar. Anımsadıklarımız çok daha az bir bölümü oluşturduğu için, belleğin sürecini ve

yeniden yapılanmasını harekete geçiren bu bellek türü, her zaman unutmayı da kapsar. İşlevsel ve depolayan kavramları ile unutma ve anımsama arasındaki fark daha iyi açıklanabilir. Aslında unuttuğumuz pek çok şey kaybolmaz, sadece geçici bir süreliğine bizden uzaklaşır. Belleğimizin bir yerinde duran unutma olarak adlandırdığımız durum, şifresini kaybettiğimiz ve beklemediğimiz bir anda geri dönen bir şifre ile geçmiş geri çağrılır/anımsanır (A. Assmann, 2006: 55). Dolayısıyla kaydedici bellekte yer alanlar, şimdiki zaman ile ilişkilendirildiğinde söz konusu anımsama gerçekleşir.

“Yerleşmemiş Bellek (unbewohntes Gedächtnis), verileri toplar ve bunları muhafaza eder. Dolayısıyla bu belleğe depolayan bellek (Speichergedächtnis) de denir. Henüz kullanılmamış ya da kullanılmış anılardan oluşan yerleşmemiş bellek, tarihi gerçekliği hedefler ve taşıyıcılarından bağımsızdır. Aynı zamanda bu bellek türü, hem yaşanmışlıkları hem de kaçırılan fırsatları ve alternatif seçenekleri barındıran geniş bir arşivdir” (A. Assmann, 1999: 140- 142).

Kaydedici bellek, işlevsel belleğin deposu olarak görülebilir. Bu depoda tüm bilgiler mevcut iken, işlevsel bellekte edinilmiş ve anlamlandırılmış bilgi yer alabilir. Ayrıca A. Assmann, bu belleği “ikinci dereceden bellek”, “belleğin belleği” (A.Assmann, 1999: 134) ve “şekilsiz, kullanılmamış” (A.Assmann, 1999: 136) olarak da tanımlamakta ve işlevsel belleğin görevlerini üç ana başlıkta özetlemektedir. Birincisi resmi veya politik belleğin endişesini ifade eden meşruiyet, (Legitimation), ilk sırada yer alır. Burada otorite ile bellek arasındaki karakteristik birliktelik olumlu bir şekilde tarihi bilgiyi, özellikle de gen bilimini açıklar. Çünkü otorite, kökene ihtiyaç duymaktadır ve genetik bellek buna cevap verir. Bu meşruiyeti olan otorite belleği, hem

geriye hem de ileriye dönüktür. Hükmeden sadece geçmişini değil, aynı zamanda geleceği de gasp eder. Anımsanmak istenirler ve bu amaçla yaptıklarının anıtlarını yaptırırlar. Böylece yaptıkları anlatılır, ölümsüzleştirilir ve arşivlenir. Bu durumda otorite geriye dönük olarak meşruiyetliğini sağlarken, geleceğe yönelik ölümsüzleşir. İkincisi ise, meşruiyetini ortadan kaldırma (Delegimitize) durumudur; taşıyıcıları, yenen ve ezilenler olarak karşıt bellek motifini kapsar ve bunlar baskıcı olarak görülen güç dengesinin meşruiyetinin ortadan kaldırır. Üçüncüsü ise, “ayırma”dır (Distinktion) (A. Assmann, 1999: 138-139). Belleğin bu aşamasında ortak kimliğin belirlenmesine hizmet eden bütün simgesel ifadeler anlaşılabilir ve burada dini alanda, ortak anılarla iletilen ve törenlerle yenilenen bir birliktelik söz konusudur.

“Yerleşmiş bellek (bewohntes Gedächtnis) olarak da adlandırılan işlevsel bellek (Funktionsgedächtnis) ise, bir toplumun geçmişine ait sahiplendiği ve koruduğu alanı oluşturur. Bilinçli ve anlamlı anılardan oluşan işlevsel bellek, kültürel belleğe ait değer ve deneyimlerinin bugüne ve geleceğe aktarılmasında köprü görevi görür. İşlevsel belleğin en önemli özellikleri; gruba özgü, seçici, değerlere bağlı ve geleceğe yönelik olmasıdır. Dolayısıyla herhangi bir bilgi işlevsel bellekte bestelenir, kurgulanır veya bir araya getirilir, böylece bu yapıdan bir anlam yaratılır” (A. Assmann, 1999: 134- 137).

Örneğin bir yazar, romanındaki bir yaşanmışlığa/olaya anlam yüklediğinde veya onu öykülendirdiğinde, artık anlatılanlar işlevsel bellek alanına dâhil olur. Ya da herhangi bir olayın tiyatrodaki sahnelenmesi ile olay veya durum, artık işlevsel bellekte anlam kazanır. İşlevsel ve kaydedici bellek, anımsama ve unutma ile bilinç ve bilinçaltı arasındaki ilişki, kültürel belleğin yapısını belirlemektedir. Bu itici güç/dinamizm kültürel belleği karmaşık, dönüşüme açık, heterojen ve kırılabilir kılmaktadır (A. Assmann, 2006).

Ayrıca Erll, “Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen” (2005: 32) adlı eserinde, A. Assmann’ın kültürel bellek kavramı ile aslında daha geniş bir konu alanını arkasından sürüklediğini savunmaktadır. Konunun odak noktasına toplum tarafından muhafaza edilen bir kültüre ait tüm nesneler dâhildir; metinler, resimler, ayinler, arşiv, unutulmuş sanat eserleri ve fazla önemsenmeyen mimari eserler gibi. Dolayısıyla kültürel bellek, geleneğin aksine daha geniş bir açığa sahiptir. Gelenek o andaki var olana dayandığı yani güncel olduğu için, kültürel bellek bünyesinde hem güncelliği hem de arşiv özelliğini barındırmaktadır.

A. Assmann’ın bu iki kavram ile aslında bir bütüne işaret ettiği söylenebilir. Depolayan bellekten ayrılan işlevsel bellek bir kurguya dönüşürken, işlevsel bellekten ayrılan depolayan bellek anlamsız bilgiler yığına dönüşebilir. Dolayısıyla depolayan belleğin işlevsel belleği onayladığı, tamamladığı gibi, işlevsel bellekte de depolayan belleğe yol gösterir veya onu motive eder. (A. Assmann, 1999: 57) Depolayan bellek, “gelecekteki işlevsel belleğin arşivi” (A. Assmann, 1999: 140) olarak önemli bir role sahiptir. Bu iki kavramı kültürel bellek kavramının alt başlıkları olarak düşünersek, işlevsel ve depolayan belleğin sürekli birbiriyle alışveriş halinde olduğu söylenebilir.

Zaten söz konusu bir topluma ait olan ve o toplumun kültürünü besleyen ne varsa birbiriyle sıkı bir ilişki halindedir.

Diğer taraftan A. Assmann, “Der lange Schatten der Vergangenheit” (2006: 24) adlı kitabında otobiyografik belleğin vazgeçilemez bir unsur olduğuna vurgu yapmaktadır. Nitekim günlük yaşantımızdaki sohbetlerimizi veya iletişimimizi düşündüğümüzde geçmişten/anılardan ne kadar sık bahsettiğimiz ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle bireysel/otobiyografik bellek türü deneyimlerimizin, ilişkilerimizin ve her şeyden önce kimliğimizin kaynağıdır. Ancak anılarımızın çok az bir bölümü dile getirilir ve ima edilen yaşam öyküsünün bel kemiğini oluşturur. Proust’un da ifade ettiği gibi, anılarımızın bir bölümü “uyuklar” ve bir bahane ile “anıların canlandırılmasını” bekler. Bu bağlamda A. Assmann (2006: 24- 25), episodik anıların belli özellikleri olduğunu ifade eder. Birincisi bu anılar bir perspektife sahiptir, yani değiştirilemez veya aktarılamazlar.. Her birey kendi yaşam öyküsü ile özel bir algıya sahiptir, böylece anılar kesişme noktalarında birbirlerinden ayrılırlar. İkincisi anılar ayrılmaz, aksine birbiriyle bir ağ gibi birleşiktir. Üçüncüsü anılar parçalar halindedir, yani sınırlı ve biçimsizdir. Öyküler aracılığıyla anılar tamamlanır ve bir biçim kazanır. Dördüncü olarak da anılar sabit ve akıcıdır. Bazıları zaman içerisinde kişilerin ve yaşam koşullarının değişimi ile farklılaşır, bazıları da unutulur veya tamamen kaybolur. Dolayısıyla bireysel bellek, deneyimlerin dinamik bir aracı olabilir. Bu görüşe ek olarak A. Assmann, çalışmalarında kültürel belleğin biçimlerinin yanı sıra, bireysel bellekten kolektif belleğe yapılanmanın aşamalarını dört grupta açıklamaktadır: bireysel, sosyal, kolektif ve kültürel bellek. A. Assmann, insanın yetiştiği sosyo-kültürel çevre ile insanı şekillendiren grubun, bireyin belleğini dolayısıyla kolektif ve kültürel belleği etkilendiğini savunmaktadır (2006: 36). Bu nedenle bellek türleri birbirini tamamlayan bir zincirin halkaları olarak görülebilir. Çevremizdeki arkadaş ve komşu gibi resmi

olmayan gruplar, sürekli değişmekte ve yerine yenileri gelmektedir. Resmi olan grup ise, bizim kimliğimizin değişmez bölümünü oluşturur. Örneğin, dini kimlik değiştirilebilir. Uluslar ve kültürler, göç ile değişebilir. Fakat içine doğduğumuz aile, etnik, cinsiyet ve yaş grubu ise, yaşam boyunca değiştirilemez. Bu grupların zamansal boyutları farklıdır. Resmi olmayan grup, genellikle kısa sürelidir ve yıllar sonra yok olabilir. Resmi olan grup ise, ölüm ile son bulur. Fakat bu durum aile için söz konusu değildir. Çünkü aile sadece yaşamın meydana geldiği bir yer değil, aynı zamanda ölümden sonra anıların/ düşüncelerin devam ettiği bir yerdir (2006: 21-22).

Bu nedenle aile, kuşaklar aracılığıyla iletişimin kurulduğu en önemli bellek mekânlarından biri denebilir. Örneğin ebeveynlerin çocuklarıyla kurduğu iletişim aracılığıyla geçmişe ait yaşanmışlıklar ve deneyimler diğer kuşaklara aktarılabilir. A. Assmann'a göre aile belleği, genetik ve tarihi bilgiler bağlamında dokümanlar ve kayıtlarla desteklenir/devam ettirilir. Genelde bu birbiriyle iletişim halinde olan, üç kuşağın zaman dilimini kapsamaktadır. Buna karşın kültürler, dini gruplar, uluslar daha uzun bir zaman ufkunda oluşur. Ayrıca bu gruplar, geçmiş ve geleceğe kendi deneyimlerini aktarabilirler. Böylece bireyin belleği kendine özgü deneyimlerinden dolayı daha çok bilgiyi kapsar ve burada bireysel ve kolektif bellek çapraz durumdadır. Sonuç olarak birey, aile, çevre, kuşak, toplum, ulus, kültür belleği gibi ortaya çıkan türler, A. Assmann'ın bellek kuramına göre (2006: 23) "bireyin belleği, toplumsal grubun belleği, ulus ve kültürün politik belleği" olarak özetlenebilir.

4.5. Pierre Nora

Fransız tarihçi Pierre Nora, Halbwachs'ın “kolektif bellek” kavramına dayanarak çalışmalarında ağırlıklı olarak tarih, bellek ve kimlik konularına değinmektedir. “Hafıza Mekânları” (Erinnerungsorte Frankreichs, 2006) adlı eserinde bellek konusuna “bellek mekânı” (lieu de mémoire)²⁶ kavramını kazandırmıştır. Bu çalışmada, Fransa'nın kolektif belleğinin odak noktaları olarak tanımladığı coğrafi yerleri, anıtları, binaları, sanat eserlerini ve tarihteki kişileri “*bellek mekânı*” bağlamında incelenmektedir. Bellek mekânlarının önemli buluşma yerleri olduğunu vurgulayan Nora (2006: 9), bu mekânların bir simgeyi veya göstergeyi barındırdığını dolayısıyla kolektif belleğe işaret ettiğini vurgular. Bu simgenin bir öyküsü olduğunda anlam kazandığı ve eğer hafıza mekânı hakkında bir ön bilgi yoksa pek anlam ifade etmeyeceği söylenebilir. Aynı zamanda Nora (2006: 10), Halbwachs gibi belleğin toplumsal bir çerçeveye sahip olduğunu dile getirerek, bellek mekânının bu çerçeve aracılığıyla ortaya çıktığını ifade eder.

²⁶J. Assmann'a göre (2015: 68), her bellek tekniğinin ilk aracı mekânlaştırmadır. Frances Yates'in araştırmasında (The Art of Memory, 1966), ele aldığı Batı bellek sanatı, Antikçağ (H. Blum 1969) ve İslam'da olduğu gibi, (D.F. Eickelmann 1978) belleği güçlendirme teknikleri üzerine yapılan araştırmalar da, mekânlaştırmaya dayanmaktadır. Dolayısıyla mekânın, “anımsama kültürü”nde, toplumsal ve kültürel bellek pekiştirme tekniklerinde de başrole sahip olması boşuna değildir. Bu olgu için, “bellek mekânları” kavramı kullanılabilir. Fransızca'da normal kabul edilen bu kavramı, Pierre Nora, projesinde başlık (Les lieux de mémoire) olarak kullanılmaktadır.

Nora (2006: 17), “artık hafıza ortamları olmadığı için, hafıza mekânları var” diyerek, artık belleğin olmadığını vurgular. Günümüzde gelişen teknoloji ile dünya küçülmüş, ilişkiler yakınlaşmıştır. Sosyal medya yoluyla her bilgiye hızlı ve kolay bir biçimde ulaşılmaktadır. Özellikle yazılı kültüre geçildikten sonra, bireyin anımsama zorunluluğu ortadan kalkmış, her şey kayıt altına alınmaya başlamıştır. Bu gelişmeler nedeniyle Nora (2006: 17), tarihin hızlandığını ve artık bellek ile yaşamadığımızın altını çizer ve bu yüzden bellek mekânlarına ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bu konuda A. Assmann (1999: 309) da Nora gibi, eğer bir anıt gibi bellek mekânı söz konusu ise, tarihten kopuş olduğunu savunur. Tarihsel anlamından koparılmış yıkıntılar (Ruinen und Relikte) donmuş bir şekildedir ve günümüze getirilmiş ve zamanın görmezden geldiği bir nesneye dönüşmüştür. A. Assmann bu nedenle Nora’nın “milieu de mémoire” kavramı yerine bellek mekânı (lieu de mémoire) kavramını kullandığını vurgular. Dolayısıyla geçmiş ile olan bağımızın kökünün bir mekâna dayandığına inanan Nora, bu çalışmayı neden yaptığını şu şekilde anlatmaktadır:

“Ulusal hafızamızın hızla kaybolup gittiğini gördüm ve hafıza mekânlarının sayımına giriştim; hafıza özellikle bu mekânlar içinde ortaya çıkar ve insanların iradesine ya da yüzyıllara bağlı olarak en çarpıcı simgeler de buralarda görülür: Bayramlar, amblemler, anıtlar ve anma törenleri ayrıca övgü söylemleri, sözlükler ve müzeler” (2006: 9).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Nora, “bellek mekânı” kavramı ile kültürel taşıyıcıların bellekteki varlığına dikkat çekmekte ve bu kavram sadece bir yeri, mekânı değil aynı zamanda bir yazarı, eseri, bir yemeği- içeceği veya anma gününü de kapsayabilir. Örneğin 3 Ekim 1990 İki Almanya’nın Birleşmesi, Adolf Hitler, Teneke

Trampet (Günter Grass- Die Blechttrommel) gibi ifadeler Almanya'nın önemli bellek mekânlarından. Zaten bu çalışmada bellek mekânı kavramı ile sadece Fransa'nın ulusal geleneği değil, aynı zamanda anma çağında kolektif bellek kavramının da aktarıldığı görülmektedir. A. Assmann (1999: 298) ise, bir yerin belleğinin hem mekân (genetivus objectivus) hem de mekânın içindekiler yani özne (genetivus subjectivus) ile anlam kazandığını, kültürel belleğin ortaya çıktığını ifade eder. Yine A. Assmann (1999: 299) aynı zamanda insan ve coğrafi bölge arasındaki sıkı bağın insanların yaşamlarını, tecrübelerini tanımladığını ve böylece bellek mekânlarının kuşak belleğine de bir gönderme yaptığını belirtmektedir.

Nora, "Zwischen Geschichte und Gedächtnis" (1998) adlı çalışmasında bellek mekânı kavramı bağlamında bir olayı veya nesneyi nitelendiren şartları ve kuramları incelemektedir. Nora, daha geniş anlamda bellek mekânını, belli bir işlevselliğiyle ayırt edilen kültürel nesneleştirmeleri tanımlamaktadır. Bu kültürel nesneler aracılığıyla, bellek mekânlarının geçmişi günümüzde canlandırdığı ve gözlemlenebilir kıldığı söylenebilir.

"Hafıza mekânları iki egemenliğe tabidir; onları önemli ve karmaşık kılan şey de budur. Basit ve karışık, doğal ve en duyarlı deneyime doğrudan açıktırlar; aynı zamanda en soyut oluşuma sahiptirler. Gerçekte bunlar, kelimenin maddi, sembolik ve işlevsel olmak üzere üç anlamını da içerir, ama her biri bu anlamları farklı düzeylerde içerir. Arşiv deposu gibi sırf somut görünümlü bir yer bile, ancak hayal gücü ona sembolik bir hal kazandığında hafıza mekânı haline gelir. Okul kitabı, vasiyetname, eski muharipler derneği gibi sırf işlevsel yerler bile ancak bir ritüele konu olduklarında bu kategoriye girebilirler.

Sembolik bir anlamının uç örneği gibi görünen bir dakikalık saygı duruşu bile zamansal bir birliğin somut kesitidir ve anının periyodik ve yoğun olarak hatırlanmasına yarar” (Nora, 2006: 31- 32).

Hafıza mekânlarını, gruba ait işaretler, kalıntılar olarak tanımlayan Nora’nın da ifade ettiği gibi (2006: 23), bu mekânların kolektif belleğin bir parçası olarak geçmişin geleceğe aktarılmasında önemli role sahip olduğu söylenebilir. Örneğin “okul kitapları, vasiyetnameler, kuşaklar veya saygı duruşu” (Nora, 2006: 32) gibi kültürel boyutu olan kavramlar hem somut hem de soyut bir anlam içeriğine sahiptir. Bu kavramların içerdikleri veya çağrıştırdıkları anlamlar, belleklerde yer eder ve geçmiş, gelecek kuşaklara bellek mekânları olarak aktarılabilir. Bu noktada Nora, kolektif belleğin çoğulcu ve açık bir yapıya sahip olduğunu dile getirmektedir. Böylece bu yapı, bireylerin farklı/ zıt bellek mekânlarını “bir kimlik çatışması olmadan” (Carrier, 2002: 143) bugünün geçmiş anlayışına göre tanıyabilmelerini sağlamaktadır.

Nora, anma bilincini ortaya çıkaran bellek mekânını, eşit ve benzer bireyleri tanımaya yarayan bir toplumun işaretleri olarak tanımlamaktadır. “Müzeler, arşivler, mezarlıklarla koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşımlar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler” (Nora: 2006: 23) bir başka çağın tanıklarındır. Söz konusu bu “ulusal belleğimizin odak noktaları” (Nora, 1995: 83), aynı zamanda bir toplumun “kültürel, toplumsal, tarihi ve arşiv belleği” (Carrier, 2002: 142) olarak da önemli bir işleve sahip olabilir. Bellek mekânları, arşiv işlevi üstlenmekte ve sembolik arşiv olarak da görev yapmaktadır. Yani bu belleğin kendisine veya bir veri tabanına değil, kaydedilmiş bir materyale bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle arşiv, günümüzde belleği destekleyen önemli bir mekân olarak kabul edilmekte ve “kayıt

bellegi- das registrierendes Gedächtnis” (Nora, 1998) de anımsamak için arşive ihtiyaç duymaktadır.

Nora, son zamanlarda tarihçilerin de ilgisini çeken “not defterleri, aile albümleri ya da noter evrak dosyalarını” da bellek mekânı olarak görmektedir (Nora, 2006: 14). Söz konusu belgeler, fotoğraflar ya da mektuplar arka planlarında ilgili döneme ait önemli anılar/deneyimler barındırabilir. Nora’ya göre (2006: 14), kolektif bellek mekân, beden dili, resim ve nesne gibi somut olana bağlı olduğu için, ayrıca her bireyin ait olduğu aile, grup veya ulusun bellek mekânını yansıtabilir ve bu aile veya kuşak bellekleri de kamusal arşiv için önemli bir kaynak oluşturabilir.

A. Assmann gibi, Nora da bellek ve tarihin birbiri ile zıtlığı pek çok nokta olduğunu belirtmektedir. Bellek, yaşayan gruplar tarafından üretilir ve hayatın kendisidir. Dolayısıyla bellek anımsama ve unutmaya müsaittir ve sürekli gelişim hâlinindedir. Tarih ise, hep sorunlu ve eksik olan, yeniden oluşturulandır. Bellek, her türlü engellemeye karşı iken, tarih eleştiriye gerektirir. Bellek özel/ belirli bir gruba sahiptir. Tarih ise, tam tersine kimseye ait değildir ve zaman içerisindeki gelişmelere bağlıdır, yani görecelidir (Nora, 2006: 19). Nora’nın bu ayrımını aşağıdaki tabloda özetleyebiliriz:

Bellek	Tarih
1) Bellek, güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşanan bir bağıdır.	1) Tarih, geçmişin bir tasavvurudur.
2) Bellek, onu güçlendiren ayrıntılarla uyuşur, duygulara dayalı ve sihirlidir. Bellek buğulu, karışık, iç içe geçmiş, kabataslak, özel ve simgesel anılardan beslenir. Her türlü aktarıma, sansüre ve yansıtmaya karşı duyarlıdır.	2) Tarih ise zihinsel ve ayrıştırıcı bir iştir, bu yüzden de analiz, söylem ve eleştiriye gerektirir.
3) Bellek, anıları kutsallaştırır.	3) Tarih ise anıları kapıdışı eder, onu basitleştirir.
4) Bellek kaynağını bir gruptan alır. ²⁷	4) Tarih herkesin malıdır ya da kimseye ait değildir.
5) Bellek somuta, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır.	5) Tarih zamansal sürekliliklere, gelişmelere ve nesnelerin ilişkisine bağlıdır.
6) Bellek bir mutlaktır.	6) Tarih sadece göreceli olanı bilir.

²⁷Kutsal toprakların efsanevi topografyasını, toplumsal belleğin ifade biçimi olarak gören Halbwachs'a göre, Filistin örneğindeki anımsama mekânı ile anlatılmak istenen, sadece her dönemin değil, aynı zamanda her grubun, inancın, kendi özel anılarını, kendi özel biçimleri ile mekânsallaştırdığı ve anıtlattığıdır. Bunun araştırılması bir metaforun, anlamlandırılması olarak görülebilir. Nitekim Halbwachs'ın belleğin işlevlerini tanımlarken, mekânsal benzetmelerden yararlandığı göze çarpmaktadır: çerçeve, mekân (escape), yer (lieux), yerleştirme (localiser, situer) gibi kavramlar (J. Assmann, 2015: 68).

Nora çalışmalarında grup belleğinin arkasında ne ortak ne de nesnel bir ruhun olduğunu, aksine sembol ve işaretlerle bir toplumun varlığına işaret etmektedir. Söz konusu ortak semboller, kolektif bir belleğe ve kimliğe sahiptir.²⁸ Bu nedenle bellek her zaman güncel bir olgudur ve bu olgu yaşanmışlıklara bağlı edebi bir varlıktır. Tarih ise, bunun aksine sadece geçmişin temsilidir (Nora, 1995).

“Yahudi Soykırımı Eğitimin Uluslararası Statüsü” (International Status of Education on the Holocaust) konusunda UNESCO projesinin araştırmacılarından Peter Carrier’e göre, Nora’nın alışmaları Halbwachs’ın çalışmalarından iki noktada ayrılmaktadır. Birincisi Halbwachs bireysel ve kolektif belleğin kuşaklararası aktarımını araştırırken, Nora kuşakların ve tarihin kırılma noktalarını irdelemektedir. İkincisi Halbwachs bireysel, toplumsal ve tarihi bellek arasındaki etkileşimi yaşanmış ya da otobiyografik örneklerle sunarken, Nora kolektif belleği sınıflandırmaya çalışır; politik yerine kültürel; tarih, arşiv ve tarih yazımı yerine kolektif bellek olarak (2002: 160).

²⁸ Jan Assmann (2015: 67-68) ise, kimliğin bir bellek ve anımsama sorunu olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bir bireyin/ grubun kimliği bellek sayesinde oluşturulabilir. Bir toplumun kültürü (mitler, şarkılar, atasözleri, yasalar, kutsal metinler, yemekler, ritüeller vs.) sadece grubun kimliğini korumakla kalmaz, aynı zamanda onun sürekliliğini, yani diğer kuşaklara aktarılmasını da sağlamaktadır. Ayrıca J. Assmann, bellek mekânının kimlik ile ilişkisine de dikkat çekmektedir ve her dönemde büyük bir rol oynadığını ve o toplumun kimliğini ortaya çıkardığını savunmaktadır. Örneğin, Ortadoğu’nun eski kentlerinde, önemli bayramlarda geçit törenlerinin yapıldığı büyük tanrıların heykellerinin taşındığı tören caddeleri ile Antikçağ döneminde bile kutsal meknlardan biri olan Roma, kültürel belleğin bellek mekânıdır. Bir başka örnek de, Avustralya yerlileri Aborijinlerin totem meknlarıdır. Böylece önemli bayramlarda, atalarının ruhlarına ilişkin anılarının bulunduğu belli yerlere giderek, grup kimliklerini güvence altına alırlar.

Sonuç olarak Nora’nın “bellek mekânı” kavramı ile bir toplumun kimliğine, değerlerine, gelenek- göreneklerine, tarihine, siyasi yapısına ve sanat anlayışına yani kolektif belleğine işaret ettiği söylenebilir. şimdiki zamanının bakış açısıyla üretmeye, yeniden dirilmeye elverişli olan bellek, somut olan bir simgede veya görüntüde, mekânda kendini sahneleyebilir. Bellek mekânı, söz konusu ulusun kendine özgü “anahtar tarihlerini” (Nora, 2006: 33) yansıttığı için, “bellek mekânları” kavramı ile Nora’nın aynı zamanda “ulusal bellek” (nationales Ged chtnis) kavramına da vurgu yaptığı söylenebilir. Nora’nın “Hafıza Mekânları” adlı çalışması, diğer ülkelerdeki araştırmacılara da örnek olur. Fransız ve Alman Tarihçi, Etienne François ve Hagen Schulze, “Almanya’nın Bellek Mekânları” (Deutsche Erinnerungsorte- 2001) başlıklı bir kitap yayınlar. Michael Kammen ve Udo Hebel Amerika’nın; Mario Isnenghi İtalya’nın; Jacques Le Reder ise Orta Avrupa’da uluslararası bellek mekânları hakkında araştırmalar yapmışlardır (Erl , 2005: 25- 26).

4.6. Harald Welzer

Sosyolog Harald Welzer, bellek konusundaki çalışmalarını nöroloji ve psikoloji alanının bakış açısına dayandırarak, belleğin bilinçaltında yer alan farklı biçimlerdeki yapılarını araştırmaktadır. Essen şehrindeki “Uluslararası Bellek Araştırma Merkez’inde” (Centers for Interdisciplinary Memory Research) görev yapan Welzer, aynı zamanda “Essen Kültür Bilimleri Enstitüsü’nde” (Kulturwissenschaftliches Institut Essen), “Anı ve Bellek” ve “İklim” konularında projeler yürütmüştür. (Welzer, 2010a) A. Assmann’a göre (2006: 28- 29), Welzer ve ekibi özellikle “sosyal bellek” (soziales Gedächtnis) kavramına farklı bir bakış getirir ve sosyal bellek kavramını iletişim ve aktarım aracılığıyla fark edilmeyen yönlerine kadar genişletir ve böylece farklı biçimlerde ortaya çıkan anıların bilinçdışındaki olgulara dayandığına işaret ederler.

Harald Welzer, Sabine Moller ve Karoline Tschuggnall’in “Opa war kein Nazi” (2002) adlı çalışması da, A. Assmann’ın bu görüşünü desteklemektedir. Bu çalışmada, farklı kuşakları temsil eden 40 aile ile görüşülmüş, bu ailelerle Nasyonal Sosyalizm geçmişi hakkında 142 röportaj yapılmış ve 2535 hikâye dinlenmiştir. Bunun yanı sıra Welzer, “Tradierung von Geschichtsbewusstsein” adlı araştırma projesinde, Nasyonal Sosyalizm geçmişinin kuşaklararası aktarımının aileye nasıl yansıdığını araştırmaktadır. Yapılan röportajlarda iki tip örnek görülmektedir. Birincisi tanıklar işlenen suçları anlatır, ama raporlar çocuklara ve torunlara bununla ilgili bir ipucu bırakılmadığını gösterir. Sanki bu hikâyeler onlara ait değil gibidir. İkincisi de büyük ailelerin “iyi bir şey” yapmış gibi durumlar ortaya çıkarmasıdır. Geçmiş asla doğru bir şekilde

günümüze ulaşmaz, aksine her zaman düzenlenen, seçilen ve yorumlanan bir düzenleme ile bilinçaltına girer (Welzer; Moller; Tschuggnall, 2002: 11).

Welzer'in bu araştırmasında, Nasyonal Sosyalizm dönemi ve Holokost konusunun kuşaktan kuşağa nasıl ve hangi düşüncelerle aktarıldığını veya aktarılmadığını irdeleyen 3. kuşağa ait aile üyeleri ile yapılan konuşmalar ve röportajlarda, Nasyonal Sosyalizm geçmişinin aile ve okul ortamında farklı bir şekilde açmlandığı görülmektedir. Aile belleklerinde, aile üyelerinin savaştan, esirlikten veya casusluktan neler çektikleri dile getirilirken, “Nazi” geçmişinden pek bahsedilmez, bunun yerine “Opa war kein Nazi” (Büyükbabam Nazi değildi) söylemi ile daha farklı bir geçmişin benimsendiği görülmektedir:

“Kahramanlaştırma sürecinin üretiminde Yahudi aleyhtarı büyükanneler, torunların anlatılarında gözü pek koruyucularına dönüştürülür. (...) Kahramanlaştırma öykülerinin aktarımında aile belleği önemli bir role sahiptir. Bu öykülerde anlatılan gerçek dışı hikâyeler aile arasındaki aktarımlarda/ konuşmalarda doğru gibi algılanmaktadır. Diğer taraftan bu öyküler başka bir birey söz konusu olduğunda, aynı durumdaki hikâyelerin doğruluk derecesi üzerine konuşulmaktadır” (Welzer; Moller; Tschuggnall: 2002: 25/ 104).

Ayrıca farklı kuşaklar ile yapılan röportajlarda, özellikle Almanya'nın yakın tarihinin şimdiki zamana nasıl etki ettiği, tarih bilincinin nasıl oluştuğu ortaya çıkarılmak istenmektedir. Çalışmada 40 ailenin 26'sında çocuk ve torunlara aktarılan

“giderek artan bir kahramanlaştırma” (Kumulative Heroisierung) söz konusudur. Kahramanlık hikâyeleri, röportajlarda anlatılan her hikâyenin %15’inde önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte nerdeyse %50’sini kapsayan kurban hikâyeleri bütün hikâyelerin üçte ikisinde mevcuttur. Bu hikâyelerdeki aile üyeleri ya Nasyonal Sosyalizm geçmişi kurbanıdır ya da günlük direnişin kahramanlarıdır (Welzer; Moller; Tschuggnall: 2002: 54).

Bu bağlamda 2011 yılında Welzer, “Der Tagesspiel”e verdiği bir röportajda, beynin organik ve kültürel bir organ olduğunu savunarak, A. Assmann gibi insanın otobiyografik belleğinin işlevine dikkat çekmektedir. Welzer’e göre, bellekteki kayıtlarımız geçmiş ile ilişki kurmamızı ve geleceğe yönelik plan yapabilmemizi sağladığı için, belleğe işlevsel yönden yaklaşılmalıdır. Örneğin kişilerin anılarını bir kitaptan, filminden veya konuşmadan alıp almamasının bir önemi yoktur. Zaten toplumsal ve siyasi açıdan bir sıkıntı yaratacak olay söz konusu olduğunda belleklerde hemen bir düzeltmeye gidildiği görülür (www.tagesspiegel.de, 2016). Dolayısıyla “Opa war kein Nazi” adlı çalışma, ailelerin otobiyografik belleklerinde bir düzeltmeye giderek, kahramanlaştırma ya da kurban söylemini benimsemesi açısından Welzer’in bu görüşünü desteklemektedir.

Her bireyin yaşamışlıklara bağlı olarak otobiyografik belleği, kendine özgü bir biçimde geçmiş ile ilişki kurabilir. Fakat anı kitapları, aile albümleri, gazeteler, günlükler ve resmi belgeler gibi anımsama figürleri, hem sosyal hem de bireysel bellekte anıların tekrar çağrılmasında veya şekillendirilmesinde/düzeltilmesinde önemlidir. Nitekim “Opa war keine Nazi” adlı çalışmada da bu anımsama figürleri ile Nasyonal Sosyalizm dönemine ait anıların belleklerdeki işlevinin açığa çıkarılmaya çalışıldığı görülmekte ve Welzer belleklerdeki bu işlevin ana malzemesi olan bilgileri

iki kavram ile açıklamaktadır: Aile albümü ve tarihsel ansiklopedi. Aile albümü, aile belleğinin önemli bir anımsama aracı olarak hem kuşak belleğine hem de kolektif belleğe ait anılar ve yaşanmışlıklar hakkında bilgi verebilir. Welzer’e göre nasıl aileye ait fotoğraflar varsa metaforik anlamda bir toplumun yaşanmışlıklarını anlatan fotoğraf albümünden de söz edilebilir. Buna ek olarak tarih ansiklopedisi kavramı da yine metaforik anlamda III. Reich dönemi ve sonrasına ait geçmişi resmeden bir kaynak olarak tanımlanır (Welzer; Moller; Tschuggnall: 2002:10).

“Mecazi anlamda geçmişin yorumlanmasında, Nasyonal Sosyalizm geçmişinin bilgi temelli sözlüğünün yanında farklı, duygusal, anlamlı bir referans sistemi vardır. Bu sisteme -aileler, büyük aileler, akrabalar – aynı zamanda aile tarihinden mektuplar, fotoğraflar ve kişisel dokümanlar dâhildir. 3. Reich Albümü suç, dışlama ve yok etme ile değil, savaş, kahramanlık, acılar, reddetme ve mağduriyet ile büyü, büyük fanteziler ile resimlendirilir” (Welzer, 2002: 10).

Dolayısıyla Welzer ve ekibinin bu çalışmasında “aile albümü” bağlamında anıların hareketsiz bir biçimde beyinde depolanmadığını, aksine şimdiki zamanın bakış açısına göre yeniden inşa edildiğini ve sürekli değişim gösterdiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak anımsama gruplarında (aile, okul, medya) geçmişin nasıl farklı bir biçimde algılandığını irdeleyen “Opa war kein Nazi” adlı çalışmada, iletişimsel bellekteki “aile albümündeki” anılar ile kolektif bellekteki “tarihsel ansiklopedideki” anıların nasıl farklı olabileceği araştırılmış ve diğer bellek kuramlarından farklı olarak bire bir aileler ile görüşülerek, sosyal bellek ile kuşak belleği kavramı ilişkilendirilmiştir. Bireylerin aileleri ile olan öyküleri/ anıları, onların aynı zamanda

diğer kuşaklarla olan farklı ifadelerini ortaya koymaktadır. Arka planda ise, Nasyonal Sosyalizm ve Holokost hakkında Alman ailelerinin belleklerinde nasıl bir tarih bilincinin var olduğu saptanmaya çalışılarak, kurban ve fail kavramları irdelenmektedir.

5. Anımsama Kültürü ve Edebiyatı

Anımsama kültürü kavramı toplumların kolektif ve kültürel bellekte yer edinen tarihi ve kültürel olgular ile yüzleşmesi, hesaplaşması olarak tanımlanabilir. Alman toplumunda ise bu kavram özellikle 1933 ve 1945 yılları arasındaki sosyo- politik olayları açıklamaktadır. Alman Tarihçi Reinhart Koselleck (2002: 21) ise anımsama kültürü kavramını Almanya'nın "negatif belleği" ile özdeşleştirmektedir. Bunun nedeni negatif belleğin, Holokost kurbanlarına yönelik kurumsallaşmış anmanın ve kimliğin temel unsuru olarak kabul edilmesidir. Anımsama kültürü "geçmişin sergilenmesinde sadece estetik bir sorun değil, aynı zamanda iletişimi de mümkün kılması ve kimliği somutlaştırması" (Grütter, 1994: 52) bakımından önemli bir araç olduğu için, 20. Yüzyılda yaşanan savaş ve felaketlerin ardından Biz Kimdik/ Kimiz?" sorusu Alman toplumunda anımsama kültürünün çerçevesini oluşturan kimlik sorununu açığa çıkartmaktadır denebilir.

"Önemli tarihi bir süreçten geçmekteyiz. Yakın zamanda birkaç yıl içerisinde artık tanık diye bir şey kalmayacak. Canlı tanık olmayacak. Hiç kimse artık geçmişi bir gruptan/ topluluktan da öğrenmek istemeyecek. Elbette bu yeni bir şey değil. Her zaman bellek, geçmiş olur. Özel, ayrıcalıklı olan sadece, bu tarihi sıradan deneyimler bizi ilgilendirir. Biz- bizim kuşak ve onların oğulları ve torunları- bunu yaşamak zorunda" (Semprún, 2001: 10).

1939 yılında Paris’de sürgün hayatı yaşayan İspanyol yazar Jorge Semprún’un 21. yüzyıl başlarında anımsama kültürü ile ilgili yaptığı bu açıklama, yazarın bireysel deneyimler ile geçmiş ve bellek arasındaki ilişkiye dikkat çektiğini göstermektedir. Belli bir zamana kadar aktarılabilen bireysel deneyim ve anılar, edebiyat, film, müze, sergi, anıt ve heykel gibi anımsama figürleriyle sahnelenebilir. Mathias Berek’e göre (2009: 162) anımsama kültürü bireylerin algılarını yapılandırır, tarih bilincini uyandırır ve diğer taraftan toplumdaki tutum ve davranışları yönlendirir, yani anımsama kültürü sosyal kurumların yanı sıra sembolik anlamları, bireysel rol ve kimlikleri de meşrulaştırır. Fakat yukarıdaki alıntıda Semprún’un da belirttiği gibi, geçmiş belli bir zamandan sonra aktarabilecek tanık kalmayacağı için, bu anımsama figürleri geçmiş diğer kuşaklara aktarımda sorumluluk üstlenecektir. Bu bağlamda “bellek ve tanıklık ilişkisinin artık edebiyatın konusu olabileceği” (Braun, 2009: 10) söylenebilir.

“Edebiyat, anımsama kültüründe önemli bir role sahiptir. Edebiyat mili öz eleştirilerin, ortak değer ve normların modellenmesinde aktiftir. Edebiyat, geçmiş deneyimlerin fotoğrafıdır”²⁹ (Erll; Nünning, 2005: 188).

²⁹A. Assmann da “Was sind kulturelle Texte?” adlı çalışmasında (1995: 232- 244) “kültürel metin” kavramıyla bir topluluğun normlarını, değerlerini kasteder ve bunların ortak kimliğin temelini oluşturduğunu ifade etmektedir. Ona göre, edebiyat bu bağlamda, İncildir, Homer’in yazılarıdır, Shakespeare’nın dramlarıdır - yani bu örnekler dini, milli ve eğitim anlayışın bir parçasıdır. Bu durumda A. Assmann, edebiyatın kültürel belleğin bir aracı olduğuna vurgu yapmaktadır.

Dolayısıyla edebiyat geçmişe yeni bir bakış açısı kazandırarak geçmişin güncelleşmesine imkân verir, bilinçaltındakileri ortaya çıkarabilir. Kolektif ve bireysel bellekteki anılar, yazar tarafından eserde kurgulanır, geçmiş yeniden canlandırılır. Böylece yazar dile getirilmesi zor veya imkânsız gibi görünen olayları da ele alarak, toplumların yüzleşme ihtiyacı duyduğu konuları sorgular ve anımsama kültürüne katkı sağlar. Erll ve Nünning'in de (2005: 188) ifade ettiği gibi, edebiyat kolektif belleği canlandırır ve böylece edebiyat, kültürel anımsamanın nedenini araştırır, onu gözlemlenebilir hale getirir. Dolayısıyla edebiyatın, ortak yaşantının sahnelendiği önemli bir bellek mekânı olduğu söylenebilir. Erll ve Nünning gibi, edebiyatın anımsama kültüründe önemli bir işleve sahip olduğuna vurgu yapan Braun'a göre (2009: 10), kolektif belleğin en önemli araçlarından biri olan edebiyat, çağın tanıklarının deneyimleri ile yeni hikâyeler kurgulanmasını sağlar.

Özellikle Alman Edebiyatında 1945 yılından sonra II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreç, ulusal/ politik durumlar ile Berlin Duvarının yıkılmasından sonra arda kalanlar anımsama edebiyatının ortaya çıkmasına neden olur. Genellikle anımsama edebiyatında ele alınan I. ve II. Dünya Savaşı, Nasyonal Sosyalizm geçmişi, Holokost, sürgün ve göç gibi konulara bakıldığında, sadece yöneten ve yenenlerin belleği değil, aynı zamanda sıradan insanların acıları, sevinçleri, yani belleğinde biriktirdikleri de bu edebiyata konu edilmektedir (A. Assmann, 2011: 79).

“Edebiyat, iletişimsel belleğe uzanır. İletişimsel bellekten yararlanarak, sınırsız bir şekilde deneyimlerin iç dünyalarını sunar _ duygusal veya bir kısım sezgiler _ ki bunlar kültürel uygulamada pek iletilemez. Fakat edebiyat bunu başarır. Edebi metinler, bilinçaltı teknikleri ile (düşünce raporu, yaşanmışlığı

anlatma ve iç monolog) anımsama kültürünün nesnesi olur”
(Erl; Nünning, 2005: 201).

Bireylerin iletişimsel belleklerindeki yaşanmışlıklar, öyküler veya sezgiler edebiyatın gücü, yani yazarın deneyimi ile kültürel belleğe aktarılır. Dolayısıyla anımsama kültürü ve edebiyat arasındaki sıkı bağ, tarihin/ geçmişin edebiyatçı tarafından yorumlanarak, geleceğe aktarılmasına dayandırılır. Politika, sosyoloji ve tarih biliminden farklı olarak edebiyat ve film, tarihi konuları yorumlarken, unutulmuş ve daha önce anlaşılmayanı ele alır/kurgular. 90lardan itibaren savaş kuşağı yazarlarından Martin Walser ve Günter Grass’ın yapıtları ile politik söylemleri; Steven Spielberg ve Roberto Benigni’nin Holokost filmleri buna örnek gösterilebilir (Fischer; Lorenz, 2009). Söz konusu sanat eserlerinde belirli bir şekliyle gösterilmeye çalışılan/görölmeye alışılan II. Dünya Savaşı’nın gerçek yüzü ortaya çıkartılır ve anımsama edebiyatı aracılığıyla geçmiş ile yüzleşme sağlanır. Bu bağlamda Lenz “Über das Gedächtnis: Reden und Aufsätze“ adlı çalışmasında edebiyatın önemli bir anımsama aracı olduğundan şu şekilde bahsetmektedir:

“Edebiyat farklı bakış açıları sunar, bunlardan biri de; insanın kolektif belleğidir. Edebiyat, yaşanmışlıkların ve deneyimlerin kapsamlı bir koleksiyonu, deposudur ve dünya deneyimini barındıran eşsiz bir stoktur. Her şey burada saklanır, kaydedilir; binlerce yıl denenmiş, katlanılmış ve kabul edilmiş her şey edebiyatta anlam bulur. Bellek temsilci olamaz: dünya telaşı ve ilk yıllardaki Tanrıların öfkesi ve aynı zamanda günümüzde tehlikeli mutluluk rüyası onun içeriğine aittir. İsyan ve teslimiyet, görev ve rezalet, hata ve kader ve tekrar tekrar yeni

yaşam biçimlerinin denenmesi: her şey toplanır ve hizmete hazırdır. Biz bunu tekrar edinebiliriz, tekrar yaşayabiliriz; korunan bellek bize gerekli düzenlemeyi sağlar. Çünkü onun belirli yeteneği var: önceki deneyimlerin, izlenimlerin, duyguların eski haline getirilmesi. Belleğin bu sürecine anımsama denir” (1996: 7).

Anımsama edebiyatı, kolektif belleğin sahnelendiği bir bellek mekânı olarak bilgi sahibi olmadığımız konuları tasvir edebilir, kültürel belleğe geçişi mümkün kılabilir. Yazar, zaman ve mekân sınırlarını göz ardı ederek, “belleğin muhasebecisi ve profesyonel ölümsüzleştirici”³⁰ (A. Assmann, 1999: 45) rolünü benimseyebilir. Dolayısıyla anımsama aracı olarak edebiyatın, kültürel belleğin değişimine ve şekillendirilmesine katkı sağladığı da söylenebilir. Aşağıdaki tabloda bu durum şu şekilde gösterilmektedir:

³⁰Bu konuda A. Assmann, “yazarların” Antik dönemden itibaren kültürel belleğin koruyucusu olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin Dante, Spenser veya Milton gibi edebiyatın yetkin kişileri eserlerini ulusal belleğe etki bırakarak yazmıştır. (Bkz. Aleida Assmann, Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses, Verlag C.H. Beck, München, 1999)

Edebiyat Bellektir.	Edebiyatta bellek vardır.
1) Hypomnema (anımsatıcı)	1) Mneme ³¹ (anımsama, bellek)
2) Ars (Depolanmış bilgi)	2) Vis (aktif bellek)
3) Retoriğin depolama sistemi	3) Sembol sistemi
4) Medya taşıyıcısı	4) İçeriğin vurgusu
5) Kamusal, ortak işlev	5) Bireysel işlev
6) Dokümanların özerkliği	6) Seçme ve eleştiri
7) Pasif mekân	7) Aktif zaman
8) Depolayan, arşivci, müze	8) Kaynak
9) Tarihi bilginin muhafaza edilmesi	9) Tarihin Güncellenmesi
10) Girdi (Data)	10) Çıktı (Braun, 2013: 27).

³¹“Ars” olarak bellek bir tekniktir, insan onu öğrenebilir, pasif bir mekândır, bilgi depolayıcısının dışarıdan gelen bilgileridir. Bu kavram için yunanca kelime “Hypomnema” kullanılır. “Vis” olarak bellek, anımsamanın aktif eylemidir, yaratıcısıdır. Bu süreç içerden dışarıya doğrudur ve bilgiden çok anlamaya dayalıdır. Bu kavram için de yunanca kelime “Mneme” kullanılır. Katharina Hackers “Mnemon” eserinde anımsamanın bu iki işlevini ele almaktadır. “Mnemon” önemli bir depolayıcıdır. Antik dönem bürokrasisinde önemli kamusal durumları ezberler (miras davaları, politik dosyalar, cinayet vakaları vs) ve bunların unutulmasını önler. Bellek canlı bir şekilde taşıyıcısının kişiliğindedir. Fakat Mnemon’un bir sorunu vardır. Resim ve kelimelerinin fazlalığının üstesinden gelemmez. Çok fazla bilgi taşır ve bütün nesneleri kafasında nasıl yerleştireceğini bilemez. Kısacası profesyonel belleğinden acı çeker ve onu baştan savmak ister. Depolayıcısı ve arşivci olarak klasik bellek anlayışına “Mnemon” denk düşmektedir. İçerik ne kadar çok olursa, haznenin değeri o kadar büyük olur. Bu yüzden o iyi bir şekilde muhafaza edilmelidir. Ama o, bu işlevden kuşku duyar. Unutmak ister, fakat yapamaz, anlamak ister, fakat sadece bilir. Böylece o belleği sadece retorik bir sistem olarak temsil etmez, aynı zamanda sembol sistemine anımsamanın aracı olarak temsil eder. (Braun, 2013: 28)

Edebi bir eser bir anımsatıcı görevi üstlenerek, kaydedilmiş ve depolanmış bilgiyi okuyucuya aktarmaktadır. Diğer taraftan edebi eser, anımsama aracı olarak tarihin güncellenmesine olanak sağlamaktadır. Böylece “edebiyatın belleği” (Erlı, 2005: 64) barındırdığı konularla geçmişı anımsatabilir/eleştirebilir ve konuya farklı bir pencereden bakılmasını sağlayabilir. Anımsama yoluyla edebiyat dediğimizde anımsama özne konumundadır (genitivus subjectivus), bu özne edebiyatı besler ve ona resimler, mitoslar, araçlar ve dil kalıpları, figürler ve senaryolar aktarır, buna tarihte yaşananlar, deneyim ve geleneksel bilgiler de eşlik eder. Anılar bir edebiyat eserinde “aktör” olabilir. Dolayısıyla edebi bellek, kendi koşullarını (yazı ve aracını) yansıtabilir, anımsamanın doğruluğu hakkında kuşkuları dile getirebilir, boşluk ve eksik kalanları ele alabilir, empati yapabilir. Anımsama edebiyatında ise anılar birer nesnedir (genitivus objectivus). O depolanır, geri çağırılabilir; kanonlarda, antolojilerde, şairin 200. doğum gününün kutlamasında veya otobiyografilerde okuyucunun belleğine yerleşir. Bu yüzden anımsama edebiyatı bir depolama sistemidir, kültürel bilgiyi muhafaza eder (Braun, 2013: 26- 27).

Kültürel belleğin önemli bir aracı olan anımsama edebiyatının bir işlevi de çok yönlü ve topluma dönük olmasıdır. Zaten bellek yapısı itibariyle heterojen olduğu için, tek yönlü olması düşünülemez ve anımsama edebiyatının gerçekliğinin de buna dayandığı söylenebilir. Örneğin edebi bir eserde konu edilen aynı geçmişe ait öyküler toplumdaki her birey tarafından karşıt bir anıyı çağırıştırabilir. Bu noktada ise edebiyat, söz konusu bu karşıt anıları bireysel bellekten kültürel belleğe kazandırmaktadır.

“Edebi biçimlendirme bir çeşit bellek üretimidir, sembolik olarak kültürlerin kendini tasvir etmesi ve alternatif hakikatlerin tasavvurudur. Burada önemli olan edebi metinlerin, bunları nasıl

ve hangi biçimlerde anlattığıdır. Edebiyatın bir sembol sistemi olduğu dikkate alındığında, biçimin anlamlandırılması kurgusal metinlerde önem taşır. Bu özelliğinden dolayı edebi metinler anımsama kültürünü ikonik bir yapıya taşır. Kurmaca metinlerin ikonlarla zenginleştirilmesi, anımsama kültüründe okuyucu tarafından kültürel bir kazanım olarak benimsenir” (Erl; Nünning, 2005: 189).

Edebi metinlerin yorumlanmasında tarihi olgular bireylerin anılarına/anlatılarına yani “fail ve kurban belleğine” (A. Assmann, 2006: 72) göre değişkenlik gösterebilir. Anlatılmak istenilenler farklı toplumlarda ve zamanlarda farklı bir şekilde algılanabilir/güncelleştirilebilir. Yazar ele aldığı konu ile bir bağ kurarak, yorumu okuyucuya bırakır ve böylece edebi metinler farklı politik ve kültürel söylemleriyle, kolektif belleğin canlandırılmasını sağlar ve onlar “geçmişin yorumlanmasını, şimdiki zamanın kavranmasını ve gelecek perspektifin bağlantısını” (Erl; Nünning, 2005: 196) açıklar. Özellikle 90’lı yıllarda “kurban” kavramı anımsama kültürü içerisinde sadece belli grupları tanımlıyordu. Fakat Sebald’in “Luftkrieg und Literatur. Mit einem Essay zu Alfred Andersch” (1999) adlı çalışmasında II. Dünya Savaşı’nda Almanların da bir kısmının Nasyonal Sosyalizm ideolojisine bağlı yürütülen yok etme politikalarının kurbanı olduğunu dile getirmesi ve özellikle savaşın son dönemlerinde Alman halkının yaşadığı hava saldırılarının, yerle bir edilmiş Alman şehirlerindeki sayısız ölümlerden, savaşın/göçün kurbanı kadın ve çocuklardan bahsedilmesi gerektiğini savunması (A. Assmann, 2006: 109/ 185) dolayısıyla 90’lı yılların ikinci yarısında Alman edebiyatında “yeni bir savaş sonrası edebiyatı” (Garbe: 2002: 231- 232) akımı oluşur. J. Assmann (2015) ve Garbe’nin (2002) de dile getirdiği gibi, görgü tanıklarının artık bu dünyaya vedası ile ebeveynlerinin suskun kalmasına rağmen öğrenci hareketlerinin etkisi ile bu

suskunluğu devam ettirmeyen yeni kuşak bu yeni akımın oluşmasının en önemli nedenleri olarak görülebilir. Yine bu bağlamda örnek vermek gerekirse Günter Grass (1927- 2015) II. Dünya Savaşı'nı yaşamış bir kuşağın temsilcisi olarak, hem savaş sonrası arşivlere hem de kendi deneyimlerine dayanarak “Yengeç Yürüyüşü” (Im Krebsgang- 2002) eserinde üç kuşağın (büyükanne Tulla Pokriefke, Paul Pokriefke ve torun Konny Pokriefke) geçmişe bakış açısını irdeler ve bu eseri ile kolektif bellekte var olan Wilhelm Gustloff gemisinin öyküsü bağlamında Sebald gibi Almanların da kurban olduğu görüşünü gelecek kuşaklara aktarır. Diğer taraftan II. Dünya Savaşı sırasında dünyaya gelen ikinci kuşak yazarlardan Bernhard Schlink (1944) ise, “Okuyucu” (Vorleser- 1995) eseri ile Nasyonal Sosyalizm dönemi ve sonrasını kurban ve fail belleği perspektifinden üç kuşak (Hanna, Michael ve Michael'in ailesi) dolayımında ele alır. Eserde Hanna karakteri örneğinde II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da Nazi kamplarında görev alan Almanların yargılanma süreci ile toplumda o döneme ait kolektif suç ile hesaplaşmak/yüzleşmek zorunda kalan kuşak sorgulanır. Eserde ben anlatıcı aracılığıyla savaş sonrası kuşağın hissettiklerinin yanı sıra 'ne olması gerekirdi' sorusu bağlamında “ahlak, hukuk, suç ve kefaret kavramları” (Dreike, 2002: 118) da edebiyat düzleminde okuyucuya aktarılmaktadır.

Dolayısıyla farklı kuşaklara ait yazarların belleğinden geçmiş ile ilgili farklı bakış açıları veya ortak noktalar eserlere yansımaktadır. Böylece aile ve kuşak romanı, tarih ve anımsama romanı ile biyografiler ve bilimsel çalışmalar gibi türlerde sahnelenen “içselleştirilmiş geçmiş” (J. Assmann, 2015: 84), bir kuşağın ortak kimliği, değerleri ve normları, tarihi bilinci hakkında bilgi verebilir. Aynı zamanda edebi eserde farklı kuşak yazarlar tarafından sahnelenilen tarihi olgular, gerçek tanıkların hikâyeleri ve kurmaca unsurlar ile birleştirilir ve farklı bellek yansımalarına ait anılar okuyucuya aktarılır.

5.1. Kuşak Kavramı Üzerine

Türkçede kuşak kelimesinin karşılığı Yunanca “genos”, Latince “generatio”, İngilizce “generation”, Almandada ise “Generation” şeklindedir. Kuşak kelimesinin sözlükteki karşılığı, “yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu” (www.tdk.gov.tr,2017) olarak yer almaktadır. Kuşak kavramı, hem yaş grubunu ifade eden eşzamanlı boyutu hem de yeni kuşağın devamını kapsayan diyakronik boyutu da barındırmaktadır. (A. Assmann, 2007: 32) Dolayısıyla bir dönem içerisindeki sosyal, politik ve kültürel olaylara tanıklık eden aynı dönemin bireyleri benzer duyguları/sorumlulukları taşır ve bu bireylerin kaderleri de ortaktır. Örneğin, Savaş kuşağı, 68 Kuşağı veya milenyum kuşağı gibi kuşak gruplarının belirlenmesinde grubun ortak deneyimleri tecrübe etmesi ve dönemin kimliğini taşıması gibi unsurlar önemli bir role sahiptir.

Edebiyat bilimci Sigrid Weigel (2005: 10) kuşak kavramının gelenek- görenek yani geçmiş ve şimdiki zaman arasında anahtar bir kelime olduğuna vurgu yaparken, A. Assmann’a (2006: 20) göre ise kuşak kavramının belirli sınırları vardır ve bu sınırlar kuşakların geçmişi kendilerinden bir önceki kuşağı farklı anlamasına/yorumlamasına neden olur. Alman Sosyolog Karl Mannheim (1928) ise, kuşaklar arası değişimin kültürel aktarmayı ve kolektif yaratıcılığı ortaya koyduğunu vurgulayarak, A. Assmann gibi kuşaklar arası kültürel aktarmanın önemli bir role sahip olduğunu dile getirir.

Karl Mannheim “Das Problem der Generationen” (1928) adlı çalışmasında kuşağın tanımını kuşağın konumu, kuşakların bağlantısı ve kuşağın bütünlüğü olarak üçe ayırır ve kuşağın kendi kuşağı ve diğer kuşaklarla ilişkisini açıklamaktadır. Mannheim’a (1928: 173) göre, “kuşağın konumu” (Generationslage) kavramı, toplumsal sınıfları oluşturur, yani bireyin toplumda bir konuma sahip olduğunu ifade eder. Böylece bireyler önceden belli bir düşünce tarzına hazır olarak yetişir. Her kuşağa özgü olan deneyimler, toplumsal değişime de neden olur. Bir kuşağın aitliği, doğum yıllarının işaret ettiği toplumsal yaşanmışlıklar ile tanımlanır. Dolayısıyla kuşağın konumu belirli bir bölge ile sınırlıdır ve kuşak bilinci gençlik döneminde oluşur. Bu noktada kuşağın konumu, “kuşakların bağlantısı” (Generationszusammenhang) için bir temel oluşturur ve aynı sosyal/tarihi olgular yaşamış kuşak için tarihi bir anı betimler (Mannheim, 1928: 175). Bu tarihi an 68 Öğrenci hareketleri, I. ve II. Dünya Savaşı ve sonrası gibi önemli siyasi ve kültürel sonuçları olan olayları kapsar. Ortak bir kuşağın bağlantısı ise, “kuşağın bütünlüğü” (Generationseinheit) olarak tanımlanır ve kuşaklar ortak olaylara aynı tepki gösterir. Kuşak bütünlüğü, belirli bir grubu temsil eder ve düşünceleri diğer kuşağın konumunu etkiler (Mannheim, 1928: 314) dolayısıyla değişimlere neden olur.

Diğer taraftan “Strauss- Howe Kuşak Kuramı”nı geliştiren Amerikalı tarihçiler William Strauss ve Neil Howe (1992: 68) ise, Mannheim’ın kuramında olduğu gibi, belli bir zaman aralığında doğup yetişen ve aynı yaş grubu içerisinde yer alan bireylerin benzer özelliklere sahip olduğunu ve bu kuşağa özgü davranışların her yeni kuşakla değiştiğini ileri sürmektedir. Bu kurama göre, önemli tarihi olaylar ve sosyal değişimler o topluma ait bireylerin kimliklerini, değer yargılarını, tutum ve davranışlarını ve eğilimlerini etkiler. Olayların meydana geldiği yıllar süresince bireylerin yaşamlarının biçimlenmesi tamamlanır ve bu yüzden belli dönemde dünyaya gelen ve aynı yaş grubu içerisinde yer alan kişiler, benzer eğilimleri ve davranışları paylaşabilir (Strauss; Howe,

1992). Kuşağa özgü kimliğin belirlenmesinde siyasi, sosyal ve kültürel etkilerin yanı sıra, A. Assmann da “Geschichte im Gedächtnis” adlı eserinde bir kuşağın kimliğinin belirlenmesinde bir önceki kuşağın varlığının da önemli bir unsur olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Herkesin doğum tarihi, dönem içerisindeki kendi imkânlarını, imkânsızlıklarını, şanslarını, tehlikesini ve meydan okumasını belirlemektedir. (...) Burada tarihteki sorunlar önemli değildir, aksine biyografilerdeki tarih önemlidir. Buna bağlantılı olarak da kültürel kuşak araştırmaları; tarih kim tarafından yaşanmış; nasıl hatırlanıyor, nasıl unutuluyor ve nasıl yeniden hatırlanıyor? gibi sorular üzerine çalışmalar yapmaktadır. Kuşaklar sadece doğum tarihinden ibaret değildir, aynı zamanda benzer deneyimler ve meydan okuma, iletişim ve tartışma, geçmişe yönelik kimlik olgusu gibi özellikleri de barındırır. (...) Örneğin 45liler olmadan 68liler anlaşılamazdı; birbirine zıt iki kuşağın farkının altında bu özellikler yatmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın politik kuşağı 68’e karşıt iken, 45liler ve 68liler birbirlerine gizli bir şekilde itme ve çekme gücü ile bağlıydılar. 68lileri 45lilerden ayıran üç önemli unsur; politikleşme, gençlik ve tarihi dönüşümdü“ (2007: 31- 44).

Kuşak kavramının tanımlanmasında sadece doğum tarihine değil aynı zamanda kuşaklar arası iletişim ve iletişimsizlik durumuna da dikkat çeken A. Assmann, diğer taraftan “kuşak kimliğine” (A. Assmann, 2006: 38) de vurgu yapar. Her kuşak, kendi geçmişini farklı yönleriyle anımsar ve diğer kuşakların geçmiş ile ilgili anlatılarından

geçmişı sınırlandırır. Tarihsel süreçte, her kuşak için tarih yenidir ve onu yeniden yazarak, yorumlayarak tarihi yeniden anlatır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri, 1945 yılında yaşı, yetişkin veya çocuk olan bir kimse için büyük farklılık gösterir (A. Assmann, 2007: 35). Dolayısıyla yaşanmışlıklar ile ilgili deneyimlere, düşüncelere ve duygulara bağlı olarak anımsananlar da “aile belleği (Familiengedächtnis) dolayımında kuşak belleği (Generationsgedächtnis)” (A. Assmann, 2006: 26) kavramına işaret etmektedir. Mannheim'ın 1930'lı yıllarda dikkat çektiği 'kuşakların belleği' kavramı sosyolog Halbwachs'a göre, 12- 24 yaş arasındaki bireyler özellikle hayat deneyimine açıktır ve bu dönemde yaşananlar bireyin genel gelişiminin belirleyicisidir. Her birey istese de istemese de çağının sosyal, kültürel ve tarihi deneyimlerini yaşar (A. Assmann, 2006: 26). Sonuç olarak her kuşağın paylaştığı dünya görüşünün, sosyo-kültürel özelliklerin onun kimliğini yansıttığı ve bu kuşak kimliğinin de bireysel belleğin vazgeçilmez bir parçası olduğu söylenebilir.

5.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Edebiyatında Üç Kuşak

Almanya’da milli kimlik üzerine eleştirel bir bakış ve kuşak değişimi Berlin Duvarı’nın yıkılması (1989) ile gerçekleşir ve bu eğilim ile savaş sonrası Alman edebiyatının da yeniden yapılandırıldığına işaret edilir (Garbe, 2002: 12). Bu bağlamda Alman edebiyat ve kültür bilimci Wolfgang Emmerich de II. Dünya Savaşı’nın üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen, bu etkinin hala devam ettiğini dile getirir. Hatta bu etkinin özellikle 1989 yılından sonra anımsama politikaları ile daha da hızlandığını ve resmi tarih yazımında yeni bir döneme girildiğini savunur (2006, 118). Anımsama politikalarının uygulanmasında kullanılan “filmler, eski belgeler, anıtlar, fotoğraflar, belgeseller ve edebi metinler gibi anımsama medyaları” (Braun, 2008: 100). Almanya’nın yakın tarihini yani II. Dünya Savaşı ve sonrasını yansıtarak kolektif bellekteki anıları gözler önüne serer. Savaş sırasında askerlerin yaşadıkları ve sonrasında onların öykülendirilen bireysel anıları, sivil halkın savaş/bombardıman sırasında yaşadıkları ve çaresizlik içinde evlerini ve sevdiklerini kaybetmeleri edebi metinlerde farklı kuşaklara ait yazarlar tarafından konu edinir. A. Assmann’ın (2006: 27) da belirttiği gibi, bireylerin tanık olduğu siyasi veya sosyal olaylar her kuşakta farklı deneyimlerin ve anıların çerçevesini belirlemektedir. Yaklaşık otuz yılda bir gerçekleşen kuşak değişimi ile o toplumun anı profili de değişir ve bir zamanlar belirleyici olan tutumlar etkisini kaybetmeye başlar. Geriye dönüp bakıldığında kuşakların egemenliğinin değişmesi ile belirli deneyim ve değerlerin, umut ve umutsuzlukların kaybolduğu ve bunların yerini yeni olguların aldığı görülmektedir. Bu nedenle kuşak değişimi bir toplumun belleğinin dönüşümü ve yenilenmesi için büyük önem taşımaktadır. Almanya’nın II. Dünya Savaşı sonrası uzun süren suskunluğunu

bozan 68 kuşığı, bu bellek dönüşümünün tipik bir örneğidir. 68 kuşığı sadece Almanya'nın yakın tarihini eleştirmekle kalmıyor aynı zamanda heykellerin dikilmesinde, müze ve sergilerin açılmasında, filmlerin gösterime girmesinde ve kamusal anımsama kültürünün diğer biçimlerinin sahnelenmesinde yer alır.

Bu bağlamda anımsama kültürünün önemli araçlarından olan kültürel metinlerde kuşağa özgü kimlik ve anılar kurgulanır ve toplumun “fail – kurban konumunun yanı sıra yandaş, fırsatçı ve kayıtsız” (A. Assmann, 2006: 83) gibi farklı anı profilleri okuyucuya aktarılır. “Almanya’da Bellek Patlamasının “Memory- Boom” Tarihi Gelişimi” bölümünde daha önce ifade edildiği gibi “geçmişle hesaplaşma”, “geçmişle yüzleşme” ve “geçmiş muhafaza etme” Almanya’nın uyguladığı/benimsediği anımsama politikalarının belli aşamaları idi. Dolayısıyla bu farklı anımsama süreçlerinde gerçekleşen kuşak değişimi ile farklı kuşak yazarların anı aktarımlarının da değiştiğini söylemek yanlış olmaz. Nitekim Alman Sosyolog Braun üç farklı anımsama kuşağını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Birinci, ikinci ve üçüncü tanıklar farklı anımsama kuşaklarıdır.

Birinci anımsama kuşağı olayları bilinçli bir şekilde yaşamış ve bu olayları anımsayandır. Bu kişiler, 'dönemin tanıklarıdır'.

Onlar fail veya kurbandır. İkinci anımsama kuşağı olayları bilinçli bir şekilde yaşamamış, ama anımsayabilen ve tanıklarla konuşabilendir. Onların anıları bir kaynak değil, aksine tarihin sorgulanan taraflarıdır. Burada 'eleştirel ikinci Tanıklık' kavramından bahsedilebilir.(...) Üçüncü anımsama kuşağında ise tanıklar, söylentilerden, derslerden, kitaplardan ve

filmlerden, TV'den tarihi öğrenir. Bu kuşak sırdaştır, tarihe karşı bir suçları yoktur, fakat sorumlulukları vardır” (2013: 16).

Bu konuda Nietzsche (2015: 27) kendilerinden önceki kuşakların bir sonucu veya ardılları olduklarını dile getirerek, bir önceki kuşağın suçunun ve tutkularının diğer kuşağa da yansıdığını dile getirir. Her kuşağın yaşadığı dönemin özellikleri bireyin yani kuşağın kimliğini belirlemektedir. Benimsenen anımsama politikaları “hem yenenlerin hem de yenilenlerin belleğinden yaşanmışlıkları/anıları yani aile belleği üzerinden kuşak belleğini” (Assmann, 2006: 214-215) ortaya koymaktadır. Almanya'nın II. Dünya Savaşı ve sonrasına tanıklık eden bireyler ile “sonradan doğan”ların (A. Assmann, 2006: 214) Nazi dönemine, savaşa bakışı, deneyimi, düşünceleri farklılık göstermektedir. Braun'un kuramına göre, birinci anımsama kuşağı olarak tanımlanan³² Martin Walser ve Günter Grass'ın kuşağı 1933 seçimlerinde Hitler'in başa gelmesi, tek parti rejiminin benimsenmesi ve II. Dünya Savaşı ve sonrası gibi siyasi olaylara tanıklık etmiştir. J. Assmann'ın (2015: 48) vurguladığı gibi, ortak anıları olan bir toplumdaki grubun geçmişi, kimlik çerçevesinde oluşur yani kimlik bilinci zaman içinde gelişir ve bu grubun benzer olaylarının temelinde birleşir. Bu bağlamda yaşanmışlıkların hem

³² Alman Sosyolog Heinz Bude ise “Deutsche Karrieren. Lebenskonstruktionen sozialer Aufsteiger aus der Flakhelfer-Generation” (1987), “Das Altern einer Generation. Die Jahrgänge 1938 bis 1948” (1995) ve “Generation Berlin” (2001) adlı çalışmalarında kuşak tanımını üçe ayırır. 1) Flakhelfer Generation: 1926- 1930 yılları arasında doğmuş bireyler, II. Dünya Savaşı'nı yaşamış, hatta savaş döneminde askeri yükümlülüğü olmamasına rağmen cephede görev yapmış, genellikle 18 yaşın altındaki gençler hava kuvvetlerine ait uçaksavar bataryalarında yardımcı olarak (Flakhelfer) görev yapmıştır ve bu yüzden bu kuşak Flakhelfer Generation olarak tanımlanır. 2) 68 kuşağı: 1938- 1948 yılları arasında doğmuş bireyleri kapsar. Mannheim'ın tanımındaki “Generationszusammenhang” ve “Generationseinheit” kavramlarına da dayanarak, bu kuşağın ortak yönü II. Dünya Savaşı sonrası ailelerinin sükunluğu, materyalizmden etkilenme, toplumda yenilik istemidir. (68 kuşağı medya ve reklam sektörü olarak da tanımlanabilir.) 3) Generation Berlin: 1960- 1965 yılları arasında doğmuş bireylerdir. Bu kuşak Nazi yıllarına ait hikâyeler dinlemiş, Berlin Duvarı'nın yıkılması, Almanya'nın Birleşimi, Hükümetin Bonn'dan Berlin'e taşınması, Demir Perde'nin kalkması gibi olaylara tanık olmuşlardır.

bireysel hem de toplumsal yansımalarının yazarların değerlerini/düşüncelerini ve kimliğini etkilediği söylenebilir.

İkinci anımsama kuşağı ya da orta kuşak (Durzak, 1995: 13) olarak tanımlanan Uwe Timm ve Bernhard Schlink ise II. Dünya Savaşı'nı anımsayabilen, aile geçmişlerinde bu savaş ile ilgili tanıklar ile sohbet eden bireyler olarak 68 dönemini yaşamış bireylerdir. A. Assmann (2006: 48), Soykırım geçmişinin Nazi dönemini yaşamış ailelerin çocuklarının peşini bırakmadığını ve bu çocukların ailelerinin anımsamak istemediği anılardaki boşlukları doldurmak gibi bir sorumluluk üstelendiğini dile getirir. Heinz Bude (1997: 296) de A. Assmann gibi, ikinci kuşağın yani 1938- 1948 yılları arasında doğan bireylerin geçmişin yükünü, yani ailelerinin travmalarını üstlenmek zorunda kaldığını belirtir. Dolayısıyla bu kuşağa ait yazarların aile belleklerindeki anıları edebi metinlerde sorguladığı yani eleştirel bir bakış açısıyla “kuşaklararası aktarım ile kültürel iletişimi” (Erl, 2005: 254) sağladığı söylenebilir.

Elena Agazzi ise “Erinnerte und rekonstruierte Geschichte” adlı çalışmasında (2005: 11) Almanların Nazi geçmişi ile ilgili uzun suskunluğunun ikinci anımsama kuşağı yani 68 kuşağı ile bozulduğunu dile getirerek, bu kuşağın aslında ailelerinin mirasına bir anlamda elveda dediklerini vurgular. Schlant’a göre (1999: 22) bu kuşak utanç ve acı duymanın aksine öfkeli. Ebeveynleri, I. Dünya Savaşı’nın ağır yenilgisini yaşamış, sonrasında Hitler’i bir umut (Heilfigur) olarak görmüş ve Nasyonal Sosyalizmin gücüne inanmış ve tekrar büyük bir hayal kırıklığı ile son bulan II. Dünya Savaşı’nın yenilgisini yaşamış bir kuşaktır. Dolayısıyla ikinci kuşağın, ebeveynlerinin “bireysel ve kolektif sorumluluk” bilincine sahip olmasına neden olduğu ve bu negatif tarih eserlerinde konu edinilir.

Nazi dönemine ve II. Dünya Savaşı'na ait yaşanmışlıkları anımsama araçları aracılığıyla öğrenen üçüncü anımsama kuşağına ait Marcel Beyer ve Julia Franck gibi yazarların ise kendilerini ikinci kuşak gibi sorumlu hissettikleri için II. Dünya Savaşı'ı öncesi ve sonrasını edebi metinlerde dile getirmeye ihtiyaç duydukları söylenebilir. II Dünya Savaşı'na ait geçmişin kuşaklara göre yorumlanmasında anıların farklılık gösterdiğine dikkat çeken Agazzi, üç farklı anımsama kuşağının şu şekilde özetlemektedir:

“Birinci kuşak, unutmak istiyorum ama unutamam. İkinci kuşak, geçmişini unutmak istesem bile unutamam. Üçüncü kuşak ise, geçmişini unutmayı isterdim, ama geçmiş buna izin vermiyor”
(2005: 22).

Özetlemek gerekirse, İki Almanya'nın birleşmesi yani duvarın ortadan kalkması ile iki kutuplu Dünya Düzeni'nin yıkılması anımsama politikalarında bastırmak/unutmak yerine hesaplaşmak/muhafaza etmek gibi yeni perspektifleri beraberinde getirmiştir. Edebiyat benimsenen bu anımsama politikasında önemli bir bellek aracı olduğu için, bu alanda yoğun çalışmalar yapılmaktadır. İşlevi gereği, depoladığı şeyleri zamanı geldiğinde yansıtan bellek, yansıttıklarını anımsama kültüründe gözlemlenebilir hale getirerek, somutlaştırır. Böylece anımsama kültürünün edebiyatı zenginleştirdiği de söylenebilir. Yazarlar aile deneyimlerini/hikâyelerini ya da tarihin gizli kalmış ya da dile getirilmemiş yönlerini otobiyografik unsurlarla birleştirip, anımsananları aile, kuşak ve tarih romanı bağlamında dile getirmektedir. Ayrıca sözlü tarih, görgü tanıkları, günlük yaşam hikâyeleri, tarihe farklı bir bakış açısı sunarak, anımsama edebiyatının önemli araçları olur ve iletişimsel bellekten kültürel belleğe geçişte edebiyat aktif bir rol oynar. Elbette bu geçiş sadece edebi eserlerle değil,

Çevremizde sürekli yaşadığımız/ gördüğümüz anma günü ya da sergi, tarihi bina, heykel, anıt, müze gibi anımsama figürleriyle de kendini hissettirmektedir.

Bu nedenle yazarların doğum tarihlerinin sadece bir tarihten ibaret olmadığı, aksine bu tarihlerin ya anmışlıklara işaret ettiği söylenebilir. Bu  alı mada Martin Walser, Uwe Timm ve Marcel Beyer gibi farklı anımsama ku aklarına ait II. Dünya Savaşı ve Holokost konusundaki deneyimleri/bakış açıları, tarih bilinçleri ve iletişimsel bellekleri irdelenecektir.

6. Araştırmada Son Durum

Daha önce bahsedildiği gibi 80’li yıllardan itibaren bellek konusuna olan yoğun ilginin nedenleri arasında, temeli sosyo- politik ve ekonomik nedenlere dayanan siyasi değişimler ve onların etkileri, Berlin Duvarı’nın Yıkılması (1989), Doğu ve Batı Almanya’nın Birleşmesi (1990), Sovyet Rusya’nın Dağılması (1991), Soğuk Savaşın Bitmesi (1991) ile Demir Perde’nin Kalkması (1991) ve toplumlar arası kültürel alışverişin her bakımdan hızlandığı gerçeği yatmaktadır. Bellek ile ilgili son araştırmalarda özellikle anımsama edebiyatı ve geçmişle hesaplaşma konularının 2000’li yıllardan sonra ivme kazandığı görülmektedir. Almanya’da bellek konusundaki bilimsel çalışmalar ile lisansüstü tez çalışmalarına bakıldığında ağırlıklı olarak II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönem ile ilgili geçmişin ele alındığı görülmektedir.

2006 yılında Linda Schulze tarafından hazırlanan “Vom Umgang mit nationalsozialistischer Vergangenheit in der deutschen Gegenwartsliteratur- untersucht anhand von Uwe Timms ‘Am Beispiel meines Bruders’ und Tanja Dückers ‘Himmelskörper’ ” adlı yüksek lisans çalışmasında kuşak kavramına ve bellek kuramlarına dayanarak her iki romanda da aile öyküleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda ise aile belleklerinde yer edinen, kuşaktan kuşağa aktarılan anıların neye işaret ettikleri açıklanmıştır.

2006 yılında Lydla Plagge’nin “Die Entwicklung und Das Sexuelle Dasein Des Protagonisten Ullrich Krause in Uwe Timm’s ‘Heisser Sommer’ ” başlıklı çalışmasında

ise roman kahramanı Ulrich'in 68 öğrenci hareketleri bağlamındaki gelişimi ve geçmişi sorgulaması ele alınmıştır. Diğer taraftan bu çalışmada kadın araştırmalarına dayanarak 68 döneminde kadın kimliğinin rolü üzerinde de durulmuştur.

2007 yılında Carina Malcherek'in hazırladığı "Auf Spurensuche in der Familiengeschichte- Vergessen und Erinnern in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur" adlı çalışmada Maurice Halbwachs ile Jan ve Aleida Assmann'ın bellek kuramları ışığında Monika Maron'un "Pawels Briefe" (1999) ve Stephan Wackwitz'in "Ein unsichtbares Land" (2003) romanları ele alınmıştır. Maron'un romanında anımsama süreçleri ile anımsama figürleri bağlamında geçmiş sahnelenirken, Wackwitz'in romanında ise aile öyküsünü ortaya çıkaran anımsama figürleri aracılığıyla geçmiş sorgulanır.

2008 yılında Catharina Dufft'un yayınladığı "Orhan Pamuks Istanbul" adlı çalışmada Pamuk'un biyografisi ve romanları hakkında bilgi verildikten sonra, bellek ve mekân ilişkisi bağlamında bellek mekânı olarak İstanbul şehrinin edebi metinlerde nasıl sahnelendiği araştırılmıştır.

Aynı yıl (2008) Stefanie Jung tarafından hazırlanan "Die Auseinandersetzung mit der Studentenbewegung im literarischen Werk Uwe Timms" başlıklı yüksek lisans tezinde 68 öğrenci hareketinin konu edildiği "Sıcak Yaz", "Kerbels Flucht", "Rot" ve "Der Freund und der Fremde" adlı romanlardaki motif, sembol ve otobiyografik unsurlar incelenmiştir.

Yine 2008 yılında Söhnke Calsen tarafından hazırlanan “Literarische Vergangenheitsbewältigung bei Uwe Timm. Eine Untersuchung anhand der Werke ‘Die Entdeckung der Currywurst’ und ‘Am Beispiel meines Bruders’ ” adlı çalışmada, öğrenci olayları bağlamında Nazi döneminin toplum üzerindeki ağır sonuçları araştırılmıştır. Bu çalışmada “Die Entdeckung der Currywurst” ve “Am Beispiel meines Bruders” eserlerinde Nazi dönemine ait yaşanmışlıklar bağlamında geçmişin nasıl sorgulandığı ortaya konmuştur.

2009 yılında edebiyat araştırmacısı Ariane Eichenberg tarafından yayımlanan “Familie- Ich- Nation: Narrative Analysen zeitgenössischer Generationenromane” adlı çalışmada otobiyografi ve biyografilerde önemli bir yere sahip olan aile belleğinin geçmişe/kimliğe işaret ettiği ve bu bağlamda çağdaş Alman edebiyatı kuşak romanlarının ağırlık noktasını Nasyonal Sosyalizm oluşturduğu ortaya konmuştur. Ayrıca bu çalışmada aile belleği bağlamında kuşaklararası aktarılan öykülerin, resmi tarihin bir parçası olduğu sonucuna varılmış yani savaş ve savaş sonrası dönem ile ilgili aktarılanların kimlik inşasındaki rolüne dikkat çekilmiştir.

2009 yılında Sabine Weisz tarafından yayımlanan “Die 68er Revolte im Werk von Uwe Timm” adlı çalışmada 68 kuşağının bir temsilcisi olan Uwe Timm’in yapıtlarının ağırlık noktasını oluşturan 68 öğrenci hareketleri ve romanlarında bu dönemin okuyucuya nasıl anımsatıldığı ortaya konmuştur.

Yine 2009 yılında Hartmut Kircher tarafından yayımlanan “Erlebte und erzählte Geschichte bei Uwe Timm (Heisser Sommer, Die Entdeckung der Currywurst)” adlı

Çalışmada, Uwe Timm’in söz konusu bu iki romanı örneğinde öykülerini edebiyat düzleminde nasıl estetize ettiği ortaya konmuştur.

2010 yılında Katarina Babićová tarafından hazırlanan “ ‘Das Buch ist für Martin Walser geschrieben’. Geschichtskonstruktionen in Ruth Klügers Autographie ‘weiter leben’ und Martin Walsers Roman ‘Ein springender Brunnen’ ” başlıklı yüksek lisans çalışmasında söz konusu incelenen iki eserde geçmişin/tarihin nasıl yapılandırıldığı ve ele alındığı ortaya konmuştur. Ayrıca hem Yazar Klüger’in Walser ile edebi tartışmasına hem de toplama kampları ile ilgili anılara dayanarak tarihin edebiyatta nasıl sahnelendiği araştırılmıştır.

2012 yılında Thomas Wegmann ve Norbert Christian Wolf tarafından yayınlanan "High und Low: Zur Interferenz von Hoch- und Populärkultur in der Gegenwartsliteratur" adlı çalışmada, edebiyat araştırmacısı Achim Geisenhanslüke “Parasitäres Schreiben. Literatur, Pop und Kritik bei Marcel Beyer” başlıklı makalesinde Beyer’in Yarasalar romanı başta olmak üzere diğer romanları ve şiirlerini pop kültür bağlamında incelemiştir.

2018 yılında Christian Klein’in yayına hazırladığı “Marcel Beyer: Perspektiven auf Autor und Werk” adlı çalışmada ise Aleida Assmann’ın da yer aldığı on beş edebiyat araştırmacısı Beyer’in romanlarını, şiirlerini ve denemelerini araştırmıştır.

Türkiye’deki bellek, anımsama ve geçmişle hesaplaşma konuları ile ilgili bilimsel çalışmalara ve lisansüstü tezlere bakıldığında ise ağırlıklı olarak Jan ve Aleida Assmann’ın bellek kuramlarına dayanarak romanların incelendiği görölmektedir.

1998 yılında İsmail Boyacı tarafından hazırlanan “Das Ich und seine Verwandlungen in den Romanen Martin Walser’s” adlı doktora çalışmasında Martin Walser’in romanlarını psikolojik kuramlara dayanarak, benlik kavramı ve bu kavramın zaman içersindeki değişimi incelenmiştir. Söz konusu bu çalışmada Walser’in romanlarında farklı yaşam tarzları nedeniyle değişik benliklerin nasıl gizlendiği ortaya konmuştur.

1998 yılında Filiz İlknur Yapıcı tarafından hazırlanan “Literaturverfilmung im Deutschen und Türkischen dargestellt am Beispiel von Uwe Timms Roman ‘Morenga’ ” mit dem gleichnamigen Film und Tarık Buğra's Roman ‘Küçük Ağa’ mit dem gleichnamigen Film” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında “Morenga” ve “Küçük Ağa” romanları ve filmleri karşılaştırmalı edebiyat bilimi açısından incelenerek, her iki romanın ortak ve farklı yönleri araştırılmıştır.

2001 yılında Cemile Akyıldız Ercan tarafından hazırlanan “Martin Walser’in Ehen in Philippsburg” adlı doktora tez çalışmasında toplumsal sınıf ve yabancılaşma kavramına değinilerek, söz konusu eserde toplumsal sınıf, yabancılaşan/yalnızlaşan bireylerin sorunları neden-sonuç ilişkisi bağlamında incelenmiştir.

2005 yılında Hüseyin Torun tarafından hazırlanan “Erziehung und Familie in Uwe Timms Heisser Sommer” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında 68 öğrenci hareketleri bağlamında otoriter yapının eğitim sistemine, devlete ve topluma nasıl yansıdığı ve eserde nasıl anımsandığı araştırılmıştır.

2006 yılında Barış Konukman tarafından hazırlanan “Çağdaş Alman Romanında Yabancıyla Karşılaşma (Uwe Timm’in ‘Schlangenbaum’ Adlı Romanı Örneğinde)” adlı yüksek lisans tez çalışmasında ise yazarın “Schlagenbaum” eserinde kültürlerarası ögeler bağlamında yabancılaşma kavramı incelenmiştir.

2012 yılında Aslı Türkmen’in hazırladığı “Vergangenheitsbewältigung in ausgewählten Werken von Uwe Timm und Tanja Dückers” adlı yüksek lisans tezinde Timm’in “Kardeşimin Örneğinde” ve Dückers’in “Himmelskörper” eserlerinde Nasyonal Sosyalizm dönemi ve II. Dünya Savaşı’ndaki yaşanmışlıklar ele alınır. Bu çalışmada geçmişle hesaplaşma kavramı bağlamında söz konusu romanlar incelenmiş ve savaş sonrası kuşağın aile belleklerinin edebi eserlere nasıl aktarıldığı araştırılmıştır.

2015 yılında Seval Karacabey tarafından hazırlanan “Erinnerungskultur - Mythos-Autobiographisches Erzählen in der deutschen und türkischen Gegenwartsliteratur” adlı doktora tezinde Alman edebiyatından Peter Härtling’in “Leben lernen. Erinnerungen” ve Christoph Meckel’in “Russische Zone. Erinnerungen an den Nachkrieg”, Tür edebiyatından ise Nedim Gürsel’in “Sağ salim Kavuşsak. Çocukluk yılları” ve Murathan Mungan’ın “Paranın Cinleri” adlı eserleri otobiyografik anlatılarda anı kültürü ve mitos ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Bu çalışmada söz konusu bu eserlerdeki benzerlikler ve farklılıklar ilişkilendirilmiş ve otobiyografik bellekteki anı boşluklarının mitler aracılığıyla nasıl aktarıldığı ortaya konmuştur.

2017 yılında Gökçen Sarıçoban tarafından hazırlanan “Vergessen und Erinnern: Die Verankerung der Vergangenheit in Uwe Timms Werken” adlı doktora çalışmasında Timm’in “Morenga”, “Sıcak Yaz” ve “Kardeşimin Örneğinde” adlı romanlarında

Almanya'nın yakın tarihine işaret eden II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasına dair yaşanmışlıkların nasıl belleklerde yer edindiği ve bu eserlerde nasıl sahnelendiği incelenmiştir.

2018 yılında Elif Aktürk tarafından hazırlanan “Zülfü Livaneli ve Uwe Timm’in Romanlarında Erk Sorunsalının Tarihsel Anlatımı” adlı doktora çalışmasında erk ve iktidar kavramları edebiyat bağlamında açıklanarak, “Leyla’nın Evi” ve “Serenad” ile “Morenga” ve “Yarı Gölge” romanlarında tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgunun tarih romanındaki yeri irdelenmiştir.

Tez çalışmalarının yanı sıra 2002 yılında Fatih Tepebaşı tarafından, yazarın biyografisi ve yapıtları hakkında “Uwe Timm ve Toplumsal Eleştiri” isimli özgün bir çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışmada Timm’in eserleri arasındaki tutarlılık ile geçmişle yüzleşme ve kuşak çatışması gibi unsurlar bağlamında dönemin sosyo-politik ve kültürel yönleri araştırılmıştır.

2006 yılında ise Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı’ya hazırlanan “Bellek, Mekân ve İmge” başlıklı armağan kitabında ise bellekte yer edinen izlerin zaman ve mekân boyutu açısından edebi eserlere nasıl yansıdığı ele alınmıştır.

Nergis Pamukoğlu Daş’ın 2009 yılında yayınlanan “Topographien der Moderne. Literarische Städtebilder und Bilder des Selbstverständnisses Paris- Berlin- İstanbul” başlıklı kitabında söz konusu üç şehrin topoğrafyası bağlamında imge, alegori ve metafor gibi kavramlar, ben-öteki ile bellek ve mekan kuramları ışığında incelenmiştir.

Ayrıca geçmişle hesaplaşma/yüzleşme bağlamında Türkiye'nin yakın tarihi olgularının değerlendirildiği çalışmalar da söz konusudur. Bu bağlamda 2009 yılında Leyla Neyzi'nin yayına hazırladığı “Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları” adlı çalışmada Türkiye'nin yakın tarihi olgularını anlatan konular hem edebiyat ve anı ilişkisi hem de toplumsal çatışma, travma, arşiv, mekan ve göç açısından araştırılmıştır.

2010 yılında Gökçe Başaran İnce tarafından hazırlanan “Toplumsal Hatırlama ve Unutma Sürecinde Basın: Kolektif Siyasi Belleğimizdeki Cumhuriyet Tasavvuru” başlıklı doktora tez çalışmasında kolektif bellek kavramı ve tarihsel gelişimi bağlamında toplumdaki Cumhuriyet kavramının nasıl yer edindiği araştırılmıştır. Yine aynı yazarın 2006 yılında Edebiyat Eleştirisi Dergisinde yayınlanan “Ulusal Kimlik, Kolektif Bellek ve Edebiyat: Dersimli Kız Romanında Resmi Bellek Temaları” adlı makalesinde ulusal kimliğin inşa sürecinde kolektif belleğin önemli bir aracı olan edebiyatın rolü incelenerek, “Dersimli Kız” romanı örneğinde resmi bellekte var olan ve yeniden üretilenler ortaya konmuştur.

2010 yılında Mehmet Özger tarafından hazırlanan “12 Eylül Romanlarında Bellek, Özne ve İktidar Kavramlarının İncelenmesi” adlı doktora tezinde ise siyasal ve sosyal yaşam üzerinde büyük değişimlerin yaşanmasına sebep olan 12 Eylül Darbesi olayı bağlamında bu dönemi anlatan romanlar mimetik, nesneler, iletişimsel, kültürel ve ideolojik bellek kavramları doğrultusunda irdelenmiştir.

2011 yılında Narin Bağdatlı Vural tarafından hazırlanan 78 Kuşağı'nın Toplumsal Belleği ve Tecrübesi” adlı doktora tez çalışmasında toplumsal bellek ve bellek mekânı kavramları doğrultusunda 78 kuşağına özgü yaşanmışlıklar araştırılmıştır.

Ayrıca bu çalışmada Karl Mannheim, Walter Benjamin, Maurice Halbwachs, Pierre Nora'nın kuşak ve bellek kuramlarına dayanarak, bu kuşak temsilcileriyle sözlü tarih yöntemleri kullanılarak röportajlar yapılmış ve 78 kuşağını anlatan romanlar ile Birgün Gazetesi'nden derlenmiş kuşağın anılarını işleyen haber ve yorumlar araştırılmıştır.

2012 yılında Ezgi Ulusoy Aranyosi tarafından hazırlanan “Türk Edebiyatında Belleğin Yansımaları” adlı yüksek lisans tez çalışmasında ise kolektif bellek kavramı ile Jan Assmann'ın bellek kuramı ışığında yazar Mario Levi'nin “İstanbul Bir Masaldı”, Markar Esayan'ın “Karşılaşma” ve Seyit Alp'in “Şawk” adlı romanları incelenmiştir. Bu çalışmada temel alınan bellek kuramları bağlamında incelenen eserlerde, kolektif belleğin nasıl yansıdığı/sahnelendiği araştırılmıştır.

2018 yılında yayımlanan “Kültürel Belleğe Yolculuk” adlı çalışmada kültürel belleğin önemli anı nesneleri ile nasıl yaşatıldığı/gelecek kuşaklara nasıl aktarıldığı incelenmiştir. Ayrıca Türkiye, Kamboçya, Kuzey İrlanda, Afrika ve Amerika gibi ülkelerin tarihlerinden de örnekler verilerek geçmişin kimlik inşasındaki rolü araştırılmıştır.

7. Yöntem

“II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Edebiyatında Bellek Yansımaları” başlıklı tez çalışmasında bireysel ve toplumsal anımsama/unutma süreçlerini inceleyen bellek kuramları edebiyat açısından ele alınacaktır. Araştırmamızda, edebiyat ve anımsama kültürü arasındaki ilişki, insanların/toplumların geçmişi nasıl anımsadığı, anımsanan veya anımsatılanların edebi metinlere nasıl ve hangi yollarla aktarıldığı, bellek konusunun sosyal bilimlerde neden yoğun olarak araştırıldığı gibi tezin araştırma evrenini oluşturan sorular edebiyat, tarih, kültür, toplum ve psikoloji gibi bilim dallarından yararlanılarak çözümlenmeye çalışılacaktır.

Tez çalışmasının ana bölümünde Martin Walser’in “Bir Pınar Gibi”, Uwe Timm’in “Kardeşimin Örneğinde” ve Marcel Beyer’in “Yarasalar” romanları bellek açısından incelenecektir. Bu çalışmada romanların yayınlandığı zaman ile yazarların dünya/sanat görüşüne dayanarak tarihi olaylar incelenip değerlendirildiğinde edebiyat kuramlarından tarihsel inceleme ve sosyolojik eleştiri yöntemine de başvurulacaktır. Romanın tarihsel çerçevesi içerisinde değinilen konu, motif ve sembollerin bu yöntemler aracılığıyla neye işaret ettikleri açıklanacaktır. Böylece incelenecek olan eserlerin yazılma amaçları ile söz konusu toplumun sosyo-politik ve kültürel dünü ve bugünü neden-sonuç ilişkisi bağlamında araştırılacaktır. Bu çalışmada incelenecek olan romanların yayın tarihi ile romanlarda anlatılan dönemin politik ve sosyal koşullarının anlatılması eserin incelenmesinde önemli olgulardır. Bu noktada çalışmada incelenecek yazarların otobiyografik bilgilerinden de yararlanarak, romanlarda aktarılan anı

süreçleri çerçevesinde bellek türleri çoğulcu yönetime dayandırılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Araştırmamızın birinci bölümünde öncelikle bellek araştırmalarının edebiyat alanına yansımaları ve bu alanda Maurice Halbwachs, Jan ve Aleida Assmann, Pierre Nora ve Harald Welzer gibi araştırmacıların kuramlarından hareketle edebi metinler incelenecektir. Dolayısıyla söz konusu çalışmanın birinci bölümünde ele alınacak bellek kuramları, II. Dünya Savaşı sonrası süreçte anımsama kültürünün önemli bir aracı olarak edebiyattaki rolü, sözlü tarihin bellek çalışmalarına ve edebiyata etkisi ile bellek çalışmalarında zaman ve mekân ilişkisi de söz konusu romanlarda incelenecektir.

Bellek çalışmaları tarih, sosyoloji, psikoloji, politika ve edebiyat alanları ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğu için, tezdeki amaç, bellek kuramları çerçevesinde edebiyat ve anımsama kültürü ilişkisini bu disiplinlerarası yaklaşım ile irdelemektir. Bu bağlamda tezi iki ana bölümde inceleyebiliriz: Birinci bölümde belleğin tanımı, bellek kuramları, edebiyat ve anımsama kültürü arasındaki ilişki ile kuşak belleğinin yansımaları üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise II. Dünya Savaşı sonrası Alman edebiyatında sosyo-politik ve kültürel olayların üç farklı kuşak belleğine sahip yazarların roman kurgusuna nasıl yansıdığı irdelenecektir. “Bir Pınar Gibi”, “Kardeşimin Örneğinde” ve “Yarasalar” adlı romanlarında bellek kuramları ışığında yorumlanan bellek türleri ele alınmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda bu romanlardaki bellek yansımaları birbirleriyle de karşılaştırılarak, kuşak belleğinin benzer ve farklı yönleri yazar- roman ilişkisini sorgulayan pozitivist inceleme yöntemi ile yorumlanacaktır.

Sonuç olarak bellek kuramlarına dayanarak incelenen bellek yansımalarının II. Dünya Savaşı sonrası Alman edebiyatında farklı üç kuşak yazarı tarafından nasıl aktarıldığı, Almanya’nın yakın tarihine işaret eden sosyo-politik ve kültürel yansımaları romanlarında nasıl sahnelediğı ve tarihsel gerçeklik ve kurmaca unsurları okuyucunun belleğine nasıl geri ağırlıdığı çalışmanın özünü oluşturmaktadır.

II. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI ALMAN EDEBİYATINDA BELLEK YANSIMALARI

1. Birinci Anımsama Kuşığı Örneğinde

1. 1. Martin Walser'in Biyografisi

20. yüzyılın çağdaş Alman edebiyatı yazarlarından Martin Johannes Walser, gerek edebi yönü gerekse farklı politik kimliğiyle Alman toplumunun kolektif ve kültürel belleğinde yer edinmiş bir yazardır. 2007 yılında Cicero adlı Alman siyasi dergide Walser'in, 16. Papa Benedikt ve Nobel ödüllü Günter Grass'ın da yer aldığı beş yüz önemli Alman entelektüel listesinde ikinci sırada yer alması da bunun göstergesidir (cicero. de, 2017). Edebiyat eleştirmeni Friedrich Sieburg, Walser'i Alman dilinin dâhisi olarak görür (www.spiegel.de, 2017). Neuhaus (2007:115) ise Walser'i muhafazakâr, ironik bir yazar olarak tanımlar. Hatta 1957 yılından itibaren Walser'in eserlerini yeri geldiğinde ağır bir biçimde eleştiren, yerden yere vurmaktan çekinmeyen, savaş sonrası Alman edebiyatının en önemli edebiyat eleştirmeni Marcel- Reich Ranicki bile Walser' i “1945 yılından sonraki en zeki Alman yazarlardan” (Lorenz, 2005: 224) biri olarak gördüğünü dile getirir.

Walser, 24 Mart 1927 tarihinde Wasserburg am Bodensee'de bir lokanta sahibinin oğlu olarak dünyaya gelir. Küçük burjuva sınıfına mensup olan Walser ailesi, savaş yılları ve sonrasında tren istasyonuna yakın bir lokanta ve kömür işletmesine sahiptir. Walser, daha yedi-sekiz yaşlarındayken ailesinin iş yerinde onlara yardımcı olmak için çalışmaya başlar. Örneğin annesi, yerel turizmdeki kendi paylarını hesaplamak için, yaz günlerinde Walser'i Wasserburg'daki rakip lokantalarda kaç turist

olduğunu öğrenmesi için görevlendirir. Bu yıllara ait anılarını anlatan Walser, annesinin ona verdiği bu görevden dolayı- en basit düzeyde bile olsa- rekabet düşüncesinden nefret ettiğini belirtir. (Waine, 1980: 8) Walser, 2016 yılında moderatör Thea Dorn ile yaptığı Zeugen des Jahrhunderts başlıklı söyleşide ailesine yardımcı olduğu dönemi şu şekilde anlatmaktadır:

“Kırk dokuz yaşında diyabetik rahatsızlığından dolayı babam vefat etmişti. Erkek kardeşimle beraber- benden iki yaş büyük- bütün kömür işletmeciliğini kimsenin yardımı olmadan beraber işlettik. Ağabeyim askere gittiğinde ise ben hem okula gidiyor hem de işletmenin tahsilât işleri ile ilgileniyordum. Savaşın başlamasıyla yılda otuz altı vagon dul kadınların ve fırıncıların bodrumlarına, çatı katlarına kömür çektim. Bu benim yılda otuz altı gün okula gidemiyor olmam demekti. Öğretmen, beni baş belası olarak adlandırıyordu. Sonunda öğretmen anneme okul mu yoksa kömürcülük mü? diye karar vermesi için sordu” (www.zdf.de, 2017).

Walser’in çocukluğu, Almanya’nın Nasyonal Sosyalizminin yükseliş dönemine denk gelir, dolayısıyla yazar Nazi ideolojisinin yavaş yavaş yerleştiği bir ortamda yetişir; çocukluğu ve ergenliği toplumun her alanında kendini hissettiren Nasyonal Sosyalistlerin gölgesinde geçer. Bu açıdan tıpkı Almanya’daki diğer pek çok çocuk ve genç gibi savaş döneminde Walser’in yaşadıkları, deneyimledikleri ve eğitimi ile - kendisi o zaman bilmece/fark etmese de- bu yeni rejimin dayattığı toplumsal yapıların sınırları içinde gerçekleştiği söylenebilir. Wasserburg’da küçük bir evde yaşayan Walser’in dedesi Josef Walser, mimarlık veya lokantacılık üzerine bir eğitim

almamasına rağmen, kendi çabasıyla bir restoran inşa etmiş hatta zaman içinde işlerini büyüterek toplumda saygın bir konuma ulaşmıştır. Dedesi bir yıl burayı işlettikten sonra yeni bir restoran daha inşa etmiş ve zamanla toplamda altı restoran sahibi olmuştur. Yazar Martin Walser'e göre dedesi Josef ticarette son derece başarılı iken, baba mesleğini devam ettiren babası Martin Walser, lokanta ve kömür işletmeciliğini yapmaktan pek de memnun değildir ve tüccarlıktan çok edebiyatla uğraşmak, piyano çalmak ona daha büyük bir keyif vermektedir (Magenau, 2005: 23) ve bu yönde oğlu Martin'i de etkilemiştir. Babasının ticaretten çok sanata eğilimli olması, Waine'e göre (1980: 9), işletmeciliği sadece bir ekmek kapısı olarak görmesine neden olmuştur. Her ne kadar babasını daha on yaşında iken kaybetmiş olsa da, Walser'in babası ile ilgili anıları onun ilerde hayatını biçimlendirecek anılardır. Nitekim Walser'in yazarlık mesleğini seçmesi bir anlamda babasının kültürel mirasından etkilendiğini göstermektedir:

“Babam ekonomik umutsuzluklar içinde otuzlu yılların başlarında yazmaya başlayarak, bir kaçış yolu arar. Babamın ölümünden sonra çatı katında Hint psikolojisi ve filozofları ile ilgili okuduğu kitapları ve tuttuğu notları bulmuştum. [Bu kitap ve notlardan] babamın Hint felsefesine ve teozofi alanına yöneldiği anlaşılıyordu” (Waine, 1980: 9).

Anne Augusta Walser, risk almaktan korkan genellikle yorgun ve hasta olan eşinin tam tersi enerjisi yüksek, güçlü bir kadındır ve çiftlikten gelen biri olarak kasaba hayatına yabancı değildir. Ticarete yatkın olan annenin ekonomik açıdan ailesini idare eden kişi olduğu söylenebilir ve hem lokantayı hem kömür işini tek başına idare eden Augusta Walser iş konusundaki en büyük desteği üç oğlu Josef, Johann ve Karl

Anselm'den³³ görür. Walser, ailesine çok bağlı olan annesi Augusta Walser'in hem ekonomik sıkıntılar hem de kocasının iş konusundaki beceriksizliği yüzünden mutsuz olduğunu söyler (www.zdf.de, 2017). Walser ailesinin yaşadığı Wasserburg kasabasının o yıllardaki demografik yapısına bakıldığında (Herbert, 2014), orada yaşayan nüfusun bir kısmının devlet memuru, bir kısmının esnaf, çiftçi olduğu anlaşılmakta, özellikle Versay Antlaşması sonrası Weimar Cumhuriyeti döneminde tüm Almanya'yı saran ekonomik krizin kasabada çiftçi ve esnaf kısmını çok etkilediği görülmektedir. Yine Thea Dorn ile yaptığı söyleşide Walser çevresindeki kişilerin burjuva sınıfına mensup iken -örneğin, bir arkadaşının babası banka müdürü, diğer arkadaşının emekli albaydır- ailesi ile birlikte yaşadığı bu sıkıntılı dönemin, onun bilinçaltında kendini güvensiz hissetmesine neden olduğunu dile getirir (www.zdf.de, 2017). Dolayısıyla Wasserburg am Bodensee'de hiyerarşik yapının sağlam olduğu yani memur ve esnaf ayrımının eğitim açısından önem taşıdığı bir yer olduğu söylenebilir. Walser, 1998 yılında gazeteci Rudolf Augstein ile yaptığı söyleşide (Der Spiegel 45/58), annesinin diğer insanların yaptığı gibi o dönemde yeni ve güçlü bir Almanya vaat eden Hitler'in partisine üye olmakla ailesini ekonomik krizden kurtardığını vurgular. Walser, on dokuz yıl sonra gazeteci oğlu Jakob Augstein ile yaptığı nehir söyleşisinde (2017: 56) annesinin bir Nazi taraftarı olmadığını yineler ve anne Augusta'nın neden partiye üye olmuştu sorusuna "Almanya neden Hitler'in partisine üye olmuştu" diye cevap verir. A. Assmann ve Freivert'in de belirttiği gibi (1999), ideolojik nedenlerin yanı sıra Weimar Cumhuriyeti'nin politik ve sosyal açıdan yarattığı ekonomik sorunları tüm ağırlığıyla yaşayan insanların -Walser ailesi veya Almanya'nın diğer küçük şehirlerinde

³³1935 yılında dünyaya gelen kardeşi Karl Anselm, Walser'in Halbzeit (1960), Der Einhorn (1966) ve Der Sturz (1973) romanlarının ana kahramanıdır. Ağabeyi Josef ve Martin gibi annesine savaş sonrasında daha on yaşında iken lokantada yardımcı olan Karl Anselm, ailede lokantacılık geleneğini sürdüren tek kişi olur. 60'lı yıllarda istasyona yakın olan evlerinden göl tarafındaki bir yere taşınır ve burada Walserhof adında bir otel ve lokanta işletir (bkz. Magenu, 2005: 47).

yaşayan çiftçi, işçi, esnaf ve küçük zanaatkârlarda olduğu gibi- kendilerini başta çıkar ilişkisi nedeniyle, ekonomik açıdan düze çıkaracak yeni rejimin vaatleriyle kandırıldıkları söylenebilir.

Tekrar Martin Walser'in Nazi dönemindeki çocukluğuna ve gençliğine dönülecek olursa, edebiyata düşkün baba ile dini inançları kuvvetli, tam bir Katolik olan annenin farklı hayat görüşleri Walser'i çok etkiler. Katolik bir aileden gelen annesinin iki kız kardeşi manastıra, bir erkek kardeşi de manastırdaki okula gitmiştir (Magenau, 2005: 27). Dolayısıyla anne Augusta ve ailesinin eğitim düzeyine bakıldığında Bodensee'de doğup büyüyen Martin Walser'in Katolik inancın canlı ve etkili olduğu bir ortamda yetiştiği söylenebilir. Bu nedenle savaş sonrası birinci kuşağın bir temsilcisi olan Heinrich Böll gibi, Walser'in genel olarak bütün eserlerinde de Katolik inancın izleri her zaman metin düzeyinde yer almaktadır (Aytaç, 1983: 420). Yine aynı nedenle Walser gençliğini “ortaçağdaki bir inanç binası gibi bir yerde” geçirdiğini ifade eder, ilerleyen yıllarda politikanın da etkisiyle Katolik inancının o kadar güçlü kalamadığını vurgular (www.zdf.de, 2017). 24 Mart 2017 tarihinde 90. Yaş gününde Walser Die Zeit gazetesinde gazeteci Alexander Cammann ve Ijoma Mangold ile yaptığı söyleşide din konusundaki düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Çocukluk günlerimden beri din beni etkilemiştir. Zaten Wasserburg am Bodensee'de başka türlü düşünülemez. Sayısız kez her mevsimde evden kiliseye yürüyerek gitmişimdir. Din hususi bir şey değildi, aksine sıradan ve gündüktü. Wasserburg kilisesinde, ilk defa günah çıkardığım yeri hala görebilirsiniz. Aslında en önemli şey pişmanlıklardı ve bunların bir daha asla tekrar yapılmaması için dürüst bir irade. Bu yüzden mükemmel

tövbe edemediğim açık ve nettir; günah, günah, günah. Çocukluğumda öğrendim bu günah bilincini. Kiliseden eve döndüğümde hep kendimle savaşırdım: Bunu asla bir daha yapmayacaksın! ve bunu söylediğimde, yalan söylediğimi bilirdim. Günah çıkarmaya borçlu olduğum bu iç çatışmamdan dolayı pişmanlık duymuyorum” (www.zeit.de, 2017).

Walser’in okul zamanı anıları 1933- 1945 yılları arasındaki on iki yıllık 3. Reich dönemine denk gelmektedir. Yazar Hitler döneminin yavaş yavaş hissedildiği o yıllara ilişkin, Wasserburg’da gerçek bir köy Nazisi olan ilkokul öğretmeni Bay Müller’in milliyetçilik, askerlik ve savaş konusunda okuma kitaplarını derste okuttuğunu ve bunların belleğinde yer ettiğini söyler (Walser; Augstein, 2017: 67). Buna ek olarak Walser ilkokulda Nazi taraftarı öğretmeni Bay Müller’in yanı sıra gamalı haç bayrakları ve Nazi amblemleri ile donatılan sınıfın da okul yıllarına ait anılarında yer aldığını dile getirir. Özellikle okul kütüphanesinde Alman milliyetçiliğinin anlatıldığı “Der Befehl des Gewissens” (Hans Zöberlein), “Sperrfeuer um Deutschland” (Werner Beumelburgs) ve “Die arme hinter Stacheldraht” (Edwin Erich Dwinger) adlı kitapları çok sıkıcı bulunduğunu belirtir (Magenau, 2005: 34). Dolayısıyla okul kitapları dâhil tüm kamusal yaşamın yeni rejime göre düzenlendiği ve Walser’in –babasından aldığı eğitimle örtüşmeyen- bu yeni eğitim sisteminden pek de memnun olmadığı sonucuna varılabilir. Walser liseye kadar okuldan korktuğunu, okulun onun için zorunluluktan başka bir şey ifade etmediğini dile getirir. Ona göre okul sivil bir kurumdur ve öğretmen ise bu kuruma hizmet eden kimsedir. Fakat savaş hazırlıklarının devam ettiği ve Avusturya’nın ilhak edildiği 1938 yılında yazar, Lindau’da lise eğitimine başlar ve Almanca öğretmeni onun okul konusundaki düşüncelerini değiştirir.

“Okulda gördüğü Almanca derslerinin edebi yönünün gelişimine katkı sağladığını ifade eden Walser, bu öğretmenin Almanca dersinde not verme ya da noktalama işaretlerini değerlendirmeyi değil, aksine öğrencilerinin kendilerini özgürce ifade edebilmelerini amaçladığını dile getirir. Dolayısıyla Walser bu derste kompozisyonlarını istediği konuda yazabilmenin rahatlığı içinde kendini özgür hisseder” (Waine, 1980: 12; Magenau, 2005: 38).

Dönemin politik koşullarına göre düzenlenen ve belli bir devlet ideolojisinin doğrultusunda şekillendirilmiş bu eğitimin yukarıda verilen alıntılara bakıldığında Walser tarafından bir şekilde yadırgandığı, benimsenmediği söylenebilir. Bunu hemen hemen çocukluğu ile ilgili tüm anılarında yer alan Almanca öğretmeni ile ilgili söylemlerinde görebiliriz; diğer öğretmenlerinin aksine Hitler döneminde devlet ideolojisi bağlamında değerleri çocuklara dayatmak yerine özgür olmalarını sağladığı için bu kişi yıllar sonra Walser’in belleğinden çıkmamıştır sonucuna varabiliriz.

1933- 1943 yılları arasında Alman İmparatorluğu (Deutsches Reich) adı 1943 yılından itibaren Büyük Alman İmparatorluğu (Großdeutsches Reich) olarak değiştirilir. 1938 yılında Avusturya, Çekoslovakya, 1939 yılında Polonya ve 1941 yılında Sovyetler Birliği’nin işgali ile Almanya, Doğu Avrupa’da daha fazla hâkimiyet kurma arzusunu gerçekleştirmeye çalışıyordu. Dolayısıyla savaşın alevlendiği bu dönemde Almanya’nın askeri güce ihtiyacı vardı ve 1943 yılında hava kuvvetlerine ait uçaksavar bataryalarında

on sekiz yaşın altındaki gençler yani çocuk askerler de bu askeri gücü artırmak için askere alınıyordu (Herbert, 2014/ Herholz, 2015). Nitekim Walser 1943 yılında tam on altı yaşında iken, Almanya'daki pek çok ortaokul öğrencisi gibi eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalır ve yaşıtları gibi o da uçaksavar top taburunda (Flakhelfer) görevlendirilir, 1944'de askere çağrılır (Fetz, 1997: 3). Aslında Walser 1944 yılında askerde iken, diğerk okul arkadaşları gibi yedek subay olmak için dağcı birliğine başvurduğunu ama sınavda başarılı olamayınca bu isteğini gerçekleştiremediğini dile getirir.

“Sınava başvuranlar için taburda bir sınav yapıldı, iki nedenden dolayı sınavı geçemedim. Birinci neden; Büyük Friedrich ile ilgili olması gerektiğı gibi bir kompozisyon yazamadım. İkinci neden ise bölük komutanı bana yeterli yönetici becerilerine sahip olmadığımı söyledi. Sınavı geçen arkadaşlarım Batı cephesine gidip, orada hayatlarını kaybettiler. Ağabeyim Josef de 1944 yılında cephede hayatını kaybetmişti” (Magenau: 2005: 43).

Walser, Almanya'nın teslim olduğı 1945 yılında Bavyera eyaletinde yer alan Garmisch-Partenkirchen ilçesinde Amerikalılara esir düşer, esir olduğı sürede Amerikalıların Alman savaş tutsaklarını tuttuğı kamplardan biri olan Münih'de kütüphaneci olarak görevlendirilir ve burada Nazi döneminde eserleri yasaklanan ve kitapları meydanlarda yakılan 19. yüzyılın Yahudi kökenli önemli şairlerinden Heinrich Heine'nin kitapları ile tanışır, onun şiirlerinden çok etkilenir. Walser, yazma isteğinin kütüphanede esir düştüğü bu dönemde oluştuğunu söyler (Fetz, 1997: 4). Walser savaştan sonra Bodensee'ye geri döner ve 1946 yılında on dokuz yaşında Bodensee

Lisesi'nde eğitimini tamamlayarak, Regensburg İlahiyat ve Felsefe Yüksekokulu'na kaydolar, burada biraz babasının da izinden giderek öğrenci tiyatro gruplarına katılır. Haftada üç kez gösteriler düzenler. Regensburg'daki üniversite hocası, Walser'in kötü bir oyuncu olduğunu, ancak çok iyi metinler yazabildiğini vurgular (Waine, 1980: 15). Yazma yeteneği ile tiyatronun ve edebiyatın ona verdiği doyum, Walser'in 1948'de Tübingen Üniversitesi'nde edebiyat bilimi, tarih ve felsefe okumasına neden olur ve aynı zamanda Tübingen'de oyuncu ve metin yazarı olarak da çalışmaya başlar (Fetz, 1997: 4/ Der Spiegel, 45/98). Dolayısıyla yirmi bir yaşında iken savaş sırasında edindiği deneyimler/yaşadıkları ve sonrasında İlahiyat Fakültesinden Edebiyat Fakültesine geçip edebiyata yönelmesi Walser'in yazarlık yolculuğunun da bir başlangıcı olmuştur diyebiliriz. Savaş sonrası 1948 yılında Para Birimi Reformu gerçekleşmesi nedeniyle ailesi bir kez daha ekonomik anlamda zor günler yaşar, anne Martin Walser'in öğrenim ücretini ödemekte zorlanmaktadır. Walser bu dönemde tiyatro kaynaklı bağlantıları aracılığıyla Bavyera Film Enstitüsü Müdürü Helmut Jedele ile tanışır ve öğrenimi sırasında Süddeutscher Rundfunk'ta haber muhabiri olarak çalışıp para kazanmaya başlar. 1949- 1957 yılları arasında Walser muhabir olarak çalışır ve bu dönemde sürekli belediye başkanları ile röportaj yapmak için görüştüğünü ve hatta onlarla yaptığı konuşmaları ezberlediğini dile getirir (Waine, 1980: 16- 17/ Fetz, 1997: 4- 5).

Yazar Tübingen Üniversitesi edebiyat bilimi, tarih ve felsefe alanından mezun olduktan sonra, 1951'de "Versuch über die epische Dichtung Kafkas. Beschreibung einer Form" konusunda doktorasını tamamlar. Walser, Franz Kafka'nın onu en çok etkileyen yazarlardan biri olduğunu ve eserlerinde ondan esinlendiğini her daim dile getirir (Lorenz, 2005: 32). Ayrıca Walser Alman Klasiklerinin en önemli yazarlarından Goethe'yi, Schiller'i, yüzyıl dönümü Alman felsefecilerinden Friedrich Nietzsche'yi ve çağdaş Alman edebiyatı yazarlarından Thomas Mann'ı beğenerek okuduğunu,

eserlerinin kendisi üzerinde önemli bir etki bıraktığını dile getirir (Magenau, 2005). Eğitimine ve hayatına etki eden politik atmosferin geleceği üzerinde ne kadar etkili olduğunu ise aşağıdaki alıntı özetlemektedir:

“Benim bilinçaltı deneyimlerimi çağrıştırdığı için, Franz Kafka’daki karakterlerin netliği, olaylardaki istemsizlik ve baskı benim ilgimi çekmişti. Kafka’da bireyin tek başına hiçbir anlam ifade etmediğini fark etmiştim. Ben de bu kasabada ilkokula gönderildim okuldan sonra uçaksavar eğitimi aldım ve sonrasında askerlik dönemi. Kısacası yüksek sesli emirlere ve tavsiyelere göre hareket ettim” (Waine, 1980: 18- 19).

1950 yılında Katharina Neurer- Jehle ile evlenen Walser’in, 1952’de ilk kızı Franziska Walser dünyaya gelir. İlk evliliğinden olan kızları Franziska Walser (oyuncu), Johanna Walser (yazar), Alissa Walser (yazar, ressam), Theresia Walser (oyun yazarı) ile oğlu Jakob Augstein (gazeteci) de babalarının izinden gitmiştir.

1.2. Bir Yazar Olarak Geçirdiği Aşamalar

1.2.1. Grup 47'ye ve Yazarlığa Adım

1950'lerde Walser için Süddeutscher Rundfunk iyi bir gelir kaynağı olmasına rağmen, serbest bir yazar olma hayalini gerçekleştirmeyi tercih eder ve 1953 yılında Grup 47'ye³⁴ üye olur. Hayatta en çok yazı yazmayı, üretken bir yazar olmayı isteyen Walser, 1955 yılında “Ein Flugzeug über dem Haus und andere Geschichten” eseri ile edebiyat dünyasına adını atar. Walser'in bu eseri, aynı yıl Grup 47 tarafından “Templones Ende” ile ödüllendirilir. Kafka'dan izler barındıran on iki kısa hikâyeden oluşan bu eserde, savaş sonrası Alman toplumunun durumu, yaşamışlıkları yani kolektif belleğe işlenmiş olguları, figürler vasıtasıyla dile getirilir (Fetz, 1997: 6).

Yazar, 1957 yılında Hermann Hesse Ödülüne layık görülen ilk romanı “Ehen in Philippsburg”da (Yamalı Evlilikler, 1957) küçük bir kasabadan sonra yaşadığı Tübingen, Regensburg ve Stuttgart şehirlerinde yaşadıklarını yansıtır. Eser dört farklı hikâyeden oluşur. Birinci hikâyede üniversiteden mezun olduktan sonra Philippsburg'a

³⁴ Alman yazar Hans Werner Richter ve Alfred Andersch 1947 yılında “Der Ruf- Unabhängige Blätter der jungen Generation” adlı gazeteyi yayımlar. Andersch ve Richter, özgür bir Almanya ve sosyal bir devlet yapısının tesis edilebilmesi için Amerikan işgal güçlerini eleştiren yazılar yazarlar. Fakat bu yazılar yüzünden Amerikan işgalcileri tarafından gazeteleri yasaklanır. Richter ve Andersch pes etmez ve 10 Eylül 1947 'de yazarlar ile bir araya gelirler. Grup toplantılarında özellikle genç ve tanınmamış yazarların çalışmalarından parçalar okunur ve metinler hakkında eleştiriler yapılır. Zamanla Grup 47, Heinrich Böll, Ingeborg Bachmann, Günter Grass, Uwe Johnson, Siegfried Lenz, Martin Walser gibi yazarların edebiyat kariyerlerinde önemli bir adım atmalarını sağlar. Fakat yirmi yıl sonra 1968 yılında grup son toplantısını gerçekleştirir. Politik bir duruş sergilediği yönünde eleştiriler alan grup, özellikle Avusturyalı yazar Peter Handke tarafından eleştirilere maruz kalır. Handke, Çağdaş Alman Edebiyatını tasvir yeteneksizliği ile suçlar ve Grup 47'ye karşı geldiğini açıklar (Böttiger, 2012: 12-17).

yerleşen Hans Beumann, burada gazeteci, radyocu, politikacı ve iş adamı gibi toplumun her kesiminden farklı insanlarla tanışır ve deneyimlerini paylaşır; roman kahramanı zaman geçtikçe insanların güç, kariyer ve para için neler yapabileceklerini, neleri feda edebileceklerini görür. Aslında bu karakter aracılığıyla metinde Walser'in muhabir olarak çalıştığı dönemlerinde edindiği tecrübeler yansıtılmaktadır. İkinci hikâye evlilik dışı bir ilişkiyi ve sonuçlarını anlatır. Üçüncü hikâyede politikada yükselmek isteyen bir adamın gizli ilişkisi ve bu ilişkinin ortaya çıkmasıyla kariyerinin nasıl yarıda kaldığı dile getirilir. Sonuncu hikâyede ise, hayatta bir türlü başarılı olamayan roman kahramanı Klaff'ın hayatı, başarısızlıklarının kaynağı anlatılır. Sonuç olarak yazar eserindeki bu dört farklı hikâye ile 1950'li yılların Batı Almanya'sında yaşanan toplumsal sorunları, bencillik ve yükselme hırsını eleştirir. Alman tarihçi Ulrich Herbert'in (2014) de belirttiği gibi, I ve II. Dünya Savaşı'ndan büyük bir yenilgi ile çıkan Almanya 1950'li yıllarda ekonomik anlamda zor günler yaşamakta ve bu zor dönemde Amerikan Marshall Planı ile toparlanmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Almanya'nın toparlanma dönemine girdiği 1950'li yıllarda yani kalkınma döneminde bireylerin hırs ve bencillikleri ile toplumsal aksaklıklar, Walser'in eserlerinin ana eksenini oluşturmaktadır. Walser, 1958 yılında üç aylığına Amerika'da Harvard Üniversitesi'nde konuk öğretim görevlisi olarak görev yapar ve döndüğünde doğup büyüdüğü Wasserburg'a yakın bir yer olan Friedrichshafen'e taşınır (Fetz, 1997: 7). Yazar, 1960 yılında yayınladığı "Halbzeit" eserinde bir önceki romanında olduğu gibi roman figürü Anselm Kristleins figürü aracılığıyla 1950'li yılların bu sefer Alman toplumunun büyük şehirlerdeki burjuvazi sınıfının ekonomik ve ahlaki değerlere bakış açısını gözler önüne serer. (Lorenz, 2005: 263-274). Bu roman, bir önceki romanda olduğu gibi insanların topluma ayak uydurmaya çalışırken, nasıl bencilleşebildiklerini irdelemektedir. Bu eserin yayımlanmasından sonra "Der Einhorn" (1966) ve "Der Sturz" (1973) adlı eserler üçleme olarak yayınlanır. (Magenau, 2005) Walser hayatta

yan karakter olmadığı görüşünde olduğu için, üçlemenin ilki olan “Halbzeit” eserinin yaklaşık dokuz yüz sayfadan oluşan kalın bir kitap olduğunu ifade eder. Edebiyat eleştirmeni Reich- Ranicki, Walser’in bu söylemi üzerine “Der wackere Provokateur Martin Walser” (1963) adlı yazısında “Halbzeit” eserini şu şekilde eleştirir:

“Karakter özelliklerini en ince ayrıntısına kadar kaleme alabilen Walser, mükemmel bir bakış açısına sahip. Onun yakın mesafeden aldığı fotoğraflar farklı küçük bölümleri kapsıyor. Fakat bu bölümler bir araya getirildiğinde romandaki fotoğraf tamamlanmıyor. Muhtemelen Walser somut bir figür yaratmamayı başaran ilk Alman romancıdır. Dolayısıyla bu roman onun psikoloji ustası olduğunu gösterir. Kısacası Halbzeit eseri insanların olmadığı bir insanlık komedisidir” (www.zeit.de, 2017).

“Halbzeit” romanını yayımladıktan sonra, Walser’in 60’lı yıllarda tekrar tiyatroya döndüğü görülür ve yazar “Der Abstecher” (1961), “Eiche und Angora” (1962), “Überlebensgroß Herr Krott” (1963), “Der schwarze Schwan” (1964), “Die Zimmerschlacht” (1967) adlı tiyatro oyunlarını kaleme alır. Bu metinlerde psikolojik ve toplumsal konuların yanı sıra yazar, savaş ve savaş yılları ile evlilik, cinsellik ve kuşak sorunu gibi konuları da ele alır (Magenau, 2005). Almanya dışında Walser 60’lı yılların sonunda romanlarından çok tiyatro oyunları ile tanınır ve 1968 yılında “Eiche und Angora” adlı tiyatro eseri Paris Tiyatro Ödül’üne layık görülür. Münih’de 1964- 1974 yılları arasında rejisör Fritz Kortner ile birlikte sahneye koyduğu “Die Zimmerschlacht” eseri de büyük ilgi görür. Bu başarı sayesinde Walser ve ailesi 1968 yılında doğduğu

yere Bodensee'ye geri döner, burada kendilerine bir ev alır ve bu evin adını da Villa Zimmerschlacht koyarlar (Magenau, 2005: 258).

1.2.2. Politika ve Tarihin Yeniden Yorumlanması

Genel olarak savaş sonrası Alman edebiyat tarihine bakıldığında (Garbe: 2002) 1950'li yıllardan itibaren Martin Walser, Heinrich Böll ve Günter Grass gibi yazarlar toplumsal ve siyasi olaylara eleştirel bir tutumla yaklaştıklarından dolayı bu tutumlarıyla angaje edebiyatın temsilcisi olarak kabul edilirler. Bu konuda Grup 47'nin kurucusu Hans Werner Richter ise bu yazarların gelecek kuşaklar için yeni demokratik bir Almanya arzuladıklarını, geçmişteki hataların tekrarlanmasını engellemeyi amaçladıklarını ve bu nedenle de politik ve toplumsal gelişmelere karşı sorumluluklarının bilincinde yeni bir edebiyat istediklerini vurgular (Waine, 1980: 26-27). Bu "sorumluluğunun bilincinde" olan Walser, daha yirmi beş yaşında iken yani 1952 yılında Helmut Jodele, Hans Gottschalk, Heinz Huber ve Peter Adler ile birlikte "Zeichen der Zeit" adlı bir radyo kabaresinin hayata geçirilmesine katkıda bulunmuştur. 1955 yılında ise Walser'in "Kantaten auf der Kellertreppe" adlı radyo oyunu müzikal olarak şehir tiyatrolarında sahnelenir (Lorenz, 2005).

"Alman film yapımcısı ve Münih Televizyon ve Film Yüksekokulu Başkanı Helmut Jodele, Walser'in radyo oyunu yazma konusunda çok üretken bir yazar olduğunu, onun sıradan bir hafta sonunda bir radyo oyununu yazıp bitirebildiğini ifade

eder. Bunlardan biri de 1953 yılında Stuttgart Müzik Okulu tarafından müzikal olarak sahnelenen “Kantaten auf der Kellertreppe” adlı radyo oyunudur” (Waine, 1980: 21).

Peter Adler, Martin Walser ve Heinz Huber kızgın genç adamlar (zornige junge Männer)³⁵ grubu olarak geçmişi eleştirel bir dille eleştirdiklerini ve bu bağlamda 60’lı yıllarla beraber kendi kuşakları için artık kahverengi dönemin (braune Ära) sona erdiğini ve yeni şeyler için umut etmeye başladıklarını ve “Zeichen der Zeit” adlı radyo programının da bunun bir göstergesi olduğunu dile getirir (Magenau, 2005: 79). Ancak 1961 yılında Batı Almanya Şansölyesi Konrad Adenauer yani CDU Hükümeti Federal Almanya’da yeniden silahlanmaya destek verdikleri için Walser ile yine dönemin yazarları Günter Grass, Heinrich Böll bu duruma muhalefet olurlar ve yavaş yavaş politikada aktif bir rol oynamaya başlarlar. Tanınmış yazar ve yayıncılar seçimlerde SPD’yi desteklediklerini açıklayarak, Walser’in editörlüğünü yaptığı “Die Alternative oder brauchen wir eine neue Regierung” adlı bir bildiri yayınlarlar. Bu bildiri kitabında dönemin şair ve yazarlarından Peter Rühmkorf, Hans Magnus Enzensberger, Günter

³⁵İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya’da olduğu gibi İngiltere de savaşın insan hayatından neleri alıp götürdüğüne şahitlik eden insanlar geçmişi sorgulamaya başlar. Bu bağlamda İngiliz edebiyatında “kızgın genç adamlar” (angry young man) akımının bir temsilcisi olan oyun yazarı John Osborne (1929-1994) de -Türkçeye “Öfke” olarak çevrilen- “Look Back in Anger” (1956) adlı tiyatro oyunu ile toplumda geçmişlerine öfke duyan insanları konu edinir. Oyunda işçi sınıfına mensup Jimmy adlı ana karakterin savaş sonrasında toplumun farklı kesimlerine olan öfkesi sahnelenir. Dolayısıyla yukarıda geçen “Zornige junge Männer” kavramı İngiliz edebiyatındaki akımdan gelmektedir ve 50’li, 60’lı yıllarda savaş sonrası muhafazakâr ve sınıf farklılığına karşı olan genç entelektüelleri temsil etmektedir. (bkz. Oscar G. Brockett, History of the Theatre 6th Edition, A Division of Simon& Schuster, USA, 1991).

Grass, Siegfried Lenz, Hans Werner Richter'in SPD'yi destekleyen propaganda yazıları yer alır (Waine, 1980: 27-29/ Fetz, 1997: 7).

Yahudi Başsavcı Fritz Bauer'in bildirilerinden etkilenen Walser, 1964 yılında Almanya'nın yakın tarihini yakından ilgilendiren Frankfurt Auschwitz davasına gazeteci olarak katılır (www.goethe.de, 2017). Yazar dava sürecinde gözlemlediklerini ve deneyimlerini 1965 yılında "Unser Auschwitz. Auseinandersetzung mit der deutschen Schuld" adlı politik denemesinde kaleme alır. Yazarın makalede "bizim" ifadesini kullanması kamuoyunun dikkatinden kaçmaz. Yazısında Walser bütün korkunç suçların Alman halkı adına işlendiğinden bütün Almanların bir noktaya kadar sorumlu olduğunu vurgulamaktadır. Diğer taraftan yazar, Auschwitz ile ilgili yaşanmışlıkların/anıların sorumluluğunu taşımanın bir birey olarak kolay olmadığını belirterek, insanların Auschwitz konusuna koyduğu mesafenin nedenini medyadaki haberlerin korkunçluğuna dayandırır ve Auschwitz konusuna olan bakış açısını şu şekilde açıklar:

"Ne yazık ki Auschwitz'deki yaşanmışlıklara rağmen Nasyonal Sosyalizm dönemine çok yakın olduğumuz yargısını inkâr edemeyiz. Veya Auschwitz beni hiç ilgilendirmiyor mu? Auschwitz'de Almanya ile ilgili durumlar birdenbire başladığında, orada ortaya çıkan benim içimdeki Alman kimliğine ne oldu? Auschwitz'e dâhil olduğumu hiç hissetmedim, bu kesin. Dolayısıyla utanç duygusunun hâkim olduğu, vicdanların sorumlu

olduğu bu yerle benim bir ilgim yok. Herkes kendisinden sorumlu olduğu için, herkes sadece kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmek durumundadır (2015: 115).

Bu bağlamda yazar bu politik denemesinin yanı sıra “Heimat. Aufsätze und Reden” (1968) başlıklı kitabında bu konunun da yer aldığı makale ve denemelerini yayımlar. Bu çalışmada özellikle 1965- 1968 yıllarında ülkesinin “Auschwitz” sürecine ve Vietnam Savaşı’na olan yaklaşımını değerlendirir. Yaşamı boyunca siyasi olaylara kayıtsız kalmayan yazar, 1965 yılında 35.000 Amerikan askerinin Vietnam’a girmesi, orayı bombalaması karşısında da sessiz kalamaz. 1961- 1967 arasında 250.000 çocuğun öldüğü bu savaşta yazar, 1966-68 yıllarında Vietnam konusunda bildiriler sunar, hatta Batı Alman medyalarının bu konudaki yanlılığını eleştirmek için, 1966 yılında Vietnam konusunda bilgilerin toplanması ve sunulması için bir büro açarak protesto gösterileri düzenler (Waine, 1980: 31/ Fetz, 1997: 7- 8). Dolayısıyla politikada aktif bir yazar olan Walser’in ikinci anımsama kuşağının temsilcilerinden Uwe Timm gibi 68 dönemine destek olduğu, yani savaş karşıtı olduğu söylenebilir. Nitekim gazeteci Martin Oehlen’e verdiği röportajda kırk dört yıl sonra Vietnam Savaşı konusundaki düşüncelerini şu şekilde yineler.

“Vietnam açık, net bir hataydı. Orada insanlar bombalandı, orada ormanda adeta bir temizlik gerçekleştirildi, iki milyon insan. Sadece orada bir doktrin söz konusu olduğu için. Ben bu savaşa karşı durmak zorundaydım. Bunun için de bir partiye üye olmak zorunda değildim ve [1961-68 yılları arasında Amerika Savunma Bakanı] Robert Mcnamara’nın da belirttiği gibi: Vietnam korkunç bir hataydı” (www.rundschau-online.de, 2017).

Walser, 1960'ların sonunda Günter Grass'ında yer aldığı sol entelektüeller gibi Batı Almanya'nın şansölyesi seçiminde Willy Brandt'ı destekler. 1972- 1974 yıllarında DKP' nin toplantılarına katılır ve DKP üyesi Alman siyasetçi Robert Steigerwald gibi önde gelen Alman Marksistlerle Moskova'yı ziyaret eder. (Waine, 1980: 33) 1980'lerde politikadan uzaklaşan yazar, 1981'de Georg Büchner, 1987'de Federal Almanya Üstün Liyakat Nişanı, 1990'da Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi Büyük Edebiyat Ödülünü alarak, edebiyattaki başarısını ispat eder (Magenau, 2005: 410). Fakat daha önce çalışmamızın "Almanya'da Bellek Patlamasının (Memory-Boom) Tarihi Gelişimi" bölümünde de bahsedildiği gibi, Walser'in hayatında 11 Ekim 1998 yılında Frankfurter Paulkirche'de düzenlenen Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü önemli bir yere sahiptir. Şimdiki zamanının amaçları için "Auschwitz'in sömürülmemesine" vurgu yaptığı bu ödül törenindeki "Erfahrungen beim Verfassen einer Sonntagsrede" başlıklı konuşması ile Walser, Alman kamuoyunda edebiyatçı, tarihçi ve siyasetçinin³⁶ dâhil olduğu büyük bir tarih tartışmasını başlatmış olur ve bu konuşmasının yankıları o yıl yayımlanan "Bir Pınar Gibi" (Ein springender Brunnen) eserinden daha çok ilgi görür.

"Gün geçmiyor ki tarihi yükümlülüğümüz ve geçmek bilmeyen utancımız yüzümüze vurulmasın. Bu sorunun medyada sürekli gündemde olması beni rahatsız ediyor. Minnettar olacağım yere, bu sorundan daha da uzaklaşıyorum. Bu utançla ilgili şunu anladım ki, "anma ve unutma motifi" değil, aksine "günümüz

³⁶ Siyasetçilerden dönemin Cumhurbaşkanı Roman Herzog, Başbakanı Gerhard Schröder, Hamburg Belediye Başkanı Klaus von Dohnanyi. Önceki dönem Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker, bakan Heide Simonis ve CDU parlamento başkanı Rita Süßmuth tartışmaya katılır. Edebiyat dünyasından ise Frank Schirrmacher, Siegfried Unseld, Manfred Fuhrmann, Wolfram Schütte, Eva Demski, W. Georg Olms, Monika Maron, Henryk Broder, Jan Philipp Reemtsma, Rudolf Augstein, Karl Corino, Hans Wollschläger, Marcel Reich- Ranicki, Esther Dischereit, Günter de Bruyn, Elie Wiesel, Günter Grass, Daniel Cohn-Bendit, Bernard- Henri Levy ve Alain Finkielkraut edebiyat polemğine dâhil olurlar (Weninger, 2004: 392).

ıkarları için utancımızın sömürülmesi motifi” ne çıkarılıyor.
Auschwitz’i örnek göstererek, ahlak sopası (Moralkeule)
kullanarak sindiremezsiniz [korkutamazsınız]. Geçmişle ilgili
her şeyin ritelleşmesi, sıradanlığa neden oluyor. Kendisini
başkalarının vicdanlarından sorumlu hissedenlerin neler
yaptığını Berlin’deki Holokost Anıtına baktığımızda görürüz.
Başkentin merkezinde futbol sahası büyüklüğündeki bir kâbus
anıtın betonlaştırılması gibi” (Walser, 2015: 236- 238).

Edebiyat bilimci Robert Weninger’in “Eine Polemik rund um Heinrich Böll und Martin Walser” (2004) adlı çalışmasında da belirttiği gibi, Walser’in daha önce “Unser Auschwitz” adlı denemesinde Alman yakın tarihi konusunda kaleme aldığı düşünceleri bir edebiyat skandalına dönüşmemişti. Weninger’e göre (2004: 394) sol eğilimli bir yazar olan Walser’in konuşmasındaki “geçmek bilmeyen utancımız”, “günümüz çıkarları için utancımızın sömürülmesi motifi”, “ahlak sopası” gibi söylemleri geçmişle hesaplaşmanın söz konusu o dönemde bazı tabuları yıktığı için sadece bir edebiyat tartışmasına/skandalına değil, gazetelerde, dergilerde sosyal bir olay olarak tartışılmasına da neden olmuştur (Schütte, 2000: 116).³⁷ Bernhard Schlink’in dile getirdiği gibi (2012), kuşaklara bırakılacak olan tarihsel mirasın biçimlendirilmesine çalışılırken, Alman tarihinin yakın geçmişi ile ilgili farklı düşüncelerin dile gelmeye başlaması, bizce “bir skandal” olarak adlandırılan Walser’in söylemlerine benzer ifadelerin –zellikle “negatif kimlik bağlamında”- Nasyonal Sosyalizmin yeniden

³⁷Ayrıca bkz Fischer, Torben; Lorenz, Matthias N., Lexikon der Vergangenheitsbewltigung in Deutschland. Debatten- und Diskursgeschichte des Nationalsozialismus nach 1945, transcript Verlag, Bielefeld, 2009.

değerlendirilmesi gerektiğine inanan kesimlerce daha da alevlendirilmesine neden olmuş olabilir. Walser'in başlattığı bu tartışmaya ilk olarak 9 Kasım 1998'de “Bir Soykırım Gecesinde Anma Konuşmasında” Yahudi Konseyi Başkanı Ignatz Bubis cevap verir.

“Bu utanç burada durmaya devam ediyor ve kim bu utançı Auschwitz'in sömürülmesi olarak görüyorsa gerçekten manevi bir kundaklama gerçekleştirmektedir. (...) Savaş sonrası en önemli yazarlardan biri olan Walser'i diline ve üslubuna normal bir vatandaştan daha dikkatli olması konusunda uyarıyorum. (...) Walser'in geçmişin sorunlarından uzaklaşmayı tercih etmesini eleştiriyor ve bugün bir daha asla yaşanmasını istemediğimiz Nasyonal Sosyalizm dönemindeki olayların Walser'in “kafasını çevirerek”, “görmezden gelerek” bir kültür ve düşünme biçimi oluşturmaya çalıştığını görüyorum. (...) Yahudi cemaatinde çocukluğumuzdan beri hatırlamanın tarihimizin önemli bir parçası olduğunu öğrendik. Talmud'da: “Kurtuluşun sırrı hatırlamaktır”, der. Bunu Holokost kurbanlarına borçluyuz. Kim bu [soykırım] kurbanları[nı] unutursa, onları bir kez daha öldürmüş olur” (Bubis, 1998).

Kaynaklara bakıldığında (Weninger, 2004/Lorenz, 2005/Herholz, 2015), Walser- Bubis arasındaki tartışmanın etkisinin on yedi yıl sonra bile Walser ile yapılan röportajlarda gündem maddesi olması, geçmişle ilgili deneyimlerin değerlendirilmesi konusunun Alman kamuoyunda ne kadar hassasiyetle takip edildiğinin de bir kanıtıdır. 2015 tarihinde der Spiegel dergisine verdiği “Einsam ist man sowieso” başlıklı

röportajda Walser, bu tartışma dolayımında Auschwitz failleri hakkındaki sorulan soruya şu şekilde cevap verir:

“Frankfurt Auschwitz davasındaki sanıklarla ilgili o zamanlar basında çıkan haberlere karşı koymak istemiştim. “Şeytan ve yaratıklar” diye manşet atıldı. Pardon ama onlar denildiği gibi şeytan değildi, Almandı, evet bunu da o sanıkların biyografilerinden okuyabilirdik. Biyografilerinde bu insanların korkunçluğunu gösteren bir açıklama yoktu. Burada bireyle değil, toplumla ilgili bir durum söz konusu: Kolektif suç” (www.spiegel.de, 2017).

Diğer taraftan Walser’in Auschwitz konusundaki bu söylemleri, yazarın 1988 yılında yayımlanan “Über Deutschland reden” adlı çalışmasını anımsatmaktadır. Bu yazısında kendi Nasyonal Sosyalist dönemine denk gelen geçmişi hakkında konuşamadığını itiraf eden Walser (1988: 77), 1940- 43 yılları arasındaki kömür vagonlarını anlatmaya cesaretinin olmadığını, çünkü bu konuyu ele aldığıda ister istemez toplama kampına gönderilen insanlardan da bahsetmesi gerektiğini dile getirir. Eğer geçmişte “antifaşist bir öğrenci” olsaydı bu konuya değinebileceğinin altını çizen yazar, acılarını anılarına dâhil edememesinin nedenini de aşağıdaki alıntıda açıklar:

“Geçmiş bir anlamda ayrıntıyı daha net görmemizi sağlayan bir ışıktır. Örneğin 1932 yılında insan henüz olup bitenleri sonsuza dek en ince ayrıntısına kadar muhafaza edebileceği bilinç yapısında değildi. Özellikle insan o dönem yaşananlara bir

şeyler daha ekleyemeyeceğini bilemezdi. Modern çağdaş diktatörlük hakkında edindiğimiz bilgi bir tarafa, kendi anılarımı kendime sakladığım sürece benim anılarım bir tarafa. Acılarımı paylaştığımda anlıyorum ki, ben anılarımın masumiyetini aktaramıyorum” (Walser, 1988: 77).

Bu bağlamda yazar 2003 yılında gazeteci Christina Prüver ile yaptığı röportajda da medyada sürekli dile getirilen bir geçmiş olduğunu ve bu geçmişin sürekli her şey ile ilişkilendirilmesinin durumu daha fazla zorlaştırdığını vurgular ve her ne kadar medya görevini yapsa da geçmiş konusunda kendisini sorumlu tutmadığını ifade eder. Diğer taraftan söz konusu aynı söyleşide Walser, geçmiş hakkında konuşmanın zor olduğunu bildiği için, “farklı düşünen bir kimseyi de etkilememeye çalıştığını” (Lorenz, 2005: 502) belirtir. Alman Sosyolog Maurice Halbwachs’ın bilimsel çalışmalarına dayandırılarak oluşturulan bellek kuramına/kuramlarına bakıldığında (1985: 23), bireylerin, grupların sahip oldukları, bellekte yer eden veya aktarım yoluyla edinilen anıları kuşatan anı çerçevesinin zaman içinde koşullara göre değiştiği vurgusu yapılır. Buna ek olarak Halbwachs (1985: 24) bireyin anı çerçevesinin kolektif belleği ortaya çıkarttığını savunarak, bireysel belleğin oluşması ve sonrasında korunabilmesi için toplumsal çerçevenin önemli olduğunu açıklar. Buradan bakıldığında Walser’in bireysel anı çerçevesini kolektif bellekten bağımsız bir şekilde edebiyat düzleminde estetize etmeye çalıştığı ve Halbwachs’ın anımsama kuramının ortaya koyduğu bilimsel gerçekleri görmezden geldiği yani kendine ait bireysel anımsama çerçevesini korumak istediği çıkarımı yapılabilir.

“Otobiyografi yazmayı asla istemezdim. Bu beni hoş olmayan bir yalana zorluyor. Romanda yalan harika bir şey. Yalan, gerçeğin

bir varyasyondur. Fakat anılardaki yalanı ben istemiyorum ve romanımı yazarken buna dikkat ediyorum. Her roman bir otobiyografi, yazarın kendi portresidir. Deneyimlerimden başka bir şey yazamam. Bir yazar olarak gerçeğe doymuşum. Elbette hayatıma dair her şeyi zaten çoktan dile getirmiştım. Fakat geçmiş her zaman değişiyor. Örneğin çocukluk yılları farklı dönemlerde her zaman yeni bir rol oynar” (Walser; Augstein, 2017: 15).

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi Nasyonal Sosyalizm dönemine ait anılarının çerçevesini korumak isteyen yazar, bugünün koşulları/bilgisi ışığında geçmişı yargılamak, sahnelemek istememektedir. Bu açıdan Walser’in, geçmişin değiştirilemeyeceğine ve 1945 yılı öncesine ait yaşanmışlıkların zamanla görünür olduğuna/olacağına inandığı ve anı çerçevesini yeniden değerlendirse bile bunu A.Assmann’ın bellek kuramına göre anılarını üstü örtük (Deckerinnerung) (A. Assmann, 1999: 36) bir biçimde kurguladığı söylenebilir. Bu bağlamda Walser, oğlu ile yaptığı nehir söyleyişinden yedi yıl önce Der Spiegel’de edebiyat eleştirmeni Volker Hage ile yaptığı söyleşide de (2010) şimdiki zamana ait yaşanmışlıkların nasıl anımsanacağına, ne gibi olgulara sebep olacağına “gelecek kuşakların” yani geleceğin karar vereceğini belirtmiş, bu nedenle eserini üçüncü kişi anlatım tarzı ile yazmayı tercih ettiğinin altını çizmiştir. Bu söyleşide de eserde birinci kişi anlatım tarzını kullanmanın yazarı hoş olmayan bir yalana zorladığını da itiraf eden Walser, bireysel anılarında yalana yer vermeme istemini ifade etmiştir (www.spiegel.de, 2017). Dolayısıyla yazarın her iki söyleşine bakıldığında aradan zaman geçmesine rağmen, geçmişe olan bakış açısının değişmediği söylenebilir. Ayrıca diğer röportajlarında olduğu gibi Walser 2017 yılında gazeteci oğlu Jakob Augstein ile gerçekleştirdiği nehir söyleşisinde de Nasyonal Sosyalizm ve Yahudi Soykırımı konularında net cevaplar

vermekten kaçınır ve bu anlamda edebiyat eleştirmeni Reich- Ranicki'nin Walser'e yönettiği eleştirilerinde haksız sayılmadığı söylenebilir.

Diğer taraftan yazar Walser 1991 yılında yayımlanan “Die Verteidigung der Kindheit” (1991) adlı romanının ana izleğini bireysel yani çocukluk anılarını korumaya çalışan roman kahramanının hikâyesi üzerine kurgulayarak geçmişe karşı mesafeli ve tutarlı bakış açısını sergilemiştir. Eserde ana karakter Alfred Dorn'un Doğu Almanya'dan Batı Berlin'e uzanan hikâyesi bağlamında çocukluk anıları anlatılır. Hukuk öğrenimini Batı Berlin'de tamamladıktan sonra avukatlık yapmaya başlayan Dorn, özellikle annesinin ölümünden sonra ve iş yaşamında karşılaştığı güçlükler yüzünden geçmişi daha fazla sorgulamaya başlar ve artık tek amacı çocukluk anılarını savunmak olur (Gidion, 2000: 60). 1998 yılında yazdığı BPG eserinde Nazi dönemi ve savaş sonrası ilk yılların nasıl 3. Reich döneminin gölgesinde geçtiği dile getirilirken, “Die Verteidigung der Kindheit” adlı romanında metnin kahramanı Alfred Dorn'un Almanya'nın Doğu ve Batı diye ikiye bölündüğü bir zamanda çocukluk anılarını canlı tutma arzusu konu edilmektedir (Eigler, 2005: 31). Anımsama edebiyatının birinci kuşak yazarlarından Walser, eserlerinde genel olarak küçük burjuva kesimin perspektifinden Alman toplumunun yakın geçmişini konu edinir. Bu bağlamda 1996 yılında yayımlanan “Fink's Krieg” (Fink'in Savaşı) eserinde din işlerinden sorumlu bir memur olan Stefan Fink'in suçsuzluğunu ispat etme mücadelesini kaleme alarak, adaletin ağır çalıştığı bürokrasiyi eleştirir. Genel olarak yazarın eserlerine bakıldığında, geçmişteki deneyimleri ve sorunları realist ve mesafeli bir tutumla ele aldığı, aynı zamanda politikada da aktif olması nedeniyle toplumdaki aksaklıkları eleştirel bir biçimde kaleme aldığı görülmektedir. Günümüze kadar yaklaşık yirmi üç romana imza atan Martin Walser, ayrıca yayınladığı pek çok öykü, tiyatro ve radyo oyunu ile edebiyat dünyasında önemli bir konuma sahiptir.

1.2.3. Edebiyat Tartışması Bağlamında Tarihin Değerlendirilmesi

Varşova Toplama kampından kurtulmayı başarabilen, edebiyat dünyasında “edebiyatın papazı” (der Literaturpapst) olarak anılan edebiyat eleştirmeni Marcel Reich- Ranicki -Grup 47’nin de bir üyesi olarak- Martin Walser’in eserlerini en çok eleştirenlerden biridir. Zamanla Walser ve Reich- Ranicki arasındaki bu çekişmenin dozu gittikçe artmış ve kişisel düzlemde de devam etmiştir. Edebiyat eleştirmeni Karasek’e göre (2010), başlarda Martin Walser “edebiyat dünyasını fethetmek” ve Günter Grass, Uwe Johnson gibi yazarlar ile rekabet etmek istiyordu. Fakat Reich- Ranicki’nin eleştirileri her yeni romanında Walser’in özgüvenine öldürücü bir darbe indiriyordu. 2002 yılında yayınlanan “Tod eines Kritikers” (Bir Eleştirmenin Ölümü) başlıklı otobiyografik kurmaca romanı ile Walser nihayet ondan bir anlamda edebiyat yoluyla intikamını alır ve edebiyat dünyasında ikinci kez bir “skandala” imzasını atar, çünkü gerçek hayatta bir türlü baş edemediği Marcel Reich- Ranicki’yi bilinen tüm kişisel özellikleriyle romanına konu eder ve onu ana karakter André Ehrl-König olarak kurgular, üstüne üstlük metinde bir de cinayete kurban eder. Fakat Reich- Ranicki’nin karşı saldırısı da gecikmez (2002), “edebiyatın papazı”, Martin Walser’in daha önce de başarısız romanlar yazdığını fakat bu romanın artık onun yazarlığının, yeteneğinin ve kişiliğinin tamamen çöküşünün bir ispatı olduğunu iddia eder:

“Bir Eleştirmenin Ölümü adlı romanın dili tamamen çaresiz.

Romanda birçok figüre yer veriliyor ve bu figürler birbirinden

ayrıt edilemediği için, çok sıkıcı ve okuması zor bir kitap. Ayrıca

kitap farklı şiveler içeriyor, oysaki figürler muhtemelen Walser'in arkadaşları olan günümüz insanları. (...) Roman, doğası gereği yazarın genel ruh hali ve güncel siyasi süreçler ile bağlantılıdır. Fakat Walser kitabında bu bağlantıları ortaya koyamamış. En şaşırtıcı olan ise romanın o korkunç kalitesidir. (...) Diğer taraftan ise Walser ve Yahudi düşmanlığı hakkında artık bir şey söylemek istemiyorum" (www.abendblatt.de, 2017).

Walser, bu eserinde sadece edebiyat eleştirmeni Marcel Reich- Ranicki'yi değil, aynı zamanda Joachim Kaiser, Walter Jens ve Jürgen Habermas gibi edebiyat ve düşün adamlarını da değişik figürler yoluyla eserde karşı karşıya getirmiştir. Ancak bir cinayet öyküsünün özellikle de bir "Yahudi" eleştirmenin öldürülmesinin konu edildiği bu eser, "Bir Pınar Gibi" romanında olduğu gibi tartışmaların gölgesinde kalır (Lorenz, 2005: 80). Gerçekte bu eser ile ilgili tartışmalar, daha eser yayınlanmadan önce başlamıştır. Walser, romanını tefrika halinde basılmak üzere "Frankfurter Allgemeine Zeitung" gazetesine yollar. Gazetenin kültür editörü Frank Schirrmacher bu romanla ilgili açık bir mektup yazarak, romanın gazetede basılamayacağını söyler.

"Yeni romanınız bir devlet sırrı gibi davranıyor. Fakat romanınız idam edilmek için yazılmış. Hayali isimlerle şifrelenmiş bir oyunun faturası; bir eleştirmenin ölümü. Edebiyat eleştirmeni Marcel Reich- Ranicki'nin yanı sıra Joachim Kaiser ve Siegfried Unseld gibi isimlerde romanda şifrelenmiş figürler olarak yer alıyor. Romanınızı bir nefretin belgesi olarak görüyorum. Romanınız bir cinayet fantezisinden başka bir şey değil. Aslında romanda bir eleştirmenin değil bir Yahudi'nin ölümü söz konusu

edilmektedir Romanda cinayet, yani her şey Nazilerin katliamının anısına hizmet etmektedir. Reich- Ranicki ailesinden tek sağ kalan kişinin Marcel Reich- Ranicki olduğu bir gerçektir. Bu romanda bunun ölen veya hayatta kalan diye karakter özelliği yapılmasını rezilce buluyorum. Sevgili Walser, sık sık özgürlüğü hissetmeyi istediğinizi dile getirmiştiniz. Fakat şimdi inanıyorum ki sizin özgürlüğünüz bizim yenilgimiz anlamına geliyor” (Schirmmacher, 2002).

Walser, “Bir Eleştirmenin Ölümü” romanı ile ilgili yapılan eleştirilere 2002 yılında Der Spiegel’e Volker Hage ile yaptığı söyleşide “asla romanımın Holocaust ile ilişkilendirileceğini düşünmezdim, bunu düşünseydim bu romanı kaleme almazdım” şeklinde cevap verir (www.spiegel.de, 2007). Walser yine 2002 yılında bu konu ile ilgili Der Spiegel’e verdiği röportajda, romanının sadece kültür faaliyetleri çerçevesinde bir yazarın deneyimlerini dile getirdiğini belirtir. Aynı söyleşide Walser, bu eser aracılığıyla sadece Marcel Reich- Ranicki’nin kendisine yönelttiği eleştirilerine cevap vermek istediğini yineler. Dolayısıyla 1998 yılındaki edebiyatçı, tarihçi ve siyasetçi tartışmasından dört yıl sonra Walser, “Bir Eleştirmenin Ölümü” başlıklı eserini yayınlar ve Auschwitz konusundaki farklı görüşleri nedeniyle ikinci defa gündeme oturarak yeni bir edebiyat tartışmasını başlatmış olur.

“Schirmmacher romanımın bir Yahudi’nin katledilmesi ile ilgili olduğunu yazdı. Bu gerçek değil. Romanda bir cinayet söz konusu değil; cinayete kurban gittiği sanılan kişi bir Yahudi değil, eleştirmendir. Reich- Ranicki’nin atalarının Yahudi olması, onun da Yahudi olduğu anlamına gelmez. Bu kitaba ilişkin

notların yirmi, yirmi beş yıllık bir mazisi var ve işte bu -konuyu somut olarak değerlendirirsek- kültür camiasında bir güç gösterisinden başka bir şey değildir. (...) Bu aşağılama arzusu ve kötüleme Yahudilere özgü bir davranış biçimidir. Aşağılama arzusu ile kötülemeyi eleştirel ele alırsak, Yahudi düşmanlığı yapmış oluruz. Benim için ise asıl Yahudi düşmanlığı aşağılama ve kötülemenin bana mal edilmeye çalışılmasıdır” (Walser Deutschland Radio Berlin’deki radyo programı 29.05.2002, aktaran: Lorenz, 2005: 92).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Walser bir yazar olarak eleştirmenler tarafından tarihsel gerçeklere gözünü kaptan, tek taraflı düşünen, hatta yanlı bir yazar olarak gündeme getirilmesinden özellikle de kendisi hakkında “ahlaki” bir yargıya varılmasından rahatsızdır. Walser kendisine yöneltilen Yahudi düşmanlığı ile ilgili eleştirilere “Über Rechtfertigung, eine Versuchung” (2012) adlı denemesi ile bir kez daha cevap verir.

“Yahudi düşmanlığı ile suçlanıyor olmamı hiç anlayamıyorum. Öğrenim yıllarımda en önemli beş yılında örnek aldığım yazar Kafka olduğu için, ben Yahudi düşmanı olamam. Kafka hakkında Almanya’da doktora tezi yazan ilk kişi ben olduğumu sanıyorum. Daha sonra iki yıl Proust (Leseerfahrungen mit Marcel Proust) üzerine çalıştım ve Heine (Heines Tränen und Heines Größe) hakkında yazdım. Biraz abartmak gerekirse: en başından beri ben bir yazardım. Yazar az da olsa aklı başında ise, yazar olmaktan başka bir şey düşünemez. Yazar Komünizm,

milliyetçilik veya Yahudi düşmanlığı gibi düşüncelerin savunucusu olamaz. Kafka'yı okumaya başladığımdan beri, o beni gerçekten etkisi altına aldı ve zapt etti. İhtiyaç duyduğum her şeyi Kafka açık bir şekilde dile getirmişti: “Edebiyat olmayan her şey beni bunaltıyordu.” Veya: “Edebiyattan başka bir şey olmadığım ve başka bir şey olamadığım için...” (Walser, 2012: 22- 23).

Sonuç olarak, yazarın Bubis ve Reich- Ranicki ile yaşadığı edebiyat tartışması Almanya’da diğer yazar, eleştirmen ve yayıncıların da dâhil olduğu derin yankıları olan bir münakaşa ortamına zemin hazırlamıştır. Almanya’nın negatif tarihini yapılandırmaya çalıştığı ve bellek ile ilgili çalışmaların hız kazandığı bir dönemde - 1998 yılında- Walser’in tabu haline gelmiş “II. Dünya Savaşı ve sonrasına dair yaşanmışlıkları” farklı bir bakış açısıyla eleştirmesi dikkat çektiği için, Walser’in Bubis ile yaşadığı tartışma daha çok ahlaki açıdan değerlendirilebilir. Reich- Ranicki ile yaşadığı ikinci tartışmanın ise, daha çok Walser’in edebi yazarlığı, romanları hakkında olduğu görülmektedir.³⁸

³⁸ Walser gibi 1927 doğumlu birinci anımsama kuşağının temsilcilerinden Günter Grass ise 2006 yılında “Beim Häuten der Zwiebel” (Soğanı Soyarken) eseri ile, ilk defa II. Dünya Savaşı sırasında on yedi yaşında iken Waffen -SS örgütü üyesi olduğunu açıklar. Ailesinden uzaklaşmak amacıyla gönüllü olarak orduya katılan Grass, savaşın sonralarına doğru Walser gibi Amerikan savaş esirleri kampına gönderilir (Bkz. Günter Grass, Soğanı Soyarken, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2015). Grass, 2006 yılında Franfurter Allgemeine Zeitung gazetesindeki söyleyişte, yıllarca SS örgütü üyesi olduğunu saklamanın bir yük haline geldiğini ve bu yükü hafifletmek için bu anı kitabını kaleme aldığını söyler (bkz. www.faz.net, 2017). Yetmiş sekiz yaşında Grass’ın yaptığı bu itiraf “küresel bir şok” (www.faz.net, 2017) olarak tanımlanır ve bu itirafın Walser’den sonra edebiyat dünyasında yeni bir tartışmayı başlattığı söylenebilir. Yazarın anı kitabının yayınlanmasından sonra edebiyat dünyası 1999 yılında Nobel Edebiyat Ödülüne layık görülen Grass’ın bu ödülü hak edip etmediği, hatta bu ödülün yazardan geri alınması gerektiğini tartışır. Yazarın 2007 yılında 80. yaş gününde büyük yazar unvanını geri alır. 2012 yılında Süddeutschen Zeitung’da yayınlanan İsrail’i eleştiren “Söylenmesi gereken” (Was gesagt werden muss)

Eserlerinde işlenen konulara bakıldığında Almanya'nın yakın geçmişinin ve burjuvazinin mercek altına alınması dışında, "Augenblick der Liebe" (Aşk Zamanı, 2004), "Vormittag eines Schriftstellers" (Güzelin Bedeli, 1994), "Jagd" (Av, 1988) ve "Ein fliehendes Pferd" (Ürkmüş Bir At, 1978) de olduğu gibi aşk, evlilik ve cinsellik gibi edebiyatın evrensel konularını da ele aldığı görülür. 20. yy. Alman edebiyatının ikinci yarısına damga vurmuş yazarlardan biri olan Walser, romanlarının yanı sıra, tiyatro ve radyo oyunları da kaleme aldığı daha önce belirtilmişti. Tiyatro oyunlarına bakıldığında yazarın genellikle savaş ve savaş sonrası dönemi konu edindiği deneyimlerini ve anılarını bir malzeme olarak burada da tekrar ele aldığı görülmektedir. Örneğin "Eiche und Angora" (1962) adlı tiyatro oyununda, 1945 ve savaş sonrası 50'li, 60'lı yıllarda roman kahramanı Alois Grubel'in öyküsü bağlamında Alman toplumunun geçmişle yüzleşmesi (Vergangenheitsbewältigung) gözler önüne serilir. Komünist olduğu için toplama kampına götürülen ve orada kısırlaştırılan, Hitler döneminde bir Nazi yanlısına evrilen, savaş sonrasında ise tüm gelişmeler karşılığında kendi kabuğuna çekilen Alois karakteri dolayımında Walser, Almanya'nın yakın tarihini bir kez daha oyunlaştırmıştır (Lorenz, 2005: 289). Bu bağlamda yazar oyunun kahramanı "Pötz" figürünü kaleme alırken, lisedeki Nasyonal Sosyalizm görüşlü Latince ve müzik öğretmenlerinden esinlendiğini ifade eder (Waine, 1980: 12). "Der Schwarze Schwan" (Siyah Kuğu, 1964) başlıklı tiyatro oyununda ise suç kavramını sorgulayan yazar, Nasyonal Sosyalist döneminde toplama kampında "ölüm doktoru" olarak görev yapmış iki doktorun yıllar sonra çocuklarıyla beraber geçmişleriyle hesaplaşmasını anlatır (Fetz, 1997: 90). 2017 yılında Norddeutscher Rundfunk (NDR) ile yaptığı söyleşide "hayatının anlamının yazmak olduğuna" inandığını söyleyen Walser, günümüzde

şiiri, yazarı bir kez daha tartışmaların odağına oturtur ve Grass, bu kez Yahudi düşmanlığı ile suçlanır (www.sueddeutsche.de, 2017). Görüldüğü gibi Walser gibi Grass'ın da yaşamı boyunca hem edebi hem de politik/ muhalif kimliğiyle Alman toplumunun kolektif belleğinde yer edinmiş bir yazar olduğu söylenebilir.

ilerleyen yaşına rağmen hala aktif bir şekilde yazmaya, eserler vermeye devam etmektedir. 2016 yılında “Ein sterbender Mann” ve 2017 yılında ise “Statt etwas oder letzte Rank” romanı ile “Ewig aktuell: aus gegebenem Anlass” adlı deneme kitabını kaleme almıştır. Walser “Ewig aktuell” adlı deneme çalışmasında (2017) Vietnam Savaşı, İki Almanya’nın Birleşimi, Körfez Savaşları, Mülteci Akımı ve Auschwitz hakkındaki mevcut yazıları ve konuşmalarını bir araya getirerek, yaklaşık altmış yıl öncesini yani Almanya’nın yakın tarihindeki önemli olayları bir kez daha anımsatmaktadır okuyucuya. Yine 2017 yılında yazarın 90. Doğum gününde “Gesamtausgabe letzter Hand” adlı deneme kitabı Alman antikacı ve yazar Heribert Tenschert tarafından yayınlanarak, Walser’e hediye edilir. Walser’in 2017 yılına kadar ki çalışmalarını, bir yazar olarak tanık olduğu siyasi ve sosyal olaylara bakış açısını bir araya getiren bu çalışma yirmi beş ciltten oluşmaktadır.

Sonuç olarak biyografiler ve yazarın yaptığı söyleyişler ışığında Walser ailesinin yaşanmışlıklarının aslında II. Dünya Savaşı sırasında yaşayan tipik bir Alman ailesinin öyküsünü ve kuşak özelliklerini barındırdığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki yaşanmışlıklara tanıklık etmiş, 1927 doğumlu birinci anımsama kuşağı yazarı Walser, gerek politikada gerekse edebiyatta eserleriyle, söylemleriyle her zaman ön planda yer almaya devam etmektedir. Bireysel anılarının masumiyetini olduğu gibi aktarmaya çalıştığını her fırsatta söylemleriyle ve eserleriyle belirten Walser, bugünün bakış açısıyla geçmişle hesaplaşmayı reddederek yapıtlarını kaleme aldığı görülmektedir.

2. Bir Pınar Gibi Adlı Eserin Özeti

Martin Walser'in yetmiş bir yaşında kaleme aldığı "Bir Pınar Gibi" (Ein springender Brunnen, 1998) romanı, Almanya'nın 1932, 1938, 1944 ve 45 yıllarının siyasi ve toplumsal panoramasını aktaran üç bölümden oluşmaktadır. Yazarın otobiyografik unsurlar ile biçimlendirdiği eserinde ana karakter Johann'ın beş, on ve onsekiz yaşlarındaki belli dönemleri anlatılır. Romanda anlatılan zaman dilimi 1932 yılı ile 1945 yılları arasını kapsamaktadır. 415 sayfadan oluşan eserde, her üç bölümün başındaki "Şimdiki Zaman Olarak Geçmiş Zaman" adlı giriş bölümü, belli tarihleri kronolojik bir sıra gözetmeksizin vermektedir. Wasserburg am Bodensee kasabasında yaşananlar bağlamında Almanya'nın resmi tarihi ile örtüşen tarihsel olgular ve Walser'in bireysel belleğinden yansıttığı anıları/deneyimleri romanın anlatı eksenini oluşturmaktadır.

"Annenin Partiye Girmesi" adlı bölümde, beş yaşındaki Johann ve ailesinin Wasserburg'daki yaşamı hakkında bilgi verilir. Ekonomik sıkıntılar yaşayan aile, bu küçük kasabada, o bölgedeki tren istasyonuna yakın "Restauration" adlı bir lokanta işletmektedir. Savaş karşıtı, kitap okumayı, piyano çalmayı seven baba lokantada çalışmaktan mutlu değildir. Baba, Johann ile baş başa kaldığı vakitlerde onunla kitaplar üzerine konuşur, Johann'a yeni kelimeler öğretir. Johann'ın babasından öğrendiği bu kelimeler, onun edebiyata ilgi duymasına neden olur.

Diğer taraftan Katolik inançlarına sıkı sıkıya bağlı olan anne, babanın aksine lokantadaki işlerin sorumluluğunu tek başına üstlenir. Hatta ekonomik sıkıntılar yüzünden bankadan aldığı kredinin süresini uzatmak için eşinden gizlice onun yerine imza bile atar. Johann ve ağabeyi Josef ise, annelerine lokantada ve kömür işletmesinde yardımcı olmakla yükümlüdür. I. Dünya Savaşı'nda görev almasına, hatta “Bavyera Hizmet Haçı” ve “Demirhaç Nişanı” ile ödüllendirilmesine rağmen baba, annenin aksine Şehit ve Gazileri Anma Günü'ne katılmak istemez. Fakat anne ekmek teknesini ayakta tutabilmek için, toplumun genel eğiliminin dışında olmalarının tehlikeli olduğunun farkındadır ve bu yüzden ailece bu törene katılmalarının gerekli olduğunu sık sık dile getirir ve törene giderler. Bu törenden sonra anne, Nasyonal Sosyalist Parti'nin bölge başkanı Bay Minn ile konuşur. Bay Minn, ona yakın zamanda Hitler'in iktidara geleceğini ve ekonomik anlamda Almanya'da refah döneminin başlayacağını anlatır ve onu parti görüşmelerinin “Restauration”da yapılabilmesi için partiye üye olmaya ikna eder. Böylece Augusta bu konuşmadan lokantada yapılacak parti toplantıları ile ailece ekonomik anlamda biraz olsun rahatlayacaklarını ümit eder.

Beş yıl sonra yani 1938 yılında gelişen olaylar “Wasserburg Mucize”si adlı ikinci bölümde dile getirilir. Babasını kaybeden Johann, on yaşındadır ve sürekli babasının ona öğrettiği kelimeleri anımsamaktadır. Ergenlik çağındaki Johann, lokantalarının yanına yerleşen gezici sirkte çalışan Anita ile tanışır ve birlikte zaman geçirirler. Sürekli onunla vakit geçirmek Johann'ın çok hoşuna gider ve ilk aşkı Anita için şiir yazmaya çalışır. Hatta annesinin isteği üzerine Anita ile birlikte kiliseye bile gider. Bu bölümde ana karakter Johann'ın fiziksel değişiminin yanı sıra duygu dünyasındaki değişiklikler, çalkantılar, ergenliğin getirdiği sorunlar da tasvir edilir.

“Hasat” başlıklı üçüncü bölümde ise küçük erkek kardeşi Anselm dokuz yaşındadır, yani aradan altı yıl geçmiştir. Eserde 1944 sonbaharından 1945 yazına kadar ki savaşın son yılları ve bunun Wasserburg’a nasıl yansıdığı anlatılır. Yaşlıları gibi Johann da II. Dünya Savaşı sırasında eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmış ve ağabeyi Josef gibi askere çağırılmıştır. Niyregyhaza şehrinin savunması için görevlendirilen Josef, topçu olarak bulunduğu tankın saldırıya uğraması ile hayatını kaybeder. Buna rağmen Johann askere gider ve Garmisch-Partenkirchen’de tutsak düşer. Tutsak olduğu sürede “Münih İmparatorluk Radyosu”nun kütüphanesinde olan Johann, savaştan sonra sırt çantasındaki kitaplarla evine döner. Johann Wasserburg’un, Fransızlar tarafından yönetildiğini görür. Savaş öncesi ve sonrasına ilişkin cephede ve Wasserburg’da gördüğü veya duyduğu olaylar onu gerçek dünyadan edebiyat dünyasına bir adım daha yakınlaştırır. Roman kahramanı artık kimsenin olmadığı kadar özgür olmaya, kendi dilini kullanması gerektiğine ve edebiyat dünyasında mutlu olacağına karar vermiştir.

3. Bir Pınar Gibi Adlı Eserde Bellek Mekânı Olarak Wasserburg

3.1. Bellek Mekânı Olarak Wasserburg'un Önemi

Çalışmamızın özünde ayrıntılı bir biçimde bellek kuramlarına göre incelenen bellek mekânı Wasserburg ele alınır ve romanda sahnelenen olaylar Johann figürü bağlamında anlatılsa da geçmiş ağırlıklı olarak yazarın doğup büyüdüğü Wasserburg'da geçmektedir. Walser oğlu Jakob Augstein ile gerçekleştirdiği nehir söyleşinde hem Bir Pınar Gibi eserini yazma amacını açıklar hem de doğup büyüdüğü kasabanın hayatındaki önemi bir kez daha anlatır:

“Bu eser benim çocukluğumun kitabıdır. Ben böyle yazmak istedim. Nazi dönemi hakkında veya Nazi dönemindeki kendi çocukluğum hakkında bir kitap yazmak istemedim. Çocuk olarak bir antifaşist değilsin, bir Nazi değilsin. Uzun bir süre uğraştım bu eserle, uzun zaman anılar biriktirdim. Her yıl sınıf arkadaşlarımla Wasserburg'da bir araya geliyordum. Her yıl biraz daha azalıyorduk. Okul anılarımı konuşabileceğim arkadaşlarım yıldan yıla azalıyordu. Doğup büyüdüğüm yeri Wasserburg'u kaleme almak istedim. Fakat bu yer doğup büyüdüğüm yer Wasserburg değildi artık. İnsanlar ölmüş, bildiğim evler yok. Eskiden olan şeyler artık orada yoktu. Çocukluğum ile ilgili bir kitap yazmak istediğimde, bir enkaz vardı ve bu bir anıtın, pek çok anıtın inşa

edilmesi anlamına geliyordu. Bay Gierer ve Schorer, papaz Dillmann, en yakın arkadaşım Adolf, savaşta hayatını kaybeden ağabeyim Josef için. Bu bir anı, Jakob. Açıklama değil” (61).

Wasserburg kasabasında zaman içerisinde geçmişini/anılarını paylaşabileceği insanların bu dünyadan göç ettiğini, yani Wasserburg’a dair iletişimsel belleğin günden güne yok olmaya başladığını söyleyen yazar, her ne kadar bu romanı kişiler üzerinden anlatsa da bir çocuk bakış açısıyla 1932- 1945 yılları arasındaki olaylara dair anıların çerçevesini doğup büyüdüğü Wasserburg oluşturmaktadır. Bu nedenle kitabını kaleme alırken Walser Nasyonal Sosyalizm dönemini açıklamayı değil, aksine çocuk belleğindeki aktarmayı tercih etmiş, Almanya’nın 1932- 1945 tarihleri arasındaki yaşamışlıklarını bir örnek olarak kullanmıştır. Romandaki figürlerin hareket ettiği ana mekân bizce Wasserburg olduğu için, Walser romanındaki bireyler üzerinden Almanya’nın belli tarihsel kesitlerini okuyucuya sunmaktadır. Johann karakteri aracılığıyla belirli tarih dönemlerini almasının arka planında ise teknik olarak romanın bütününde yatan iki biçim özelliğidir. Bunlardan birincisi eserde Hitler’in iktidara gelmesi, II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile sona ermesi ve Almanya’nın tarihi kırılma noktalarını işlemesidir. Yazar bunları açılımlarken bireysel belleğini kullanmaktadır. İkincisi ise romanın ana kurgusuna bakıldığında açık bir biçimde Walser’in, tarihçi yaklaşımı ile söz konusu kırılma noktalarına yoğunlaşmasıdır. Bir tarihçi gözüyle bakıldığında (Frei, 2005) Nasyonal Sosyalizm dönemine ait ideolojinin halka nasıl indirgendiği, insanlara Nazi iktidarının düşüncelerinin normal ideoloji gibi nasıl benimsetildiği, bir dönemin kapandığı 1945 yılına nasıl gelindiği ve Hitler iktidarının iflas ettiği noktada “bireysel tarihi deneyimlerin” nasıl aktarıldığı Almanya’daki çoğu insan için bu olgunun bir geçmişten ziyade tarih olmaya nasıl devam ettiği gösterilmektedir. Dolayısıyla bellek mekânı açısından irdelenecek olan bu çalışmada 3.

Reich döneminin tanıklarından biri olan yazar Walser, eserinin her üç bölümünde yani 1932, 1944 ve 45 tarihlerini açışladığı bölümlerde tarihsel ansiklopedik bilgiyi kullanır, bunların ana izleğini de Walser'in aile albümü yani bireysel tarihi deneyimleri oluşturur. Ayrıca Bir Pınar Gibi romanının her üç bölümünde yazar kendi bellek alanını/heterotopyasını aktararak, doğup büyüdüğü Wasserbug'a karşı duyduğu bağılılığı da ispatlamış ve eser kültürel bellekte yer edinmiştir.

3.2. Bellek Mekânı Wasserburg

Hafıza mekânlarının öncelikle kalıntılar olduğunu dile getiren Fransız tarihçi Pierre Nora (2006: 23) müze, arşiv, mezarlık, kutsal yerler veya yıldönümleri gibi mekânların bir başka çağın tanıkları ve gruba ait işaretler olduğunu dile getirir. Bununla birlikte Nora'ya göre (2006: 23) tarihi süreçten kopmuş ama tarihe iade edilmiş tarihi anları içeren bu bellek mekânlarına sahip kimse kalmadığı zaman, yani “gerçek bellek ortamları” (Onaran, Kışmır: 2018, 441) olmadığına bellek mekânlarından söz edilmektedir. A. Assmann (1999: 299) ise hiç bir mekânın sürekli bir belleğe sahip olmadığını dile getirerek, sadece toplumlarda “kültürel bellek mekânlarının” yapılandırılması açısından “gerçek bellek mekânlarının” her şeye rağmen bir önemi olduğunu ifade eder. Tarihi gerçek bellek mekânlarının kalıntı da olsa varlıkları mevcut olduğu için, zaman geçtikçe sembolik olarak hangi anlamlar yüklenirse yüklensin, onlar bir sembolden fazlasıdır (A. Assmann, 1999: 299).

“Biyografik veya kültürel bellek kendisini mekân içinde sergileyemediği için, sadece “kalıntılarıyla” topografik bir alan olarak anımsatmada yetersizdir. Mekân, bellek süreçlerini diğer anımsama araçlarıyla birlikte birbirini destekleyerek, önemini korur. Bu nedenle bu tür mekânların kültürel bellekte var olabilmesi için farklı anımsama pratikleriyle birlikte kendilerine ait bir anlatılan öykülerinin olması gerekir” (A.Assmann, 1999: 21).

Nitekim belleklerde kaydedilen hem o yerlerin özellikleri hem de onlarla birlikte yaşayan, sürekli tekrarlanan hikâyeleri edebiyat düzleminde ele alınmaktadır. Böylece “kolektif bellekte yer edinen tarihsel metinler, edebi metinler, arşivlerde yer alan belgeler, kısa süreli bir belleğe sahip iletişimsel belleğe oranla bellek mekânı olarak kabul edilen söz konusu yerlerin” (Onaran, Kışmir: 2018: 442) yaşamasını sağlamaktadır. Bu bağlamda anıların ve deneyimlerin sahnelenmesi ile farklı anı süreçlerinin anlamlandırılması gibi işlevlerin yansıtılmasında edebiyat önemli bir araçtır ve Erll’in (2005: 71) de vurguladığı gibi özellikle 1980’lerden itibaren yaşam hikâyelerinin anlatıldığı edebi türlere yoğun bir ilgi görülmektedir:

“Edebiyat, bireysel ve kültürel belleğin sunumu olarak tanımlanabilir. (...) Biyografi, otobiyografi, günlük, mektup, tarih ve anımsama romanı gibi edebi türler sadece geçmişi bugünün bakış açısıyla yorumlama fırsatı vermez, aynı zamanda kaleme alındığı dönemleri ve kültürel alanları da sahneler. Ayrıca kültürel belleğe ait kanonlaşmış edebiyat eserlerinin yanı sıra popüler edebiyat ürünleri de kültürel anımsamanın önemli araçlarındandır” (Erll, 2005: 71- 73).

Yaşam hikâyelerinin anlatıldığı otobiyografilerin arka planında bireysel ve kolektif hikâyeler ile bireysel deneyimler ve tarihi dönemler açılanmaya çalışılır. (Tippner; Laferl, 2016: 11) Bu bağlamda 1927 doğumlu “yardımcı uçaksavar topçu” (Flakhelfer) kuşağından ve aynı zamanda Alman edebiyatının önemli figürlerinden olan,

her zaman edebi ve politik tartışmaların odağında kalan yazar Martin Walser Bir Pınar Gibi romanının anlatısını bellek mekânı olarak bir “kasaba destanı (Dorf- Epos)” (Novák, 2002:186) üzerine kurar. Yaşamının dörtte birini Wasserburg’da büyükşehir yaşantısından uzak bir şekilde geçiren yazara göre (1968, 40), doğup büyüdüğü Wasserburg geçmişin betimlenmesi açısından anıları için en güzel isimdir. Garbe’nin (2002: 245- 246) 90’lı yılların Alman edebiyatını incelediği araştırmasında da belirttiği gibi, Günter Grass için Danzig, Arno Schmidt için Bargfeld, Uwe Johnson için Mecklenburg nasıl büyük bir anlam taşıyorsa Walser için de Wasserburg am Bodensee o kadar önemlidir:

“Savaş sonrası Alman edebiyatında nihayet geçmişle hesaplaşma evresinin sona ermesiyle yazarların bir engel olmadan bireysel anımsamaya yöneldikleri görülmektedir. (...) Günter Grass’ın Berlin Duvarı’nın inşa ve yıkılma süreçlerini konu eden *Ein weites Feld* (1995) romanı son derece sert eleştirilere maruz kalırken, Walser’in *BPG* romanının olumlu eleştiriler alması hem politik bir değerlendirme hem de bu eğilim ile de açıklanabilir” (Garbe, 2002: 250- 251).

Birinci anımsama kuşağının temsilcisi yazar Walser, otobiyografik özellikler barındıran bu eserinde doğduğu ve büyüdüğü Wasserburg’un 1933- 1945 yılları arasındaki yaşanan siyasi değişime bakışını konu eder. Daha önce “Martin Walser’in Biyografisi” bölümünde belirttiğimiz gibi Walser, anılarının masumiyetini ön planda tuttuğu için acılarını anılarına dâhil etmekten kaçınmakta ve bir yazar olarak BPG eserinde bugünden bakıldığında Almanya’nın negatif kimlikten dolayı değişen anı çerçevesini yani bellek mekânını korumak istemektedir. Bazı eleştirmenler tarafından

“otobiyografik unsurlar barındıran anımsama romanı” (Lorenz, 2005: 378) ve “bireysel tarihin anımsama romanı” (Takeda, 2002: 31) olarak adlandırılan bu eser aynı zamanda bir gelişim romanıdır diyebiliriz. Romanda beş, on ve on sekiz yaşındaki Johann’ın çocukluk, ergenlik ve gençlik döneminden yazarlık sürecine uzanan üç bölüm açılır, dolayısıyla eser birinci ve ikinci bölümde gelişim romanı özellikleri barındırırken üçüncü bölümde, sanatçı romanın özelliklerine doğru evrilmektedir.³⁹ Diğer taraftan eserde Johann karakteri ile bireysel kimliğin ortaya çıkışı da söz konusu olduğu için roman oluşum romanı (Bildungsroman) (Novák, 2002: 194) veya yazarın çocukluğunun geçtiği yeri betimlemesinden dolayı “otobiyografik Bodensee romanı” (Kim, 2005: 71) olarak da tanımlanır. Sosyolog Mannheim’ın da kuşak kuramına dayanarak, romanın 1927 doğumlu Nazi döneminde büyüyen, ama nasıl bir dönem olduğunu anlamlandıramayan/tanımlayamayan bir çocuğun geçmişinin dökümü olduğunu da söyleyebiliriz. Buna ek olarak Walser’in çocukluğuna, gençliğine ve röportajlarına dair detaylar eserde yer almakta ve bu öğeler aynı zamanda yazarın yani söz konusu toplumun bireysel ve kolektif kimliğini de sergilemektedir. Fakat otobiyografik bir eser olan BPG eserinde yazar o kadar da açık/ net değildir. Örneğin *Annenin Partiye Girmesi* (Der Eintritt der Mutter in die Partei) adlı birinci bölüm Walser’in daha önce yayımladığı *Annemin Partiye Girmesi* (Der Eintritt meiner Mutter in die Partei) adlı öyküsünün başlığı ile aynıdır. Eserde 3. şahıs anlatım söz konusu olduğu için eserdeki başlıkta “benim” kelimesi yerine “annenin” kullanılması yazarın esere olan mesafesini

³⁹Gelişim romanı; bir insanın içsel ve dışsal gelişimini, çevresindeki etkilerle sürekli bir hesaplaşmasını, kişiliğindeki olgunlaşma sürecini anlatır; bütününde yazarın veya onun zamanının idealini (ideal kişiliği) yansıtır. Sanatçı roman; roman kahramanının sanatçı olma yolunda yaşamışlıklarını konu edinir; kahramanın bu yolda karşılaştığı güçlükler ile sanatçı olma arzusu anlatılır. Oluşum romanı ise, roman kahramanının olgunlaşması ve bununla birlikte nasıl bir kimliğe büründüğünü anlatır (bkz. Wilpert, Gero von, Sachwörterbuch der Literatur, Alfred Kröner Verlag Stuttgart, 1979; Otto F. Best, Handbuch literarischer Fachbegriffe, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1998).

ve otobiyografik özellikler barındırsa da romanın kurmaca yönleri olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla üçüncü anlatım biçiminin söz konusu olduğu bu roman, geçmişe mesafeli gerçek ile kurmaca unsurların içinde harmanlandığı kurmaca bir otobiyografidir yargısına da varılabilir. Sonuçta yazar Walser, romanında Johann'ın beş, on bir ve on sekiz yaşındaki yaşamışlıklarını kronolojik bir biçimde anlatmayarak ve romanının “Wasserburg Mucizesi” adlı ikinci bölümünde bir “Doppelgänger” (BPG, 215)⁴⁰ yaratarak, okuyucuya romanın otobiyografik kurmaca olduğunu işaretlerini vermektedir.

Edebiyat eleştirmeni Thomas Steinfeld'e (2017) göre, eserde “Annenin Partiye Girmesi”, “Wasserburg Mucizesi” ve “Hasat” adlı üç bölüm “1932 Sonbaharı”, “1938 yılının ilk dönemleri” ve “1945 Mayıs”ından oluşan “üç büyük fotoğrafı” sahnelemektedir. Başka bir deyişle, roman Alman tarihinin II. Dünya Savaşı'nın başı, ortası ve sonunu Walser'in bugünden geriye bakarak anımsayarak yani Alman tarihinin kilometre taşları diyebileceğimiz tarihi anları, bir çocuğun deneyimledikleri ışığında yeniden kurgulaması söz konusudur. Bu nedenle, Alman Sosyolog Heinz Bude'nin “Schülersoldat” tanımından yola çıkarak, bazı eleştirmenler Bir Pınar Gibi romanında çocuk perspektifinden söz ederken, Alman sosyolog Detlef Claussen ise romanda “küçük adam perspektifi”nden söz etmektedir (Herholz, 2015). Aslında romanda büyüme çağındaki Johann'ın “küçük adam” olarak tanımlanması, söz konusu Nazi ideolojisi nedeniyle hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında tarihsel

⁴⁰ Romanda Johann, ağabeyi Josef'in bisikleti ile Wasserburg'a yakın bir kasaba olan Laganargen'a sirk gösterisini izlemeye gittiğini ve burada Anita'yı ziyaret ettiğini hayal eder. Yirmi dört saat ortadan kaybolduğunu ve kimsenin onun yokluğunu fark etmediğini düşünen Johann'ın okul defterinde yazmak zorunda olduğu “İnsanın ne kadar memlekete ihtiyacı vardır?” konulu kompozisyon ödevini görmesi, tüm bunların ana kahramana ait hayaller olduğunu göstermektedir. Walser, eserinde bir dublör (Doppelgänger) yaratarak, okuyucuya bir anlamda her ne kadar otobiyografik unsurlar barındırsa da eserinin kurmaca unsurları da barındıran bir roman olduğunu anımsatmaktadır.

yükümlülükleri olan ve savaş nedeniyle hızla büyümek zorunda kalan bir kuşağa işaret edildiğini göstermektedir. Nitekim Walser romanında gördüklerini veya yaşadıklarını değil, aksine kendisini/çocukluğunu romanın malzemesi yaparak, ait olduğu kuşağı yani “Flakhelfer Generation”u Johann örneğinde açıklamaktadır:

“Bir Pınar Gibi eseri, Walser’in Yahudi meslektaşları⁴¹ [Imre] Kertész, Cordelia Edvardson, [Georges-Arthur] Goldschmidt ve Ruth Klüger’in geleneksel olmayan otobiyografilerinden sonra tamamlanır. Roman sınırlandırılmış ve gösterişsiz çocukça algılamayı gözler önüne serme çabalarına tepki verir. Walser’in üslubu, Auschwitz anılarının her yerde olduğu bir ülkede kendisini ve edebi kariyerini meşrulaştırmak için yaşadığı sıkıntıları açığa vurur. Çocukların kurban, fail ve yandaş şeklinde tanımlanması milli tarihin sorunlarından sapmaya neden olur (Bauer, 1999, literatur. de).

Yazar, Bir Pınar Gibi adlı eserinde tarihte var olmuş farklı zaman ve mekânları barındıran Walser’in heterotopyası⁴² (Foucault, 2013) olan bu kasabadaki çocukluk ve

⁴¹ 1925 ve 1935 yılları arasında doğmuş Imre Kertész (Roman eines Schicksallosen- 1975), Cordelia Edvardson (Gebranntes Kind sucht das Feuer- 1985), Georges-Arthur Goldschmidt (Ein Garten in Deutschland- 1986) ve Ruth Klüger (weiter leben- 1992) gibi Yahudi kökenli yazarlar da Martin Walser gibi 90’lı yıllarda Nazi döneminde çocukluk yıllarını anlatan eserler kaleme almıştır (Mahlmann- Bauer, 1999: 3).

⁴² Fransız Sosyolog ve edebiyat eleştirmeni Michel Foucault “Die Heterotopien. Der utopische Körper: Zwei Radiovorträge” (2013) adlı çalışmasında ütopiyaların karşısında gerçek mekânları tanımlayan heterotopya kavramını irdelemektedir. Foucault’a göre, insanların zaman içinde ihtiyaçlarına göre yarattığı gerçekte var olan heterotopyalar, ait olduğu dönem hakkında bilgi vermekte, yani bir anlamda arşiv görevi görmektedir. Mekânların zaman içinde farklı bir göreve sahip olmasını ise heterokroni olarak tanımlayan Foucault, heterotopyaların yaşanmışlıkları, deneyimleri veya anıları muhafaza edebildiğini savunmaktadır. Bu bağlamda BPG romanında bellek mekânı olarak Wasserburg kasabası, gerçekte var

gençlik anılarını II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasının izleri bağlamında aktarır. Eserdeki her üç bölümün başında yer alan “Şimdiki Zaman Olarak Geçmiş Zaman” adlı bölümlerde yazar, tarih ve geçmiş zaman konusundaki düşüncelerini kısa da olsa okuyucusuna açılar. Almanya’nın politik ve kültürel anlamda negatif kimliğini/belleğini sorgulayan Walser bu bölümlerde “geçmiş” kavramı üzerinde durur ve bu bölümler okuyucuya özellikle basında çokça tartışılmış ve kolektif belleğe girmiş olan Walser’in 1998 yılında kilisede yaptığı konuşmayı ve Ignatz Bubis ile olan tartışmasını anımsatmaktadır. Aynı zamanda gazeteci ve yazar Gerd Herholz’a göre (2015), eserdeki bu bölümler yazarın bugün yakın geçmişte meydana gelen olayların sorumluluğunu kabul eden ve unutulmayacağı sözünü veren negatif belleğe rağmen bireysel belleğine sahip çıktığını da göstermektedir:

“Geçmiş zaman yerine olmuş zaman mı demeliydik? Bu durumda geçmiş, daha mı güncel olurdu? (...) Bazıları geçmişlerini yalanlamayı öğrendiler. Onlar, kendileri için şimdi daha elverişli olan bir geçmiş yaratmaktalar. (...) Şimdiki zaman için daha uygun bir geçmiş zaman yaratmak açısından, insanların kendi geçmişlerinden nasıl sıyrıldıklarını bazı kereler izledim. Geçmiş zaman bir roldü. Geçmiş zaman gibi bizim rolümüzün karakterini, bilincimizi veya davranışlarımızı etkileyen çok az şey vardır. (...) Gerçekte ise geçmiş zaman ile ilişkinin, on yıldan on yıla standartlaştığı görülür. Bu ilişki ne kadar standartlaştıysa, geçmiş zaman olarak gösterilen şey, o kadar çok şimdiki zamanın bir ürünü olmaktadır. (...) Geçmiş zamandan bir sermaye olarak da

olan yazarın doğup büyüdüğü çocukluk ve gençlik anılarını barındıran bir heterotopyadır ve yazar bu mekanı yeniden yaratarak kendi heterotopasını kurgular.

yararlanılabilir. İhtiyaca göre. Tümüyle açık, saydam, temiz, beğeni görmüş, tam olarak şimdiki zamana uygun geçmiş zaman. Etnik ve politik açıdan düzeltilmiş olarak; önceden öğrenilmiş, bizim en akıllıca, en kusursuz, en iyi geçmişimiz olarak” (BPG, 244).

Alıntıda da görüldüğü gibi, geçmişteki yaşanmışlıkları, tanık olduğu olayları inkâr edenlerin bireysel amaçlarına göre anıları biçimlendirme isteğini şiddetle eleştiren yazar Walser, şimdiki zaman koşullarına göre belirlenen bu gerçek dışı, mükemmel geçmişten maddi manevi kazançlar ele edilmesini ise hiçbir zaman anlamlandırmayacağını belirtir. Geçmişte olup bitenlerin artık değiştirilemeyeceğinin altını önemle çizen Walser, insanların özellikle toplumsal ve siyasi nedenlerden dolayı negatif bellek kavramı adı altında geçmişe müdahale etme girişiminde bulunduklarını ifade eder. Yazar, geçmiş konusunda benimsenen bu tutumu eleştirerek, geçmişe hükmetme gayretinin boşa bir uğraş olduğuna inanmaktadır. Nitekim yazar “Olan bir şey, olacak bir şey demek değildir” (solange etwas ist, ist es nicht das, was es gewesen sein wird) (BPG, 11) cümlesi ile eserine başlayarak, bu bağlamda geçmişin yükünü şimdiki zamana aktarmayı benimsemediği gerçeğini ortaya koymaktadır:

“Olan bir şey, olacak bir şey demek değildir. Eğer bir şey geçmişte kalmışsa, artık insan o olayı yaşamış insan değildir. Ama olaya başkalarından daha yakındır. Her ne kadar geçmiş zaman, şimdiki zaman olmazsa da, sanki öyle bir şey varmış gibi kendini buna zorluyor. Fakat olan bir şey, olacak bir şey demek değildir. Geçmiş olan bir şey de olan bir şey değildir artık. Şimdi anlayacağımız şeyin gerçekleştiği zaman, o

olduğunu bilmiyorduk. Şimdi, o öyleydi veya böyleydi diyoruz fakat bir zamanlar şimdi söylediklerimizi bilmiyorduk” (BPG, 11).

Walser’in bellek ve geçmiş konusundaki bu ünlü alıntısından yola çıkarak, geçmişin bir şekilde şimdiki zamanda yer aldığı, ancak geçmişin şimdiki zamandan elde edilemeyeceği sonucuna varılabilir. Bellek kuramlarına bakıldığında J. Assmann (2015), A. Assmann (2007), Neumann (2005) ve Erll (2005) çalışmalarında, bugüne ait deneyimlerin geçmişin sunduğu bilgilerle yorumlanabildiğini ve geleceği biçimlendirdiğini savunurken buna ek olarak geçmiş var olan, elde kalan malzemeyle kurgulandığı için, geçmişin hep eksik olduğunun da altını çizerler. Nitekim eserin giriş bölümünde bellek bir metafor olarak “son trene” benzetilir ve Wasserburg’da duran bu trenin sürekli kalamayacağı vurgulanarak, trene tüm çantalar -yani insanın bütün anıları- ile yetişilmesinin imkânsız olduğu dile getirilir. Edebiyat eleştirmeni Hage’nin de belirttiği gibi (1999: 281), eserin giriş bölümünde “olan bir şey, olacak bir şey değildir” (BPG, 11) ve “son tren bugün Wasserburg’da durduğu an” (BPG, 11) ile başlayan paragraflar okuyucuyu geçmişin yani Wasserburg’daki hikâyenin tam anlamıyla aktarılmasının imkânsız olduğu ve sadece zor olan bir geçmişin anlatılmaya çalışılacağı konusunda uyarmaktadır. Pavel Váňa “Vergangenheit als Gegenwart im deutschen Geschichtsdiskurs und in den ausgewählten Romanwerken Martin Walsers” adlı doktora çalışmasında (2006: 173) Walser’in romanındaki “Şimdiki Zaman Olarak Geçmiş Zaman” adlı üç bölümün, okuyucunun düşüncelere dalarak, geçmişini anımsamasını sağladığını ve okuyucuyu içerisine çeken bir anafor etkisi yarattığını ifade eder. Diğer taraftan yine aynı çalışmada (2006: 179) Walser’in safça, tehlikenin farkında olmayan bir bakış açısı ile (unbeschwerte Optik des Menschen) figürlerini kurgulaması ve bugünden bakıldığında bu döneme ait olgulara metinde yer vermemesi

eleştirilmiştir. Örneğin eser ile ilgili en çok eleştirilen konuların başında toplama kamplarından bahsedilmemesi ve Yahudilere neler olduğu/yapıldığı konusuna değinilmemesidir. Eleştirilen bir diğer nokta da, yazarın çok iyi bildiği bu olguları Johann'ın gelişimini kaleme alırken- yani Johann anımsarken- dile getirmediği, sanki belleğinden silmiş gibi davranmasıdır.

“Bir Pınar Gibi eseri bir toplumun kolektif kimliğini ortak dil özelliklerini sunarak açımlayan modern bir destandır. Fakat bugünden geçmişe dönüldüğü için bugünün bilgisini ve eleştirisini yani yazarın metninde politik görüşlerini ve düşüncelerini yansıtmadığı görülmektedir. Bu nedenle metnin “yetisi olmayan” bir roman olduğu söylenebilir” (Novák, 2002: 194).

Diğer taraftan edebiyat bilimci Matthias Lorenz'e göre (2005: 379), Walser “olan bir şey, olacak bir şey demek değildir” (BPG,11) cümlesi ile başlayan geçmiş hakkındaki anlayışını, Hegel'in “Phänomenologie des Geistes” kavramından almış ve bu kavramı sadece dilbilimsel olarak modernleştirip, geçmişle ilişkilendirmiştir.⁴³ Hegel'in bu alıntısına dayanarak, Walser için geçmişin sadece geçmişte kalmadığı, tarihe/geçmişe dönük bireysel deneyimlerin şimdiki zamana yansıdığı çıkarımı yapılabilir. Sonuç olarak geçmiş zamanın sürekli gündeme getirilmesini eleştiren

⁴³ Lorenz, Hegel'in “Phänomenologie des Geistes” adlı çalışmasından (1952, s. 85) aktarır: “Es wird das Jetzt gezeigt, dieses Jetzt. Jetzt; es hat schon aufgehört zu sein, indem es gezeigt wird, das Jetzt, das ist, ist ein anderes als das gezeigte, und wir sehen, dass das Jetzt eben dieses ist: indem es ist, schon nicht mehr zu sein. Das jetzt, wie es uns gezeigt wird, ist ein gewesenes, und dies ist seine Wahrheit [...]” [Yaşanan an gösterilir, işte bu şimdiki andır, şimdi. Şimdi; o daha belirtilirken var olmaya son vermiştir; var olan Şimdi belirtilenden başka biridir ve Şimdinin salt şu olduğunu görürüz: tam var iken artık var olmamak. Şimdi, bize gösterilmekte iken, olmuş bir Şimdidir ve bu onun gerçekliğidir.”]

Walser'in, "Şimdiki Zaman Olarak Geçmiş Zaman" adlı bölümlerde geçmişin değiştirilemeyeceğini ve şimdiki zamanda kavrayabildiğimiz olayların etkilerinin geçmişte bilinmeyeceğini vurguladığı ve böylece geçmişle kendisi arasına bir mesafe koymayı tercih ettiği söylenebilir. Fakat Steinert'e (1998) göre Walser'in bu anlatım tutumunu benimsemesi, onu 90 'lı yıllarda Nasyonal Sosyalizm konusunda eserler veren Ludwig Harig, Günter de Bruyn, Dieter Wellershoff ve Günter Kunert'den farklı kılar. Nitekim eserin yayınlamasının ardından özellikle edebiyat eleştirmeni Reich- Ranicki, BPG eserini "Auschwitz"⁴⁴ konusuna hiç değinmemiş olmasını eleştirerek, Walser'i Yahudi düşmanlığı ile suçlar (bkz. Garbe 2002/Lorenz, 2005). Walser ise 1998 yılında FAZ'a verdiği röportajda bu konudaki eleştirileri Auschwitz'in araçsallaştırılması, yani günümüz çıkarları için kullanılmaya devam edilmesi olarak gördüğünü belirtir" (www.faz.net, 2017). Nitekim gazeteci oğlu Augstein ile yaptığı nehir söyleşisinde de Auschwitz konusunda kendisine ve eseri "Bir Pınar Gibi"ye yöneltilen eleştirilere olan bakış açısının değişmediği açıktır:

"Auschwitz söz konusu edilmiyor tartışması ile Reich Ranicki "Bir Pınar Gibi" adlı kitabımı 'Literarischer Quartett'de yerin dibine soktu. Yine aynı şekilde İsviçreli eleştirmen Andreas Isenschmid'de bu yarışa katıldı ve bu görevini çok iyi yerine getirdi. Nazi döneminde savaş sırasında yaşamış bir çocuğun anıları ve Auschwitz hakkında tek bir kelime yok! Bu inkâr etme, önemsizleştirme ve Antisemitizmden başka ne olabilirdi. Bu insanlar önyargılılar ve edebiyattan anlamazlar. Sadece kendi

⁴⁴Burada Auschwitz kavramı benzetme veya ilgi sonucu gerçek anlamının dışında kullanılmakta; yani Auschwitz soykırımının bir metaforu olarak II. Dünya Savaşı'nda milyonlarca insanın katledilmesinin yanı sıra Nasyonal Sosyalizm dönemi ve sonrasındaki siyasi ve toplumsal yaşamışlıklar ile Yahudi halkının acılarını da anımsatmaktadır.

beklentilerine göre davranırlar. Onlar Johann'ımı Auschwitz'e alet etmemi istediler. Görüyorsun işte: estetik hiçbir şey, politik doğruluk istemi her şey demektir. (...) “Bir Pınar Gibi” bir tarih kitabı değildir daha doğrusu bu eser sadece benim tarih kitabımdır” (Walser; Augstein, 2017: 259).

Ancak, yazarın 1965 yılında yayımlanan “Unser Auschwitz” adlı denemesinde de belirttiği gibi, Auschwitz'e karşı koyduğu bu mesafenin nedeni bu konuda kendini suç ortağı/işbirlikçi (Mitwisser) olarak görmemesidir. Nitekim yazarın biyografisine bakıldığında, Walser'in çocukluğu ve ergenliği sırasında bugün “büyük tarihin” her yönüyle ortaya koyduğu tarihsel gerçekleri anlamlandıramayan ve bu nedenle bu tarihsel gerçeklerden uzak kalan bir kuşağın özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Bir anlamda yazar kapalı bir toplumda yetiştiği ve Hitler'in faşist iktidarı sırasındaki yaşamışlıklara dair -Günter Grass ve Uwe Timm'de olduğu gibi- on iki yıl süren Hitler rejiminde kulağına gelen haberleri bir çocuk olarak algılayabilecek yaşta değildir. Özetlemek gerekirse son derece politik ve entelektüel bir yazar olan Walser, eserinde bu on iki yıllık süreci bir çocuğun anıları dolayımında aktardığını, dolayısıyla çocukken bu dönemde olup bitenleri anlayamayacağını dile getirerek, anılarına bağlı kalmak uğruna bugünün bilgisini ve yorumunu eseri dışında bırakmaya çalıştığını, saf anıları aktarmak istediğini vurgulamaktadır. Eserinde görüldüğü gibi, bir savaş çocuğu olarak Walser, yetiştiği iklimi pek yorumlayamadığını ancak içsel bir tepkiyle karşı koyduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yazar romanında bellek konusundaki kuramların ağırlık noktasını oluşturan insanın anımsadıkça geçmişini yeniden kurgular ve istese de istemese de, bugünün bakış açısı ve yorumu söze dökülen anıları biçimlendirir, yani

anılar değişebilir ve kendini yenileyebilir gerçeğini göz ardı etmeye çalışmaktadır.⁴⁵ Walser'in yazarlık tutumunda bu gerçeği reddetmesinin yukarıda bahsettiğimiz birçok eleştirmenin kabul edemediği bir nokta olduğunu söyleyebiliriz. Zaten Welzer ve ekibinin "Opa war kein Nazi" (2002: 81-88) başlıklı çalışmasında da belirttiği gibi, insan belleğine her başvurduğunda yani geğmişe her geri dönüşte, her anının söze dökümünde bellekte yer etmiş anılar değişik süreçlerden geçer ve anlatılanlar biçim olarak ana omurgasını korusa da hep değişikliklere uğrarlar.

Bu bağlamda yazar ilk biyografik çalışması olan bu eserinde, bellek mekânı olarak bir kasabadaki halkın günlük yaşamını Nasyonal Sosyalizm dönemi bağlamında kaleme alarak, geğmiş konusunda benimsediği yazarlık tutumunu sahnelemiştir. Örneğin esere bakıldığında Nasyonal Sosyalizm dönemi kurban ve faillerinin konu edildiği bu mekânda kolektif bellekte var olan gaz odalarına gönderilen veya toplama kampı olaylarını anlatan bir bölümün olmadığı görölmektedir. Yazar, sembolik olarak da olsa doğrudan Auschwitz bağlamındaki yaşanmışlıkları eserinde anmaz. Bunun nedeni yazarın çocukluk anılarını Nasyonal Sosyalizmin gölgesinden uzak tutmasının nedeni Herholz'a göre (2015) negatif belleğe rağmen bireysel belleğindeki anılara sahip çıkma isteğidir.

⁴⁵Ayrıca bkz. Jan Assmann, Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 2015; Aleida Assmann, Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik, Verlag C.H. Beck, München, 2006; Aleida Assmann, Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung, Verlag C.H. Beck, München, 2007; Astrid Erll, Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen, Walter de Gruyter, Stuttgart/Weimar, 2005; Birgit Neumann, Erinnerung- Identität-Narration, Walter de Gruyter, Berlin, 2005.

“Herkesi içine alan geçmişte, bir müzedeymiş gibi gezinilebilir. Özel geçmişin üzerinden gidilemez. Onlardan salt kendini ele verenleri biliyoruz, bunlar bir rüyadan daha belirgin olmasa da. Geçmişte ne kadar uzun kalırsak, geçmiş kendine özgülüğü ile uzun süre ‘şimdileşmekte’. Yorumunu sorarsak, rüyaları da bozarız. Diğer bir dilin ışığı altında incelenen rüya, salt sorulan soruya yanıt verir. İşkence edilen bir kişi gibi, istediğimiz şeyleri kendiliğinden söylemez. Geçmiş böyledir” (BPG, 11).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, bireysel geçmiş aracılığıyla kolektif belleğin açılmınamayacağına inanan yazar, eserinde bireysel ve kolektif bellek arasındaki ayrımı net bir biçimde yaparak anılarına sahip çıkma isteğini tekrarlar. Walser’in yukarıdaki alıntısına dayanarak, anımsadığımızda dile getirdiklerimizi belli bir kalıba sokarız, yani anımsama sırasında resimler sihirlerini kaybederler diyebiliriz. Yazar anılarının büyüsunü daima korumaya çalıştığı için, rüyalarının yorumunu da yapmaktan kaçınmaktadır. Fakat Walser bu ayrımı yaparken, geçmişini kendi bakış açısıyla sorgulamak istediğini de gizlemez. (Lorenz, 2005: 379) Eserinde geçmişe söz geçirilemeyeceğini, bundan dolayı “geçmiş zamana umursamaz bir ilgi” (interesseloses Interesse an der Vergangenheit) (BPG, 245) duyduğunu belirten Walser kendisi gibi birinci anımsama kuşağı yazarlarından Günter Grass’ın aksine şimdiki zamanın amaçları uğruna, geçmişin özellikle de Nasyonal Sosyalizm dönemindeki yaşanmışlıkların sömürülmesine karşı olduğunu bu eser aracılığıyla bir kez daha vurgular. Geçmiş ile ilgili her durumun sürekli gündemde tutulmasının sıradanlığa yani bu konuda yazmak isteyenlere bir anlamda baskı oluşturduğunu ya da bu konunun moda

gibi algılanmaya başlanmasından rahatsız olduğunu dile getiren yazarın, aslında Auschwitz'i kabul etmediği söylenemez. Walser sadece Auschwitz konusunda duyulan utanç ile her gün karşı karşıya kalmaktan ve bunun şimdiki zamanda tekrar tekrar anımsatılmasından rahatsızdır. Bu bağlamda Walser, eserin üçüncü bölümünde “Şimdiki Zaman Olarak Geçmiş Zaman”da Proust ve Freud’a atıfta bulunarak, etkin olanın geçmiş değil şimdiki zaman olduğunu ifade eder.

“Geçmiş zaman şimdiki zaman içinde herhangi bir şekilde vardır ama o, içinde bulunduğu diğer bir maddeden zekice bir işlemle çekip alınabilen bir şey değildir. Böyle bir geçmiş yoktur. O sadece şu anda bulunan, etkili olan veya bastırılmış ama o zaman da bastırılmış olarak etkili olan bir şeydir. Geçmiş, örneğin uygun parolaların yardımıyla ya da onunla ilgili kokularla yahut çok gerilere uzanan sinyallerle duygu datalarına veya ruhsal datalarına etki ederek, uyuyan bir şeymiş gibi uyandırma düşüncesi, salt bir düştür. Geçmişin yeniden bulunması olarak algılanan şeylere dikkat edilmediğinde, düşlere kapılır. Aslında bu tip, şimdiki zamanın duyguları veya havası geçmiş zamanın ruhundan çok verdiği maddesi, verdiği şeylerden kaynaklanmaktadır. Geçmiş zamana büyük özlem duyanlar, en çok tehlikede olanlardır. Onlar, özlem duydukları şeyin, aradıkları şey olduğunu düşünmektedir. Şimdiki zamandan başka hiçbir şey olmadığını kabul edemeyiz. Çünkü o da sanki yokmuş gibidir. Ve gelecek, bir gramer uydurmasıdır” (BPG, 243).

Bu bağlamda eserdeki bu alıntı edebiyat bilimci Elena Agazzi'nin (2005: 38) de açıkladığı gibi, yazarın geçmişin içinde kaybolanları eleştirdiğini ve geçmişin yeniden yorumlanmaya çalışılmasının bir hayal ürünü olduğuna inandığını kanıtlamaktadır. Edebiyat bilimci Michael Hoffmann (2003: 110) ise bu düşüncenin tam tersine, Walser'in BPG romanındaki anımsama modelinin Auschwitz'in dışında bir Alman bellek mekânına işaret ettiğini belirtir. Hoffmann'a göre (2003:112) yazar Walser, kendi suçluluk payını görmek istemeyen bir bilinç oluşturmayı tercih ederek, eserde Auschwitz anılarını yok etmeye çalışan bir Alman belleğine yer verir. Fakat yazarın hayatı ve verdiği röportajlar ışığında BPG eserine genel olarak baktığımızda, yazarın II. Dünya Savaşı sırasındaki yaşanmışlıkları yani Holocaust/Auschwitz konusunu tamamen görmezden geldiği, aktarmadığı doğru değildir. Bu dönemde Nasyonal Sosyalizmi anlatan diğer romanlar ile karşılaştırdığımızda sadece bu eserde bir çocuğun bakış açısıyla Wasserburg tekrar yaratılarak Hitler iktidarına, çocuk askerlere, savaşın kurbanlarına değinilmektedir. Bu yüzden BPG eserine bu yönde yapılan eleştirilerin abartılı olduğu söylenebilir. Nitekim Walser, yazar Winfried Georg Sebald'dan (1944-2001) sonra bir taraf tutmasa da fail olan kuşaktan bahseden ikinci isim olmuştur.

“Yazar Winfried Georg Sebald, 1997 yılında Zürich’de verdiği edebiyat seminerlerinde o dönemde dile getirilemeyen fail konumundaki Almanlardan bahseder. Sebald, özellikle savaşın son dönemlerinde Alman halkının yaşadığı hava saldırılarının, yerle bir edilmiş şehirlerin, savaşın kurbanı kadın ve çocukların geçmiş üzerine yapılan çalışmalarda ele alınması gerektiğine vurgu yapar ve çalışmalara yeni bir bakış açısı getirir. 1997

yılından sonra yani Sebald'ın bu açıklamasından sonra yayımlanan eserlere bakıldığında (örneğin Günter Grass'ın *Im Krebsgang*- 2002 ve Klaus Rainer Röhl'un *Verbotene Trauer. Ende der deutschen Tabus*- 2002) sadece fail olan Almanların değil aynı zamanda kurban Almanların anılarının da kaleme alındığı görülmektedir (A. Assmann, 2006: 109/ 185).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi, kurban Almanların acılarını kendi çocukluk anılarına da sahip çıkarak, onları bu şekilde biçimlendirmek Walser'in roman sanatının göstergesidir. Bu bağlamda eserdeki söz konusu bellek mekânı, Nasyonal Sosyalizm döneminin zihniyetlerini temsil eden roman figürleriyle kurgulanır, yani bir anlamda Johann'ın doğup büyüdüğü kasabada nasıl bir zihniyetin var olduğu ve bu düşünce biçiminin yaşamın tüm alanlarına nasıl yansıdığı kasaba halkını sembolize eden figürler yoluyla okuyucuya aktarılır. Bellek mekânının her bir parçasını oluşturan bu figürler toplumda o dönemi betimlemektedir. Walser, çeşitli nedenlerle sosyal yaşamın her alanında kendine yer etmiş bu ideolojiyi Johann'ın yaşamına yön veren kişiler, gruplar bağlamında onların gerekçeleri, yaşam felsefeleri/görüşleri dolayımında, onların aktardıkları ve Johann'ın anımsadıkları çerçevesinde anlatır. Örneğin eserde Johann'ın annesi ve kasaba halkının büyük çoğunluğu ekonomik nedenlerden dolayı Hitler partisine üye olmak zorunda kalmıştır; Johann'ın babası ve o dönemde var olan değerlere sadece yaşam biçimlerinden dolayı geleneksel görüşe aykırı kaçan sirk çalışanları savaş karşıtı söylemlerde bulunurlar, yani muhalif kesimi oluştururlar; ağabeyi Josef ve yakın arkadaşları o dönem Almanya'sında farklı cephelerde ölen Hitler gençliğini; Nasyonal Sosyalist Parti'nin bölge başkanı Bay Minn ve Hitler'in partisinden bir kurtarıcı olduğuna inanan Bay Brugger, Nazi ideolojisi taraftarlarını yani failleri;

yarı Yahudi arkadaşı Wolfgang ve onun Yahudi annesi sadece Yahudi oldukları için dışlanan ve sistemin dışlılarından kurtulamayan “kurban” Yahudileri temsil etmektedir.

“(…) ekonomi çöktü, altı milyon işsiz var, bir yıl içinde üçüncü Alman şansölyesi, o da en geç dört hafta içinde geri çekilecek; sayın bayan bu durumda ya kaosu, yani Rusların konumunu – Bolşevizmi ki, bu sonu olmayan bir intihardır- ya da Hitler’i tercih edeceksiniz.” (BPG, 80) [Bay Brugger:] Hitler hepimizi güçlüklerden kurtaracak. (...) Versay’daki utanç verici anlaşmaya son!” (BPG, 41) “(...) [La Paloma Sirk’inde çalışan August gösteri sırasında] tüm Avusturyalıların %99.7’si içlerindeki Almanlık’a evet dediler. (...) Führer’in askerlere ihtiyacı var.” (BPG, 136- 139) “(...) bizi zorladıkları korkunç savaşın beşinci yılında, (...) sadece onbaşı oldum; tıpkı bir zamanlar Führer’in olduğu gibi.” (BPG, 282- 283) “ (...) [Wolfgang] eskiden beri yerel olarak var olan anti- faşist çalışma grubu tarafından bir dokümantasyon yazıldı. Bu dokümantasyonda 1933- 1945 arasında Wasserburg’daki Naziler aracılığıyla antifaşistlere karşı yapılan takip konu ediliyordu?” (BPG, 346).

Johann’ın anımsadığı ve o dönemin belirgin özelliklerini yansıtan söz konusu alıntıdaki bu figürlerin söylemleri metinde lokanta, sirk ve cephe gibi belli mekânlarda verilmekte ve 1933- 1945 yıllarının panoramasını özetlemektedir. “Restauration” hem insanların kısa süreli bir dönem olduğunu düşünerek işsizlikten kurtulma umuduyla nasıl Hitler’in partisine üye olduklarını hem de Nasyonal Sosyalizm döneme inananları yani toplumdaki iki zıt kutbu; sirk, Hitler dönemine karşı olan kimseleri; cephe ise

savaştan önce neler olup bittiği hakkında bir fikri olmayan ve savaşın anlamının ne olduğunu anlamlandıramayan çocuk askerleri yansıtan bir bellek mekânı olarak okuyucuya aktarılır. Görüldüğü gibi Walser eserdeki olay örgüsünün geçtiği “Restauration, sirk ve cephe” gibi bellek mekânları ile ağırlıklı olarak Wasserburg kasabasının savaş dönemini Almanlar açısından anlatmaktadır. Ayrıca Walser, bellek mekânının anı çerçevesini otobiyografik belleğindeki anılarla örerken, arka planda kolektif belleklerde var olan “Bismark Dönemi” (1815- 1898), Versay Antlaşması’nın (1919) getirdiği politik ve ekonomik yaptırımlar, Weimar Dönemi (1918- 1933) ve 1933 yılında Hitlerin yükselişi ile Almanya’nın nasıl II. Dünya Savaşına girdiği gibi gerçek tarihten kaynaklara yani “tarih ansiklopesine” (Welzer, Moller ve Tschuggnall, 2002) başvurmaktadır. Eserin temelinde bu tarihi ansiklopedik bilgi var, ama ağırlık noktasını “aile belleğinin önemli bir anımsama aracı olan kuşak ve kolektif bellek ile ilgili yaşanmışlıklara da işaret eden aile albümü” (Welzer, Moller ve Tschuggnall, 2002: 10) oluşturmaktadır. Nasyonal Sosyalizm döneminde Yahudilere neler olduğunu yıllar sonra öğrendiğini belirten yazar, eserinde tam anlamıyla bilinen tarihsel ansiklopedik bilgiyi açmak yerine, aile albümündeki anıları kurgulamayı tercih eder. Sonuç olarak eserin birinci bölümünde aile albümündeki anı nesnelere odaklanan yazar, ikinci bölümde ergenlik çağındaki bir çocuğun fantezilerini ön planda tutar. Ansiklopedik bilgiye dayanan üçüncü bölüm ise erken büyümek zorunda kalan kuşağın savaş ve savaş sonrası anılarına dayanır ve ana kahraman Johann’ın artık “ben bunu bilmiyordum” deme durumu yoktur. Metinde cephede görevlendirildiği için ilk defa Wasserburg kasabasından farklı bir yere giden Johann’ın farklı bir dünya ile tanışması ile roman kahramanının artık etrafında neler olup bittiğini, savaşın ne anlama geldiğini yaşayarak öğrendiği açılanmaktadır.

“Aslında I. Dünya Savaşı’ndan sonra eve dönmek çocuk oyuncağı gibi kolaydı. Eve gel, üstünü değış ve her şey tamam. Bu sefer ise evde olmak da gerçekten tehlikeliydi. Yemek fişı almak için belediyeye başvurduğunun ertesi günü Fransızlar Fritz’i tutuklamışlardı. (...) Böylece Lindua’ya, tıka basa dolu salona gitti. Buradan her gün maden ocağı, yol inşaatı ve diğere ağır işlerde çalıştırılmak üzere insanlar Fransa’ya gönderiliyordu.” (BPG, 329) “Johann artık ne bir güç, ne de korku tarafından boyunduruk altına alınmak istemiyordu. Kimsenin ondan bir isteğı olmamalıydı. O, şimdiye kadar kimsenin özgür olmadığı kadar özgür olmalıydı” (BPG, 350).

Aslında Pavel Váňa’nın da dile getirdiğı gibi (2006: 176), yazarın çocukluk ve gençlik yılları eserin arka planını oluşturan Nasyonal Sosyalizm döneminin gölgesinde geçmiştir ve metin “zamanın ruhunun” (Zeitgeist) tüm gündelik işlerin pratiğinde bile - bugünden bakıldığında- etkisinin yıllar sonra bile görülebildiğini okuyucuya iletmektedir. Bu bağlamda yazarın güçlü ve baskın olmasına rağmen yaşanmışlıkların etki ettiğı alanın geçmiş değıl, şimdiki zaman olduğuna inandığı için kültürel bellekte kabul edilen/yerleşmiş paradigmaları benimsemediğı ve bireysel bellekte seçici davrandığı sonucuna varılabilir. Örneğın BPG eserinde -Auschwitz konusu hem politik hem de toplumsal olarak ne kadar sağından solundan dolaşılmayacak bir konu olmasa da- geçmişin karanlık sayfalarının çocukluk anılarına buluşmasını istemediğı açıktır. Bugünden geçmişe bakıldığında soykırımın bir “metaforu” haline gelen “Auschwitz”ın kaçınılmaz olarak- her Alman yazar bu büyük suçun ağırlığını ve genel olarak ulusal kimlikte açtığı yarayı bildiğı için- her metinde bir şekilde söz konusu edildiğı görülmektedir. Fakat birinci anımsama kuşağının bir temsilcisi olmasıyla birinci

tanıklardan olan Walser'in de bu bilgiyle bu konuya donanımlı olarak romanında değinmemesi ve bu yazarlık tutumundan hiçbir şekilde vazgeçmemesi romanında pratikte ortaya koyduğu anlatım biçiminin son derece bilinçli bir seçim olduğu ve politik bir şekilde mesafe koyduğu söylenebilir. Başka bir deyişle hem politik hem de entelektüel bir konu olarak sürekli basında gündemde tutulan Auschwitz'in "ahlak sopası" (Moralkeule) gibi gösterilmesine bu eseriyle bir anlamda düşünsel ve duygusal bir tepki verir. Geçmiş bastırmak yerine yüzleşmeyi, geçmişle hesaplaşmayı tercih eden ikinci kuşak ile gelecek kuşaklar adına bu mirası üstlenmeyi politik bir görev olarak gören üçüncü kuşağın aksine birinci kuşağın temsilcisi olarak Walser, Almanya'nın belli bir dönemini dolaylı yoldan kaleme alır ve bu nedenle eserin içeriğini de aşan bizce politik eleştirilere maruz kalır.

"Alman yazar, edebiyat eleştirmeni Reinhardt Baumgart, Walser'in Bir Pınar Gibi eserinde -tıpkı Blechtrommel [Günter Grass], Deutschstunde [Siegfried Lenz], Jahrestage [Uwe Johnson] ve Kindheitsmuster [Christa Wolf] eserlerinde olduğu gibi- geçmişle hesaplaşmanın söz konusu olmadığını ifade eder. Walser'in rüya ağacının bugüne ait hiçbir ahlaki normu, anlayışı tanınamasını eleştirir. (...) Alman yazar ve eleştirmen Frank Schirrmacher de Walser'in bu eserini bir nevi arınma eseri olarak tanımlar" (Garbe, 2002: 251).

Diğer taraftan ise BPG eserindeki "sessiz protesto"nun (Garbe, 2002: 251) Martin Walser'in ödül konuşması ile bozulduğu söylenebilir. Walser "Erfahrungen beim Verfassen einer Sonntagsrede" adlı ödül konuşmasında (1998) "Almanların geçmişleriyle bağdaştırılmadan normal bir halk olarak kabul görülmeleri [arzusunu] dile

getirerek”, aslında bir anlamda eserine karşı yapılan eleştirilere de cevap vermiştir. Neuhaus’a göre (2007: 115), yazarın ödül konuşmasından önce BPG eseri ile ilgili yapılan eleştiriler daha olumlu iken, konuşmasından sonra yapılan eleştiriler daha çok Auschwitz ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin ödül konuşmasından önce yapılan eleştirilerde romanın dili ve üslubu açısından da övgüler aldığını belirtmek gerekir ve bu açıdan eser “ustaca kaleme alınmış ayrıntılı ülke bilgisi ve şaheser” (Garbe, 2002: 250) olarak yorumlanır. Edebiyat eleştirmeni Volker Hage (1998) de Walser’in kendine has bir üslupla geçmişi anımsattığını ve okuyucuya bu geçmişi aktarabildiğini ifade eder.

Her ne kadar roman Nasyonal Sosyalizm dönemini ayrıntılı bir şekilde ele almadığı ve bugünün değerlendirmeleri ışığında “Auschwitz”den hiçbir şekilde bahsetmediği için eleştirilse de, Walser’in Johann’ın çocuk dünyasından Wasserburg kasabasının 1933 ve 1945 yılları arasında yaşadığı tarihi/toplumsal olayları daha dar ve kısıtlı, o günlerde bu bilgilere sahip olmayan bir çocuğun tanıklığından yola çıkarak gözler önüne serdiği söylenebilir. Bu açıdan romanda aktarılan olaylarda ağırlıklı olarak o günün Alman toplumunda sürdürülen savaşın Alman mağdurları veya sistemin kurbanı olmuş Yahudi kökenli Almanları anlatılır. Walser kendi çocukluğunun bir iz düşümü olan Johann figürüyle kendisinin beş yaşında iken bireysel belleğine kazınan sadece “Hitler selamı” (BPG, 71), “gamalı haçlı bayrakları” (BPG, 71), “bayrak töreninde kahverengi üniformalı Naziler” (BPG, 69), “Tanrım mücadelemizde bize yardımcı ol yazılı Hitler kartpostalları” (BPG, 80) ile -yazarın otobiyografik belleğinde/aile albümünde de yer edinen- 1933 yılında ailesinin geleceği için ekonomik sıkıntılardan kurtulmak amacıyla Hitler’in partisine üye olan annesine yer vermektedir. Diğer taraftan ise Walser, eserde anne figürünün tam aksine I. Dünya Savaşı’nda Fransa’da esir düşen babanın söylemlerinde, savaşı yaşamış ve sonuçlarını bilen biri

olarak, Hitler'in iktidara gelmesinin savaşa neden olacağına inanmakta ve sürekli “esas facianın Hitler demek” (BPG, 77) olduğunu yineleyerek farklı bir bakış açısına da yer vermektedir. Eserde Johann'ın anne ve babasının bu konuda yaşadığı fikir ayrılığına rağmen, lokantada Weimar Cumhuriyeti'nin sonu olan 30 Ocak 1933 yılında parti toplantısı ile babasının üyesi olduğu “Teozofi Derneği”nin toplantısının aynı anda yapılması bireysel bellek ile kolektif belleğin nasıl sahnelendiğini gösterdiği gibi, aynı zamanda Johann'ın içerisinde bulunduğu çıkmazı ve onun anı çerçevesinin temelinde yatan tarihsel ikilemi de yansıtmaktadır.

“(…) Alman imparatoru Mareşal von Hindenburg'un öğleden önce saat on birde Führer Adolf Hitler'i Alman İmparatorluğu Şansölyesi olarak atadığını hoparlörlerle; gösteriler radyodan; direkt imparatorluk sarayından yayınlanacak, tüm Alman radyoları tarafından; kim Almanya'nın kurtuluşuna inanıyorsa bu akşam Restauration'a gelsin, diye çağrıda bulundular” (BPG, 94).

Eserde Hitler'in iktidara gelmesinin çok kötü sonuçlar doğuracağına inanan baba figürünün karşıtı olarak Walser, Nasyonal Sosyalist Partisi'nin bölge başkanı Bay Minn'in Nasyonal Sosyalizm dönemi hakkındaki görüşlerini metne yerleştirerek kolektif bellekten farklı bir anı profili sunar. Bu nedenle Wasserburg halkının büyük bir çoğunluğunun inandığı gibi, Bay Minn'in Adolf Hitler'in başa gelmesini Alman tarihinin son bin yılındaki en mutlu gün olduğunu ve böylece ekonomik krizden kurtulabilme umutlarının olduğunu düşünmesi metinde okuyucuya sürekli yinelenmektedir. Roman kahramanı Johann'ın, kasaba halkının yeni bir döneme nasıl coşku içinde hazır olduklarını gözlemlemesi ve Hitler'in en sadık arkadaşlarından biri

olan Joseph Goebbels'in radyoda konuşması ile bu coşkunun daha da arttığını fark etmesi ve Goebbels'in sesi ile tıpkı kilisede Benedictus söylerken olduğu gibi sırtından terlerin boşaldığını hissetmesi eserde faşist iktidarın yönetime gelme sürecinin ana kahraman üzerinde yarattığı etkiyi özetlemektedir. Eserin birinci bölümünde Johann'ın lokantada radyodan dinlediği politik söylemler ve çevresindeki insanların yeni dönem heyecanı Agazzi'ye göre (2005: 31), “Nasyonal Sosyalizm dönemine ait tarihi fotoğrafların habercisi olan ilk anımsama araçlarından”dır. Dolayısıyla yazar bellek mekânı olarak bu kasabada belli örneklerle o günün yaşam koşullarını, geçerli zihniyeti ve bu küçük kasaba insanların propagandayla, göz boyama ve korkutmayla nasıl manipüle edildikleri anlatılır. Ayrıca bu örnekler ile Hitler yönetiminin en önemli propaganda araçlarından biri olan radyo programları ve hoparlörlerden yankılanan faşist söylemler ile nasıl bir etki yarattığı da aktarılmaktadır.

“Dr. Joseph Goebbels'in sesi, konuşmaya başladığı andan beri cınlıyordu. Sevgili Führerleri ve imparator şansölyelerine; sevgilerini ve saygılarını belirtmek için yüz binlerce kişinin oradan geçtiğini bildirdi. Yanan meşaleler taşıyan yüz binlerce kişi ve herkesin çok mutlu, tüm hücum kıtası askerlerinin Hitler gençliğinin, tüm yoldaşların çocuklarını kucaklarında taşıyıp Hitler'in bulunduğu pencereye doğru yukarı kaldıran annelerin ve babaların, şimdi herkesin mutlu ve kendisinin de sınırsız derecede mutlu olduğunu, ulusun yeniden doğuşunun coşku içinde kutlandığını anlattı” (BPG, 99).

Lorenz'in de ifade ettiği gibi (2005: 386) tüm bu tablolar eserde, Johann'ın ailesinin ve Wasserburg halkının yaşadığı ekonomik sıkıntının yine Johann'ın bakış

açısından “kurban rolü” gibi gösterilmektedir. Maddi sıkıntılardan kurtulma ümidiyle tek çıkar yolun Hitler olduğuna inanan insanların yanı sıra metinde ana kahraman Johann’ın Wasserburg’daki yakın arkadaşları okuldaki eğitimin de etkisiyle Nazi yanlısı olan grubu, “küçük adamları” temsil etmektedir. Walser eserinde sorgulama yetisi olmayan bu figürler aracılığıyla onun hayatında babasının ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermiş ve babası sayesinde bu gruba dâhil olmamıştır. Geleneksel baba modelinden farklı olarak hayalperest baba, Walser’in bürünebildiği zırh olmuş ve Walser’in aktardığı/benimsediği düşüncelerde varlığını hissettirmeye devam etmiştir. Dolayısıyla bir anlamda yazarın kurtuluşu olan bu baba modeli ve yaşam ile savaş konusundaki fikirleri, onun yaşlılarından farklı bir hayatı/mesleği tercih etmesine neden olmuştur. Ayrıca Walser’in geçmişe karşı soğukkanlı bakabilmesini sağlamıştır. Eserde Johann’ın askerde olup biteni anlamlandıramadığı, kafasının karışık olduğu zamanlarda kitaplara yönelmesi ve esir düştüğünde kütüphanede çalışması, otobiyografik belleğin aktarımı olarak karşımıza çıkar ve bu aktarım yazarın babasının hayalini gerçekleştirdiğini gösteren somut bir örnektir aynı zamanda. Bu nedenle eserde Hitler karşıtı ve Teozofî Derneği’nin bir üyesi olan babanın ölümü bir anlamda “Weimar Cumhuriyeti’nin çöküşünün bir simgesidir” (Garbe, 2002: 248). 30 Ocak 1933 tarihinden sonra Wasserburg halkı yani Almanya için yeni bir dönem başlamıştır. Bunun en somut adımı eserde kültürel bellekte de var olan Avusturya’nın ilhakı için yapılan oylamanın sahnelenmesidir. On bir yaşındaki Johann, bu oylama ile Hitler muhaliflerinin nasıl baskılandığını fark eder ve babasının “Hitler savaş demektir” (BPG, 53) sözünü bir kez daha anımsar. Yazar her ne kadar eserinde çocukluk anılarını ve Wasserburg halkını politikadan uzak bir şekilde tasvir etmeye çalışsa da, Walser’in roman kahramanı Johann aracılığıyla hem okul hem de çevresindeki insanların söylemine yer vererek, aslında iletişimsel belleğinden Hitler ile başlayan sancılı dönemi

aktardığı, bu olaylar taraflarca daha sonra değerlendirildiğinde, bu ideolojinin nelere mal olabileceğini çocuksu bir ezgiyle hissettikleri söylenebilir.

“Günlerce öncesinden oy pusulasındaki cümleyi ezberlemişlerdi ve şimdi onu Dorfstrasse’de el hoparlörüyle okumak zorundaydılar. 13 Mart 1938’de Avusturya’nın Alman İmparatorluğu’yla öngörülen birleşmesi için mutabık mısın ve bizim Führer’imiz Adolf Hitler için oy kullanacak mısın? Bunun üzerine herkes hep bir ağızdan “Evet”, diye ortalığı inletti. Ertesi hafta öğretmen gazeteyle okula geldi. Yüzde hesabı yapılmıştı. Lindau bölgesinde % 99.2 evet oyu verilmişti. 20422 seçmende bu kaç kişi yapıyordu? Wasserburg’ta 659 evet oyu vardı. 665 seçmeni olan burada, bu yüzde kaç karşılıyordu? Sonra öğretmen, bu 6 hayır oyu var demektir, onların kim olduğunu bulacağız, dedi. Johann, çok şükür babası bu 6 hayır oyu verenler içinde değil diye düşündü; onun oy kullanması artık olanaksızdı. Hitler, savaş demektir. Babasının bu cümlesini Johann hiçbir zaman sesli dile getirmedi” (BPG, 129).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Walser geçmişte olup bitenleri bugünün bilgisiyle tekrar yorumlayarak, onlara bugünün penceresinden bakarak yeniden değerlendirmeye çalışmıyor, bunun yerine sadece bir yazar olarak o günkü sezgilerinden bahsetmeyi tercih ediyor. Özellikle eserin ikinci bölümünde de ağırlıklı olarak ergenlik çağındaki bir çocuğun fiziksel ve duygusal yönden değişimini, ilk aşkını ve şiir yazma çabasını anlatarak, belleğindeki çocukluk anılarını ön planda tutar Walser. Bu bölümde özellikle Johann’ın duygu dünyası irdelendiğinde yazarın biyografisine ve röportajlarına

dayanarak otobiyografik unsurların önde olduğu ve Wasserburg'daki politik/askeri olaylara da dolaylı yoldan değinildiği söylenebilir. Örneğin eserde sirkte çalışan bir palyaço, Avusturya'nın ilhaki ile ilgili yaptığı gösteri sonrasında darp edilir ve Johann'ın ağabeyi Josef bunu yapanın SS askeri olduğunu fark eder fakat bu olay, metinde ayrıntılı bir biçimde bugünün politik görüşleri doğrultusunda anlatılmaz. “Wasserburg Mucizesi” adlı bölümde ise anlatı düzleminde daha çok Johann'ın çocuk dünyasındaki hayalleri ve arzularına yer verilir. Dolayısıyla bu bölüm bir çocuğun sahip olduğu bilgilerin dışında bir bilgi aktarmaz.

“Yazar Walser’in Bir Pınar Gibi romanının ikinci bölümünü oluşturan “Wasserburg Mucizesi”nde ağırlıklı olarak on bir yaşındaki Johann'ın düşüncelerinden, hayallerinden bahsetmesi, aslında hem yazar için doğup büyüdüğü Wasserburg'un bir sığınak olduğunu hem de Walser'in dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı bu kasabayı savunduğunu ispatlamaktadır” (Garbe, 2002: 248).

Fakat eserin “Hasat” adlı üçüncü bölümünün anlatı eksenini oluşturan II. Dünya Savaşı'nın son yılları 1944- 45 yıllarındaki yaşanmışlıklar bağlamında Walser otobiyografik belleğini yansıtan anı nesnelerini metne yerleştirirken, bu yıllarda ana karakter Johann'ın -artık yetişkin bir birey olduğu için yani büyük resmin bilgilerine sahip olduğundan- diğer bölümlerdeki o saf bakış açısını terk ettiğini göstermektedir. Romanın ana kahramanı Johann ve arkadaşlarının orta öğretimlerini yarıda bırakarak askere çağırılması ile Johann'ın askerde Amerikalılara esir düşmesi hem otobiyografik belleğin hem de kolektif belleğin bir yansıması olarak okuyucuya somut örneklerle verilir. Ayrıca metinde on altı on yedi yaşlarında Johann'ın askerde iken Alman

edebiyatının büyük yazarlarını keşfetmesi ile aslında okul sıraları yerine cephede bulunan “küçük adamların” yani “Flakhelfer” kuşağının Alman kültür mirasının önemli isimlerinden Schiller, Heine, Goethe gibi kültürel bellekte yer alan yazarları yorumlayamayacak durumda oldukları vurgulanır. Gerçek tarihi olaylar dolayımında metinde yarı gerçek- yarı kurmaca öğeleri bir araya getiren yazar, eserin üçüncü bölümünde, Nasyonal Sosyalizm döneminin son dönemini “kurban Almanlar”⁴⁶ (A. Assmann, 2006: 199) perspektifinden okuyucuya anımsatmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla eserin bu son bölümü, yazar Walser’in aktarımında bir yön değişikliğine işaret ettiğini göstermektedir.

“II. Dünya Savaşı’nın hemen ardından özellikle Yahudi kurbanlarının yanı sıra Almanlar da savaşın kurbanı olduklarının farkındaydı. Fakat dünya genelinde Yahudi olmayan Almanların acılarını bastıran ve ağırlık noktasını Yahudilerin acılarını oluşturan bir soykırım belleği oluşmuştu. Şimdi ise soykırım anısını ve bununla birlikte Alman suçluluk bilincini bastıran Alman acılarından söz edilmeye başlandı. Burada [Tarihçi] Heidemarie Uhl’un Süddeutschen Zeitung’da yayımlanan “Soykırım Belleğine Alternatif veya Karşı Anlatı?” adlı makalesi

⁴⁶ A. Assmann ve Frevert (1999: 140- 145) savaş sonrası dönemde suçluluğu ortadan kaldıran ve aynı zamanda anımsamayı donduran mekanizmaların “susmak” (Schweigen), “kurban sendromu” (Opfer-Syndrom) ve “Anti- Komünizm” (Anti-Kommunismus) olduğunu vurgular. A. Assmann’a göre, kurban kavramı ile net bir biçimde halk ve rejim birbirinden ayrılmaktaydı; rejim fail, halk ise kurbandı. Böylece kolektif suç kavramının yerini kolektif masumiyet (Kollektiveunschuld) aldı. Halk aldatılan veya yara alan kesim olarak görüldü. Nitekim Meclis tartışmalarında da rejim ve halk arasındaki fark çok yakın zamana kadar tartışılmıştır. Buna 1 Eylül 1989’da savaşın başlamasının 50. yıldönümünde şansölye Helmut Kohl’un parlamentoda yaptığı konuşma örnek verilebilir. Helmut Kohl konuşmasında, özel sorumluluğun, İkinci Dünya Savaşı’nın o zamanlar Almanya’da cürüm rejimi benimseyen hükümet tarafından çıkarılmış gerçeğinden dolayı kaynaklandığının altını çizer.

de fail- kurban bakış açısını özetlemektedir (A. Assmann, 2006: 199).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere II. Dünya Savaşı sonrasında “anı profilinin çerçevesi” (Assmann; Frevert, 1999: 36) farklılaşmaya başlar ve bu bağlamda BPG eserinde anı profilini “kurban Alman” bakış açısıyla okuyucuya aktaran Walser, eserinde bu bakış açısını açımlayan “anımsama figürlerini” (J. Assmann, 2015: 46) yani anı nesnelerini referans almıştır diyebiliriz. Özellikle eserin üçüncü bölümünde yer alan anı nesnelerinin ağırlık noktası yazar Walser’in yaşam hikâyesi ile örtüşmektedir. Örneğin Johann’ın ağabeyi Josef’in cepheden ailesine gönderdiği mektuplar, Walser’in otobiyografik belleğini yansıtan önemli anı nesneleri olarak eserde yer alır. Ayrıca söz konusu bu anı nesneleri ile bir anlamda yazar, Hitler Almanyası’nın son dönemi olan 1944 yılındaki yaşanmışlıklara yani kolektif bellekte yer edinenlere de işaret etmektedir. Metinde ağabey Josef, Osten’den cepheden gönderdiği 19 Eylül, 27 Eylül, 6 Ekim, 15 Ekim ve 20 Ekim 1944 tarihli mektuplarda toplama kampı veya Yahudilerin durumu hakkında bilgi vermek yerine, Polonya’da⁴⁷ her şeyin anormal pahalı olmasından şikâyet eder ama diğer taraftan ateş etmeye çabuk alıştığını, 29 Eylül’de ilk çatışmaya girdiğini, ilk madalyasını aldığını gururla bahseder mektuplarında. Tüm bu yaşananları

⁴⁷ 1 Eylül 1939 yılında Almanya’nın Polonya’yı işgal etmesi ile Varşova maddi manevi ağır yaralar alır. Almanya 1940 yılında Yahudileri şehrin dışında tecrit edilmiş bir bölgeye taşınması için gettolar kurar. 1940- 1942 yılları arasında bu gettolarda insanlar hastalık ve açlık yüzünden hayatlarını kaybeder. 1942 yılında Alman SS birlikleri Varşova’daki gettodan Yahudileri Treblinka’da sürgün eder. Bu sürgün sırasında binlerce Yahudi ölür. 1943’de farklı çalışma toplama kamplarına sürülmek istenen Yahudiler direnmeye çalışır. Bu direnişte Alman birlikleri ciddi kayıp vermesine rağmen galip gelir ve 42.000 Yahudi Majdanek toplama kampına gönderilir. 1944 yılında ulusal yer altı direniş kuvveti Polonya Anavatan Ordusu Varşova’yı Alman işgalcilerden kurtarmak için harekete geçer. Fakat Alman birlikleri bu ayaklanmayı bastırır. 1944 yılında çok ciddi yenilgiler yaşayan Varşova şehrinde hayat daha da zorlaşır. En ağır kayıpların savaşın bitiminden bir yıl önce 1944 yılında verilir ve açlık, hastalık yüzünden insanlar yaşamlarını kaybetmiştir. Bkz. Norbert Frei, 1945 und Wir. Das Dritte Reich im Bewusstsein der Deutschen. Verlag C.H. Beck, München, 2005/ Ian Buruma, Sıfır Yılı (1945’in Tarihi), Çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

normal gibi gösteren bu pasajlara ek olarak cephe ile ilgili de Rusları nasıl geri püskürttüklerinin, Iwan'ların Arilere karşı başarılı olamadıklarının, Rusların halka kötü davrandığının ve kadınlara tecavüz ettiğinin bilgisini verir. (bkz. BPG 284-286) Dolayısıyla metinde savaş sırasında halkın neler yaşadığından çok Polonya'nın pahalı olmasından şikâyet edilmesinin konu edilmesi ile Walser, - Uwe Timm'in Kardeşimin Örneğinde de olduğu gibi, kendi ailesi yani tıpkı o dönem Alman ailelerinde olan durum örneğinde Almanya'da savaş döneminde kötülüğün nasıl normal, gündelik bir olguya dönüştüğünü göstermeye çalışmıştır. Ayrıca metnin anlatı düzleminde otobiyografik belleğin bir yansıması olarak ağabeyinin cephede hayatını kaybetmesi olayına yer vermesi yine yazarın savaş sırasında kendi ailesi örneğinde -savaşı başlatan Almanya olmasına rağmen- Almanların da acılar, kayıplar yaşadığını gösterdiği söylenebilir.

“Johann 16.1.1945 tarihli mektubu okudu: Kp., 21.11.1944 tarihli mektubumuzun alındığını doğrulamaktadır. İsteğinizi memnuniyetle yerine getiriyor ve oğlunuzun ölümüyle ilgili ayrıntıyı bildiriyoruz. Oğlunuzun topçu olarak bulunduğu tank, Niyregyhaza şehrinin savunması için görevlendirilmişti. Şiddetli savunma savaşı sırasında onun tankı tam isabet aldı. Araç cepheye yüklü olduğu için tümüyle yandı. Oğlunuz o sırada acı çekmeden, hemen ölmüştür. Bundan sonrası için iyilikler diler ve sizi yaşasın Hitler diye selamlarız. Vekâleten- Teğmen” (BPG, 323).

Eserde “ağabeyinin cepheden gönderdiği mektuplar” (BPG, 284) ile onun savaşta nasıl öldüğü ile ilgili bilgi veren askeri mektubun yanı sıra, bellek mekânı olarak doğup büyüdüğü Wasserburg kasabası, “dolabın içerisinde sakladığı babasından

ona kalan kitaplar, gazete kupürleri” (BPG, 335), “babasından öğrendiği sözcükler” (BPG, 199) ve “şarkılar” (BPG, 161), “babasının 1918- 1919 yıllarında savaşa dair anlattığı hikâyeler ile savaştaki fotoğrafları” (BPG, 24) Walser’in anı aktarımında otobiyografik belleğin anı nesneleri olarak metinde verilir. Ana kahraman Johann’ın “anımsıyorum” dediği ifadeler eserdeki bellek yansımalarının iletişimsel bellekten yani ebeveyn kuşağından aktarılan anılardan ziyade söz konusu otobiyografik belleğe ait anı nesnelerinden oluştuğunu gösterir ve Johann’ın gözünden Walser belleğindeki anı belgelerini okuyucuya iletir. Böylece yazar edebiyatın dünyayı güzelleştirdiğine, daha olumlu bir hale dönüştürdüğüne inandığı için, yazarak anılarını katlanabilir kılmaya çalışmaktadır (Walser; Augstein, 2017: 96).

BPG eserinin son bölümünde Wasserburg’daki savaş sonrası durum yine ana karakterin bireysel anımsadıkları dolayımında tasvir edilir. Diğer iki bölümde olduğu gibi bu son bölümde de fail olan Almanlardan veya Almanların suçundan açıkça bahsetmek yerine bazı figürlerin söylemleri aracılığıyla bu suça değinilmekte ya da belli tavırlarla bu gösterilmektedir. Lorenz’e (2005: 390) göre eserde Nasyonal Sosyalizm döneminin bütün kurbanları Alman gibidir; Alman muhalifler, Alman eş cinseller, Alman engelliler, Alman askerler ve daha fazlası; roman kahramanı Johann’ın anılarında Alman Yahudileri yer almaz. Fakat Lorenz’in savunduğunun aksine eserin son bölümünde Yahudi düşmanlığı konusuna iki kere değindiği görülmektedir. Birincisi Johann’ın arkadaşı Wolfgang’ın annesinin Yahudi olduğunu öğrenmesidir. Roman kahramanın bu haber karşında şaşırması ve Wolfgang’ın ona ne hissetmesi gerektiği ile ilgili yönlendirme yapmasından rahatsız olması, Walser’in geçmişte olduğu gibi bugün de Yahudi düşmanlığı konusunda takındığı tutumun göstergesi olabilir.

“[Johann’ın] onun kendisinin sözcükler kullanması gerekiyordu. Wolfgang’ın kendisi, annesi ve babası hakkında anlattıkları için de; örneğin Wolfgang’ın annesinin, öğretmenin onu ihbar edip yakalatacağından dolayı yaşadığı korku. Johann, Bayan Landsmann’ın yaşadığı korkuya karşı koydu. Edi Fürst bisikletini çayırların üstüne fırlattığında Wolfgang’ a acıdı. O, Wolfgang’ı unutmuştu ve onu unuttuğunu da unutmuştu. (...) Bayan Landsmann’ın yaşamış olduğu korku onu sıkıştırdı. Bu korkuyla bir ilgisi olmasını istemiyordu. (...) Wolfgang belki de Johann’ın tüm bunları bilmemesinden dolayı kendisini suçlayacağını sanmıştı. Johann ise Wolfgang’ın düşündüğü böyle bir suçlamanın olamayacağını söyledi. O, Bayan Haensel’in Yahudi olduğunu nereden bilecekti ki? Kimse ondan olaylara karşın duygusallaşmasını istememeliydi. O, duyduklarını kendisi sezmeliydi. Onun bilmediği sezmediği bir şeyi kimse ondan istememeliydi. O yaşamak istiyordu, korkmak değil ” (BPG, 348-349).

Johann’ın bu durum karşısındaki düşüncelerinin esere bu şekilde aktarılması her ne kadar “savaş sonrası Holocaust’ın kolektif gerçek dışılığı” (Lorenz, 2005: 387) şeklinde eleştirilse de, aslında bu tutum yazarın kolektif bellekteki bilgiler açısından seçici davrandığının, anı profilini kendi bireysel bakış açısı ile estetize ettiğinin göstergesi de olabilir. Ayrıca Lorenz’in savunduğunun tam tersine yazar, bizce Almanya’nın yakın geçmişinin tüm ağırlığını taşıyan ve tabu haline gelmiş soykırım konusundaki yaklaşımlarına olan tepkisini romanındaki bu olay örgüsü ile karşılık verdiğini söyleyebiliriz. Eserdeki bir diğer Yahudi düşmanlığı olayı ise, Bay Brugger’in

tutuklanma olayı ile anlatılır. Savaş döneminde inekleri karaborsa fiyatıyla sattığı için, tutuklanan Bay Brugger'in aslında bir Nazi olduğu vurgulanmaz. Nitekim Walser eserinin üçüncü bölümünde Bay Brugger bağlamında savaş öncesinde ve sırasındaki politik değişimleri göstererek, Bay Brugger'in bir Nazi olduğunu da savaştan sonra öğrenen yani Nasyonal Sosyalizm döneminde etrafında olup bitenleri fark edemeyen on sekiz yaşındaki Johann gibi insanların olduğuna dikkat çeker. Ayrıca Walser yine eserinin "Wasserburg Mucizesi" adlı ikinci bölümünde Johann'ın algıladığı ama politik açıdan bilgisizliğinden dolayı yorumlayamadığı bir diğer durum olan 1933 yılında kurulan ilk düzenli toplama kampı "Dachau" hakkında dolaylı bir şekilde yani naif bir perspektifle olaya yaklaşarak, Auschwitz konusunda takındığı farklı tutumunu bu eser aracılığıyla bir kez daha sergiler. Ayrıca küçük bir çocuk olarak o yaşlarda Holokost kelimesini, dönemin ideolojisinin arka planını bilemeyeceği için, Dachau'dan kaçan insanlardan bahsederek eserde yazar otosansür kullanmıştır.

"Yaşamındaki ikinci Wolfgang'ın yanında Johann, Schnetzenhausen'da uçaksavar toplarının bulunduğu yere doğru gidiyordu; yürüyüş nizamında yürüyen bir müfrezeye rastladılar. Ancak bunlar kahverengi üniforma yerine, açık- koyu çizgili giysi giymişler ve armasız yuvarlak kasket takmışlardı. Wolfgang, Johann'dan başka kimsenin duyamayacağı kadar kısık sesle, "Dachaulular", dedi. O anda Johann o bassocuyu unuttuğunu ve onu unutmuş olduğunu da unuttuğunu, fark etti. Johann'ın pazar sabahı dinlenmesine karşın işittiği tek şey aklına geldi: Dachau" (BPG, 106- 107).

Böylece yazar daha önce söyleşilerinde de belirttiği gibi, Nasyonal Sosyalizm döneminde ve sonrasında toplama kampları hakkında bilgi sahibi olmayan insanların, özellikle etrafında olup bitenleri anlayabilecek yaşta olmayan çocukların bakış açısıyla karakterlerini kurgular. A. Assmann'a göre (2006: 71/ 83) geçmişle hesaplaşmanın asıl amacı ortak ve özgür bir gelecek için acı hatıraların üstesinden gelmektir. Bu bağlamda özellikle 1949 ve 1960 yılları arasında Nasyonal Sosyalizm faillerine yönelik başlatılan hukuk sürecinin anahtar kelimelerini “kurban kim?”, “fail kim?”, “Almanların suçu ne?” gibi sorular oluşturmaya başlamıştır. Savaş ve savaş sonrasına yönelik çalışmalar “kurban” ve “fail” konumlandırılmasının yanı sıra “yandaş”, “fırsatçı”, “kayıtsız kalan” ve bunların tam tersi “cesur ve kararlı karşı koyanlar” gibi daha zor kavramları ortaya koymuştur. A. Assmann'ın ifade ettiği bu kavramlara dayanarak genel olarak eserdeki karakterlere bakıldığında II. Dünya Savaşı sona erdiğinde kurban olan Almanları örnekleyen figürlerin sahnelendiği görülmektedir. Walser kurban Almanları korku ve maddi sıkıntılar nedeniyle Hitler'in partisine üye olanlar, ari ırka uygun olmayan kimselerin tutuklanması ve savaş sırasında ne olup bittiğini anlamlandıramayan ve gelecekte bu kolektif suç mirası ile yüzleşen çocuklar dolayımında örneklenir. Romanda fail olanların ana çerçevesini ise partiye oy verenler, Nazi ideolojisini benimseyenler ve bu ideolojinin yayılması için aktif olarak rol oynayanlar oluşturmaktadır. Yazar eserinin son bölümünde ise Johann'ın dokuz yaşındaki kardeşi Anselm'in cephede ölen ağabeyi Josef'i, “Restauration”da çalışan prenses lakaplı kadını ve Johann'ın cephede hayatını kaybeden yakın arkadaşlarını tek tek sayması olayına yer vererek, Nasyonal Sosyalizm döneminde sonradan fail durumuna düşen, aslında kurban durumunda olan Almanların da olduğu görüşünü bir kez daha örneklenir.

“(…) Anselm, Fransızların köye tanklarla girdiklerinde prensesin

(…) bacaklarının tankın altında kaldığını ve kanamadan öldüğünü

anlattı. (...) Anselm, Edi Fürst'de şehit oldu; Jim de Saki de, dedi ve Trautwein Hermann da, Lange Josef de, Ellenriederlerin Alois'de, Friedllerin Arthur da ve Frommknechtlerin Severin de. Anne, yeter bırak artık, dedi. Bir de, dedi Anselm, Hergensweiler'deki Büschle; Fransızlar lokalde asılı olan çerçevesi büyük resimdeki SS'in Hübschle olduğunu sandıkları için, onu öldüresiye vurmuşlar. Karısı o zamandan beri tımarhanede. Gottfried Hübschle ise Ocak ayında kayıp olarak bildirildi" (BPG, 322-324).

Bir savaş gerçeğinin yalın bir biçimde anlatıldığı bu bölümler, savaşın ve sonuçlarının ne anlama geldiğini anlamlandıramayan bir çocuğun perspektifinden aktarılır. Savaş sonrasında Alman toplumunun yeni düzene uyum sağlama çabası yine eserdeki Alman kurban ve savaş mağduru olmuş belli figür ve olaylar ile bir çocuğun gözünden açılır. Bunun bir örneği de eserde 8 Mayıs 1945 tarihinde savaşın bitmesiyle Wasserburg'un artık Fransızlar tarafından yönetilmeye başlaması olayıdır (BPG, 328). Wasserburg kasabası savaş sonrası Fransızlara yani yeni düzene alışmaya çalışırken, Johann da artık farklı bir dil benimsemek istediğinin bilincindedir, yani edebiyat bilimci Lorenz'in "Auschwitz drängt uns auf einen Fleck" (2005: 389) adlı çalışmasında da belirttiği gibi, Walser eserinin odak noktasını "Holocaust kurbanların[dan]", ziyade Nasyonal Sosyalizm döneminin "kurban" rolündeki Almanları oluşturmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, Walser'in eserinde bombardıman haberlerinin giderek arttığı bilgisine yer verdikten sonra metne yerleştirdiği cepheden gönderilen mektuplar ile Nasyonal Sosyalizmin kurban Almanları açılır. Ayrıca yazar metinde savaşın bitiminden sonra Johann'ın babasından kalan eşyalar arasında 22.3.34 ve 11.11.36 tarihli gazetadaki seferberlik

haberlerine yer vererek, kolektif bellekte de var olan durumu yani Alman halkının savaş öncesinde ekonomik açıdan nasıl mağdur olduğunu anımsatır okuyucuya ve savaşın bir ailenin yaşamında nasıl bir etki ettiğini, yani ideolojik, politik durumun girdabında bütün değerlerin nasıl birbirine girdiğini de belgeler.

“-Alman halkı bugünden itibaren silâh altına alınmaktadır. (İşsizlikle mücadele için harekete geçmektedir.) Führer’in emri çerçevesinde ilkbahar taarruzuna hemen başlanılmaktadır. İşsizlikle mücadeleye ekonominin tüm kesimi tam gücüyle katılacaktır. Hiçbir işveren arkada kalmaz, herkes birlikte hücum edecektir. Küçük veya büyük olsun, her işletme hücum birliğidir. Bu yıl iki milyon yoldaş silah altına alınacaktır. Bu emekçi ordusuna yardım edin!.. Dostluğu koruyun ve onlara iş verin!.. Bizim amacımız, işsiz olanın bulunmadığı bir Almanya’dır. Yaşasın zafer!..” (BPG, 336).

Romanın başlığı “Bir Pınar Gibi”, Friedrich Wilhelm Nietzsche’nin “Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen” (Böyle Buyurdu Zerdüş: Herkes ve Hiç Kimse İçin Bir Kitap, 1891) eserinin “Nachtlied”⁴⁸ bölümünde (1883- 1885)

⁴⁸ Yüzyıl Dönümü (Jahrhundertwende, Fin de Siècle), 19. yy. son otuz yıllık dönemi ile 20.yy. I. Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır. Alman kültür dünyasında çöküş kavramı (Dekadenz) ilk kez “Wagner Olayı” (1888) adlı kitabında Nietzsche tarafından kullanılmıştır. Nietzsche’nin çöküş kavramından yola çıkarak yaptığı tüm eleştirilerin temelinde o zamana değer olarak bilinen her şeyi yadsıyan nihilist tutumu ve çağın kültürüne kötümser yaklaşımı vardır. “Böyle Buyurdu Zerdüş” adlı eserinde ise çöküşün nedenleri arasında gördüğü Hristiyanlık, Hristiyanlık ahlak anlayışı ve buna göre yetiştirilen insanlar eleştirilir. Bu eserinde sıkça tekrarlanan “Tanrı öldü” sözü ile bu dünyaya anlam getiren yüksek bir varlığın olduğunu ve bu anlamının da insan tarafından yaratılması gerektiği tartışılır. Eserdeki tartışmalar/eleştiriler İranlı bir bilge olan Zerdüş’tün ağzından aktarılır. Zerdüş aracılığıyla Nietzsche görüşlerinin merkezine “üstinsan” kavramını yerleştirir. Üstinsan, yeni değerler, yeni bir dünya yaratmalı ve insan çabasının amacı olarak Tanrı’yı tamamlamalıydı. Çöküş çağı, sanata ve

geçmektedir. Yazarın Nietzsche'den bu alıntıya yer vermesi, onun gibi insanın tarihine bağımlılığını ve tarihçinin kehanetini benimsemediğini gösterir ve bu nedenle Walser, bireysel bellekteki anılarını/duygularını anlatmaya karar verdiğinde anılarının “bir pınar” gibi dile geldiğine inanmaktadır (Agazzi, 2005: 38).

Sonuç olarak, yazar Walser 1998 yılında yani yetmiş bir yaşında iken kaleme aldığı ve açık bir biçimde ilk otobiyografik eseri olan “Bir Pınar Gibi”de 1933- 1945 yılları arasında Hitler'in ve partisinin başa gelmesiyle II. Dünya Savaşı'nın çıkması ve sona ermesi gibi büyük değişimler, yazarın hayat deneyimleri ve dil ile kurduğu ilk ilişki bağlamında açıklanmaktadır. Johann karakteri aracılığıyla yazar sadece Wasserburg kasabasındaki çocukluk ve gençlik anılarını kasabanın bir bellek mekânı olarak kendi heterotopiyasını kurarak dile getirir ve Nasyonal Sosyalizm dönemini ilk adımda bir çocuğun bakış açısından, daha sonraki bölümleri erken yaşta büyümek zorunda kalan “küçük bir adam”ın gözünden dolaylı yoldan aktarır okuyucuya. Dolayısıyla eserin temelini o yılların toplumsal olayları eşliğinde başkahramanın çocukluk anıları oluşturur. Johann ve ailesinin yaşadığı ekonomik sıkıntı, savaşın başlamasıyla cepheye gönderilen çocuk askerler ve savaşın bitimiyle Wasserburg'daki durum gibi küçük temalar, Alman toplumunun 1933 yılından yani Hitler'in faşist iktidarı ile başlayan ve 1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile biten ana temalar ile çerçevelenir. Yazar, savaş sonrası döneme çocukluk anıları ile döner ve bunu

bilime yeni akımlar, önemli buluş ve gelişmeler kazandırsa da bu dönemde güçlenen militarizm, silahlanma, aşırı milliyetçilik ve ırkçılık milyonlarca insanın canına mal olacak iki dünya savaşına ortam hazırlaması Nietzsche'nin eleştirilerini anlaşılabilir kılmaktadır (Toklu, 2017: 37- 47). Hitler hükümetinin iktidara gelmesine ve savaşa karşı olan babasının, Johann'a yedi sekiz yaşlarında iken özellikle filozof Nietzsche'den eserler okuması, Walser'in otobiyografik belleğinin bir yansımasıdır. Babası ile ilgili anılarını anı nesnesi olarak metne yerleştiren yazarın, bu bağlamda eserinin başlığını Nietzsche'nin bir eserinden seçmesinin tesadüf olduğu söylenemez.

yaparken de savaştan, Auschwitz'den bahsetmeden bugünün bakış açısıyla çocukluk anılarını yalın bir şekilde kaleme alır. Nitekim eserde Johann'ın 1933 yılından sonra öğrendiği dilin ona yabancı gelmesi ve bu dilin babasının öğrettiği dilden farklı olduğunu anlaması da bunun ispatıdır. Walser, çocukluk anılarını koruduğu ve duygu dünyasını açımladığı bu eserine “Bir Pınar Gibi” cümlesi ile noktayı koyar. Yine bu romanın son bölümünde “Son Söz Olarak Önsöz” başlıklı kısa bölümde Wasserburg insanlarından bahsederek, lehçe ve şivenin kimliği belirlemedeki rolü ile bu rolün çocukluk anılarının dokunulmazlığını koruduğu notunu düşer.

4. İkinci Anımsama Kuşağı Örneğinde

4.1. Uwe Timm'in Biyografisi

Çağdaş Alman Edebiyatı yazarlarından Uwe Timm 1974 yılından itibaren yaklaşık yirmi üç roman kaleme almış, yirmi edebiyat ödülüne⁴⁹ layık görülmüş ve günümüzde genellikle yapıtlarında 1945 sonrası Alman yazınına kaleme almaya devam etmektedir. Edebiyat araştırmacıları tarafından Timm “68 kuşağı yazarı” (Malchow, 2005: 8), “ikinci anımsama kuşağı” (A.Assmann,2006: 215) ve “savaş sonrası orta kuşak yazarı” (Durzak, 1995: 13) olarak tanımlanırken, “Erzählen und kein Ende” adlı poetikasında yazar kendisini “günlük hayatın arkeoloğu” (1993: 133) olarak görmektedir. Yazar Timm, günlük hayatın insanların geçmişlerini, belleklerinde topladıkları aile hikâyelerini ve duygularını etkilediğini dile getirerek aslında bunların bir kaynak olarak yazar için iki yönlü tematik bir kurgu oluşturduğunu savunmaktadır. Eserlerine genel olarak baktığımızda Timm tarihsel romanda tarihsel bir kurguyu anlatmayı değil, figürlerini anlatmak isterken tarihsel olguyu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yazarın eserlerinde hep bir tarihi çerçeve söz konusu olduğu için okuyucunun da kolektif belleğini açımladığı söylenebilir.

“Bütün yanlış anlamaları dışarıda bırakmak istiyorum; gündelik yaşamın değişimi, algının yansıtılması, eleştirel kesin kes bireysel

⁴⁹ Bkz. Malchow, Helge, Der schöne Überfluss. Texte zu Leben und Werk von Uwe Timm, Kiepenheuer&Witsch, Köln, 2005.

günlük algının anlatılması beni ilgilendiriyor.” (...) “Gündelik olanı bir yabancının gözüyle görmek, -bir turistin değil- son derece titiz araştırmacı bir bakışla. Bu inanılmaz yolculuk dille birlikte insanı kendi bilincine götürüyor” (Timm, 1993:115/ 139).

Hem bireysel hem de kolektif yaşanmışlıklara dikkatini yönelterek bunları dikkatli bir şekilde araştıran/inceleleyen Timm böylece hikâyelerin kolektif bellekte nasıl yolculuk ettiğini ortaya koymaktadır. “Günlük hayatın arkeoloğu” benzetmesi ile yazar araştırmacı yönüne vurgu yaparken ayrıca “bir öykü toplayıcı” (Greiner, 2005: 25) olarak Timm kolektif bellekteki hikâyeleri bir araya getirerek bunları edebi eserlerinin ana malzemesi olarak kullanmaktadır. Örneğin Timm (1993:125) İsviçreli bir çiftin Hong Kong tatilinde bir lokantada kendi köpeklerinin nasıl yemek olarak önlerine servis edildiği hikâyesini anlatarak, kolektif bellekte hikâyelerin gücünü ve nasıl hareket halinde olduklarını göstermektedir.

“Her şeyi estetize ederim, tarihsel konuları acaba böyle olsaydı ne/nasıl olurdu diye sorarım.” (...) “Anlatıcı sadece bir şeye göre anlatmaz, aynı zamanda yeni ve farklı şeyler de anlatır, yani nasıl olabilirdi sorusuna cevap bularak, farklı bir gerçekliği anlatır. Bu, günlük hayatta algıların işlenmesidir ve yazı yazarken bu benim için önemlidir” (Timm, 1993: 115- 116).

Yazara göre (1993:131), gerçek o kadar dramatik bir hal almıştır ki, yeni konular bulmak zorlaşmıştır ve bu nedenle gündelik yaşamın estetize edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kendisinin de ifade ettiği gibi gündelik hayatta bir arkeolog gibi araştırmalar

yapmak hoşuna gider yazarın. Var olan kuramları, tarihe bakışı, bellek ile ilgili söylenenleri olduğu gibi değil, en gizli öyküleri bulup, yeniden ele alarak inceler, otobiyografik unsurları kolektif bellek ile ilişkilendirerek kaleme alır. Yazar 2010 yılında gazeteci Gerrit Bartels ile yaptığı söyleşide edebi eserlerini diğer kuşaklara aktarma bilinci ile kaleme aldığını ve bu nedenle eserlerinde iletişimsel belleğin önemli bir role sahip olduğunu dile getirir.

“İnsan kendi kültürel değerlerini görev, çalışkanlık, dakiklik, düzen vs. gibi diğer kuşaklara aktarabilmelidir. Ben eserlerimde politik konulara değinerek, gelecek kuşaklara geçmişimizi aktarmaya çalışıyorum. Bazen arşivler/dokümanlar ile uğraşmadığım oluyor, o zaman insan kendi konuşmasına müsaade etmek zorunda, yani konuşmalıyız (www.tagesspiegel.de, 2018).

Deneyimlerini kaleme alarak kendini ve gerçeği daha iyi aktarabildiğine/ifade edebildiğine inanan ikinci anımsama kuşağının temsilcisi Timm’in, “Von Anfang und Ende” adlı çalışmasında “bellek olmadan bir başlangıç yoktur. Anlatı/ öykü olmadan da bellek yoktur” (2009: 64) ifadesi onun anlatı aracılığıyla anılarını açıklamayı ve muhafaza etmeyi tercih ettiğini göstermektedir. Yazara göre (1993: 82) hikâye edilenin anlamı, kişiye özgü deneyimler, gerçeğin algılanması, dil aracılığıyla gösterilebilir ve anlatı, bireye özgü olan hevesleri, korkuları, kâbusları, hayalleri ortaya çıkarabilir. Bu bağlamda 1945 sonrası Alman edebiyatının orta kuşak yazarlarından Uwe Timm, sosyal yönü ve aile yapısı ile ait olduğu kuşağın diğer yazarlarından ayrılır. Kendi kuşağının anılarını/ deneyimlerini tarihi olgularla eserlerinin ana izleğine yerleştiren Hans Heinz Uwe Timm, 30 Mart 1940’da İkinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği yıllarda Hamburg

Elim Hastanesi'nde dünyaya gelir. Ağabeyi Karl- Heinz'ın, Timm henüz üç yaşında iken, Rus cephesine gitmesi ve ağır bir şekilde yaralandıktan sonra ölmesi, Timm'in savaş yıllarını ve sonrasını anımsamasında derin bir etkiye sahiptir (Hielscher, 2007: 8-9). Çocukluk anılarında Timm'in belleğinde yer edinen ikinci olay ise 1943 yılında Hamburg'a atılan bombalardır.

“Haftada birkaç kez güzel havalarda patlama ve onun neden olduğu korkudan ödüm patlar, patlama ile basınç dalgasının şoku gelir ve evi sallar. Masadan fırlayarak yüreğimi hoplatıyor: Bomba. 1943 yılında sığınaktaki bombalama olayından bu yana çok derinlerdeki bu korku tekrarlamalarla bile etkisini kaybedemez. Bazen havadaki uçakların ses bariyerini kıran uçaklardan birinin avcı uçağı pilotu olduğunu kendime söylediğimde tekrar anımsıyorum” (Hielscher, 2005: 169).

1943 yılında Hamburg müttefikler tarafından bombalanır ve Anna Timm küçük oğlu Uwe ile birlikte Coburg'a büyük amca Franz Schröder'in yanına gider. 1945 yılının yazında savaşın sona ermesi ile anne ve oğlu Coburg'dan Hamburg'a dönerler. Baba Hans Timm de İngiliz esaretinden kurtulup ailesinin yanına gider. Savaş sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar, babanın bodrumda yıkıntılar arasında bir dikiş makinesi bulmasıyla aşılmaya çalışılır. Baba Timm, kendi kendine dikiş dikmeyi öğrenerek, kürkçü dükkânı açar. İlkokuldan sonra 1946- 1954 yılları arasında Timm de bir yandan okulda dericilik mesleğini öğrenirken, diğer taraftan babasının yanında çalışır (Hielscher, 2007: 18-19).

“Hamburg şehrinde büyümek, soyut anlamda sosyal bir olgudan fazlası demektir. Anlatıcı Timm’in hikâyelerinin kök saldığı ve bir noktada Eski Dünya’nın harika gerçekliği olarak nitelendirdiği [bu şehir], normal burjuva yaşam bölgelerinin altında çoğalan kaotik gerçekliğiyle hayati yakınlık anlamına geliyordu” (Durzak, 1995: 18).

Bir liman kenti olan Hamburg’da edindiği deneyimler Timm’in çocukluk anılarının çerçevesini belirler. Bu şehirde özellikle kaptan olan büyükbabasından dinlediği hikâyeler, babasının yasaklamasına rağmen Grete halasının evine sık sık gerçekleştirdiği ziyaretler bireysel anılarında önemli bir yere sahiptir. Örneğin Grete halanın evinde gördüğü hayat kadınlarının ve tüccarların hikâyeleri ile cepheden dönenlerin anlattıkları onu heyecanlandırır ve bu heyecanını eserlerine yansıtır (Hielscher, 2007: 25). Dolayısıyla öyküleri sevmesi ve onları estetize etme çabası Timm’in çocukluk yıllarına dayanmaktadır. Özellikle “Die Entdeckung der Currywurst” (Köri Soslu Sosisin Bulunuşu, 2000) adlı eserinde Hamburg şehrinde büyüdüğü mahalleyi tasvir ederek Timm çocukluk yıllarının geçtiği bellek mekânını sahneler. Genel olarak eserlerine baktığımızda Timm’in eserlerinin odak noktasını ailesi ile ilgili anıları oluşturur, yani yazar romanlarında sık sık otobiyografik belleğine başvurur.

“Hans Timm, küçük oğlu Uwe için akşamları hikâyeler anlatan iyi bir anlatıcıdır -ki Timm çocuk kitaplarında bu anılarını/hikâyeleri kaleme alır. Anna Timm, küçük oğlu için koşulsuz bir sevgi besliyor ve onun kendi yoluna gideceğine inanırken, baba Timm oğlunu disipline girmesinde ve benimsediği değerleri ona öğretmekte ısrar ediyordu. Bu nedenle

Timm'in zeki, güzel görünümlü, çekici ve zaman zaman başarılı bir babaya hayranlığının yanı sıra, babasının ciddiyetini reddetmesi, cezalarındaki öfkesi, görüş ve düşünceleri hakkındaki şüpheleri, onun sağlam varoluşunun kırılganlığına dair görüşünü kuvvetlendiriyordu" (Hielscher, 2007: 21).

Annesi Anna Timm ile yakın bir ilişkisi olmasına rağmen, babası Hans Timm ile mesafeli geleneksel bir ilişkisi olduğunu söyleyen yazar, babası ile ilgili anılarını onun savaş öncesi bir kuşağın tipik bir temsilcisi olduğu inancından yola çıkarak eserlerine yansıtır. 1899 doğumlu babanın Prusya ilkelerine bağlı otoriter yapısı, yazarın ilk eseri "Heisser Sommer"*da* (1974), (Sıcak Yaz) ana karakter Ulrich'in babası Bay Krause ile benzerlik gösterir. Örnelemek gerekirse Timm'in babası, Bay Krause karakteri gibi oğlunun kot pantolonuna ve uzun saçına karşı çıkan, daha doğrusu yeni bir dönemi temsil eden oğluyla anlaşılamayan biridir. Dolayısıyla Timm'in babası ile olan ilişkisi birinci anımsama kuşağı yazarı Martin Walser'in ilişkisinden daha farklıdır. 1924 doğumlu ağabeyi Karl- Heinz Timm 1943 yılında savaşta Ukrayna'da hayatını kaybettiğinde Timm henüz üç yaşındadır, dolayısıyla ağabeyi ile ilgili fazla bir anıya sahip değildir. Kardeşi Timm'in aksine ablası Hanne Lore babasının otoritesine boyun eğer ve bu durum ablasının daha da içine kapanmasına neden olur. Karl- Heinz Timm'in on dokuz yaşında cephede ölmesi ailede özellikle de anne ve ablanın daha da suskunlaşmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaş'ı sonrasında 1946 yılında ilkokula başlayan Timm için okul bir kâbus olur. Okuma ve yazmayı öğrenmede zorluk yaşadığı gibi, o yaşlarda her çocukta hayallerin gerçeğe dönüşmesine eşlik eden bilinci de disiplin ve baskı ile deneyimler. Fakat hem evdeki hem de okuldaki katı kurallara rağmen, Timm on iki

yaşında Hamburg şehrini anlatan bir roman yazmaya başlar. Timm'in hayal gücünü keşfeden öğretmeni Timm'e Norveç'li kâşif ve antropolog Thor Heyerdahls'ın 1948 yılında yayımlanan bir sal ile yaptığı maceralı Pasifik yolculuğunu konu eden “Kon-Tiki” adlı kitabı verir. Bu kitap aracılığıyla Timm farklı kültürlerle ilgi duymaya başlar ve yıllar sonra keleme alacağı “Morenga”, “Kopffäger”, “Der Schlangenbaum” adlı romanlarında da yazarın bu ilgisi kendini gösterir (Hielscher, 2007: 24).

“Yazarın çocukluğunda hikâyelerin anlatıldığı merkez babasının kız kardeşi olan halası Grete'nin mutfağıydı. Kız kardeşi Grete'nin yaşam şeklini ahlak dışı bulduğu için babası Timm'e Grete halasını ziyaret etmeyi yasaklar. Fakat Grete halanın mutfağında doğumlar, ölümler, iş arama, borç ve kürtajlar gibi günlük hayata dair hikâyeler anlatılıyordu... Bu durum Uwe Timm için biçimlendirici ve etkileyici deneyimlerden biri olur (Hielscher, 2007: 25- 26).

Dolayısıyla cesur ağabeyi Karl- Heinz ve sessiz, az konuşan abla Hanne Lore'nin aksine Uwe Timm'in hikâyeleri dinlemeye meraklı, hayal gücü güçlü ve babasının katı kurallarına rağmen, özgürlüğünü yaşamakta ısrar eden bir çocukluk yaşadığı söylenebilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, elbette çocukken Hamburg'da Grete'nin mutfağında farklı farklı kişilerden dinlediği hikâyelerin bunda önemli bir rolü olmuştur. 1955 yılında ilkokuldan mezun olduktan sonra Timm bir yandan dericilik mesleğini Hamburg'daki Levermann şirketinde öğrenirken, diğer yandan da babasının yanında çalışmaya başlar. Amerikan filmleri izleyen, Ernest Hemingway, Henry Miller, William Faulkner, John Steinbeck ve Thornton Wilder okur ve jaz dinler. Geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı olan baba Hans ile oğlu arasındaki mesafenin nedeni sadece

yaşam şeklinden değil aynı zamanda politik g r   leridir. Kürkçü d kk nına gelen babasının arkadaşları Nazi değildi fakat bu adamlar, Almanya'nın II. Dünya Savaşı sırasında işlediği suçlar ile ilgili yorum yapmaktan uzaklardı (Hielscher, 2007: 30). Politik olmayan anne geçmişle ilgili sorular sorarken, baba Timm Yahudilerin kaderi hakkında susmayı tercih ediyordu. Bu durum baba- oğul arasındaki çatışmanın daha da derinle mesine neden olmuştur.

  Ben on altı yaşındayken, aramızda inatçı, giderek daha ikinci bir çatışma ba ladı. Onun dar kafalı, her zaman kendini haklı gören katılığına karşılık, benim inatçı suskunluğumun nedeni, gündelik yaşamın nefret edilesi kurallarıydı: kot pantolon yok, caz yok, akşamları saat 10.00'da evde olunacak. Yasaklar, talepler, düzenlemeler. Bana mantıklı gelmeyen ve apaçık çelişkili olan bir kurallar sistemi. Sırf büyüdükçe onu eleştirel bir gözle görmeye ba ladığım için değil, yaşam koşulları da değiştiği için (Timm, 2003: 17).

1958 yılında babası kalp krizinden hayatını kaybeder. 1961 yılına kadar babasının kürkçü dükkânını büyük borçlarla işletmeye devam eden Timm, ilerleyen yıllarda bu borçları ödemeyi ba arır. Babasının ölümünden sonra  zg rle ir,  niversiteye gider ve kendini yazmaya verir; çünkü yazarın da hep belirttiği gibi, baba otoritesi yüzünden duyduğu baskı nedeniyle olsa gerek çocukluğundan itibaren yazma isteğini bastırmı tır (Dönen, 2013: 3). 1961 yılında Braunschweig Kolejine kayıt olur. Kolejde en yakın arkadaşı -68 döneminin önemli politik bir isimlerinden biri olan-

Benno Ohnesorg'un⁵⁰ Timm'in hayatında özel bir yeri vardır. 1962 yılında Timm ve Ohnesorg Braunschweig Koleji'nde beraber sadece bir kere yayınlanan "teils- teils" adlı dergiyi kurar ve edebiyat üzerine çalışmalarda bulunurlar (Hielscher, 2007: 40- 41). Edebiyat eleştirmeni Hielscher'e göre (2007: 45) Timm, romanlarında seçtiği konular açısından tıpkı Günter Grass, Martin Walser veya Bernhard Schlink gibi 1945 sonrası toplumsal gelişimleri ve değişimleri tarihsel süreçleri içerisinde ele alır. Bu, ona konuları eleştirel yaşam süzgecinden geçirerek tekrar gündeme getiren bir yazar kimliği kazandırır. Hielscher, Timm'in bu yönünün okul dönemine dayandığını şu şekilde ifade etmektedir:

"Almanca dersinin hocası Dr. Kranz modern ve teşvik edici biridir. Meslektaşları klasiğin ağır toplarından okuyordu: Timm'in de iyi bildiği Georg Büchner, Thomas Mann gibi yazarların yanı sıra, günümüz edebiyatından Heinrich Böll, Günter Grass, Martin Walser ve Arno Schmidt gibi yazarlar ve eserleriyle uğraşmıştır" (2007: 45).

1963 yılında Braunschweig Koleji'nden mezun olan Timm 1966 yılında Paris'te Sorbon Üniversitesi'nde bir yıl öğrenim gördükten sonra, 1967 yılında Münih Ludwig-Maximilians Üniversitesi'nde Germanistik ve Sosyolojinin yanı sıra ilahiyat ve felsefe eğitimi de alır. 68 döneminde kader arkadaşlığı yaptığı Dagmar Ploetz ile 1969 yılında

⁵⁰ Arkadaşı Benno Ohnesorg'un 68 dönemi olaylarında ölümle biten yaşamı, yazar Timm'i öylesine etkilemiştir ki, yıllar sonra "Der Freund und der Fremde" (Arkadaş ve Yabancı, 2005) ve "Sıcak Yaz" adlı eserinde, arkadaşlıklarını konu ederek, aslında onları birbirlerine bağlayan dostluklarını ve bu çerçevede katıldığı öğrenci hareketlerine bugünden baktığında ne gördüğünü aktarır.

evlenir ve Timm çiftinin dört çocuğu olur. 1971 yılında doktorasını “Albert Camus’da Absurdlik Sorunu” konusunda yapar ve böylece varoluşçuluğu öğrenir. Fransa bursu ve doktora konusu onun hayatında/eserlerinde izler bırakır. 1972 yılından 1981 yılına kadar Bertelsmann Verlag’a bağlı olarak “Autoren Edition” yayın programını yürüten yazar, baba kuşağının⁵¹ aksine iç sesini dinler ve yazarlık mesleğindeki ideallerini gerçekleştirir.

⁵¹ 2010 yılında Ulrich Greiner ile yaptığı söyleşide Timm baba kuşağı ile 68 kuşağının hayallerini gerçekleştirebilme noktasında da ayrıldığına dikkat çeker. I. Dünya Savaşında gönüllü olarak askere yazılan ve topçu birliğine alınan baba Timm’in hayalinde pilot olmak vardır. Timm’e göre babası savaş ve ekonomik güçlüklerden dolayı -yaşadığı zaman dilimi nedeniyle- aslında hayallerini gerçekleştirememiştir. Baba kuşağının tam tersi ideallerinden vazgeçmeyen 68 kuşağının bir bireyi olarak Timm babasının belirlediği dericilik mesleğini sürdürmek yerine yazar olma hayalini gerçekleştirir (www.zeit.de,2018).

4.2. Bir Yazar Olarak Geçirdiği Aşamalar

4.2.1. 68 Kuşağı Yazarı Uwe Timm

68 dönemi öğrenci olayları Fransa, Amerika, Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere gibi pek çok ülkede etkisini göstermiştir. İtalya’da şiddet olaylarından dolayı mart ayının ortasında on iki gün kapatılan üniversitenin yeniden açılışı sırasında yetersiz hizmetleri protesto eden öğrenciler, Roma Üniversitesi yerleşkesinde binaya uzun bir kırmızı bayrak taşıdılar. Sadece ilk gün iki yüz öğrenci polis tarafından yaralandı ve ikinci gün polisin sertliğini protesto eden fakülte üyeleri de göstericilere destek verdi. 1968 baharının başlarında, Alman öğrenci birliğinin yüz sekiz Alman üniversitesinde kuruluşları vardı ve üç yüz bin Alman öğrenciyi temsil ediyordu. Bu öğrenciler sadece Vietnam Savaşı’nı protesto etmek maksadıyla örgütlenmemişti aynı zamanda Doğu Almanya’nın tanınması, Nazi geçmişine sahip yüksek düzeyli görevlilerin istifası ve öğrencilerin eğitim- öğretim hayatlarında söz sahibi olması için uğraşıyorlardı. Diğer taraftan İspanyol öğrenciler de Nisan ayında Madrid’de Adolf Hitler için bir araya gelmeyi düşünen faşist bir rejime karşı gösteri düzenliyorlardı. Brezilya’da ise 1968’in ilk aylarında üç protestocunun ölümüne neden olan olaylar, öğrencilerin dört yıllık askeri diktatörlüğü protesto etmesini engelleyemedi. Yine Japon öğrenciler de, Vietnam’la meşgul olan Amerikan askeri varlığının topraklarındaki mevcudiyetini protesto ediyorlar, tarihin tek nükleer saldırısını yaşayan bir ülke olarak militarizme karşı çıkıyorlardı. İngiltere’de öğrenciler, Amerika’nın Vietnam’daki savaşına karşı gösteriler düzenleyerek, devletin eğitim yardımının miktarı ve üniversiteler üzerindeki

kontrolü gibi yerel sorunlarına dikkat çekmeye çalıştılar ve Cambridge, Oxford ve diğer büyük İngiliz üniversitelerinde de büyük protestolar gerçekleştirdiler (Kurlansky, 2008: 115- 116).

“1968’in fikirlerinin yelpazesi hayalî düşüncelerdir. Başkaldırıya karşı heyecan duyuyorlar ve eylemcileri motive ediyorlardı. Bu eylemcilerin çoğu, Batıda hareketlendiriliyor; Fransa ve İtalya’da eylemciler işçilerden, çıraklardan ve öğrencilerden oluşuyordu ve kuşkusuz diğerlerini etkiliyorlardı. Yeni bir nesil olarak daha iyi bir dünya için kendilerini kanıtlamak istiyorlardı (Frei, 2008: 216).

Vietnam Savaşı, ülkelerin geçmişteki hatalı politikaları ve mevcut durum 68 olaylarının çıkış noktasını oluşturmaktadır. “Dünyayı karıştırmaya fevkalade uygun olan 68 kuşağı” (Kurlansky, 2008: 142), diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya’da da özellikle Vietnam Savaşı’nı ve üniversitelerdeki baskıcı eğitim sistemini eleştiriyorlardı. Hitler rejiminden dolayı faşist ve sorunlu bir geçmişe sahip olduklarını düşünen bu kuşak, demokrasi ve Marksist kuramın gerekliliğini savunuyorlardı. 1968 yılında Alman öğrenci liderleri “Vietnam Savaşı”, “Yunanistan’daki yasadışı askeri diktatörlük” ve “İran Şahının” baskıcı rejimi gibi çeşitli konularda binlerce kişiyi seferber edebilecek güce sahipti. Özellikle Almanya Sosyalist Öğrenci Birliği adındaki Marksist öğrenci grubu bu konularda çok iyi örgütlenmişti. Hükümette Nazilerin olduğunu düşünüyor ve bu yüzden Almanya’nın tam olarak demokratik olmadığına inanıyorlardı. Özellikle 1967 yılında Germanistik öğrencisi Benno Ohnesorg’un gösteriler sırasında polis kurşunu ile ölmesi öğrenci olaylarını daha da alevlendirmiştir.

“O günün metinlerinde olağanüstü hal yasalarının gündeme gelmesi ve İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Almanya’yı ziyaret etmesi, öğrenci hareketlerinin Almanya’da daha da şiddetini artırmasına neden olur. Berlin’de Şah’ın bu ziyareti, öğrenciler tarafından protesto edilir. Bu gösteri sırasında Benno Ohnesorg, bir polis kurşunuyla öldürülür. Öğrenciler bu cinayetin tepkisini Springer Yayınevi’ne geniş çaplı eylemler düzenleyerek gösterirler; çünkü basın da bu konuda yanlı davranmaktadır. Öğrenci liderleri artık sabırlarının tükendiğini meydanlarda dile getirir ve sonuçta büyük öğrenci kitleleri sokağa dökülür (Frei, 2008: 114).”

Batı Almanya devletinin ahlaksızlığından, ABD’nin Vietnam’a karşı giriştiği savaşta yaptıklarından bahsedilmesi gerektiğine teoloji öğrencileri de inanıyor ve seslerini duyurmaya çalışıyorlardı. 68 öğrenci hareketinin en önemli liderlerinden biri olarak hükümet karşıtı eylemlerde önemli bir rol oynayan, Doğu Berlin’den kaçan teoloji öğrencileri arasında Rudi Dutschke’nin 1979 yılında öldürülmesi Almanya’da 3. Reich’in çöküşünden sonra gerçekleşen ilk siyasi suikasttı (Kurlansky, 2008: 202- 213). Özellikle öğrenci lideri “Rudi Dutschke” suikastından sonra Springer Yayınevine karşı şiddetli tepki eylemleri düzenlenmişti. Sadece Münih’de değil aynı zamanda Hamburg, Esslingen, Hannover ve Essen’de binlerce öğrenci polisle çatışmalara girerek, Springer gazetelerinin ve Frankfurt’ta Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesinin teslimatını engellemeye çalışıyorlardı. Ayrıca New York, Londra ve Paris’teki Springer binalarının önünde de göstericiler toplanarak basının yanlı haberlerini protesto ediyorlardı (Kurlansky, 2008: 215). Genel olarak bakıldığında 1968 öğrenci hareketlerinin Almanya’da eğitim başta olmak üzere kılık- kıyafet, gelenek- görenek, cinsel özgürlük, kadın ve barış gibi sosyal etkileri ile Yeşiller Partisinin Kurulması, İlk Yurttaş

İnisiyatifleri, Acil durum ve terörle mücadele yasaları gibi politik etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Üniversite yılları “Dünyayı sarsan yıl” olarak tanımlanan 68 dönemine denk gelen 68 kuşağının önemli temsilcilerinden Uwe Timm, 2007 yılında Dr. Lehner ile yaptığı röportajda öğrenci hareketlerinde edindiği deneyimleri şu şekilde anlatmaktadır.

“Benim edindiğim ilk deneyimim, otoriteyi sorgulamak ve kendimi anlayabilmek olmuştur. İnsan kendini ve ilişkilerini değiştirmek ister. Ben bunu radikal ve iyi bir istek olarak görüyorum. Toplumdan yalıtılmış olarak yaşadığım için, bu dönem hayatımda önemli rol oynamıştır. Bu benim içe kapanık bir insan olduğum anlamına gelmez. Ben o zamanlar otoriter bir baskının altındaydım. Öğrenci hareketlerinin yaşandığı bu dönemde, problemlerim hakkında konuşabiliyordum ve bu problemler genellikle toplumsal sorunlardı. Sonrasında SDS grubuna da katıldım” (www.br-online.de, 2017).

Nasyonal Sosyalizm (1933- 1945) ve savaş sonrası Adenauer Dönemi (1946-1963) ile bir hesaplaşma içerisinde olan “68 kuşağı” gerek savaş karşıtı söylemleri gerekse kendilerinden önceki kuşağa karşı dile getirdikleri öfkeleri ile diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya’da da yeni bir akım ve tarih bilincinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. 68 kuşağının bir bireyi olarak Timm de yaşlıları gibi bir önceki kuşağa öfkeli. Bu öfkenin ana nedeni savaşı ve savaş sonrasını yaşamış bir kuşak ile 68 kuşağı arasındaki politik ve sosyal farklılıklardan doğan kuşak çatışmasıdır. Timm, ait olduğu 68 kuşağını Marx’ın Kapital’ini okuyan, fabrika önlerinde iş gazeteleri dağıtan çalışan bireyler olarak tanımlamaktadır (www.zeit.de, 2018). Öğrenci yıllarında

agitprop şiirler yazar ve arkadaşları ile toplumu politik ve sosyal olaylar karşısında bilinçlendirmek amacıyla agitprop tiyatrosu yapar. 68 dönemi öğrenci hareketlerinde birçok öğrenci gibi aktif bir rol oynayan ve protestolara katılan Uwe Timm'in bireysel belleğinde 2 Haziran 1967 yılında radyodan arkadaşı Benno Ohnesorg'un ölüm haberi özel bir yere sahiptir. 2017 yılında bir radyo programında yazar arkadaşı Benno ile ilgili anılarından şu şekilde bahseder:

“Benno bir kurban olarak büyük bir etki yarattı. Berlin'in en aktif ve ünlü öğrencisi bundan elli yıl önce 2 Haziran'da İran Şahı'nın ziyaretini protesto ederken vurularak öldürüldü. O henüz yirmi altı yaşındaydı. Benno öldürüldüğünde Paris'te idim. Benno'yu politikadan uzak biri olarak tanıdığım için, onun ölüm haberi beni çok şaşırtmıştı. Şiirler yazan ve Fransız edebiyatını iyi bilen Benno'dan çok şey öğrenmiştim. Eğitime olan bağlılık ve edebiyat sevgisi bizi birbirimize yakınlaştırmıştı. Benno benim ilk okuyucumdu” (www.deutschlandfunkkultur.de, 2018).

Üniversite yıllarından sonra baba kuşağına bir alternatif aradığı için, 1973 yılında Alman Komünist Parti'ye üye olan (Greiner, 2010) Timm, sekiz yıl sonra bu partiden ayrılarak yaşamışlıklarını edebi eserlerinde sahneler. Serbest bir yazar olarak çalışmalarını sürdüren Timm, günümüzde halen Almanya'nın yakın tarihine işaret eder. Ayrıca yazar hem İkinci Dünya Savaşı sonrasına hem de 68 dönemine dair toplumsal ve bireysel belleğindeki anılarını gerçekçi bir yaklaşımla kaleme almaktadır.

4.2.2. Yazarlığa Adım ve Edebi Yönü

“Yani neden yazıyorum? Cevabı şu olabilir; çektiğim ızdıraplardan ya da kendimi ve dünyayı kavramaya çalışmamdan dolayı. Yazmak için başka nedenler olmamalı. Belki bir olasılık daha olabilirdi, örneğin arkadaşlarla sohbet etmek gibi. Peki, neden yazmak? Bazen çoğu insanın kendini yazı yazmaya zorlamasına şüphe duyuyorum. Yazmak, onlar için bir korku. Yazmak, bir mecburiyet değil. Yazmak, okumak gibi bir şey, güzel bir zenginlik. Peki, ben neden yazmak zorundayım, başka bir seçeneğim yok mu, diye düşünüyorum? Şunun farkındayım ki; ben bu işi bir eziyet olarak görmüyorum. Yazı masasına oturmak için kendimi zorlamak durumunda değilim- ki bu genellikle böyle- benim için yazmak çok eğlenceli bir iş” (Timm, 1993: 8-9).

Yazma dürtüsünün çok erken yaşlarda ortaya çıktığını belirten yazar Timm, kelimeleri nesnelerin sureti olarak düşündüğünü ifade eder. Buna kuğunun iki kanadı var diye, bu kelimeyi iki a (Schwaan) şeklinde yazdığını örnek verir. (www.zeit.de, 2016) Timm, eğlenceli bir iş olarak gördüğü yazma eylemi ile duygularını, yaşamışlıklarını ve anılarını diğer kuşaklara daha iyi aktarabildiğine inanmaktadır. 1950’leri ve 1968’li yılları yaşayan bir birey olarak, bu dönemin yaşamışlıklarını ve tarihi yükümlülüklerini eserlerine taşımaktadır. Eserlerinde ağırlıklı olarak Almanya’nın

savaş dönemi sonrasında sosyal yapısını kurgulamaya çalıştığı dönem ile 68 dönemi ele alınmaktadır. Eserlerinde gerçek tarihi olgularla kolektif belleği sahneleyen Timm, aynı zamanda Alman tarihine özgü olan Alman sömürgeciliği ve buna bağlı politikaları, Nazizm dönemi ve sonrasında metinlerine aktarmaktadır. Yazar 1993 yılında yayımlanan “Erzählen und kein Ende” adlı poetikasında bu konuları neden yazdığını ve bu konuların kaynağını otobiyografik belleğinden bir örnek ile açıklamaktadır:

“Benim anlatıdaki çıkış noktamı genellikle bir durum, bir imge oluşturmaktadır. Örneğin; Altona Müzesindeki taş balta gibi. 12 yaşındayken sınıfla beraber bu müzeyi ziyaret ettik, orada lonca birliğinden çalışma odasına kadar ki yolda gördüklerimizi tasvir etmemiz gerekiyordu. Benim ilgimi çeken sadece taş bir baltaydı. Gövdesinde iki deliği vardı. Bitmemiş ve eksik. Gözlerimin önünde bir resim canlandı, birisi her gün bu taşın üzerinde matkapla bir delik açıyor, ara verene kadar, düzeltme. Bu nasıl oldu? Bir hikâye ile buna cevap bulmaya çalıştım. Sekiz sayfadan oluşan bir yazı yazdım. Konu eksik ve kırk tane yazım hatası. Öğretmen Blumenthal sınıfta yazımı okudu ve beni gülünç bir duruma soktu. Herkes güldü. Sadece bir öğrenci, Georg Hüller, ayağa kalktı ve Bay Blumenthal ‘e benim hikâyem ile aslında neyi kastetmek istediğimi açıklamaya çalıştı. Fakat Bay Blumenthal şöyle dedi: Hepsi saçma! Otur! Ve diğerleri güldü. Belki de o zamanlar bende yazar olma isteği oluştu. Yazmadaki yanılmalarım ve alfabedeki farklılıklarım. Ve diğer takıntılarım, korkularım ve içgüdülerim? Bunları sadece yazarak anlatabilirim, konuşarak değil” (Timm, 1993: 14).

68 dönemi öğrenci hareketlerine ait deneyimlerini/anılarını ilk defa “Sıcak Yaz”da metnin odağına yerleştiren yazar, Münih ve Hamburg’daki öğrenci hareketlerini açımlayarak okuyucuya bu dönemi anımsatır. Eser ana karakter Germanistik öğrencisi Ulrich’in üniversite yıllarındaki değişimi çerçevesinde Almanya’nın savaş kuşağı ile 68 kuşağı arasındaki farkı da gözler önüne sermektedir. Yine 1980 yılında yayımlanan “Kerbels Flucht” adlı eserinde öğrenci olaylarına katılan Germanistik öğrencisi Kerbel’in hikâyesi aracılığıyla 68 dönemine ilişkin deneyimleri ile yüzleşmeyi amaçlar Timm. “Sıcak Yaz” ve “Kerbel’s Flucht” adlı romanlarında 68 dönemini ele alan yazarın ağırlıklı olarak II. Dünya Savaşı ve baba kuşağını irdelediği söylenebilir. 2000 yılında Dr. Dieter Lehner ile yaptığı söyleşi de (www.br-online.de, 2017) Timm öğrenci hareketlerinin en muhteşem yönünün sorunlar hakkında konuşulabiliyor olduğunu vurgulayarak 68 kuşağının bir bireyi olarak bu sorunları eserlerinde ele almayı tercih etmiştir.

2001’de yayımlanan “Rot” (Kırmızı) romanında ise caz eleştirmenliği ve cenaze hatipliği yapan Thomas Linde karakteri ile 68 dönemi ve sonrası eleştirel bir gözle okuyucuya anımsatılır. Romanda ana karakter Linde kendisinden yirmi yaş küçük, ışık tasarımcısı Iris ile yasak aşk yaşamaktadır. Linde’nin 68 döneminde kader arkadaşlığı yaptığı Aschenberger’in cenaze töreni konuşmasını hazırlarken, geçmişine yaptığı yolculuk ile Almanya’da 68 kuşağının toplumsal bellekteki yeri okuyucuya aktarılır. Daha önce de belirttiğimiz “Der Freund und der Fremde” eserinde Timm yakın arkadaşı Benno Ohnesorg’u 68 döneminin politik ve tarihi sembolü olarak metinde ele alır ve otobiyografik belleğindeki anılarını bir kez daha sahneler. 2011 yılında yayımlanan “Freitisch” adlı eserinde ise yazar temsilcisi olduğu 68 kuşağına veda eder. Retrospektif bir anlatımla emekli iki kişinin zaman içinde ideallerinden vazgeçmesini anlatan novel,

otobiyografik unsurlar aracılığıyla hem öğrenci hareketleri, Vietnam Savaşı, acil durum yasaları gibi politik konuları hem de edebiyat ve aşk gibi konuları ele almaktadır.

Diğer taraftan postkolonyal bir roman olan “Morenga” (1978) adlı romanda Timm gerçek ile kurmacayı birleştirerek, Almanya’nın 1904 yılında Güneybatı Afrika’daki sömürge politikasını, işgalci Almanlar ile yerli Herero ve Hotantoların savaşını belgelere dayanarak konu eder. Eski bir maden işçisi olan roman kahramanı Jakob Morenga aracılığıyla hem özgürlüğü için her şeyi göze alan bir milletin tarihi gerçekleri anlatılır hem de Almanya’nın sömürge politikası eleştirilir. “Deutsche Kolonien” (1981) eserinde ise, 1884- 1918 yılları arasındaki Alman koloni dönemi yaklaşık iki yüz fotoğraf ile ele alınır. Bir arşiv niteliğindeki bu çalışmada yer alan fotoğrafların çoğu Afrika bölgeleri ile Güney Denizindeki kolonileri anlatır. “Morenga” ve “Deutsche Kolonien” adlı eserlerinin yanı sıra “Der Schlangenbaum” (1986) eserde de Alman sömürgeciliği belgelerle okuyucuya anımsatılır. Güney Amerika yağmur ormanlarında bir inşaat projesinde yer alan başarılı mühendis Wagner’in yaşamışlıklarının arka planında yolsuzluk, çıkar ilişkileri ve askeri rejimler ile bölgede isyancıların çıkardığı olaylar aktarılır. 1991 yılında yayımlanan “Kopffäger: Bericht aus dem Inneren des Landes” adlı eserde borsa simsarlığı yapan Peter Walter’ın insanları nasıl aldattığı ve tuzağa düşürdüğü konu edilerek, ekonomik sömürünün toplumdaki derin etkileri anlatılmaktadır. Hielscher’e göre (2007: 134), Timm bu romanı kaleme almadan önce bir gazeteci gibi gözlemler yapmış, önemli bilimsel makaleleri titiz bir şekilde araştırmıştır.

Savaş sonrası kuşağın temsilcisi Timm 68 dönemi, Alman sömürgeciliği, İkinci Dünya Savaşı ve sonrası gibi konuların yanı sıra “Der Mann auf dem Hochrad” (1984) adlı eserinde 19. yy. sonlarında hayvan postu dolduran Franz Schröter’in Coburg

şehrine yüksek bisikleti getirmesini konu ederek, toplumsal değişimi okuyucuya aktarmaktadır. Zamanla yüksek bisikleti ile ün kazanan Schröter karakterini kurgularken Timm'in amcası Franz Schröder ile ilgili anılarına başvurduğu söylenebilir. 1989 yılında yayımladığı “Vogel, friss die Feige nicht” eserinde ise 80’lerde ailesi ile birlikte Münih’ten Roma’ya taşınan Timm, bu şehirdeki anılarını konu eder. Roma’da bir yıl geçiren Timm, ailesinin anılarını barındıran bu eserde ayrıca İtalyan kültürü ile ilişkisini, bu şehrin/kültürün ona neler kazandırdıklarını kaleme alır. Yazarın bireysel belleğine tekrar dönüş yaptığı bu anı romanı kültürlerarası bir metin olarak adlandırılabilir. Hielscher’e göre (2007:334) “Kardeşimin Örneğinde” ve “Der Freund und der Fremde” eserlerinde olduğu gibi “Vogel, friss die Feige nicht” eserinde de sadece yazarın biyografisi değil, aynı zamanda aile üyeleri de önemli bir yere sahiptir.

Yazar Timm'in 2000 yılından sonra yayımlanan eserlerine bakıldığında genellikle Nasyonal Sosyalizm dönemini, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasını konu edindiği görülmektedir. “Die Entdeckung der Currywurst” (2000) adlı eserde savaşı yaşamış Lena adlı yaşlı bir kadının İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna doğru bir asker kaçağıyla yaşadığı aşk çerçevesinde savaş sonrası Alman toplumu sahnelenir. Neuhaus’a göre (2010: 65) bu eserde olduğu gibi özellikle 90’lardan sonra gerçek ve kurmaca unsurlar ile bir arada verilen Nasyonal Sosyalizm konusu bireysel ve kolektif belleğin bir kesiti olarak anlatının merkezine oturtulur. Nitekim “Halbschatten” (Yarı Gölge, 2008) adlı eserinde de Timm, gerçek bir bellek mekânında tarihselleşmiş figürleri seçerek, eleştirel bir bakış açısı ile Almanya’nın hem uzak hem de yakın tarihini ele alır. Berlin’de Gaziler Mezarlığı’nda (Invalidenfriedhof) Almanya’nın ilk kadın pilotlarından biri olan Marga von Etzdorf’un ölümündeki sır perdesini aralamayı amaçlayan ben anlatıcı ile ona eşlik eden rehber ve mezarlıkta gerçek ve kurmaca ölümlerin diyalogları/monologları aracılığıyla, Almanya’nın II. Dünya Savaşı’na nasıl

sürüklendiği, Etzdorf'un muhtemel yaşantıları dolayımında tekrar kurgulanır. Goethe'nin "Gönül Yakınlıkları" (Wahlverwandschaften, 1809) eseri ile ilişkilendirilen "Vogelweide" (Kuş Çayırı, 2013) adlı eserde birbirleriyle dost olan iki çift arasındaki çapraz aşk ilişkisi kaleme alınır. Scharnhörn adlı ıssız bir adada tek başına yaşayan ve kuş gözlemciliği yapan Christian Eschenbach teoloji eğitimi almış, başarılı bir yazılım şirketinin başkanıdır. Şirketi iflas ettikten sonra onu terk eden eşi Anna ile altı yıl boyunca görüşmeyen Eschenbach, bir gün Anna'nın onu adada tekrar ziyaret edeceği haberi ile geçmişini ve eski sevgilisi Selma ile yaşadığı aşkı bir kez daha sorgulamaya başlar.

Sonuç olarak eserleri arasında konu bakımından bir tutarlılığa sahip olan Uwe Timm, roman kahramanlarını genellikle tarihi bakış açısıyla Nasyonal Sosyalizm, İkinci Dünya Savaşı ve sonrası gibi belli tarihi dönemlerin özelliklerine göre gerçekçi bir bakış açısıyla metinlerine yansıtmaktadır. Tarihi kaynaklara başvurarak okuyucunun kolektif belleğine seslendiği yapıtlarında tarihin insan yaşamındaki önemine vurgu yaptığı söylenebilir. Eserlerinde Almanya'nın yakın tarihine işaret eden, bireysel ve toplumsal bellekte var olan konuları sahneleyen Timm'in, edebiyatı kendisini yorumladığı/keşfettiği bir bellek mekânı olarak gördüğü söylenebilir. Diğer taraftan Timm romanlarının yanı sıra kendi çocukları için "Die Piratenamsel" (Korsan Karatavuk, 1983), "Rennschwein Rudi Rüssel" (Yarış Domuzu Uzunburun Rudi, 1989), "Die Zugmaus" (1981) adlı çocuk kitaplarını kaleme almıştır. Ayrıca "Herbert oder die Vorbereitung auf die Olympiade" (1972), "Die Steppensau" (1972) adlı radyo oyunları ile "Kerbels Flucht", "Morenga", "Viele Wege führen nach Rom", "Der Flieger", "Die Bubi Scholz Story" ve "Eine Hand voll Grass" gibi film senaryoları da edebi yönünün bir parçasıdır.

4.3. Kardeşimin Örneğinde Adlı Eserin Özeti

Çağdaş Alman Edebiyatı orta kuşak yazarlarından Uwe Timm'in, 2003 yılında yayımlanan "Kardeşimin Örneğinde"⁵² (Am Beispiel meines Bruders) adlı eseri bireysel soru ve gözlemler ile otobiyografik unsurları birleştirmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi özellikle "Kardeşimin Örneğinde" ve "Der Freund und Fremde" adlı eserlerde bellek ve anımsama konusu ile yakından ilgilendiğini vurgulayan yazar, belleğinde yer edinen hikâyeleri/yaşanmışlıkları bu eserlerinde açıklamaktadır. Romanın ana eksenini Uwe Timm'in 1943 yılında Waffen-SS'e gönüllü katılan ve Prusya cephesinde ölen ağabeyi Karl- Heinz oluştururken arka planda I. ve II. Dünya Savaşı'nı yaşamış bir ülkenin kolektif kimliği açıklanmaktadır. Timm ailesinin yaşamını anlatan (Karl- Heinz'in cephede hayatını kaybetmesi, baba-oğul çatışması) bölümlerin yanı sıra Holokost, Doğu- Batı Almanya, 68 dönemi ve Afrika'daki Alman sömürgeleri gibi sosyal ve politik olayları 160 sayfadan oluşan eserde kronolojik bir sıra gözetilmeksizin okuyucunun belleğine geri çağırır.

Timm'in çocukluğu savaşın sosyal ve ekonomik sonuçlarının ağır bir biçimde yaşandığı 1945 yılında Hamburg şehrinde geçer. Baba Hans Timm savaş sonrasında yıkıntılar arasında bulduğu bir dikiş makinesi ile ailesinin geçimini sağlayamaya çalışır ve bir süre sonra kürkçü dükkânı açar. Anne Anna Timm ise dükkânda eşine yardım

⁵² Can Yayınevi'nde Türkçe'ye Ayça Sabuncuoğlu tarafından "Kardeşimin Gölgesinde" olarak çevirilen eser 2011 yılında basılmıştır. Ancak "Kardeşimin Gölgesinde" başlığının, eserin özgün adı (Am Beispiel meines Bruders) ve içeriği göz önünde bulundurulduğunda uygun olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada eserin adı "Kardeşimin Örneğinde" olarak çevrilmiştir.

eden, çocukları ile ilgilenen biridir. Annesi ile yakın bir ilişkisi olmasına rağmen Timm'in babası ile daha mesafeli ve giderek çatışmaya dönen bir ilişkisi vardır. Karl-Heinz'in ölümü ile manevi anlamda büyük bir yıkım yaşayan Timm ailesi zamanla birbirlerinden daha da uzaklaşır. Uwe Timm gibi Karl-Heiz'in gölgesinde kalan abla Hanne Lore de sessiz ve içine kapanmış bir kadındır. İki kere nişanlanan abla Hanne Lore'nin iki nişanlısı da Rusya'da savaşta hayatını kaybeder ve özel hayatında yaşadığı şanssızlıklar/mutsuzluklar nedeniyle hep geri planda kalmayı/suskunluğu tercih eder.

1954 yılında kürkçü dükkânında işler iyi gitmediği için aile maddi- manevi anlamda güçlükler yaşar. 1958 yılında kalp krizi geçiren baba Timm hayatını kaybeder. Babanın ölümünden sonra anne ve oğlu Timm kürkçü dükkânını idare etmeye çalışır. Anna Timm sürekli oğlu Karl-Heinz'in mezarına gitmeyi arzular ve ancak 1976 yılında Ukrayna'ya giderek orada bu ziyareti gerçekleştirebilir. 1984 yılında kürkçü dükkânını kapattıktan yedi yıl sonra anne Anna hayatını kaybeder. 1996 yılında abla Hanne Lore'nin de vefatı ile tüm aile bireylerini kaybeden Uwe Timm ağabeyi Karl-Heinz'in geçmişi örneğinde ailesinin ve kendisinin yaşanmışlıklarını kaleme almaya karar verir; abisinin tuttuğu günlükten yola çıkarak geçmişi ve savaşı sorgulamaya çalışır. Ben anlatıcı ağabeyi ile ilgili tek anısının yanı sıra Karl-Heinz'in günlüğü ve babasına gönderdiği mektuplar ile aile geçmişine dair yaşanmışlıkları tarihi dokümanlarla destekleyerek, babasının ve kuşağının dünyasını sorgulamaya çalışır. II. Dünya Savaşı döneminin ve sonrasının izlerine, anılarına sahip bir kuşağın kendisiyle yüzleşmesini ve hesap vermesini içeren bu eser, anı- roman çerçevesinde ele alınmıştır ve yazarın en fazla otobiyografik bilgiyi içeren eseridir.

Ağabeyi Karl-Heinz Timm'in ölümünden altmış yıl sonra yayımladığı eserinde ailesinde ve Almanya'da konuşulmayanları/sorgulanmayanları "Karl-Heinz Örneğinde"

aktaran ikinci anımsama kuşığı yazarı Timm, Almanya'nın II. Dünya Savaşı ve sonrası kimliğine dair yaşanmışlıklarını/görüşlerini irdellemektedir. Yazar, elli yıl boyunca bir çekmecedeki saklanan Karl- Heinz'a ait cepheden gönderilen, içerisinde özel eşyaların olduğu kutuyu (diş macunu, tütün, not defteri, telgraf, mektuplar vs.) metaforik anlamda açarak hem kendi anılarını ile hem de Almanya'nın toplumsal belleğini gözler önüne sermektedir.

4.4. Uwe Timm’in “Kardeşimin Örneğinde” Adlı Romanında Aile Belleğinin Kültürel Belleğe Aktarılması

4.4.1. Aile Belleğinin Kültürel Belleğe Aktarılmasının Nedeni

Eserlerinde genellikle Alman sömürgeciliği, Nazi dönemi, II. Dünya Savaşı ve sonrası gibi konuları irdeleyen Timm’in konu tutarlılığıyla dikkat çeken bir yazar olduğu söylenebilir. “Öykülemeyi çok sevdiğini” (Timm, 1993: 8-9) vurgulayan Uwe Timm, eserlerinin ana izleğini tarihsel bir çerçeveye yerleştirmeyi tercih etmektedir. “Kardeşimin Örneğinde” adlı eseri hem içerik hem de biçim özellikleri ile birlikte bireysel kimliğin otobiyografik ve kolektif anımsama ile ilişkili olduğunu göstermesi açısından önemli bir eserdir. Bu nedenle birinci anımsama kuşağı yazarı Martin Walser gibi ikinci kuşağın temsilcisi olan Uwe Timm’in de biyografisi, edebiyata bakışı ile eserlerini kaleme alırken belirlediği anımsama modeli sıkı bir ilişki içerisindedir. Aile geçmişi bağlamında anılarını tarihi olgularla örerek yazıya döker ve geçmişteki hataların tekrarlanmaması için kimliğinin bir parçası olan negatif bellekte var olan geçmiş sorgular Timm. Savaş sonrası ikinci anımsama kuşağı yazarı Bernhard Schlink gibi Timm de anlatacakları olan bir 68 kuşağı yazarı olarak yapıtlarında “böyle de olabilirdi”nin yanında “farklı da olabilir”i göstermeye çalışır ve “konuları arasında farklı olan gerçekliğin kurgulandığı bir estetik anlayışını” (Timm, 1993: 116) benimser.

Erll’in ifade ettiği gibi (2005: 143) edebi metinler iletişimsel bir kurgu ve geçmiş yorumlamanın aktarımıdır ve bu bağlamda “Kardeşimin Örneğinde” eserinde

de iletişimsel/aile belleğindeki anıların öykülendirilerek kültürel belleğe kazandırılması söz konusudur.

“Geçmiş, şimdiden, doğada ayrıdır: Geçmiş, doğal bir süreçte, geride bırakılmış ve ölü bir geçmiştir. Doğada, anlar ölür ve başka anlarca yerleri doldurulur. Buna karşılık, tarihsel olarak bilinen aynı olay, şimdide yaşamayı sürdürür” (Ricceur, 2013: 243).

Alman toplumunun negatif kimliğinin bir parçası olan 3. Reich dönemine ait tarihi gerçeklerin, Timm ailesinin geçmişinde de derin izler bırakması eserde farklı bellek yansımalarının sahnelenmesini gerektirmiştir. Aile belleği ile iletişimsel bellekte eksik veya kaybolan anı nesneleri, kolektif ve kültürel bellekte yaşayan araçlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Böylece Timm, belleğinde yer edinen aile geçmişini ve hâlihazırda Almanya’nın yakın tarihinin gerçeklerini bir arada tutarak eserinde yeniden canlandırır ve gelecek kuşaklarda farkındalık yaratır.

4.4.2. Aile Belleğinin Kültürel Belleğe Aktarılması

Kolektif bellek bir grubun veya kuşağın karakterini açımladığı için aile belleği ile de sıkı bir ilişki içerisinde. Her bireysel bellek kolektif belleğin çıkış noktasıdır ve bu nedenle aile ve kuşak bağlamında anımsananlar toplumsal çerçeve içinde değerlendirilir (Halbwachs, 1991: 30- 31). Fail kuşağının bu dünyadan ayrılması ile ikinci ve üçüncü kuşak yazarlar bir “bellek laneti” (damnatio memoria) olarak görülen fail belleğinin eksikliğini fark eder ve bu bellek türündeki öyküleri eserlerinde konu edinmeye başlarlar (A. Assmann, 2006: 214). Savaş sonrası birinci kuşağın temsilcileri Uwe Johnson, Günter Grass ve Siegfried Lenz gibi savaşı yaşamış ve o döneme tanıklık etmiş yazarlardan sonra ikinci anımsama kuşağının temsilcileri Uwe Timm, Sten Nadolny, Peter und Michael Schneider ve Hermann Kinder iletişimsel ve kültürel belleğin referanslarına dayanarak fail kuşağının anılarını da eserlerinde aktarır (Durzak, 1995: 13).

Uwe Timm 2003 yılına kadar eserlerini yarı otobiyografik yarı kurmaca unsurlar ile oluştururken, “Kardeşimin Örneğinde” adlı eserinde bireysel soru ve gözlemleri otobiyografik bilgilerle tarihsel bir çerçeve içinde birleştirmektedir. Eserin odak noktasını her ne kadar Timm’in ağabeyi Karl Heinz’in, 1942 yılında gönüllü olarak SS’lerin Kurukafa Birliğine katıldıktan sonra cephede tuttuğu günlük, ailesine Doğu Rus Cephesinden yolladığı mektuplar oluştursa da, bunlar Timm için yeterli olmaz. Bu nedenle ailede anne, baba ve ablanın öyküsünün yanı sıra, kültürel belleğe dâhil olan anılarına, belgelere, genel tarih ile ilgili yorumlara da metinde yer verir.

Aslında Alman toplumunda Karl Heinz’in öyküsü çok tipik olduğu için, Timm’in amacı ağabeyini ortaya çıkaran tarihsel ve sosyolojik noktaları aile belleğinin izleğinde belirlemektir.

“Ağabey hakkında yazmak, aynı zamanda baba hakkında yazmak demek. Ona olan benzerliğimden anlaşılabilir. Yazarak onlara yaklaşma, anılarda hatırlananları açığa çıkarma, kendini yeniden bulma denemesi. İkisi de yolculuklarda bana eşlik eder. Sınırlara geldiğimde ve ülkeye giriş formları doldurmam gerektiğinde, onları da beraberimde kaydedirim, babayı, ağabeyi, adımın bir parçası olarak; ilgili kutucuklara büyük harflerle yazarım: Uwe Hans Heinz. Ağabey vaftiz babam olmayı, adını bana ek isim olarak vermeyi çok istemişti ve baba da, ikinci isim olarak kendi adını taşımamı arzu etmişti: Hans. En azından adıyla bir başkasında yaşamaya devam etmek istemişti, çünkü savaşın o kadar çabuk sona ermeyeceği ve ölümün muhtemel olduğu daha 1940’ta belliydi” (KÖ, 21-22).

Sürekli ailesi ile ilgili yaşamaya devam eden anılar/bilgiler, II. Dünya Savaşı ve sonrasına dair yaşanmışlıklara, Almanya’nın yakın tarihine işaret etmektedir. Timm ailesinde baba Hans Timm I. Dünya Savaş’ında, oğlu Karl- Heinz ise II. Dünya Savaşı’nda gönüllü olarak görev almıştır. “Karl Heinz’in SS’e katılmasına karşı” (KÖ, 22) olduğunu dile getiren anne Timm ise geleneksel aile modelindeki kadın profiline sahiptir. Abla Hanne Lore ise, iki nişanlısını da Rusya’da savaşta kaybeder ve özel hayatında yaşadığı bu şansızlıklar ile mutsuzluklar onun da Uwe Timm gibi babası ile çatışmasına yol açar. Diğer taraftan ağabeyi Karl Heinz’in gönüllü olarak gittiği Doğu

cephesinde ağır yaralandıktan sonra vefat etmesi aile ilişkilerini derinden etkiler ve ailede sessiz bir travmaya neden olur.

“30.09.1943

Sevgili babacığım

Maalesef 19’unda ağır yaralandım bir tanksavar tüfeği mermisinin delip geçtiği iki bacağımı da kestiler. Sağ bacağımı diz altından sol bacağımı uyluktan kestiler artık çok büyük acılar çekmiyorum annemi teselli et her şey geçecek birkaç hafta içinde Almanya’dayım o zaman beni ziyaret edebilirsi gözü kara olmadım

Mektubumu bitiriyorum

Sana, anneme, Uwe’ye ve herkese selam

Kurdell’in” (KÖ, 12).

Karl- Heinz’in ölümü aile bireylerindeki suskunluğu daha fazla artırır ve onunla ilgili anılar dile getirilmez, konuşulmaz. “Kardeşimin Örneğinde” eserinde, Timm’in aile hikâyesinin arka planında “Üçüncü Reich dönemine ait yaşanmışlıklar ve Nazi Ordusunun Suçları” (Bernhardt, 2008: 28) gibi tarihi olaylara ait tarihi belgelerle okuyucuya anımsatılır. Timm’in, ağabeyi ve babasının geçmişi dolayımında, hem II. Dünya Savaşı hem de kendi kuşağının geçmişiyle hesaplaşmasının sorgulandığı bu eserin öyküsü aslında Almanya’da pek çok ailenin yaşanmışlıklarıyla benzerlik gösterir. Daha önce de açıkladığımız gibi aile belleğinin önemli bir anımsama aracı olarak hem kuşak belleğine hem de kolektif belleğe ait anılar hakkında bilgi veren “aile albümü” kavramı metaforik anlamda bir toplumun yaşanmışlıklarını anlatan fotoğraf albümünü de açılar. Buna ek olarak “tarih ansiklopedisi” kavramı da yine metaforik anlamda III.

Reich dönemi ve sonrasına ait geçmişi resmeden bir kaynak olarak tanımlanır (Welzer, Moller ve Tschuggnall, 2002: 10). II. Dünya Savaşı'nın olumsuzluklarını yaşayan ailenin belleğindeki anılar, ağabeyin cephe günlüğü ve cepheden anne ve babasına gönderdiği mektuplar ile anne-babanın oğullarına yazdığı mektuplar, “aile albümü” kavramına işaret ederken, “tarih ansiklopedisi” kavramı ise Nazi dönemi ve sonrasını anlatmaktadır. Eserde 1943 yılında Hamburg'un bombalanması sonucunda Timm ailesinin evindeki bütün belge ve mektupların yandığı anlatılır. Dolayısıyla yazar aile belleği ile ilgili sınırlı sayıda anımsama aracına sahip olduğu için, tarih ansiklopedisinde yani kültürel bellekte var olan figürlere başvurur.

“Ancak savaş bittikten sonra, dehşet verici resimler, toplama kamplarının kurtarılması sırasında çekilen filmler gösterilince, neler olup bittiği anlaşıldı” (KÖ, 22).

“ 1941’de Barbarossa Harekatı sırasında bir kolorduya komuta eden General Heinrici, karısına yazdığı bir mektupta şöyle diyor: İnsan savaşın yıkıcı şiddetini ancak ayrıntılarla ya da insanların yazgılarıyla uğraşınca anlıyor. (...) Geri kalan herkes, yurdundan koparılmış halde, devasa Rusya’da oradan oraya sürükleniyor, tutsakların ifadelerine göre insan yığınları halinde istasyonlarda yatıyor ve askerlerden bir parçacık ekmek dileniyor” (KÖ, 28).

A. Assmann’ın da vurguladığı gibi (2006) bireysel anılar iletişim yoluyla her zaman sosyaldır ve kolektif bellekten ayrılamaz. Bu nedenle aile belleğindeki boşluklar yazarı kolektif ve kültürel belleğe yönlendirmiştir. Ağabeyinin ölümünden sonra

“ailesinin travması” ile yüzleşen Timm ailesinin örneğinde olduğu gibi, II. Dünya Savaşı sonrasında milyonlarca Alman’ın da yaşadığı bu öykünün özelliği, biçim açısından farklı bir şekilde kurgulanmış olmasıdır. Eserde alıntılanan tarihi belgeler ve mektuplar ile bilimsel çalışmalar “parçalı bir bütün” (Onaran, 2011: 271) oluşturur ve sadece “edebiyatın belleğine” (Erll, 2005: 64) değil, tarihi olguları içeren kültürel belleğe de gönderme yapar. Bu açıdan söz konusu eserin günümüzde orta eğitim müfredatına girmesinin ana nedenlerinden biri, her ailenin geçmiş kuşaklarının öyküleriyle benzer olan bu eserin konusundan ziyade, eserde iletişimsel/aile belleği ile kültürel belleğin birlikte ele alınış biçimidir. Timm’in iletişimsel belleğindeki yaşanmışlıklar/deneyimler “bir hatırlama grubunun taşıyıcılarının” (J. Assmann, 2015: 64) kültürel belleğe aktarılmış anı demetleridir denilebilir.

“Annenin sürekli anlattığı bir hikâye, ağabeyin gönüllü olarak Waffen-SS birliklerine katılmak istemesi, ama yolunu kaybetmesi hikâyesiydi (...)” (KÖ, 15).

“Savaştan sonra bile, çocukluğum boyunca bana eşlik edercesine, bu olaylar tekrar tekrar anlatıldı, bu da başlangıçtaki dehşeti yavaş yavaş törpüledi, yaşananları anlaşılabilir ve sonunda konuşabilir kıldı: (...)” (KÖ, 37).

“Acayip olan şokun, korkunun, dehşetin tekrarlanan anlatımlarla yavaş yavaş anlaşılabilir olmasıydı, yaşananların yavaş yavaş dil kalıplarında zayıflamasıydı: Hamburg yerle bir. Şehir bir alev denizi. Ateş fırtınası” (KÖ, 39).

“Babamın defalarca anlattığı bir gurur hikâyesi” (KÖ, 64).

Aile bireylerinin sürekli tekrar ettiği hikâyelerin yanı sıra Timm, çevredeki kişilerin savaşta yaşananlar hakkındaki konuşmalarını/yorumlarını da anımsamaktadır. Bu anımsamalar aracılığıyla eserin odak noktası olan “Nazi ideolojisi”, “II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası”, “Soykırım” ve “50- 60’lı yıllar” gibi konular sahnelenir ve bu eser aracılığıyla iletişimsel bellekte var olan anılar kültürel belleğe aktarılır.

“SS’lere katılan bir amca, kısa bir süreliğine, bir- iki ay kadar, Neuengamme Toplama Kampı’ndaki SS muhafız askeri birliğinde bulunmuştu (...)” (KÖ, 116).

“Yahudi komşular alınıp götürülürken ve öylece ortadan kaybolurken, hemen hemen herkes görmezden gelip sustu, çoğunluk ise savaştan sonra, ortadan kaybolanların nereye kaybolduğu öğrenilince sustu” (KÖ, 94).

“Mahalledeki iki Yahudi aile nerelerdeydi?” (KÖ, 116).

II. Dünya Savaşı sonrası kuşağın bir temsilcisi olarak yazarın diğeri eserlerine göre daha fazla otobiyografik unsurlar barındıran “Kardeşimin Örneğinde” eseri, “Antik Yunan exempla edebiyatına” (Braun, 2007: 53) benzetilir. “Heyecan verici ve anımsama edebiyatının en ilginç örneklerinden biri” (Braun, 2008: 102) olan bu yapıt “anı romanı” (A. Assmann, 2006: 44) olarak da sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda Timm ise “Kardeşimin Örneğinde” eserini, “deneysel bir arayış barındıran otobiyografik edebiyat” (Kammler, 2006: 21) olarak tanımlamaktadır. Diğeri taraftan Nasyonal Sosyalizm ile 68 kuşağı arasındaki hesaplaşmayı konu edindiği için aile romanı olarak da adlandırılmaktadır.

“Bu eserlerde ağırlıklı olarak Nasyonal Sosyalist babaların geçmişle hesaplaşması söz konusudur. Aile romanlarındaki belirgin motif, “savaşa giden baba”, “babasız çocukluk yılları” ve sonunda “savaştan dönen bir yabancı”. Bu bağlamda pek çok metinde babanın “savaş suçlusuz” olarak kendi kimliğini araması tasvir edilir; baba “aile romanında” bir figür ya da alıcı konumundadır. 90’lı yılların sonuna doğru ortaya çıkan romanlar da -68 kuşağının anlatılmasına rağmen- “aile romanı” olarak adlandırılabilir. “Anımsama/ anımsatma” kitapları, suçlu bir kuşağın aile içi hesaplaşmalarını konu edinen aile romanlarıyla karşılaştırılabilir; örneğin Uwe Timm (Am Beispiel meines Bruders, 2003), Thomas Medicus (In den Augen meines Grossvaters, 2004) ve Martin Pollacks (Der Tote im Bunker. Bericht über meinen Vater, 2004)” (Fischer; Lorenz, 2009: 193).

Otobiyografik bir yapıt olarak “Kardeşimin Örneğinde” eserinin, bu türün sınırlarını zorladığı söylenebilir. Örneğin Jean Jacques Rousseau’nun “İtiraflar”ı (1782) gibi geleneksel yapıdaki otobiyografilerde giriş, gelişme ve sonuç şeklinde ele alınan metnin odağında yazarın biyografisinden belli kesitlerin aktarıldığı bir yaşam öyküsü, tarihsel bir sıralama ile anlatılırken, bu eserde klâsik otobiyografilerin aksine, kronolojik bir sıra gözetilmediği gibi, montaj tekniği ile tarihsel belgelere, deneme üslubuyla kaleme aldığı olaylarla ilgili notlara da sık sık yer verilir. Anımsama edebiyatı bağlamında bir aile romanı olarak “Kardeşimin Örneğinde” eseri, sadece ağabey Karl Heinz’ın geçmişini değil, aynı zamanda aile geçmişi ekseninde anne, baba ve abla figürlerinin de öykülerini, kendi öyküsüyle de harmanlayarak, “anı profilinin çerçevesinin” (Assmann; Frevert, 1999: 36) kuşaklararası nasıl değiştiğini de

göstermektedir. Yazar, özellikle anne ve babasının Karl- Heinz’ın ölümü dolayımındaki tutumlarını ele alarak, bu figürlerin yaşamlarının Almanya’nın savaş sonrası kolektif belleği ile nasıl örtüştüğünü göstermektedir.

“Bugün hatırladıklarımın hareketle edindiğim izlenim, babanın bu kayıp yüzünden anneden daha çok acı çektiği. Anne yas tutarken ağabeyle vedalaşmıştı, öfkesi bir nesne buldu, “çapulcu çetesi,” bununla Nazileri kastedirdi, ama bununla askerleri de kastedirdi, bununla “yukarıdakileri” kastedirdi, politika yapanları, hükmedenleri. (...) Baba yas tutamadı, sadece öfkeye kapıldı, ama onun için cesaret, yükümlülük, gelenek sarsılmaz şeyler olduğundan, bu öfke nedenlere değil, sadece askeri acemilere, kaytarıcılara, hainlere yöneldi. Asker arkadaşlarıyla sohbet malzemesiydi bu. (...) Savaşın neden kaybedildiğine dair açıklamalar ararlardı. Bir kez daha meydan savaşları yapılır, emirler düzeltilir, yeteneksiz generaller görevden uzaklaştırılır, Hitler’in elinden askeri komuta gücü alınırdı. Bugün, bu neslin akşamlarını bu konuların doldurduğunu hayal etmek pek mümkün değil (KÖ, 70).”

Metinde Birinci Dünya Savaşı’nda savaşmış ve cepheden döndükten sonra Versay Barış Antlaşması’nın (1919) yenilgisini sindiremeyen ve II. Dünya Savaşı’ndan sonra Hitler iktidarının gerçeğiyle yüzleşen baba kuşağı ile savaş sonrası kuşağın portreleri de karşı karşıya getirilir. Baba Timm, I. Dünya Savaşı’na katılmış bir birey olarak, anılarındaki “savaş hikâyelerini gururla anlatan” (KÖ, 64) dolayısıyla Alman milliyetçiliğini savunan bir bireydir. Özellikle oğullarının da bu değerlere bağlı olmasını

arzulayan baba, oğlu Uwe Timm ile milliyetçilik ve toplumsal değerler bağlamında hemen hemen her noktada ters düşer. Eserde 68 kuşağını temsil eden genç Timm ile savaş kuşağının bir bireyi olan baba Hans Timm’in savunduğu değerler baba-oğul çatışması bağlamında şu şekilde aktarılmaktadır:

“Baba çok hikâye bilirdi, olayları olanca canlılığıyla tasvir edebilirdi. Ama sonra, ayrıntılı sorular başlayabilecekken, kavga edip ayrılmış olurduk. Ben on altı yaşındayken, aramızda inatçı, giderek daha kinci olan bir çatışma başladı. Onun dar kafalı, her zaman kendini haklı gören katılığına karşılık, benim inatçı suskunluğumun nedeni, gündelik yaşamın nefret edilesi kurallarıydı: kot pantolon yok, caz yok, akşamları saat 10.00’da evde olunacak. Yasaklar, talepler, düzenlemeler. Bana mantıklı gelmeyen ve apaçık çelişkili olan bir kurallar sistemi. Sırf büyüdükçe onu eleştirel bir gözle görmeye başladığım için değil, yaşam koşulları da değiştiği için (KÖ, 24- 25).”

68 dönemi öğrenci hareketlerinde aktif rol oynayan Timm için babasının koyduğu yasaklar “mantıklı gelmeyen ve apaçık çelişkili olan bir kurallar sistemi”dir (KÖ, 24- 25). Farklı kültürel bir iklimde yetişen ve “kendi dilini bulabilmiş” (KÖ, 58) bir birey olarak Timm’in Nazi ideolojisinin “masum insanları katledecek kadar empatiden uzak” (Hielscher, 2007: 100) olmasına da uzun yıllar anlam veremez. Bu nedenle ağabeyi ve babasının geçmişiyle hesaplaşmak ve yaşanmışlıkları olabildiğince eleştirel bir gözle kaleme almak yani yakın geçmişi aile biyografisinden yola çıkarak yorumlamak, Timm için o kadar da kolay olmaz. Eseri yazma aşamasında tarihteki yaşanmışlıklarla yüzleşmek ve bunları anımsamak Timm’e “felce uğrattıyor[muşçasına]

(KÖ, 53) acı verir. Özellikle anılarında kör noktaları oluşturan ağabeyi ile ilgili merak ettiği soruların cevaplarını tarihsel belgeler ışığında onun mektuplarından ve bireysel bellekten yola çıkarak çıkarımlarda bulunur eserinde.

“Ağabey kendini nasıl görüyordu? Hangi duyguları vardı? Fail olma, suçlu hale gelme, haksızlık diye bir şey biliyor muydu? ”
(KÖ, 81-82).

Metinde II. Dünya Savaşı bağlamında yaşananları “kader” olarak kabullenen baba kuşağı ile 68 kuşağının hayallerinin ve dünya görüşünün ne kadar karşıt olduğu Uwe Timm’in “Wolfram Wette’nin Die Wehrmacht adlı kitabında cesur bir Alman subayın Yahudi arkadaşıyla yan yana anlatıldığı bölümü (KÖ,127)” anımsaması ile okuyucuya verilir. Kendi babası ile ağabeyinin de geçmişte bu şekilde hoşgörülü, olumlu ilişkiler içinde olmasını arzulayan Timm, bu tutumun/dünya görüşünün, baba kuşağının benimsediği “Prusya erdemleri[ne]” (KÖ,128) uygun düşmediğini bu nedenle bu hayalinin imkânsız olduğunu da dile getirmekten kaçınmaz. Bu bağlamda eserde eleştirilen en önemli noktalardan biri de o dönemin baba kuşağının bir özelliği olan itaat ilkesi ve “devamlılık, yükümlülüğü yerine getirme, cesaret” (KÖ, 131) gibi benimsenen eski erdemlerin aslında bugünün bakış açısından “alışkanlık haline gelmiş korkaklık- tek kelime etmemek” (KÖ, 117) yargısıdır. Bu eleştiri aracılığıyla yazar genellikle Nasyonal Sosyalizm döneminde herkes tarafından kabul gören, ancak savaş ortamında bambaşka bir değere evrilen kuralların bugünün koşullarında sorgulandığı zaman ne kadar insafsız olduğunu göstermektedir. Bu nedenle eserde sık sık ağabeyinin ve babasının yaşamına dair çıkarımlarda bulunmak zorunda kalmak, yani bir oğul olarak öykünün duygusal boyutu, yazarı ne kadar zorladığı, paragraflar arasında deneme üslubunda sık sık dile getirilmektedir. Negatif bir tarihin parçası olmak yazara ağır

gelmektedir ve bu nedenle işlenen suçların örtük bir biçimde ortaya çıktığı pasajlardan sonra içten içe babası ve Karl Heinz'ın daha farklı bir geçmişe sahip olma arzusu ile ilgili yorumlara yer verir metinde.

“Onların -ağabeyle babanın- Yahudilerin yıldızla teşhir edildikleri bir dönemde, yaşadığı şehrin sokağında, sırtında üniforması, bir Yahudi arkadaşıyla boy gösteren o Alman subay gibi davranmalarını isterdim. Subay şerefsizlik suçuyla ordudan ihraç edildi. Onun örneği, Wolfram Wette'nin Die Wehrmacht adlı kitabında ayrıntılı olarak anlatılır. Cesur bir subay. Ama Almanya'dakilerin beklediğinden çok farklı bir cesaret, onların hep başkalarıyla birlik olarak kendilerini kanıtlamaları gerekiyordu, önkoşulları itaatti, Prusya erdemlerinden biri, bu erdem cesareti şiddete dönüştürüyordu, (...)” (KÖ, 127- 128).

Genel olarak daha çok postmodernist anlatılarda görülen yazma ediniminin bu boyutta konu edilmesi yine farklı iklimlerde yetişen kuşakların arasındaki dünya görüşünün farklılığını da vurgulaması açısından önemlidir. Eserdeki bellek yansımalarına baktığımızda, Timm'in aile belleğindeki anılarının karanlık noktalarını kültürel belleğin bir parçası olan gerçekliği ispatlanmış ve ülke tarihini yansıtan belgeler ile tamamlamaya çalıştığı görülür. Ağabeyi ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmayan Timm, bu eksikliği metninde hem “oral history” bağlamında hem de II. Dünya Savaşı ve sonrasına ait tarihi belgeler, raporlar ve Yahudi soykırımını anlatan yazılar gibi özgün belgelerle tamamlamaya çalışır. Daha önce de belirttiğimiz gibi son zamanlarda sadece devletlerin resmi tarihinin değil, sözlü tarihin (oral history) de yani birey ve aile tarihlerinin de resmi tarihe eklemlendiği ve önem kazandığı görülmektedir. Özellikle

teknolojinin hayata getirdiği kolaylıklar ve belleğe yardımcı olan kayıt endüstrisi, toplumların geçmişteki bireylerin yaşanmışlıklara kolay ve hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Bir diğer neden ise İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Almanya'da Soykırımı (Holocaust) ve İkinci Dünya Savaşı'nı yaşayan kuşağın artık yavaş yavaş dünyaya vedasıdır. Bu da yaşayan belleğin, yani bu kuşağın yaşanmışlıklarının, sözlü aktarımının diğer kuşaklara artık doğrudan aktarılamayacağı gerçeğidir. (J. Assmann, 2015: 59) İkinci anımsama kuşağı yazarı ve ailesinin hayatta kalan tek bireyi olarak Timm, aile geçmişine eleştirel bir gözle bakar, yani o dönemin bir temsilcisi olarak “istese bile, geçmişini unutamaz” (Agazzi, 2005: 22) ve bu tutumunu eserlerinde de sergiler. “Aile belleğinde” ve “oral history” bağlamında belleğinde yer edinen anılarını Almanya'nın kültürel belleğinde yer alan tarihi kişi ve olaylar ile bağdaştırarak aktarır. Bu bağlamda Nazi Propaganda Bakanı Heinrich Himmler'in 13 Temmuz 1941 tarihindeki konuşması metinde verilir.

“Heinrich Himmler'in 13 Temmuz 1941'de, Sovyetler Birliği'ne girilmesinden üç hafta sonra, Stettin'de Waffen-SS'lere hitaben yaptığı konuşma:

Bu bir dünya görüşü ve ırklar savaşı. Bu savaşta bir yanda nasyonal sosyalizm var, bizim Germen, kuzeyli kanımızın değeri üzerine kurulu bir dünya görüşü, bizim hayal ettiğimiz gibi bir dünya var: güzel, düzgün, sosyal adaletli, belki ayrıntıda henüz bazı hataları olan ama bütününde mutlu, güzel, kültürle dolu bir dünya, tıpkı Almanyamızın olduğu gibi. Öte yanda 180 milyonluk bir halk var, ırklar ve halklardan oluşan bir karışım, isimlerini telaffuz etmek bile mümkün değil ve insan, tiplerine

bakınca, onları hiçbir şefkat ve merhamet duymadan katledebilir” (KÖ, 35).

Metnin başka bir yerinde ise yazar, 1941 tarihinde Barbarossa Hareketi’nde görev yapan General Gotthard Heinrici’nin eşine yazdığı mektup ve günlük, silahlı kuvvetlerin kurulmasında danışmanlık yapan Mareşal von Manstein’ın “Yahudi-Bolşevik sisteminin sossuza dek kökünün kazılmalıdır. Bir daha asla yaşam alanımıza girmemelidir” (KÖ, 93) emri ve “38.000 Yahudi’nin vurularak öldürülme” raporu gibi tarihi belgelere yer vererek, Nazi ideolojisinin dehşetini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla eser, bugünün bakış açısıyla değerlendirildiğinde, özellikle II. Dünya Savaşı, Nazi İdeolojisi ve Soykırım gibi önemli tarihi olayları okuyucuya anımsatması için yazıldığı söylenebilir. Örneğin Karl Heinz’ın mektuplarında Nazilerin yaptığı zulümlerden daha çok, Rusların ve İngilizlerin savaş tutumlarını anlattığını fark eden Timm, metinde ağabeyinin bu yanlılığını Almanya’nın o dönemki politikası ile özdeşleştirir ve bu durumu “kısmi bir körlük” olarak şu şekilde tanımlar:

“Günlükte, başka askerlerin cepheden yazdıkları mektuplardaki gibi Yahudi karşıtı ifadeler ve basmakalıp sözler bulunmuyor: alt-insanlar, pislik, haşarat, kalın kafalı Ruslar. Öte yandan, empati gibi bir şey çağrıştıran hiçbir cümle yok, koşulların eleştirildiğine ilişkin bir ima okunmuyor, ani bir düşünce değişikliğini anlaşılabılır kılacak hiçbir şey yok. Notlar, ne siyasi düşünceleri yüzünden kendilerini haklı görerek suç işleyenleri ne de filizlenen direnişi açık ediyor. Kısmi bir körlük sızıyor satır aralarından – ürkütücü olan da bu- sadece “normal” olan kaydediliyor (KÖ, 132).

Timm'in genellikle diğer romanlarında olduğu gibi, "Kardeşimin Örneğinde" eseri de iletişimsel bellek ile kurumsallaşmış anıların kesiştiği bir noktada" (Germer, 2012: 43) durmakta ve yazar bir anımsama nesnesi olan günlük dolayımında savaş sırasında acımasız ve sorgulanmadan devam edilen eylemleri metinde vermektedir. Karl-Heinz'ın günlüğünde yaralandıktan sonra yazdığı "bazen meydana gelen böyle acımasızca olaylar hakkında defter tutmayı saçma buluyorum" (KÖ, 109) cümlesini metinde leitmotif olarak kullanır, yaşananları fail ve kurban bakış açısıyla sorgulamak/değerlendirmek gerektiğinin altını çizer.

"Acılar ve kurbanlar hakkında yazmak, faillerin kim olduğunu sormak anlamına da geliyordu, suçun kimde olduğunu, acımasızlığın ve ölümün nedenlerini –tıpkı, insanların bütün alçakça hareketleri ve acıları hakkında defter tutan melekler olduğuna inanılması gibi" (KÖ, 109).

Diğer taraftan toplumun görmezden geldiği bu kolektif suç karşında susanları eleştirmek, Timm'in yazar olarak angajmanının da bir göstergesidir. Eserdeki bir diğer "biz bunu bilmiyorduk" (KÖ, 116) leitmotifi ile suskun kalanlar eleştirilir ve bu bağlamda Yahudi asıllı yazar Primo Levi'yi (Die Untergetgangenen und die Geretteten-1986) alıntılararak, metinlerarasılık sağlanır ve böylece edebiyatın belleğinden yararlanır. Primo Levi, bu eserinde Almanların en derin suçunun suskunluk olduğunu vurgulayarak, "sözünü bile etmemek", "biz hiçbir şey bilmiyorduk" (KÖ, 95) gibi bahanelerle özür dilemeye çalışanların suçunun daha korkunç olduğunu dile getirir. "Yazma edimini ve öykü anlatımını bireyin zaman içinde ve aynı zamanda kendi içinde yolunu bulması olarak tanımlayan" (Hielscher, 2005: 9-10) Timm bu eserinde deneyimleri ve içselleştirdiği anılarıyla çağdaş Alman edebiyatının bir temsilcisi olarak

Almanya'nın yakın tarihini, -"exempla edebiyatı" örneğinde- olayları kronolojik olarak değil, aksine iletişimsel yani aile belleğini tamamlamak amacıyla kültürel belleğe başvurarak öyküler. Metinde ben anlatıcının deneyimleri ve rüyaları, ailenin anıları ve mektupları, günlük, Himmler ve generallerin savaş hakkındaki raporları, Amerikalı tarihçi Christopfer Browning ve Danimarkalı filozof ve teolog Soren Kierkegaard'dan alıntılar montaj tekniğiyle verilir ve hem fail hem de kurbanların söylemlerinden yola çıkarak, onların yaşanmışlıklara olan bakış açıları karşılaştırılır. Kısacası "kurban-fail" (Opfer-Täter) kavramlarının sorgulandığı bir alana dönüşür metin. Aynı zamanda Germer'in (2012: 41) de ifade ettiği gibi, savaş sonrası ikinci kuşağın temsilcisi Timm iletişimsel bellekte yok olmak üzere olan anılarını edebiyat aracılığıyla kültürel belleğe aktararak görünür kılar.

"Alman aile belleğinde Holokost uzun zaman bastırıldı. Hayatta kalan kurbanlar zaman geçtikçe geçmişin daha fazla farkına varırken, hala sessizlik hâkimdi. Ancak failler bu dünyadan göç ettikten sonra, ikinci ve üçüncü kuşakta bu sessizliğin bozulduğuna dair işaretler var. Popüler kitle iletişim araçlarında Nazi geçmişi, sansasyonel ve kahramanca kalıpları takip ederek ve aynı zamanda Nasyonal Sosyalizme bir mesafe koyarak eğlenceli bir biçimde ele alırken, suç kavramı sanat, edebiyat ve filmlerde işlenmeye başladı. Dışsallaştırmadan suçluluğun içselleştirici bir düşünceye dönüşmesinin ön koşulu yeni kuşak yani kolektif bellekteki değişimdi. Fail kuşağı artık aile ve toplumda olmadığı için, sonradan doğanlar söz almaya başladı. 70- 80'li yıllarda geçmiş ve suç ile hesaplaşma bir parçası olduklarını hissettikleri aile hikâyelerinde yeniden keşfedildi.

İkinci ve üçüncü kuşağın temsilcileri, bilinçleri dışında onları şekillendiren kimliğin bir parçası olan kendi biyografilerini araştırırlar” (A. Assmann, 2006: 214-215).

Savaş sonrası birinci kuşağın aksine orta kuşağın bir temsilcisi olarak Timm de tarihinin/kimliğinin bir parçası olan Nasyonal Sosyalizm ve Yahudi soykırımı konusunda kendisini uzak tutamaz. Yukarıdaki alıntıda A. Assmann’ın da vurguladığı gibi, Timm aile hikâyesinde baba ve ağabeyinin geçmişini bastırmak yerine, artık hayatta olmayan aile bireyleri ile eseri aracılığıyla yüzleşmeyi tercih eder. Elbette yazar aile belleğindeki yaşanmışlıkları/anıları dile getirerek negatif bellekte var olan gerçekleri değiştiremez, fakat aile bireylerinin suskunluklarındaki “biyografik ve sanatsal sorgulamalar aracılığıyla uzun zamandır dile getirilemeyenleri açığa çıkartır” (A. Assmann, 2006:216) ve savaş kuşağının gerçeklerini okuyucuya anımsatır.

“Akşamdan sabaha büyükler, yetişkinler küçük olmuşlardı. Benim kuşağımdan birçok kişiyle paylaşmak durumunda kaldığım bir deneyim. Babanın kuşağını hedef alan öğrenci isyanının otorite karşıtı hareketi ile bu deneyim arasında muhtemelen bir bağlantı vardır. (KÖ, 62)” (...) “Babanın nesli, faillerin nesli, anlatmaktan ya da susmaktan besleniyordu. Sadece bu iki olasılık var gibiydi, ya sürekli bundan söz ediliyordu ya da hiç söz edilmiyordu. Anıların ne kadar bunaltıcı, ne kadar rahatsız edici olduğuna bağlı” (KÖ, 91).

Timm, aile bireylerinin geçmiş hakkındaki suskunluklarını sorgularken, ağabeyi Karl- Heinz'den geriye kalan mektuplar ile 14 Şubat- 6 Ağustos 1943 tarihleri arasında cephede yasak olmasına rağmen tuttuğu günlüğe başvurur. Bu mektuplar ve günlük tam olarak yazarın geçmişe dair sorularına cevap veremese de eserde iletişimsel yani aile belleğini yansıtan önemli anımsama figürlerindendir. Anımsama sözlüğünde “samimi düşüncelerin, olayların, duyguların depolandığı bir iletişim aracı” (Pethes; Ruchatz, 2001: 574- 575) olarak tanımlanan günlük, bu eserde aile belleğinin anı nesnesidir ve Karl Heinz'ın II. Dünya Savaşı'nda yaşanmışlıklarını içerir. Karl- Heinz'ın cephede tuttuğu günlük, bireysel anıların yanı sıra Almanya ve Rusya arasındaki savaşın somut bir göstergesidir. Yazar, söz konusu mektupları ve günlüğü “kayda geçirilmiş anılar” (KÖ,34) olarak tanımlamaktadır.

“25 Şubat

Saldırı için yüksek bir yere çıkıyoruz. Rus geri çekiliyor. Gece uçak pisti bombalanacak.

26 Şubat

İlk silahlı çatışmam. 1. tabur, Rus'u geri püskürttü. Gece kışlık kıyafet olmadan MG başında siper aldım.

27 Şubat

Arazi taranıyor. Bol ganimet! Sonra yine ileriye devam.

28 Şubat

1 gün mola, büyük bit avı, Onelda'ya devam.” (KÖ, 18)

4.8.

İstikamet yine Belgorod. Alman Ordusu mevzii tutamıyor. Rus
yarıp geçti (KÖ, 109).

Günlüğünde savaşa dair kısa notlar düşen Karl-Heinz'ın savaşın olumsuzluğunu benimsemiş olması ve Rusların öldürülmesini normalmiş gibi yazması, Timm'i çok etkiler. Fakat yazarı en çok etkileyen ve eserde leitmotif olarak karşımıza çıkan, "75m mesafede İvan sigara içiyor, benim MG10 için kolay lokma" (KÖ, 34) ifadesi olur. Yazarı etkileyen ve düşündüren diğer durum ise Karl Heinz'ın "11 Ağustos 1943 tarihinde" (KÖ, 26-27) savaş konusundaki yanlılığını gösteren babasına yazdığı mektuptur. Karl Heinz, mektubunda ailesinin yaşadığı şehir Hamburg'un İngilizler tarafından işgal edilmesi konusundaki endişesini dile getirirken, Rus Cephesinde savaşan bir asker olarak oradaki sivil halktan hiç bahsetmez. Timm, özellikle ağabeyinin günlüğünde kurbanlar hakkında hiçbir şey yazmamasına anlam veremez, ağabeyi için "normal" yani "insani" (KÖ, 27) gelen bu durumu sorgular ve "acı karşısında ilgi ve anlayışın silinmesini, evde insani olan ile burada, Rusya'da insani olan arasında ayırım yapılmasını" (KÖ, 83) zihninde canlandırmak Timm'i acıtır. Nitekim tıpkı Karl- Heinz'ın mektubundaki bu normal anormal; anormal normal olarak algılama durumu Walser'in BPG eserinde Josef'in cepheden gönderdiği mektuplarında da söz konusudur. Walser'in ağabeyi Josef de mektuplarında, Polonya'daki savaşın acı, korkunç gerçeklerini normal, fakat Polonya'da hayatın çok pahalı olmasını ise anormal bir durum gibi anlatıyordu. "Kardeşimin Örneğinde" Karl- Heinz mektubunda hissettiklerini şu şekilde anlatmaktadır:

"Şu Rusya'nın işi bir bitse! Şimdiki SS tümenlerinin 10 katı
lazım. Sanırım o zaman hallolurdu ama bu yıl başaramayız. Ben
de her şey eskisi gibi, sağlığım yerinde, karnımı da

dozuruyorum, bir tek evle ilgili endişelerim var, buraya her gün İngilizlerin hava saldırılarının haberi geliyor. Şu Saksonlar yaptıkları pislikleri azaltsalar. Bu bir savaş değil, kadın ve çocuk katliamı- ve bu insani değil (...)" (KÖ, 26- 27).

Günlüğün düzenli bir şekilde yazılmaması, kullanılan kısaltma ve askeri terimler, Timm için okumayı ve günlüğün metnini anlamayı daha da zorlaştırır. Timm, günlükteki kısa notların "ağabeyi[ni] görünür kılmadığını" (KÖ, 127) bu yüzden ağabeyinin duyguları, korkuları ve sevinçleri hakkında bilgi sahibi olamadığını belirtir. Timm, ağabeyinin neden SS'e başvurduğunu, 16 yaşında genç bir adam olarak neler hissettiğini, bir kız arkadaşının olup olmadığı gibi hayata dair şeyleri merak eder. Ağabeyinin geçmişine olan merakının bir nedeni de Karl- Heinz'i "cesur oğlan" (KÖ, 17) diye tanımlayan babasının Uwe Timm'e sürekli onu örnek göstermesidir.

"Yokluğuyla ve varlığıyla çocukluğum boyunca bana eşlik etti, annenin mateminde, babanın şüphelerinde, anne ile baba arasındaki imalı sözlerde. Onunla ilgili şeyler anlatılırdı, küçük, hep birbirine benzeyen durumlardı bunlar, onun cesur ve dürüst olduğunu gösteren. Ondan söz edilmediğinde bile gündemdeydi, diğer ölülerden daha gündemde, hikâyelerle, fotoğraflarla ve babanın beni, "tekne kazıntısı"nı, göz önüne alarak yaptığı kıyaslamalarda" (KÖ, 12).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, metinde Karl- Heinz'ın geçmişi sorgulanırken aynı zamanda savaş kuşağı ile Timm'in ait olduğu kuşak olan 68 dönemi de

kıyaslanmaktadır. Metinde Karl Heinz’a ait cepheden gönderilen eşyalar arasında yer alan mektup ve günlüğün yanı sıra aile fotoğrafları ve yaklaşık elli yıldır açılmayı bekleyen kutu da aile belleğinin önemli anımsama araçları olarak verilir. Özellikle “yaşamın farklı durumlarına ait anıların, ailevi soyun görsel bir biçimde belirlenmesi” (Pethes; Ruchatz, 2001: 178) olarak tanımlanan “aile albümünün öyküleri” kuşakların geçmişi öğrenmesine fırsat veren belgelerdir. Tarihi belgelerdeki fotoğraflar gibi, Timm’in ailesine ait fotoğraflar, iletişimsel, yani aile belleğinin bir anımsama aracı olarak sözlü tarihin de bir parçasıdır ve A. Assmann’ın belirttiği gibi (2006: 216) bireysel olan anlatı düzleminde herkesin ulaşabileceği bir olguya/geçmişe dönüşmektedir. Diğer taraftan Timm, babasını iyi tanıdığı için onun fotoğraflarını yorumlayabilirken, ağabeyini ise sadece ailesinin anlattığı kadar bildiği için, onun resimlerinin öykülerini yorumlayamaz. “Fotoğrafın, geriye kalan eşyaların bir anısı veya öyküsü yoksa bu nesnelerin pek bir anlam ifade etmediği gibi (A. Assmann, 2006: 53), aynı zamanda geçmişin sorgulanmasında da sorulara cevap veremez. Metinde bu öyküsü eksik fotoğrafların yanı sıra yıllarca anneleri tarafından bir kutuda tuvalet masasının çekmecesinde saklanan kutunun varlığı, aile içinde hiç gündeme getirilmez. Kutunun yıllarca Timm’in ailesi tarafından açılmaması, geçmişin konuşulmadığının ve sorgulanmadığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

“Sayın Frau Timm!

16.10.1943’te şehit düşen SS onbaşısı oğlunuz Karl- Heinz

Timm’in buraya ulaşmış özel eşyaları aşağıdaki gibidir:

10 vesikalık resim, 1 tarak, 1 tüp diş macunu, 1paket tütün, bir not

defteri, 1 siyah gazi rozeti, 1 E.K 11 [Demir Haç nişanı] ödünç

verme belgesi, 1 siyah gazi rozeti mülkiyet karnesi, 1 telgraf,
çeşitli mektuplar ve mektup kâğıtları

Bu eşyalar ekte size iletilmektedir.

Heil Hitler!

İmza (okunmuyor)

SS Üsteğmeni (F)” (KÖ, 32-33).

Diğer taraftan “bir hatırlama grubunun taşıyıcıları” (J. Assmann, 2015: 64) olarak Timm’in ailesinin anlattığı hikâyeler ya da bir sohbet esnasında dinledikleri, Timm’in iletişimsel belleğindeki anı demetlerini oluşturur. Timm, ailesinden II. Dünya Savaşı ile ilgili dinlediği hikâyelerin “başlangıçtaki dehşeti yavaş yavaş törpülediğini, yaşananları anlaşılabilir ve sonunda konuşabilir kıldığını” (KÖ, 37) ifade eder. Bu bağlamda yazar bu hikâyelerin karşısına II. Dünya Savaşı hakkında aile bireylerinin ve çevredeki kişilerin anlattığı hikâyelerin yanı sıra Nasyonal Sosyalizm dönemindeki yaşanmışlıklara yönelik eleştirileri de okuldaki öğretmeni örneğinde metne yerleştirir. Bu nedenle eserde Nazi dönemi ile ilgili yaşanmışlıkları/anıları olan bireylerin savundukları farklı düşünceler sahnelenerek, Germer’in de söylediği gibi (2012: 30) hatırlanmak istenen ve hatırlanmaya değer bulunanlar şimdiki zamanın kodlarına göre belleğe yerleştirilir.

“Okulda artık eski ders kitaplarına göre öğretim yapılamıyordu.

Herr Bohnert adında bir öğretmen, Nazi döneminde politik nedenlerle okuldan atılmış tek öğretmendi, Almanca ve tarih derslerine giriyordu; Nazilerin aptallığını ve işledikleri suçları dile getirmekle kalmıyor, bunların nedenlerini de sorguluyor ve

Almanların “körü körüne itaat”ini ve “askerlik tutkusu”nu örneklerle eleştiriyordu. Babaya bundan söz ettiğimde, savaşı kazananların bize dayattıkları bu “başka bir şekilde yeniden eğitilme işine” çok sinirlendi. Ama buna karşı elinden hiçbir şey gelmezdi. Ve çocuk, bu dokunaklı öfkenin çaresizlikten başka bir şeye yol açmadığını hissedebiliyordu” (KÖ, 63-64).

Metinde yazarın “oral history” bağlamında belleğinde yer alan bu hikâyeleri okuyucuya aktarması aynı zamanda eserin odak noktası olan “Nazi ideolojisi”, “II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası”, “Soykırım” ve “50- 60’lı yıllar” gibi konuları da açıklamakta ve bir anlamda Almanya’nın kolektif belleği de özetlenmektedir. Ayrıca Timm eserde II. Dünya Savaşı ve sonrasındaki yaşamışlıkları sadece kendi ailesi ve çevresindeki insanlar örneğinde değil, aynı zamanda Doğu ve Batı Almanya’nın kolektif suçu olarak tanımlanan Nazi dönemine bakışını okuyucuya aktarmaktadır:

“Doğu ile Batı Almanya arasındaki, yani Almanya Federal Cumhuriyeti ile Demokratik Almanya Cumhuriyeti arasındaki farklardan biri, Batı tarafının kolektif suç iddiasıyla karşı karşıya kalmasıydı ki bu, demokratik açıdan bakıldığında, tutarlıydı. Hitler seçimle başa gelmişti. Doğu tarafında ise, sistematik olarak daraltılmış bir bakışla, baştan çıkaranlar ile baştan çıkanlar arasında ayırım yapılıyordu, öyle ki, kapitalistler baştan çıkaranlar, işçiler baştan çıkanlardı” (KÖ, 64).

Yazar Timm, metinde kolektif ve kültürel belleği referans alarak geçmişî sorgularken ailesine özellikle de ağabeyine ait anılarında bir insan olarak duygularını gizleyemez, hatta bu öyküyü anlatmak onu korkutur ve onun canını acıtır. Timm, “Kardeşimin Örneğinde” adlı eserine, ağabeyi Karl Heinz ile ilgili anımsadığı tek anısıyla başlar. Henüz üç yaşında olmasına rağmen, ağabeyinin “sarı saçlarını, onu kucağına alışını ve üzerindeki üniformayı” (KÖ, 11) Timm unutamamıştır. Karl Heinz ile ilgili bu “tek bir görüntü, silik bir an, çoğu kez yalnızca belli belirsiz bir duyusal algı” (Draaisma, 2015: 25) Timm’in bireysel belleğinde öyle bir yer eder ki, yazar sürekli rüyalarında ağabeyini görür.

“Biri gizlice eve girmek istiyor. Dışarıda bir karaltı duruyor, koyu, kirli, çamurlu. Kapıyı kapamak istiyorum. Yüzü olmayan karaltı zorla içeri girmeye çalışıyor. Var gücümle kapıya dayanıyorum; yüzü olmayan ama ağabey olduğunu kesin olarak bildiğim bu adamı geriye doğru itiyorum. Nihayet kapıyı kilidine oturtup sürgüleyebiliyorum. Ama ellerinin arasında, kaba, yırtık pırtık bir ceket olduğunu fark edip dehşete kapılıyorum” (KÖ, 14).

Bu bağlamda Timm gördüğü rüyaların etkisini, 1996 yılında yayımlanan “Johannisnacht” adlı romanına aktarır. Bu eserde ben anlatıcı rüyasında sürekli, kardeşinin ona ısrarla açmasını istediği bir çekmeceyi açar gibi yaptığını görmektedir. Timm, var gücüyle çekiyor gibi yaptığı bu çekmeceyi açmaya o kadar da gönüllü değildir. Fakat 2003 yılında “Kardeşimin Örneğinde”, ağabeyinin ısrarla açmasını istediği, metaforik düzlemde ailesinin öyküsü anlamına gelen bu sıkışmış çekmeceyi açarak, bu eseri kaleme alır (Onaran, 2011: 273). “Kardeşimin Örneğinde” eserinde ise,

çocukken annesinin ona defalarca okuduğu Mavisakal masalını çok sevdiğini, fakat masalın sonunu dinlemek istemediğini dile getirir. Masalın sonunda Timm, Mavisakal'ın karısının yasak olan kilitli odaya girmeyi istemesini ürkütücü bulur ve yazar ancak yetişkin biri olduğunda masalı sonuna kadar okuduğunu ifade eder. Bu bağlamda Timm'in bilinçaltında masalın sonunu, ağabeyinin öyküsü ile kıyasladığı ve artık masal gibi bu öykünün de kapısının aralanması için hazır olduğu sonucuna varılabilir (Onaran, 2011: 273). Timm, 2003 yılından daha önce bu eseri yazmaya kendini hazır hissetmemesinin en büyük nedenlerinden birisinin annesi olduğunu ve ağabeyi ile ilgili çıkmazlarına annesinin ağabeyini temize çıkarmak için bahaneler bulacağını düşünerek, annesi hayatta iken yazmaya cesaret edemediğini dile getirir. Ayrıca ablasının üzgün hayatından da eserde bahsedeceği için, aileden son tanık da ölünceye kadar bekler yazar.

“Bir başka neden anneydi. O yaşadığı sürece, ağabey hakkında yazmam mümkün olmadı. Sorularıma ne cevap vereceğini önceden tahmin edebiliyordum. Ölüler huzur içinde yatmalı. Ağabeyi tanıyan son kişi olan abla da ölünce, onun hakkında yazmak için özgür kaldım; özgürden kasıt, tüm soruları sorabilmek, hiçbir şeyi, hiç kimseyi dikkate almak zorunda kalmamak” (KÖ, 13).

Aslında yıllardır bu öyküyü yazmak istediğini ve belgelerinin hazır olduğunu vurgulayan Timm, ağabeyinin öyküsünü anlatırken, “tüm soruları sorabilmek, hiçbir şeyi, hiç kimseyi dikkate almak zorunda kalmamak” (KÖ, 13) için ablanın ölümünden yedi yıl sonra, yani yazar artık ailesine bunun acı veremeyeceğini bildiği için eserini tamamlayabilir. Bu eseri kaleme almasının bir diğer nedeni de, Uwe Timm'in,

babasının kuşağının, yani savaş kuşağının çoğunlukla tercih ettiği suskunluğu reddetmesidir. Timm'in bu eserde, ailesinin hikâyesini ve Almanya'nın yaşamışlıklarını sahneleyerek, bir anlamda sorumluluk aldığı söylenebilir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Schlink'e göre (2012: 13) II. Dünya Savaşı ve sonrası Almanya'sında işlenen suçların yükü bir anlamda gelecek kuşaklara miras bırakılmış ve bu suç kavramının kuşaklara yansması tarihi bir sorumluluk olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla yazar Uwe Timm, aile belleğindeki anılarının eksikliğine rağmen, hem ailesinde hem de toplumda tabu olmuş II. Dünya Savaşı sırasındaki yaşamışlıkları, bu eser aracılığıyla okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır. Yazarın elindeki verilerin azlığı nedeniyle anlatmak istediği öyküyü aile belleğine ve kültürel belleğe dayandırarak vermesi, yani farklı referanslara dayandırması eserin en önemli özelliklerinden biridir. Dolayısıyla aile belleğinin, kültürel belleğe ait belgelerle tamamlandığı bu romanın öyküsü, hem kurmaca hem de otobiyografik ve tarihi belgelere dayanmasıdır. Yazarın birer anı nesnesi olan ağabeyin cephe günlüğü, mektuplar ve aile fotoğraflarının yanı sıra, tarihe ilgi duyanların iyi bildiği tarihi belge ve mektuplardan alıntılara yer vermesi, Timm'in alışlagelen biyografik metin yapısının dışında bir biçim arayışına girdiğinin de göstergesidir. Baba kuşağına ait bu kolektif suçu kendi ailesinin örneğinde ele almaya çalışan yazar, Almanya'nın yakın tarihini belgelerle açımlayarak, tarihi sorumluluğunu yerine getirir.

5. Üçüncü Anımsama Kuşağı Örneğinde

5.1. Marcel Beyer'in Biyografisi

Tarihi olaylar ve kişilerden yola çıkarak, kendi ülke tarihini eserlerinde estetize eden çağdaş Alman edebiyatı yazarlarından Marcel Beyer, ülkesinde tanınmış bir yazardır. 2016 yılında Georg Büchner⁵³ ödülüne layık görülmüş ve jüri Beyer'i "romanlarının yanı sıra şiir türünde de usta bir yazar olarak" (www.fnp.de, 2018) tanımlamıştır. "Alman Dil ve Şiir Akademisi" (Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung) ise (www.boersenblatt.net, 2018) Beyer'in cesur ve duyarlı metinlerinde dünyanın son otuz- kırk yılını son derece tanıdık ve değişken görünmesini sağladığını ve kendine özgü çalışmalar ortaya koyduğunu dile getirir. Edebiyat bilimci Pethes ise "Bochumer Literaturkritik" dergisindeki "Vogelkunde, Menschenstudien" (2011: 6) adlı denemesinde, Beyer'in dilin özgünlüğünden ziyade algılama ve anımsama süreçlerinin bilinçli bir şekilde yeniden düzenlenmesini amaçladığını savunur. Nitekim Beyer, aynı dergide verdiği röportajda duygu ve düşünce dünyasını aktarabilmek için dile güvendiğinin ve bu nedenle yazar olduğunun altını çizer.

⁵³ İlk olarak Weimar Cumhuriyeti'nde Hessen Eyaleti tarafından düzenlenen Georg Büchner Ödülü ile yazarların/sanatçıların tanınması amaçlanmıştır. 1923'te eyalet başkenti Darmstadt'daki ilk törenin ardından 1951'den beri Büchner Ödülü, Alman Dili ve Edebiyatı Akademisi tarafından her yıl gerçekleştirilmektedir. Akademinin tüzüğüne göre, ödül -şu anda 50.000 €- Almanca dilinde yazılmış, çalışmaları başarılı kabul edilen ve çağdaş Alman kültürüne önemli katkıda bulunan yazarlara verilmektedir. Martin Walser, Günter Grass, Heinrich Böll, Uwe Johnson, Peter Handke, Christa Wolf ve Elias Canetti bu ödülü alan çağdaş Alman edebiyatı yazarlarındandır. (www.deutscheakademie.de, 2018)

23 Kasım 1965 tarihinde Tailfingen’de (Württemberg) dünyaya gelen Beyer’in çocukluğu Kiel ve Neuss şehirlerinde geçer (Rode, 2003: 197). Dolayısıyla Beyer, savaş dönemini yaşamamış, çocukluk ve gençlik yılları Almanya’nın refah döneminde geçen bir kuşağın temsilcisidir. Fakat söz konusu bu kuşak 80’li ve 90’lı yılların Almanya’sındaki teknolojik ilerlemeler, Soğuk Savaşın sona ermesi, İki Almanya’nın Birleşimi ve 98 yılındaki Tarihçiler Tartışması ile Walser- Bubis Tartışması gibi sosyo-politik değişimlere/gelişmelere tanık olmuştur. Bu nedenle üçüncü anımsama kuşağı yazarı Beyer’in geçmiş ve anımsama konusundaki gelişmelere yabancı olduğu söylenemez, zaten yazarın eserlerine bakıldığında 1945 öncesi ve sonrası gerçekleşen tarihi olayların Alman kimliğinin bir parçası olduğu bilinci ile kaleme alındığı görülür.

Beyer, 1987 yılından 1991 yılına kadar Siegen Üniversitesi’nde Germanistik, Anglistik ve Genel Edebiyat Bilimi alanlarında yüksek lisans yapar ve edebiyat bilimci Karl Riha’nın yanında araştırma görevlisi olarak çalışır. Siegen Üniversitesi’nde Germanistik eğitiminin yazarlık dürtüsünün ortaya çıkmasında önemli katkıları olduğunu Beyer şu şekilde anlatır:

“Germanistik eğitimim beni her halükarda daha ileri götürdü, okumak istediğim dersleri seçebildim ve on dört yaşında yazmaya başladım. Kütüphaneye gittiğimde kendi yazma eylemime ilişkin bir şeyler bulabilir miyim diye bakardım. Siegen Üniversitesi bu anlamda benim için büyük bir şanstı. İlk sömestr az katılım olduğu için derslerde cennette gibi hissediyordum. Çağdaş yazarlara karşı bir sınırlama yoktu. Profesörler bizim gazeteci gibi araştırmacı ve doğrudan uygulamaya dönük çalışmalarımızdan memnunnardı. Bu durum her üniversitede

yaygın değildi. Uygulamada farklı metinlerin olması ve bir bilimsel ödevin nasıl hazırlandığını öğrenmek beni etkiliyordu. Akşamları şiir ve nesir yazardım. Böylece o yıllarda farklı metin türlerini yazmayı denemeyimleme fırsatım oldu” (www.stellwerk-magazin.de, 2017).

Edebiyata olan ilgisinin özellikle Siegen Üniversitesinde daha da arttığını vurgulayan Beyer, üniversite yıllarında aktif bir öğrencidir. Örneğin 1987 yılında şair ve çevirmen Norbert Hummelt ile birlikte kısa metinleri müzik eşliğinde izleyiciye sundukları “Sprechkonzerte” adlı bir müzikali hayata geçirirler. Ayrıca yazar üniversite öğrenimi sırasında “Vergessene Autoren der Moderne” (1989) ve “experimentelle texte” (1988- 1994) adlı çalışmaları yürütür. 1988 yılında ise Beyer, Viyana Şehir ve Eyalet Kütüphanesi’nde Avusturyalı şair Friederike Mayröcker Arşivi’ni kurar ve bu arşiv çalışmasından Friederike Mayröcker’in biyografisi ve yayınlarını kapsayan bir yüksek lisans tezi yazar. Yazarın üniversite yıllarında araştırmaya ve arşive dayalı benimsediği çalışma yöntemi, edebi eserlerinde kendisini gösterir. 1996 yılından beri yaşamını Dresden’de sürdüren Beyer, Berlin Sanat Akademisi ile Alman Dili ve Şiiri Akademisi üyesidir.

5.2. Bir Yazar Olarak Geçirdiği Aşamalar

5.2.1. Yazarlığa Adım ve Edebi Yönü

Bir yazarın her şeyi dile getirmek zorunda olmadığını savunan yazar Marcel Beyer, zamanı geldiğinde kitaplar ve yazarlar ile arasına mesafe koyduğunu ve böylece kendi özgün üslubunu bulduğunu şu şekilde anlatır:

“1980’de yazmaya başladım ve size elimdeki dokümanlara bakarak o dönemde neyi okuduğumu söyleyebilirim. 1988’den itibaren ise yazarken okuduğum kitapların beni yönlendirmediğini, aksine artık kendi okuma deneyimlerimi araç olarak kullanabileceğimi fark ettim” (www.swp.de, 2018).

Beyer’in de belirttiği gibi, edebiyatçının zamanla özgünleşen dilinin, onun belleğine başvurma yöntemini de farklılaştırdığı söylenebilir. 1988 yılından itibaren kendi üslubu ile eserlerini yazmaya başlayan yazarın artık sadece sosyal belleğine değil, aynı zamanda bireysel belleğine de başvurduğu sonucuna varılabilir. 1989 yılından beri farklı gazetelerde edebiyat eleştirileri yazan Beyer, 1990 yılından 1992 yılına kadar Genç Edebiyat Kavramları Dergisi’nde şiir editörlüğü ve yayıncılığı yapar. 1991 yılında ilk romanı “Menschenfleisch” yayınlanır. Eserde ben anlatıcı âşık olduğu kadın K.’ya yakın olmak ister ve bu arzusunu gerçekleştirmek için farklı yollar dener. Bunlardan biri de sadece kendisi ve K.’nın anlaşabileceği bir dil sistemi geliştirmektir. Ben anlatıcının

bu macerası bağlamında yazar hem dil aracılığıyla aşk kavramını konu edinir, hem de dil yetisi olmadan bir kimsenin bakış açısıyla dilin tanımını açılar (Rode, 2003). Yine 1991 yılında 25- 30 Haziran tarihleri arasında Klagenfurt'ta düzenlenen Ingeborg Bachmann Yarışmasına “Yarasalar” (Flughunde) adlı kısa bir yazı ile katılır ve Ernst-Willner Ödülüne layık görülür. 1991 yılının sonlarına doğru Köln Müzik Dergisi Spex'de müzik eleştirmenliği yapmaya başlar ve bugün hala müzik eleştirmenliğine devam etmektedir. Çok yönlü bir yazar olan Beyer, farklı edebiyat dergilerinde kendi yazılarını da yayımlar. Köln Üniversitesi'nde genç yazarlar ile konuşmalar düzenler ve bu toplantılarda “Menschenfleisch” adlı eseri ile ilgili çalışma notlarını ve yeni projesi olan “Yarasalar”ı okur. Nitekim 1995 yılında Nazi dönemini konu edindiği ikinci romanı “Yarasalar” yayımlanır. 2013 yılında ise Beyer savaşın son dönemlerinde fail ve kurban seslerini anlattığı bu romanını, karikatürist Ulli Lust (1967) ile birlikte çizgi roman olarak yayımlar.

1980 yılından beri şiir kaleme alan Beyer, ilk şiir denemelerini “Kleine Zahnpasta” (1989) ve “Walkmännin” (1991), “Brauwolke” (1994) ve “Falches Butter” (1997) adlı kitaplarda yayımlar. 1998 yılında ise Beyer, müzisyen Katrin Achinger ve Matthias Arfmann, İngiliz ressam, yazar ve performans sanatçısı Brion Gysin için bir proje üzerinde birlikte çalışır. Goethe Enstitüsünün okuma davetleri ile 1998 yılında Amerika ve Danimarka'ya gitmesi Beyer'in eserlerini kaleme almasında önemli bir yere sahiptir. Yazar bu ülkelerdeki deneyimlerinin ardından, 2000 yılında “Spione” adlı romanını kaleme alır. Bu eserde Beyer Yarasalar romanındaki gibi altmış üç yıl öncesine giderek somut bir tarihi bu kez torun kuşağının perspektifinden anlatır. Ailenin genç üyeleri Nora, Paulina, Carl ve kuzenleri 1977 yılının tatilinde aile geçmişini araştırmaya karar verirler. Ailenin dördüncü kuşağının bulduğu eski fotoğraflar büyükbaba ve büyükannesinin geçmişinin ailede hiç konuşulmadığını gösterir. Hem

büyükbabalarının 26 Nisan 1937 yılında İspanya İç Savaşı sırasında Bask şehri Guernica'ya Hitler'in emri ile düzenlenen hava hareketine katıldığını hem de bu yıllarda büyükbabanın İtalya'da opera sanatçısı olan bir nişanlısı olduğunu öğrenirler. Büyükbabanın geçmişi ile aşk hikâyesindeki sessizliği bozmak isteyen ben anlatıcı kuzen, 1937 yılındaki tarihi olaylar dolayımında aile geçmişinin sırrını çözmek için 2000 yılına kadar uğraşır. Savaş sonrası üçüncü kuşağın bir temsilcisi olarak Beyer, tarihi kaynakları referans aldığı bu romanında aile geçmişi ekseninde Nazi geçmişini sorgular.

2000 yılında Bamberg Üniversitesi'nde şiir dersleri vermeye başlayan Beyer, 2002 yılında "Erdkunde" (2002) adlı şiir kitabını yayımlar. Bu şiir kitabının ardından "Nonfiction" (2003) ve "Vergeßt mich" (2006) adlı deneme türündeki çalışmalarını kaleme alır. 2008 yılında ise dördüncü romanı "Kaltenburg" yayımlanır. Nasyonal Sosyalist dönem, Yahudi Soykırımı, 1945 yılının Şubat ayında Dresden'in bombalanması ile Stalin'in ölümü, Berlin Duvarı'nın inşası, İki Almanya'nın Birleşmesi gibi tarihi olayları okuyucuya anımsattığı bu romanında Beyer, yine Almanya'nın yakın tarihini edebiyat düzleminde sahneler. 1945 yılının başlarında Kızıl Ordu'dan kaçan Funk ailesi on bir yaşındaki oğulları Hermann ile Dresden'e sığınmak isterler. Fakat geldikleri gün bu şehir bombalanır ve aileden tek Hermann hayatta kalır. 1930'lı yıllarda Posen şehrinde babasının meslektaşı ve yakın arkadaşı zoolog Prof. Ludwig Kaltenburg'un yanında eğitim gören Hermann Dresden'deki ornitoloji enstitüsünde çalışır. Zaman içerisinde Hermann, Kaltenburg'un Nazi partisinin bir üyesi olduğundan ve hayvanlardaki saldırganlık durumlarını insanlar üzerinde uygulamasından şüphelenir. Romanda Hermann'ın 1930'lu yıllardaki çocukluk anıları ile 1945 sonrası yaşamışlıkları dolayımında Almanya'nın yakın tarihi anlatılır. 2012 yılında yayınlanan ve yazarın araştırmalarına dayanan "Putins Briefkasten. Acht Recherchen" adlı eserde

ise Dresden’de Wladimir Putin’in 1980’lerde yaşadığı yerdeki posta kutusu öyküsü bağlamında gezi tasvirleri, okuma deneyimleri ve ornitolojik araştırmalar anlatılır. “Graphit” (2014) adlı şiir kitabını kaleme aldıktan sonra 2017 yılında gözyaşı motifini ele aldığı “Das blindgeweinte Jahrhundert” adlı deneme kitabını yayınladı. Bu eserinde 1977 yılında Fransız filozof Roland Barthes gözyaşlarının hikâyesini kim yazar sorusuna bu eserde cevap bulmaya çalışan Beyer’e göre gözyaşı hem medyada hem de özel yaşamda sürekli gündemde olan bir konudur ve bu motif kültürel bir değişim içindedir. Özetlemek gerekirse şiir ve deneme türündeki çalışmalarının yanı sıra Beyer romanlarında özellikle 3. Reich dönemi ile ilgili tarihsel olguları konu edinmektedir. Tarihi olay ve kişileri kurmaca unsurlar ile birleştirerek eserlerini kaleme alan yazar okuyucusuna geçmiş farklı bir kuşağın bakış açısından anlatarak kültürel bellekte yer edinir.

5.2.2. Geçmişin Yeniden Yorumlanması

Genel olarak savaş sonrası Alman edebiyatı tarihine bakıldığında Marcel Beyer, Tanja Dückers ve Julia Franck gibi üçüncü anımsama kuşağı yazarlarının Nazi dönemi ve savaş sonrası tanığı olmamalarına rağmen, bu dönemi eserlerinde konu edindiği görülmektedir. Almanya'nın yakın tarihinde yaşanan felaketlerin bir daha tekrarlanmaması için bu kuşak yazarlar eserlerini tarihi sorumluluk ve kimlik bilinci ile kaleme almaktadır. Gençlik dönemi Almanya'nın refah dönemine yani 70'li yıllara denk gelen Beyer “kötülüğün klişeleşmiş görüntüsünden uzaklaşarak” (www.berlinerzimmer.de, 2018), İkinci Dünya savaşı ve sonrasını değerlendirmeye çalıştığını vurgular. Bu bağlamda Beyer, savaş dönemi kuşağın bir temsilcisi olan Walser'in söylemini örnek gösterir ve bir kez daha vuku bulmuş tarihi olayların inkâr edilemeyeceğini, ancak farklı bakış açıları ile değerlendirilebileceğinin altını çizer.

“Walser, Bubi ile olan tartışmasında yeni bir dil bulunmasının gerekliliğini savundu. Bu uzlaşma cümlesi benim dikkatimi çekmişti. Nasyonal Sosyalizm ve Yahudi Soykırımına ilişkin sorular söz konusu edildiği için, Walser'in savunduğu cümle beni rahatsız etmişti. Yazarların belli konularda edebiyat aracılığıyla hesaplaşması önemlidir. Fakat bir uzlaşma dili üzerinde uzlaşma çabası çok saçma. Eğer böyle olsaydı tarih kitaplarında şöyle yazardı ve herkes aynı düşünceye sahip olurdu: Evet tam da böyleydi. 20. yüzyıl başında gerçekleşen olaylar ise bir virüs anı

olarak tarihe mal olmuş, kapanmış olurdu”
(www.berlinerzimmer.de, 2018).

Geçmişin edebiyat düzleminde ele alınmasında çoksesliliğe inanan Beyer, Jasmin Herhold ile yaptığı bu röportajın devamında son yıllarda Almanya’da hem mağdurlar tarafındaki şahitlerin dinlendiğini hem de faillere de artık söz hakkı verildiğini belirtir. Buradan bakıldığında A. Assmann’ın da (2006: 73) belirttiği gibi savaş faillerinin bir sesi olması gerektiğini Beyer 1995 yılında Yarasalar romanı ile karşılık vermiştir. Kavramların doğru ifadeler için kullanılması gerektiğini savunduğu için ifadelerin karşısında bazen ifadelerin anlamını yitirdiğini düşünen yazar bu durumu Portekiz’deki bir anısı ile örneklendirir.

“Yurtdışındaki Goethe Enstitülerinde birçok kez okumalar yaptım. Bunlardan birinde Portekiz’de yaşadığım bir olay beni çok etkilemişti. Yaşlı bir hanımefendi bana yönelerek şöyle dedi: Umarım siz de o tip komiklerden değilsiniz. Başka bir şey demedi ve ben de üzerinde durmadım. Bir müddet sohbet ettikten sonra aynı yaşlı hanımefendi Hollywood filmleri ile ilgili “Bu Yahudilerin kötü filmleri ile bizi etkilemesi en iyi örnek” dedi. Bunun üzerine ona bu ifadesinin Yahudi düşmanlığı içerdiğini söyledim ve bu filmlere böyle bakmamak gerektiğini belirttim. Hanımefendi “Almanya’da beğenmediğim işte tam da bu. Artık Antisemitizm de suç” dedi. Kadının bu kavramı bilmediğini düşündüm ve kendi kendime Almanya’da kaç kişi Antisemitizmin ne anlama geldiğini biliyordur diye sordum. İnsanların pek çok

kavramın anlamını bilmeden kullandığı kesin”
(www.berlinerzimmer.de, 2018).

Beyer’in verdiği örnek dolayımında yakın geçmişe işaret eden kavramların doğru ifadeler için kullanılmaması toplumda yeni yargılar, kalıplaşmış düşünceler yaratabilir ve bu algı da tehlikeli sonuçlara neden olabilir. Daha önce de belirtildiği gibi 80’lerde negatif tarih bilincinin topluma yerleştirilmesi, bireylerin aile geçmişlerinde fail gerçeğini değiştirmemektedir. Beyer yazar olarak yaşı itibarıyla negatif tarih bilincinin eğitime girdiği, üniversitelerde kolektif bellek ve tarih bilinci derslerinin verildiğine vurgu yaparak, ekonomik anlamda rahat bir toplumun bir bireyi olarak tarihin sorumluluğunu üstlenir. Sadece yazarın konu olarak geçmişi ele alması değil, aksine savaş sonrası genç bir yazar olarak tıpkı Tanja Dücker gibi sorumluluk aldığı ölçüde eseriyle geçmişe iz bırakan bir cevap vermesi gerektiğini düşünür. Buradaki eğilim kabul edilmiş resmi tarihe bir alternatif değil, tarihte kara delikler ve açıklığa kavuşmamış olarak yer alan olayların nasıl olabildiğini kurgulayarak cevap vermektir. Bu nedenle toplumda bir cepheleşme ortamının oluşmaması için savaş ve savaş sonrası döneme ilişkin yaşanmışlıkları sadece iletişimsel ve kültürel bellekteki anımsama figürleri ve arşiv çalışması ile edinen yazar, tarihi sorumluluk bilinci ile Almanya’nın yakın tarihine kayıtsız kalmaz ve Nasyonal Sosyalist dönemini tarafsız bir şekilde metinlerinde ele alır. 2015 yılında verdiği bir röportajda Beyer eserlerinde neden çoğunlukla 3. Reich dönemini konu edindiğini bir yazar olarak şu şekilde anlatmaktadır:

“1990/91 yılında Köln’de bir şehir müzesinde Ortaçağ romanı okurken 3. Reich dönemine ilgi duymaya başladım. Bu müzede tarihi öneme sahip gazete haberleri asılıydı ve bunların arasında İkinci Dünya Savaşı sonrası Hitler’in ölümüne tanıklık etmiş

İngiliz askeri gücü ile ilgili bir haber dikkatimi çekti. Bu haberi not aldım, aslında bu haber ile ilgili bir metin yazmayı düşünmüyordum ama beni etkilemişti. Daha sonra toplum içindeki insanların nasıl canavarlaşabileceği düşüncesi ilgimi çekti ve Nasyonal Sosyalizm dönemini anlatan kitaplar okumaya başladım; bugünden yarına insanlar üzerinde deneyler yapan doktorların hikâyelerini araştırdım. Böylece bu konuya girdim ve sonraki adımın ise bu dönemi kaleme alarak üstesinden gelmek olduğunu düşündüm” (stellwerk-magazin.de, 2018).

Beyer’in bir edebiyat araştırmacısı olarak ait olduğu Alman toplumunun kimliğinin bir parçası olan II. Dünya Savaşı ve sonrasını görmezden gelmediği ve sadece eserlerinde bu dönemin yaşanmışlıklarını sorgulayarak geçmişin üstesinden gelebileceğine inanmadığı sonucuna varılabilir. Bu bağlamda sonraki kuşakların her ne kadar belli bir mesafeden Nasyonal Sosyalizm dönemi hakkında açıklamaları olsa da geçmişin bir gölge gibi kuşakları takip ettiğine ve anımsama zincirinin farklı işlevler ile kuşaklararası bağ kurmaya devam ettiğine tıpkı Martin Walser, Günter Grass ve Uwe Johnson gibi dikkat çekmektedir. Bu açıdan Beyer’in söyledikleri önemlidir:

“80’lerin sonu 90’ların başında Nasyonal Sosyalist partinin son üyeleri de vefat edince geçmişin artık söz konusu edilmeyeceği düşünüldü. Fakat ansızın sahneye Neonaziler çıktı ve bugüne kadar varlıklarını sürdürdüler. Geçmişteki belli başlı olayların hiçbir zaman ortadan kalkmayacağı ve yaşanmışlıklar ile ilgili soru sormanın son bulmayacağı böylece anlaşılmıştı. O halde şunu sormalıyız: Bütün bu genç insanlar Nazileri ön plana

çıkartırken, tarihe hiçbir ilgi duymamalarını nasıl açıklayabiliriz?” (www.berlinerzimmer.de, 2018).

Savaş sonrası üçüncü kuşak Beyer’in bilinçli olarak romanlarını genç kuşaklara geçmişî aktarma aracı olarak gördüğü söylenebilir. Beyer’e göre geçmiş zaman şimdiki zamanı ve geleceği etkilemeye devam ederek kuşakların duygu ve düşüncelerine, isteklerine yön vermeye devam edecektir. Almanya’da büyük toplumsal yıkımlara neden olan İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından yaklaşık yetmiş yıl geçmesine rağmen savaş sonrası ikinci ve üçüncü kuşak yazarlar Nasyonal Sosyalizm konusunu araştırmayı, konu edinmeyi sürdürmektedir. “Tarihte yaşanan felaketlerin toplumda isyan kültürü olarak araçsallaştırılabileceğini ve bu noktada edebiyatın bu kültürün yaygınlaşmasına karşı önemli bir panzehir olduğunu” (www.fnp.de, 2018) vurgulayan yazar Beyer de Alman kimliğinin bir bölümünü oluşturan II. Dünya Savaşı ve sonrası gerçeğini üçüncü kuşağın bir temsilcisi olarak sorgular. Bu bağlamda 2016 yılında verdiği röportajda bazı yazarların toplumda kendi hedef kitlelerine ulaşabilmek için gerginlik yaratma duygularına hâkim olmaları gerektiğini önemle vurgular.

“Üzerimize sürekli yağan nefret söylemleri aslında sadece insanları susturmaya yarar. Bunu kendi üzerimde de görüyorum. Örneğin sürekli bana sorulan sorulardan bir tanesi, “Dresden’deki Anti Pegida gösterileri neden daha büyük değil?” Her seferinde bu gösterilere katılmayı düşünüyorum ama her seferinde ürkerek geri adım atıyorum. Pegida’nın [Patriotische Europäer Gegen Islamisierung Des Abendlandes- Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar] yaratmış olduğu ortam karşı tarafta da bir saldırganlık eğilimi besliyor. Fakat ben bu şekilde baskılanmak,

saldırılanlaşmak istemiyorum. Bir yazar olarak kendi dünyamda bu konu ile meşgul olmak istiyorum ama mevcut toplumsal tartışma sürekli bir gerginlik yaratma üzerine kurgulandığından benim yazma eylemim karıştını teşkil eder.” (www.fnp.de, 2018)

Beyer, tarihçiden daha özgür olduğu için tarihsel kaynaklara kendi dünya görüşü ve tarih bilgisini harmanlayarak eleştirel bir tutumla yaklaşır. Bu açıdan da 3. kuşak yazarlarının entelektüel görüşüne sahiptir. Fakat geçmişin şimdiki zamanda sürekli etkin olduğu bilinci ile romanlarında yakın tarihin konularını kaleme alırken yazarın toplumda bir skandala ya da gruplaşmaya neden olmaktan kaçındığını söyleyebiliriz. Birinci anımsama kuşağı yazarları Günter Grass ve Martin Walser’in aksine güncel politik tartışmalardan uzak durarak sadece eserleri ve yaptığı röportajları ile geçmişe sahip çıkılması gerektiğine inanan Beyer aslında temsilcisi olduğu üçüncü kuşak yazarlarından Tanja Dückers ve Julia Franck’dan geçmişi ve söylemleri ile ayrılır. Dückers ve Franck aile belleğinde Nasyonal Sosyalizm ile ilgili anıları olmasına karşın, Beyer’in aile geçmişinde bu karanlık dönem ile ilgili bir öykü olmamasına rağmen tarihi sorumluluk bilinci ile entelektüel yazar kimliğinde bu konulara temas etmektedir. Tanja Dückers’in “Himmelskörper” (2003) ve Julia Franck’ın “Mittagsfrau” (2007) adlı eserlerine baktığımızda ise yazarların II. Dünya Savaşı ve sonrasına dair dile getirdikleri öykülerinde aile belleklerinin izlerinden bahsedilebilir. 2017 yılında gazeteci Angela Gutzeit ile yaptığı röportajda Alman tarihine olan eğiliminden şu şekilde bahsetmektedir:

“Yirmi üç yıl boyunca Ren Bölgesi’nde yaşadım, Düsseldorf’da büyüdüm, her şeyin merkezi konumunda olan Köln şehrinde yaşadım. 1945 yılından İki Almanya’nın birleşmesine kadar Ren

Bölgesi'nin diğer tarafında Rus bozkırı başlıyordu ve burası adeta ölü topraktı. Bu şu anlama geliyordu: 1989 yılında Alman sınırında geçişler kolaylaştığında, Doğu- Batı Almanya arasındaki duvar yıkılmaya başladığında içten içe bu farklı Almanya'ya, DDR'a ilgim artmıştı. Orada farklı bir dil konuşuluyordu, farklı kültürel bir ortam mevcuttu ve evet nihayet iki Almanya arasındaki sınır kalkınca bütün dünyayı sarsacak olan değişimleri gördüm. Bir dönem kapanıyordu ve şimdiye kadarki hayatım da kapanıyordu" (www.deutschlandfunk.de, 2018).

Dolayısıyla Beyer'in romanları hem tarih bilincini aktardığı hem de alıntıda da belirtildiği gibi geçmişte kalan bir dönem ile hesaplaşma ve "sonradan gelen" olarak kendi sorumluluklarını yerine getirme alanı olarak görülebilir. Diğer taraftan yazarın duygusal deneyimlerinin olmadığı bir tarihi yaklaşım ile 3. Reich dönemini daha nesnel ve rahat yargıladığı da söylenebilir. A. Assmann'a göre (2007: 58) 3. kuşağın, zaman ilerledikçe tarih denen olgulara yani geçmişe bakışı ve yorumu da değişmektedir. Beyer sorumluluk olarak tarih ile ilişkisinde izleyenlerin izlendiği nesnel bir yaklaşımla romanını kaleme alır.

Sonuç olarak 1965 doğumlu yazarın biyografisine, gazete söyleyişlerine ve romanlarına bakıldığında Alman tarihinin onun için özel bir araştırma konusu olduğu görülmektedir. Özellikle İki Almanya'nın birleşmesinden sonra Almanya'da politik ve kültürel alanlarda araştırma konusu olan 20. yüzyıl başında gerçekleşen savaş ve savaş sonrası yaşanmışlıklara bir yazar olarak romanlarında bu görüş bağlamında öncelik vermiştir. Böylece Beyer, tarihi bir gerçek veya ayrıntıdan hareket ederek araştırmacı

yönü ve sanatçı özgürlüğü ile romanlarını kurgu düzleminde, kendi bakış açısından yeniden yorumlamaktadır.

5.3. Yarasalar Adlı Eserin Özeti

Çağdaş Alman edebiyatı yazarlarından Marcel Beyer'in 1995 yılında kaleme aldığı "Yarasalar" (Flughunde)⁵⁴ eseri, Nazi döneminin siyasi ve toplumsal panoramasını aktaran dokuz bölümden oluşmaktadır. Yazarın tarihi gerçekler ile biçimlendirdiği eserinde ana karakterler Hermann Karnau ve Helga Goebbels'in bakış açısından 3. Reich döneminin kurban ve failleri anlatılır. Romanda anlatılan zaman dilimi İkinci Dünya Savaşı'nın son yılları olan Ekim 1940'dan Mayıs 1945'e kadar uzanır. Metnin anı çerçevesini İkinci Dünya Savaşı oluştururken sadece eserin yedinci bölümünde 1992 yılındaki bir arşivin bulunmasından söz edilerek bir zaman daralması yapılır. 236 sayfadan oluşan eserin dokuz bölümünde kırk defa ses teknisyeni Karnau'un, otuz iki defa Helga Goebbels'in, bir defa Führerbunker'deki aşçının, altı defa her şeyi bilen bir anlatıcının sesi yer alır. Ana karakter Karnau ile Nazi dönemi bir

⁵⁴ 43 cins ve 187 türe sahip yarasa (Fledermaus) ailesinden "Flughunde", (Fliegende Hunde, Flederhunde, Grossfledertiere, Megachiroptera) özellikle tropik ve subtropik olan yerlerde (Afrika, Güney Asya, Avustralya) yaygındır. Köpeğe benzeyen kafa görünümü nedeniyle Almancada "Flughunde" olarak adlandırılır. Gece aktif olan bu yarasa türü, retinadaki yüksek ışık reseptörü yoğunluğuna sahip büyük gözleri ile kendi yönünü bulabilir ve mağaralarda/alacakaranlıkta görebilirler. "Flughunde"lerin gözü, renkleri ve farklı nesne boyutlarını ayırt edemez; çok iyi koku almalarına karşın kulakları küçüktür ve "Fledermaus" türündeki yarasalar kadar iyi duymaz, ama insanların algılayamadığı sesleri duyabilirler; kuyrukları ya kısa ya da tamamen yoktur. Romanın adını neden "Flughunde" olarak tercih ettiği ve ses dalgaları ile ilişkilendirildiğinde "Fledermaus"un daha uygun olup olmayacağı sorulduğunda yazar şu şekilde cevap verir: "Roman kahramanı Karnau, "Flughunde"nin ses dalgaları ile hareket ettiği yanılgısına düştüğü için, yanlış hayvanı tercih ediyor. Açıkçası uzun süre "Flughunde" ile "Fledermaus"un aynı frekansta uçtukları yanılgısı benim de işime geldi. 40'lı yılların başında bunun sadece "Fledermaus" için geçerli olduğu anlaşıldı. Böylece Karnau'da "Flughunde"nin ses dalgalarıyla hareket etmediğini öğrendiğinde insanlar üzerindeki gerçekleştirmek istediği ses haritası projesi de boşa gider." (www.berlienerzimmer.de, 2018) Diğer taraftan ise romanda ana karakter Karnau'ya çocukluğundan beri eşlik eden "Flughunde"nin farklı motifler için kullanıldığı söylenebilir. Ses teknisyeni Karnau da "Flughunde" gibi gündüzden korkar ve her yerde duymaya odaklanır. Ses tutkusu Karnau'nun dünyasını o kadar ele geçirir ki, savaş sırasında bilim adı altında işlenen/işlediği suçları tanık olmasına rağmen normal gibi benimser ve yarasalar gibi gecenin sessizliğine/suskunluğuna sığınır, hatta 1945 sonunda karanlık bir sığınakta hayatta kalmaya çalışır.

yetişkinin gözüyle aktarılırken, yine aynı dönem sekiz yaşındaki bir çocuk olan Helga'nın perspektifinden açılır. Her iki anlatıcının kendi perspektifinden anlattığı olaylar, Nazi dönemindeki gerçek olgular üzerine kurgulanmıştır. Romandaki olayların akışı dördüncü bölümden sonra hızlanmaya başlar ve bilimsellikten uzaklaşmış bir bilim insanı örneğinde 3. Reich dönemine hizmet eden bilim insanının yozlaşmış portresi daha net aktarılır.

Birinci bölümde ben anlatıcı Hermann Karnau, Joseph Goebbels'in savaş gazileri ve engelliler önünde yapacağı konuşması için mikrofon ve hoparlörlerin ses ayarlarını düzenler. Konuşma için gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından evine gider, yol boyunca onu derinden etkileyen okul döneminde sınıfa giren yarasayı anımsar. Her sesin bir iz bıraktığına inanan Karnau, akşam köpeğı Coco ile birlikte farklı seslerin bir arada olduğı kayıtları dinler. İkinci bölüm propaganda bakanı Goebbels'in en büyük kızı sekiz yaşındaki Helga Goebbels'in anlatımı ile başlar. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından bir yıl geçmiştir. Anne Goebbels doğum için hastaneye kaldırılır. Helga ve kardeşleri Helmut, Hedda, Hilde, Holde Karnau'nun evine getirilir. Karnau ile vakit geçiren çocuklar bir gece onun evinde kalırlar. Helga gece Karnau'nun sağır ve dilsizlere ait kayıtları dinlediğini duyar. Ertesi gün çocuklar sıkılmaya başlarlar ve savaş gazisi sağır- dilsizleri taklit edip kendi aralarında oyun oynayarak vakit geçirmeye çalışırlar. Üçüncü bölüm Karnau'un kendi evinde çocukları özlediğini dile getirmesi ile başlar ve Karnau ses araştırması için neden çocukların ses kayıtlarını almadığını düşünüp üzölür. Bu arada evde saati erkek kardeşi Helmut tarafından parçalanen Helga ise babası tarafından cezalandırılması karşısında isyan etmektedir. Fakat babasının ona yeni bir saat almasıyla keyfi yerine gelir. Karnau Straßburg'da Nazilerin yabancı kelimeleri nasıl yasakladığını ve dili arıtma faaliyetleri çerçevesinde nasıl Almancalaştırdığını anlatmaktadır. Daha sonra Karnau ses

araştırmalarını yürütebileceği bir savaş hastanesinde görevlendirilir. Doktor Hellbrandt ona savaş veya atış talimi sırasında geçici olarak sağır hastaları gösterir. Karnau ses haritası ile ilgili araştırması için bu tuhaf sesleri ilginç bulur. Ayrıca Karnau savaş alanındaki sesleri ve çığlıkları nasıl kayıt altına aldığını da anlatır.

Dördüncü bölümde anne Dresden’de sanatoryumda tedavi gördüğü için, Helga ve kardeşleri babanın yanına Berlin’e döner. Berlin’de Helga ve kardeşleri babalarına Frenke’den arınmanın ne anlama geldiğine dair sorular sorar. Hava saldırılarının sayısı Berlin’de gün geçtikçe daha da artar. Ses haritasına ilişkin bilgiler veren Karnau Dresden’deki bir konuşmasında insanların ölümünden sonra da duymaya devam ettiğini iddia eder. Yaptığı bu konuşma ilgi çeker ve Karnau ses teorisini araştırması için üniversitede işe başlar. Beşinci bölümde 18 şubat 1943 yılında Josef Goebbels’in Spor Sarayı’ndaki konuşması kızı Helga’nın bakış açısından anlatılır. Özellikle baba Goebbels konuşmasında halka savaş isteyip istemediğini sorarak salonda büyük bir coşku uyandırmasına kızı Helga anlam veremez. Karnau ise ses haritası ile ilgili araştırmasına hizmet edecek olan engelli insanlar üzerindeki ilk deneylerini anlatır. Ayrıca eserin bu bölümünde Karnau, Helga ve kardeşlerine arkadaşı Moreau’nun yarasasını gösterdiği ve çocukların gizlice nasıl Moreau’nun çikolatasını yedikleri anlatılır. Altıncı bölümde Goebbels ailesinin evinde savaş m lteceleri kalmaya başlar. Helga radyoda babasının gelecek ile ilgili düşüncelerini dinler ve savaşın yakında gerçekten bitip bitmeyeceğini ve babasının Almanların savaşa devam etme isteğini sürdürme propagandasına ilişkin açıklamalarını sorgular. Günden güne savaşın izleri Berlin’de daha fazla derinleşir. Daha  nce Helga ve kardeşlerinin ziyaret ettiği Berlin Hayvanat Bahçesi hava saldırıları sırasında yıkılır. Goebbels ailesi de Hitler’in sığınağında kalmaya başlar ve çok yakınlarına düşen bombalar artık savaşın sona ermek üzere olduğunun habercisidir.

Yedinci bölümde ise bir anlatıcı 1992 yılının Haziran ayında Dresden’de belediyeye ait bir yetimhanenin gezilmesi sırasında bir ses arşivinin bulunmasından bahseder. Bu arşivin en önemli ses kayıtları Hitler’in hayatından bazı anlar ve onun öksürme krizleridir. Daha sonra Karnau’nun daha önceki meslektaşlarının bir deney sırasında onu teşhir ettikleri kâbusunu görmesi anlatılır. Gördüğü kâbusun etkisi ile Karnau ses kayıtlarına bakar ve Goebbels’in yasaklamasına rağmen Hitler’in sığınağında Helga ve kardeşlerinin seslerini kaydettiği plakları dinler. Karnau’un dinlediği bu sesler ile geçmişe ait resimler gözünde canlanır. Sekizinci bölüm Karnau’un da Hitler’in sığınağına gelmesi ile çocuk perspektifinden savaşın son günleri konu edilir. Karnau, akşamları Helga ve kardeşleri ile ilgilenir. Hatta Helga kız kardeşi Hedda’nın doğum gününde hediye edebilsin diye Karnau Adolf Hitler’in malzemelerinden çikolata çalar. Sığınakta zamanla korkuları daha da artan Helga ve kardeşlerine anne Goebbels bir uçağın geleceğini ve savaş olmayan bir yere onları götüreceğini söyleyerek teselli eder. Eserin son bölümünde ise Goebbels ailesinin çocuklarının ölümleri anne ve babalarının isteği doğrultusunda gerçekleştirilir. Helga, Hilde, Helmut, Holde, Hedda ve Heide önce kollarından yapılan iğne ile uyutulur, sonra anne Goebbels çocuklarının ağzına siyanür damlatarak hayatlarını sonlandırır.

5.4. Yarasalar Adlı Eserde Tarihi Gerçekleri Kurmaca Aracılığıyla Anımsama

5.4.1. Tarihi Gerçeklerin Kurmaca Aracılığıyla Aktarılmasının Nedeni

“Yarasalar” adlı eserde Hitler dönemi ve II. Dünya Savaşı’nın tanığı olmayan 1965 doğumlu Beyer’in kolektif ve kültürel bellekteki anımsama figürlerini kullanarak romanını nasıl kurguladığı ele alınacaktır. Kendisinin yaşamadığı tarihi olayları gerçek üstü bir sunum ile tarihselleştiren yazar ayrıca Hitler dönemi ile ilgili bir aile öyküsüne de sahip değildir. “Text + Kritik” dergisinin 1999 yılında yayımlanan Beyer sayısında Yahudi Soykırımını yaşamamış bir kimsenin bu konu hakkında yazıp yazamayacağı konusuna yazar şu şekilde cevap verir:

“Ayrıntılı bir yaklaşım ile dil bilinci veya dünyaya biçim verme veya bildirme gibi yaklaşımlardan kendi isteğinle vazgeçmek: böylece çağa tanıklık etmeden de Holokost edebiyatı vardır ve kendimizi bu türün tanımı ile sınıflandırmazsak bu edebiyat var olacaktır; yani asıl olan dil kullanımı, yapı ve konuları gözlemlemektir.” (...) Bu edebiyat Holokost tanımına ihtiyaç duymaz. Evet, Yahudilerin katledilmesi hakkında yazabiliriz. “Kimin” yazdığı değil “nasıl” yazıldığı önemlidir (18- 24).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, yazar postmodern romanın en belirgin özelliklerinden biri olan gerçek- kurmaca karşıtlığı ile ana kurguda herkesin bildiği

gerçek bir olay veya kişiyi biçim/içerik yoluyla daha etkileyici aktarmaktadır. Beyer “Yarasalar” romanında gerçek ve kurmaca bir dünya yaratarak, yani Karnau ve Helga Goebbels karakterlerinin duygu ve düşünce dünyasını aktararak “çoksesli (polifonik)”⁵⁵ bir alan yaratır. Beyer için “tarih, kendi zamansal kesitinden çıkmış, romancının oynadığı bir oyun alanı olmuştur” (Işıksalan, 2007: 428), fakat diğer postmodern romanlarda da olduğu gibi Beyer eserinin kurmaca olduğu gerçeğinin altını çizer. Nitekim romanda II. Dünya Savaşı’nın son yılında Goebbels ve ailesinin yaşam öyküsü tarihi bilgiler ışığında kurgulanırken, okuyucuya aktarılan tarihi bilgiler, “nesnel ve somut gerçeğin özelliklerini taşır hem de insanların kendi belleklerinde kendi duygu ve düşüncelerinde şekillendiren bir başka gerçektir, yani kurmacadır” (Doltaş, 2003: 179). Dolayısıyla tarih kavramı postmodern anlatıda soyutlanarak bir değişime uğramıştır. Belli zaman- mekân içerisinde yaşanmış olaylar, neden-sonuç ilişkisine dayandırılarak anlatılan homojen ve bütüncül yapıdaki genel tarih anlayışının yerini, değişen koşul, olgu ve olayları kendi sistemi içinde kodlayarak anlatan, yeniden yorumlanan bir tarih anlayışı almıştır. Bu nedenle yeni zaman kesitleri geçmiş ile bugünü kurgulayarak, tarihin arka plandaki işlevini ortadan kaldırmıştır (Işıksalan, 2007: 432- 433). Niall Lucy’e göre (2003: 99) tarihin ölümü olarak adlandırılan bu durum postmodern edebiyat için canlandırıcı bir güçtür.

Tekrar yukarıdaki alıntıya dönecek olursak, Beyer Nasyonal Sosyalizm dönemini veya Yahudi Soykırımını yaşamamış olsa da bir yazarın bu dönemleri ayrıntılı bir çalışma veya araştırma ile yazabileceğini savunmaktadır. Önemli olanın edebi metinlerde nasıl aktarıldığı olduğuna inanan yazar, eserinde bu aktarımı 3. Reich döneminde kullanılan propaganda dili ve Alman yakın tarihinin önemli

⁵⁵ Bkz. Yıldız Ecevit, Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

politikacılarından Joseph Goebbels'in özgeçmişı gibi önemli anımsama figürlerini ve postmodern romanın özelliklerini kullanarak gerçekleştirir. Bilim insanı kimliğindeki ses teknisyeni Karnau ile Goebbels'in sekiz yaşındaki kızı Helga'nın bakış açısından kurgulanan tarihi gerçekler o dönem benimsenen ideolojinin nasıl Almanya'yı felakete sürüklediğini açıklamakta, 1945 yılı ile bir dönemin nasıl kapandığını anlatmaktadır. 3. kuşağın temsilcilerinden biri olan Beyer 3. Reich dönemine ait bireysel deneyimlere/anılara sahip olmadığı için eserinde kolektif/kültürel bellekteki verilerden yani tarihsel ansiklopedik bilgiden yararlanır. Özellikle dokuz bölümden oluşan eserin altıncı bölümünden itibaren olaylar bellek mekânı olarak "Hitler'in sığınağında" (Führerbunker) gelişir ve Beyer gerçekte o dönemde var olan bu sığınak ile ilgili yaşanmışlıkları/anıları kurgulayarak Walser gibi kendi heterotopyasını yaratır romanında. İkinci Dünya Savaşı sırasında karargâh olarak kullanılan ve 30 Nisan 1945 yılında Hitler ve eşi Eva Braun'un intihar ettiği bu sığınak, Sovyetler'in Berlin'e girmesi ile Ruslar tarafından bombalanmıştır (Kellerhof, 2011). Beyer eserinde Nazi döneminin son yıllarındaki yaşanmışlıkları "Führerbunker" de konu edinerek, bu dönemi belleklere geri çağırır. Ayrıca yazar bugünden bakıldığında yarattığı bu bellek mekânı ile Nazi ideolojisinin iç mekanizmalarının işleyişı ve insanların Hitler ideolojisine nasıl saplandıkları ile üçüncü kuşağın bireysel sorularını irdelemektedir.

Daha önce de belirtildiğı gibi Almanya'nın kolektif kimliğinin bir parçası olduğu kabul edilen II. Dünya Savaşı ve Yahudi Soykırımı ile ilgili tarihi gerçekler edebiyat, film, müze, heykel gibi farklı anma araçları ile sahnelenerek sürekli gündemde tutulmaktadır. Günümüz Almanya'sında dikkatlerin bu kadar yakın geçmiş üzerinde toplanması nedeniyle Beyer de negatif tarih anlayışı doğrultusunda yetişen bir yazar olarak kendi deneyim ve entelektüel sorumluluğı ile 3. Reich dönemini sorgulamaktadır.

5.4.2. Tarihsel Gerçekleri Kurmaca Aracılığıyla Anımsama

Alman tarihi, Nasyonal Sosyalizm Kurbanlarını Anma Günü ve Martin Walser ile olan tartışmanın ele alındığı 3 Aralık 1998 tarihli “Die Zeit” gazetesinde J. Assmann son yıllarda bellek ve anı ile ilgili yaşanan patlamanın kaynağını şu şekilde açıklamaktadır:

“Çok derin bir medya değişimi içinde bulunduğumuz algısı mevcuttur. Biz bu medya değişimi sırasında kültürel gelişmeyi etkileyen yeni medyalar bulma/karşılaşma sürecindeyiz. Veri bankaları ile çalışıyoruz. Belleğin yapısının teknik olarak ele alınması/değiştirilmesi sürecindeyiz. Böylesi medya dönüşümünde yazı kültüründen elektronik medyaya geçiş sürecinde tabii ki kültürel belleğimizin yeniden nasıl yapılandırılacağı sorunu ile karşılaşıyoruz. İkincisi de travmatik çöküş, tarihi felaket ve canlı tanık döneminin de kapanması ile ne tür bir geçiş süreci içinde olduğumuzdur. Savaştan kırk yıl sonra Weizsäcker’in konuşması ve devamında patlak veren Tarihçiler Tartışması da geçmişimizin yüzümüze vurulması bir tesadüf değildir” (www.zeit.de, 2018).

J. Assmann’ın (2015: 58) da ifade ettiği gibi iletişimsel belleğin aktarımının üç-dört kuşak sonra yok olması yani tanık sayısındaki azalma nedeniyle 21. yy. eşiğinde bir

önceki yüzyılda sosyo- politik kırılmalara neden olan yaşanmışlıklar aktarılmaktadır. Yine J. Assmann'a göre (www.zeit.de, 2018) bu değişimler kültür tarihi açısından Nasyonal Sosyalizm ve Holokost anılarımızın canlanmasında da bir aşamadır. Bu bağlamda ikinci anımsama kuşağının aksine 70'li ve 80'li yıllardaki “torun kuşağı” (Enkelgeneration) “ebeveyn kuşağı” (Elterngeneration) ile çatışmayı artık terk eder. Hitler dönemi, Yahudi Katliamı ve savaş sonrası gibi tarihi olguların torun/üçüncü kuşakta yarattığı etki/deneyim bir anıdan ibaret olmasına rağmen, geçmişin bu kuşağın peşini bırakmama nedeni Agazzi'nin “Geschichtsbesessen. Die dritte Generation Tanja Langer, Jens Sparschuh, Judith Kuckart, Marcel Beyer” adlı çalışmasında şu şekilde açıklanmaktadır:

“Geçmişin üstesinden gelmek ne derece mümkün, yoksa geçmişin izleri ile nasıl mücadele edileceği mi sorgulanmalı? Yazarların tarihteki kötü olayları yarı kurmaca yarı tarihi belgelerle yeniden inşa ederken, önemli olan bunların kolektif bellekte hangi psikolojik sonuçlara sebep olduğunun ortaya çıkarılmasıdır. 3. kuşak yazarlar eserlerinde belgelere dayalı ifade etme zorunluluğu hissederler. Bunun arkasında 1933 yılında güç kazanan Nasyonal Sosyalizm ile ilgili şu soru vardır: Kitleler politik olarak niye aldatılır? Acılarını politik olarak eyleme dönüştüren bu kuşağın yazarları geçmişin kaleme alınmasını bir görev gibi algılar, yani geçmişini unutmak ister ama unutamaz. Otuz/kırk yaşlarındaki kuşak ideolojik/politik bir konum almadan günümüzün tartışmalı sorunlarına değinebiliyor” (2005: 134- 135).

Dolayısıyla üçüncü anımsama kuşağının temsilcileri olan Marcel Beyer (1965), Tanja Dückers (1968) ve Julia Franck (1970) gibi yazarlara bakıldığında eserlerinde tarihi belgeler ve araştırmalar ile tanık olmadıkları bir çağı kendi kuşaklarının penceresinden retrospektif bir anlatımla tekrar canlandıkları görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi, negatif bellek toplumun/bireylerin kimliklerinin önemli bir parçası olan belleği içermekte ve bireylerin geçmişlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmelerine bir araç olmaktadır. Negatif belleği kabul ederek bu açıdan eserlerini kaleme alan üçüncü kuşak yazarların tarihle ilgili soruları onları Nasyonal Sosyalizm dönemi hakkında yazılmış edebi metinlere yönlendirir, yani medyalararasılık ile geçmiş ve kurmaca arasında bağlantı kurulduğu söylenebilir. Bu bağlamda torun kuşağının (Enkelgeneration) bir temsilcisi ve Çağdaş Alman edebiyatının genç yazarlarından Beyer, romanının odak noktasını oluşturan Hitler iktidarının son dönemini tarihi bilgiler ışığında ve semantik bellekten alınan bilgiler ile bireysel bilgileri birleştirerek kendi kurmaca alanını yaratır. Nitekim eserinde Beyer üçüncü kuşağın bir temsilcisi olduğunu ve kendini tarih ile ilişkisinde nereye koyduğunun bilincinde olarak şunları dile getirir:

“Fark edilebilir bir geçmiş yok, başıma gelmiş bir şey yok, bir hikâye kurmama katkıda bulunacak hiçbir şey yok. Birkaç resimle kısıtlıyım, aslında birkaç renk lekesiyle. Hayır, daha az: Sadece gri ile siyah arasında gidiş geliş, alacakaranlık, geceyle gündüz arasında kısa bir an” (Y, 15).

Edebiyat araştırmacısı Marianne Hirsch, “The Generation of Memory. Writing and Visual Culture After The Holocaust” (2012:5-8) adlı çalışmasında “postmemory” kavramı ile kültürel veya kolektif travmaya tanıklık edenlerden sonraki kuşağın deneyimlerine/anılarına sahip olan kuşağa işaret eder. Bu kuşağın ilk deneyimleri

büyürken dinlediği hikâyeler ile bir durumun veya olayın onlar üzerinde bıraktığı izlenimlerdir. Dolayısıyla torun kuşağının (Enkelgeneration), büyükbaba kuşağı (Großelterngeneration) ile geçmişin aynı tarih diliminde yer almamaları nedeniyle, geçmişi ya öykülerden ya da ebeveynlerinden geriye kalan anı nesnelerinin öykülerinden öğrenir, yani dolaylı yoldan anılar belleğinde yer edinir. Bu öyküler kuşağın dolaylı yoldan edindikleri bireysel belleklerinin biçimlendirilmesinde derin ve etkileyici aktarıcılardır. Dolayısıyla postbelleğin (postmemory) geçmişle olan bağlantısı aslında anıların geri çağırılması aracılığıyla değil, aksine yaratıcı bir sunum ile başka bir deyişle geçmişi öyküleyen bir anlatıcı ile gerçekleşir. Miras kalan anılar ile büyüyen kuşağın bilincinde egemen olan öyküler bireylerin kendi öykülerine/deneyimlerine sahip olmasını bir ölçüde engeller. Yaşanmışlıklar/anılar geçmişte kalmasına rağmen, şimdiki zamanda aktarıcılar etkindir ve bu anımsama zinciri postbelleğin deneyimine ve kuşak sürecine bağlı kalarak etkinliğini değiştirerek de olsa sürdürmektedir. (Welzer, 2002: 48- 49) Bu bağlamda tarihi gerçekleri eserlerinde aktarmaya çalışan Beyer, “tanık kuşağının anılarını yani postbelleğini (postmemory)” (Hirsch, 2012: 5) kullanmaktadır. Beyer tanık olmayan kuşak için iletişimsel belleğin ne kadar önemli olduğunu Helga karakteri aracılığıyla romanında şu şekilde vurgulamaktadır:

“Büyükler, bir çocuğun kendi kendine düşünemeyeceğini ve durumla ilgili bir resim çizemeyeceğini zannederler. Hepsi, tuhaf bir şekilde, çocukların her soruyu sadece bir defa soracağına ve bir cevap verildiğinde buna razı olacağına emindir. Hiçbiri düşünmez ki, her şeyi onun ağzından öğrenmiyorum, başka büyüklerin konuşmalarını da dinliyorum ve kendim de görebiliyorum” (Y, 165).

Bu alıntıda da görüldüğü gibi, anlatılar özünsense de Helga karakterinde başka insanların söylemlerinin de ana söyleme eklemlenerek Helga'nın kendi belleğini oluşturma sürecinin nasıl gerçekleştiğini gösteren bir örnek olarak verilmektedir. Beyer, Walser ve Timm gibi bir aile albümüne sahip olmadığı için, daha önce de belirtildiği gibi Welzer'in bellek kuramına göre romanını ansiklopedik bilgi ve kültürel bellekteki veriler ile kurgular. Bundan önce ele alınan “Bir Pınar Gibi” ve “Kardeşimin Örneğinde” romanlarında anımsama araçları aile öyküleri, fotoğraflar, günlük, mektuplar iken, Beyer dönemin tanığı olmadığı için kültürel belleğin nesnesi olarak insan sesini romanında kullanır. Sprung'a göre (1995: 16; aktaran Garbe: 2002: 171) edebiyat, kurbanların susturulmuş çığlıklarını yeniden duyurur, faillerin suskunluğunu bozar, sessizliğin altında yatani konuşulabilir yapar. Beyer de 1995 yılında yayımlanan “Yarasalar” eserinde “siyaset ve medya tarafından manipüle edilmiş Alman faşizmini, yani gücü/iktidarı ses aracılığıyla” (Garbe, 2002: 171) anlatır. Agazzi'ye göre (2005: 158) romanda yan yana getirilen sesler çökmüş, yok olmuş bir dünyanın ölülerinin huzur bulamadığı bir koroyu temsil etmektedir. Dolayısıyla “Yarasalar”, artık sesleri duyulmayan kurban ve faillerin geçmişlerinin yazıya dönüştürüldüğü bir ses romanı⁵⁶ olarak da tanımlanabilir.

Diğer taraftan yine Agazzi'ye göre (2005: 165) bu eser geleneksel tarih yazılımına bir veda olarak da yorumlanabilir. Schmidt'e göre ise (2000: 147) sesler bilinçaltımızdaki karanlık bölgeyi aydınlığa kavuşturur ve böylece anımsama zorunlu anlam yüklü bir makine haline dönüşerek bir bireyi değil, aksine onu duyanları/anlayanları da etkisi altına alır, yani bireysel bellekten kolektif belleğe geçer. Diğer taraftan Yarasalar romanında tarihi ve kurmaca kişilerin seslerini “tarihi gerçeklik

⁵⁶ Bu bağlamda 2008 tarihinde yayınlanan “Yarı Gölge” (Halbschatten) romanında da Uwe Timm mekânı ve zamanı maddeye dönüştürmek için tarihi figürleri sesleriyle somutlaştırmıştır.

ve edebi gerçeklik” bağlamında ilişkilendiren Ostrowicz (2005: 17), Beyer’in geçmişe karşı mesafeli tutumunu eleştirir. “Yarasalar” romanı en önemli edebiyat eleştirmenlerinden biri olan Helmut Karasek’e (www.spiegel.de, 2018) göre, ebeveynleri Joseph ve Magda Goebbels tarafından zehirlenerek öldürülen bir çocuğun perspektifi ile yazılmış harika bir anlatım ve anlatı gerçeğinin rneği olarak değerlendirilirken, edebiyat araştırmacısı Ulrich Simon’a göre (2003: 139) st üste koyulan folyolar nasıl değişik yeni resimler ortaya çıkartıyorsa bu romanın da böyle resimler ortaya çıkardığını ve Beyer Nasyonal Sosyalizm ve Holokost gibi tarihi olguları dolaylı yoldan değinerek yani öykü içinde bir öyküyü açımlayarak ele almıştır. Yine aynı araştırmacıya göre (2003: 126) dolaylı yoldan okuyucuya aktarılan bu tarihi gerçeklerin ana çerçevesini romanda kitlesel imhalar, insan deneyleri ve tenazi katliamları oluşturduğu için, “Yarasalar” eseri “Holokost” bir romandır. Diğer taraftan biçim açısından ele alınacak olursa romanda birden fazla anlatıcının olması yani olayların geriye dönüş tekniği ile çok yönlü aktarılması, tarihin yeniden kurmaca unsurlarla ele alınması nedeniyle “Yarasalar”ın postmodern bir roman olduğunu söyleyebiliriz.

Yine bu bağlamda Beyer’in romanında postmodern romanın en önemli özelliklerinden biri olan metinlerarasılık ilişkiler de göze çarpmaktadır. Pliske “Flughunde. Ein Roman ber Wissenschaft und Wahnsinn ohne Genie im Dritten Reich” adlı çalışmasında (2003: 110- 111) Yarasalar romanındaki seslere olan yaklaşım ile Patrick Ssskind’in “Koku”⁵⁷ (Parfüm, 1985) romanındaki koklama duyusu ile ilgili

⁵⁷ “Koku” ve “Uykunun Kardeşi” adlı her iki eserdeki kahraman da insan yaşamına etki edecek doğaüstü yetkilere sahiptir. Ssskind’in yapıtında ana kahraman Jean- Baptiste Grenouille ocukluk yıllarından itibaren yüzlerce metre uzaklıktaki kokuları en ince ayrıntısına kadar ayırt edebilecek yetenektedir. Bir parfüm dükkânında sayısız parfüm şişelerinin arasından her türlü kokuyu en ince kimyasal formülüne kadar çözümleme yeteneğine sahip Jean- Baptiste Grenouille, istediği kokuyu üretebilmek adına milyonlarca koku yığını arasından iyilerle iyileri kötüler ile kötüleri bir araya getirerek sistemli bir düzen

hikâyenin benzerlik gösterdiğini belirtir. Yine Pliske'ye göre (2003: 111) Robert Schneider'in "Uykunun Kardeşi" (Schlafes Bruder, 1992) adlı romanı ve Elias Canetti'nin "Körleşme" (Die Blendung, 1935) romanı ile de bir bağlantı kurulabilir. "Körleşme" romanında kendisine ait dünyası olan devasa kütüphanesinde gerçeklerden uzak tek başına yaşayan kahraman Peter Kien, çevresiyle iletişimi açısından sağlıklı değildir ve zamanla çevresinde olup bitenlere karşı körleşir. Bu bağlamda Beyer'in de Hermann Karnau karakteri bağlamında Nasyonal Sosyalizm döneminde çevresindeki gerçekleri gören ama sağlıklı bir dünya görüşünü benimsediği için takıntılı bir bakış açısıyla analiz yapan, fakat bir körleşme yaşayan bilim insanlarının dünyasına gönderme yaptığı söylenebilir.

"Ben, hakkında bahsedilecek pek fazla şey olmayan bir insanım. Kendi içime onca dikkatle kulak kesilsem de bir şey duymuyorum, sadece hiçliğin boğuk yankısını duyuyorum; belki karın boşluğundan geliyor, içimdekilerin kaynaması, günlük patırtısı. Etkilere duyarlı olmayışımın değil, körelmiş olmamdan, çevreme dikkatle bakıp kulak vermek istemediğimden değil, tam tersine: Aşırı uyanığım ben, köpeğim kadar dikkatliyim, hep ayığım, en ufak ses ve ışık değişimlerini bile izlerim (...)" (Y, 14).

oluşturuyor, hatta bunun için cinayet bile işliyor. Schneider'in yapıtında ise müzikal dehası olan ana kahraman Johannes Elias Alder'in hikâyesi anlatılır. Evrendeki bütün seslere karşı duyarlı olan Alder, doğadaki sessiz bir hışırtıyı veya insanların kalp atışlarını bile duymaktadır." (Pliske, 2003: 111) Elbette Beyer'in eserindeki ses teknisyeni Hermann Karnau figürünün Jean- Baptiste Grenouille ve Johannes Elias Alder gibi doğüstü güçleri yok. Buradaki benzerlik karakterlerin zamanla çevresinde olup biten gerçeklerden uzaklaşmaları, toplumda birey olma yeteneklerini kaybederek kendi dünyalarını yaratmaları olabilir.

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Karnau karakterinin kendini betimlemesi nesnelleğini yitirmiş bir bilim insanının analizini de göstermektedir. 1939-1945 ve 1992 yıllarının kronolojik bir sıra gözetilmeksizin anlatıldığı romanda, karşıt iki ses iç monologlarla konuşturulur. 3. Reich dönemine hizmet eden ve insan seslerine hayran bir ses teknisyeni olan Hermann Karnau romandaki seslerden biridir. İlk kez bir doğum günü kutlamasında kendi sesinin kaydını duyduğunda ve kendi sesini yabancı ve rahatsız edici bulduğunda insan seslerini inceleme merakı başlar. Hayatının merkezinde sadece çok sevdiği köpeği Coco ve işi olan Karnau'nun en büyük ideali ise ses renklerinin haritasını tamamlayabilmektir. SS birliklerinin izni ile kendi projesini kadavralar ve denek insanları üzerinde uygulayan Karnau'un deneylerini anlatırken aynı zamanda dönemin ideolojisine hizmet eden bilim insanının bakış açısını da gözler önüne sermektedir. Nitekim romanın yedinci bölümünde 1992 yılında Karnau'un kendi konumu ile ilgili komisyona yalan söylemesi romanda fail konumundaki bir bireyin durumunu gösterir. Dolayısıyla yazarın Nazi iktidarının istekleri doğrultusunda bilinçli bir şekilde bilimsel amaçlı ses deneyleri yapan fail konumundaki Karnau karakteri örneğinde bilim adına yapılan o dönem yaptıklarından dolayı cezalandırılmamış ve hala gerçekleri örtbas etme gücüne sahip faillerin olduğuna dikkat çektiği söylenebilir. Romanda Karnau'un kurbanlarına söz verilmemesi ve onun kırkyedi yıl sonra Goebbels'in çocukları ile ilgili bulunduğu kayıtları silip silmeme konusunda yaşadığı ikilemin anlatılması bu duruma örnek olabilir.

“Her plağı büyük bir dikkatle defalarca dinledim. Bütün sesleri teşhis edebildim, kendiminkini de altı çocuğun annesininkini de. Plakları imha etmek daha mı iyi olurdu acaba? Hayır, kayıtları silemem, bunu kaldıramam, altı çocuğun son günlerini işitilmez kılamam, sessizliğe terk etmek istemiyorum onları,

öldürölmelerinin bir akşam öncesinde benim ağzımdan masal dinleyen çocuklar” (Y, 234).

Sonuç olarak Karnau romanının hiçbir yerinde insanlar üzerinde yaptığı deneylerden dolayı pişmanlık duymaz, kendi ile ilgili bir iç hesaplaşmaya girmez. Dolayısıyla bir failin romanı olarak adlandırılabilceğimiz “Yarasalar” romanı, 90’larda Alman edebiyatında yayınlanan diğler romanlardan farklı olarak Nazi döneminde sadece politikacı, asker veya bürokratların değil, aynı zamanda bilim insanlarının da bu karanlık döneme bilinçli bir şekilde hizmetinin tablosunu vermektedir. İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden sonra İki Alman devletinin kurulması nedeniyle geçmiş politikalarında izlenilen yollar farklılık göstermiştir. Daha önce “Almanya’da Bellek Patlamasının “Memory- Boom” Tarihi Gelişimi” bölümünde de bahsedildiği üzere 1945- 1949 yılları arasında toplumsal ve siyasi alanda suskunluk hâkimdi ve herkes temiz bir geçmişe sahipmişçesine yaşamaya devam ediyordu. Fakat 1980’lerden itibaren suçı kabullenmeme veya yaşananlardan haberi olmama durumu iletişim teknolojisindeki gelişmelerin de etkisi ve iki Almanya’nın birleşmesi ile ortaya çıkan tarihi gerçekler geçmişle hesaplaşmanın boyutunu değiştirmiştir. Bu bağlamda metinde Hitler rejiminin kendisinden beklediği görevleri yerine getiren yani savaş dönemindeki tipik bir fail bilim insanını temsil eden Karnau, savaştan sonra yaptıkları için suçluluk duygusuna kapılmayanları, bu nedenle de yaptıkları sorgulanmayanları temsil eder. Romanın altıncı bölümünde savaşın sona ereceği bir dönemde Dr. Stumpfegger, Karnau’a işgalciler karşısında denek insanların cümle yapısını, ses tonunu taklit etmesini emreder. Romandaki bu sahne bir şeylerin ters gittiğini yani Almanya’nın savaşı kaybetmek üzere olduğunu da göstergesidir. Buna ek olarak romanda Karnau’a verilen bu talimatların 1945 sonrası faillerin aslında işledikleri suçun farkında olduklarını ve bu suçların hesaplarını dünyanın hiçbir mahkemesinde veremeyeceklerini

sembolize ettiği de söylenebilir. Fakat yazarın romanında altını çizdiği önemli bir nokta da sesin önemli anımsama nesnesi olarak tarihi gerçekleri olduğu gibi yansıtabilme özelliğidir. Dolayısıyla diğer romanlardan farklı olarak Beyer anımsama araçlarına sesi ekler.

“Bu iki dönemin arasında, dilsizlik dönemi vardı, sağırlık dönemi. Fotoğraf çekmek, evet, her zaman fotoğraf çektiler ama birbirlerine on iki yıl boyunca tiz perdeden haykırdıkları kendi seslerini dinleyemiyorlardı artık. Çünkü fotoğraflar gzelleştirilebilir, tertip edilebilir: Şimdi gülümseyin ve birbirinize sarılın. niformalar da savaş sonrası döküntülerle deđiŐtirilebilir. Bir madalya yok edilebilir, stdudağın üstündeki badem bıyık göz açıp kapayınca kadar tıraŐ edilebilir. İnsan gecedен sabaha bakışını deđiŐtirip yeni bir bakma alışkanlığı edinebilir: artık nefretle dolu ve savaŐçı bir edayla değil de bitkin ve dostça bakabilir. Ama insan sesiyle bunlar yapılamaz, Evet Evet Evet’i, Heil’ı ve Sieg Heil’ı, Evet Führer’imi, daha yılarca ınlattır ses” (Y, 182).

Bugünden bakıldığında Beyer’in Karnau’un söylemine yerleştirdiği yukarıdaki alıntı aslında savaş sonrası 45’den 80’lere kadar olan normalleŐme dönemindeki insanların da bir tutumunun göstergesidir. Diğer taraftan Beyer, milyonlarca insanın ölümüne neden olan Nazi ideolojisini akustik bir dünya yaratarak, fail konumundaki Karnau ve sekiz yaşındaki bir çocuğun bakış açısı ile İkinci Dünya Savaşı’nın son döneminin panoramasını gösterir okuyucuya ve o dönemde ötekileŐtirilerek öldürülen insanları eserinde kaleme alarak, onlara bir ses verir. Ben anlatıcı Karnau’un

propaganda konuşması için yapılan hazırlıklar sırasında iç monologları ile başlayan roman, Hitler rejimine itaat etmek için yetiştirilen Hitler gençlerini de tasvir etmektedir. Diğer taraftan propaganda konuşmasından önce gerçekleştirilecek olan gösteride “tekerlikli sandalyedekiler için rampalar hazırlanmalı” (Y, 8) cümlesi ise 3. Reich döneminde sadece savaş gazilerinin mağdur olarak kabul görüldüğünü fakat diğer sağır- dilsiz veya gözleri görmeyen bir kimseye yaşam hakkı tanınmadığının bilgisini verir ve okuyucuya ötenazi katliamlarını anımsatır.⁵⁸ Geçmişinde insanlar ve kadvralar üzerinde korkunç deneylere tanıklık eden Karnau’un ses konusundaki çalışmaları sırasındaki düşünceleri eserde şu şekilde verilmektedir:

”Mantıklı düşününce, insanı hayvandan ayıran şey konuşmaysa eğer, sesini biçimlendirilmiş tını dizilerini en karmaşık anlamları aktaracak şekilde kullanma yeteneğiye, sağır- dilsizler dar anlamda insan değildir çünkü sesleri yoktur. Buradan şu çıkar: Geçerli kanuna göre, değersiz hayat kategorisine girerler. Ve bu da şu dönemde artık kesin ölüm demektir (...)” (Y, 85).

Fakat eserde Helga, dünyaya gelen kardeşi Heide’nin sağır- dilsiz olma ihtimali üzerinde durduğunda Karnau ona daha farklı bir tepki verir. Helga’nın kardeşi için “bayağı bayağı sakat mı olurdu? Korkunç olurdu bu.” (Y, 47) cümlesi karşısında

⁵⁸ 1951 doğumlu Ulla Berkéwicz de Beyer gibi kendisinin tanık olmadığı bir çağı edebiyat aracılığıyla tekrar canlandırır. Beyer’in romanının birinci bölümünde propaganda konuşması için yapılan hazırlıklar sırasında gençlere verilen komutlar ve gençlerin bu emirlere itaati karşısında ana kahraman Karnau’un düşünceleri, Berkéwicz’in “Engel sind schwarz und weiss” (1992) romanını anımsatmaktadır. Berkéwicz romanında insanların psikolojisini yani düşünce dünyasını konu edinirken, Beyer biraz daha ileri giderek insan deneylerinin vahşetini aktarır okuyucuya (Garbe, 2002: 173).

Karnau ona bir yakını gibi cevap verir yani onun o anda farklı bir kimliğe büründüğü söylenebilir.

“Ama niye sakat diyorsun Helga, sakat çok ağır bir kelime. Şayet Heide sağır- dilsiz olsaydı ki kesinlikle değildir, yani sağır- dilsiz olduğunu biz sadece varsayalım; siz beş kardeşten öyle çok fazla da farklı olmayacaktı ki. Tabii ki farklılıklar olacaktı, Heide’nin işaret dilini öğrenmesi gerekirdi, anne babanızın da çünkü o zaman işaretler aracılığıyla konuşabilirdiniz” (Y, 47).

Romanda Karnau bir taraftan kurbanlarını sadece ses kaynağı görüp onlar üzerinde acımasız deneylerini gerçekleştirirken, diğer taraftan Goebbels’in çocukları ile ilgilenen bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da Nazi ideolojisinin ikiye bölünmüşlüğüne ortaya koymakta ve Timm’in “Yarı Gölge” eserinde bir yandan inanılmaz keman çalarak müzikle insanları büyüleyen diğer taraftan binlerce insanın ölümüne neden olan ve Varşova kasabı olarak adlandırılan tarihi bir figür SS subayı Reinhard Heydrich’i anımsatmaktadır. Genellikle diğer insanlara karşı mesafeli bir ilişkisi olan Karnau, çocuk seslerine karşı ayrı bir ilgi duyduğu için onlara karşı hassas davranmaya çalışır. Kendi içinde çelişkiler yaşayan Karnau figürünün birdenbire belleğinde yer edinen insanlara özgü sesleri duymaktan ziyade acıları duymaya başladığı söylenebilir. Bir anlamda Timm’in eserinde sorgulanan savaş sırasında “yıkımların ve ölen kurbanların normal yani insani gelmesi” (KÖ, 27) durumu Karnau figüründe normal sesleri değil, anormal sesleri duyması ve bu seslerin alışılacağı duruma gelmesi ile benzerlik göstermektedir. Ulrich Simon’un da belirttiği gibi (2003: 133) bu sesler kurbanların insan olmaktan çıkması, üzerlerinde yapılan deneyler

sonucunda hayvanlaştırılması anlamına da gelmektedir. Edebiyat eleştirmeni Magenau'ya göre (1995: 16) ise Beyer, Nasyonal Sosyalizmi insanlar üzerinde bilimsel deneyler yapan bir kurum olarak yorumlar ve aynı zamanda insanı bir madde düzeyine indirgeyen, salt biyolojik deney objesi olarak gördüğü düşünceyi eleştirir. Metinde Karnau figürünün insanlar üzerindeki deneylerini tasvir etmesi ile Alman faşizminin iktidar olarak benimsettiği ideolojisini yaymak için eylemlerindeki vahşete dikkat çekilir.

“Denek şahsın muamele esnasında kendi sesini hangi yoğunlukta algıladığını kılı kılına tespit ediyorlar. Şahıs birkaç seanstan sonra yorgunluktan çöktüğünde (...) cilalı zeminde parlak bir leke görülüyor: kan mı sidik mi? (...) ince tüylerin ortasında pembe deri bir yara gibi gözüküyor. (...) Deri açılıyor, (...) çıkan kan çeneden ve omuzlardan akıyor, tüylü deriye yapışıyor. Grileşecek yeri buldunuz mu nihayet? Kıştırmağ boğazın içine sürülüyor. Daha iyi aydınlatın, hiçbir şey görülüyor. Hava borusu el eriminde: Zayıf, yeksenak bir esinti cerrahın parmağına dolanıyor. Şimdi o dar aralıktan neşterle hançere kadar gidilecek” (Y, 127).

Romanda Karnau'un Alman Üniversitesi'nde sergilenen bir kafatası koleksiyonunu ziyaret etmek istemesi ile fizyolog Josef Gall'in 1777 yılındaki kafatası sergisine gönderme yapılır. “Gall'e göre her kafa bir beyin haritasıydı” (Y, 22) ve bu düşünce Karnau'nun kafatası biliminin kurucusu Josef'e hayranlık duyması için önemli bir neden idi. Gall'in kafatasından hareketle büyük beyine entellektüel düzeyde ulaşabileceği fikrine çağdaşları şüphe ile yaklaşmıştır. 1802'de kafatası bilimi

Almanya’da yasaklanır, fakat Gall’ın beynin yapısına ilişkin konumlandırma öğretisi bilime önemli katkıda bulunur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Strassburg’daki kafatası koleksiyonu oluşturan SS tıpçı August Hirt insan deneylerini bilimsel olarak savunuyordu (Simon, 2003: 134). Bu bağlamda yazar Beyer kendisini kafatası araştırmalarına adanmış bilim insanları ile İkinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan bilim adı altında yapılan katliamları yani tarihi gerçekleri sahneler. Edebiyat aracılığıyla insanlar üzerinde yapılan deneyleri aktarırken Beyer’in romanında İngiliz yazar Herbert George Wells’in (1866- 1946) “Dr. Moreau’nun Adası”⁵⁹ (Die Insel des Dr. Moreau- 1896) romanı ile bağlantı kurduğu söylenebilir. Karnau’un Dr. Moreau ile ilgili belleğinde yer edinenler romanda şu şekilde verilmektedir.

“Özellikle bir hikâye, bugüne kadar hafızama çakılıp kalmıştır:

Issız bir adada, hayvanla insan arasındaki basamaklarda kalmış yaratıklar arasında yaşayan bir hekimle ilgili olan...” (Y, 138).

“Yarasalar” adlı romandaki “Karnau” karakteri ile Wells’in “Dr. Moreau” karakteri arasında paralellikler olduğunu düşünen Simon’a göre (2003: 135) Wells’in bilimkurgu romanından kırk yıl sonra siyasi bir program haline gelerek akademik olarak dışlanmış değil, aksine resmi olarak görev yapan doktorlar tarafından yürütülen deneylerin gerçekleştirilmesinin konu edilmesi Beyer’in romanının Wells’in romanının

⁵⁹“Dr. Moreau’nun Adası” adlı bilimkurgu romanında meslektaşları tarafından dışlanmış, isimsiz bir adada çalışmalarını sürdüren Dr. Moreau’nun hikâyesi anlatılır. 1887 yılında Güney Pasifik’te bir gemi kazasından kurtulmayı başaran Edward Prendick, Doktor Montgomery tarafından adaya getirilir. Prendick, Dr. Moreau’nun sıradışı çalışmalarında yeni bir bilimsel yaklaşımı tesis etmek amacı ile bütün tabuları yıkarak, adada kurduğu düzen karşısında endişe duyar. Hayvanlar ile deneyler yapan, onları çiftleştirerek yeni türler yaratmak isteyen Dr. Moreau, insan ile maymun arasındaki tek farkın gırtlaktan ibaret olduğu görüşünü benimser ve ona göre insanın maymundan farklı olarak ince, farklı sesler çıkartması ki bunlar da düşünmeyi şekillendirir/geliştirir. Dr. Moreau, bu görüşünden yola çıkarak yaratıklarını konuşturmaya ve aralarında ilkel bir toplumsal düzen oluşturmaya çalışır.

devamı niteliğinde olduğunun ispatıdır. Fakat 3. Reich dönemine ilişkin kolektif ve kültürel bellekteki anımsama araçlarını kurmaca ile birleştiren Beyer'in bu romanı neden kaleme aldığına ilişkin iki farklı görüş var. Birincisi Frauke Janzen'in (2012:109) dile getirdiği gibi üçüncü kuşak yazarlar ait olduğu kimliğin geçmişini/tarihini bugünün bilgisi ile inşa etmek amacıyla geçmişi kurgular. İkincisi de Agazzi'nin (2005: 21) vurguladığı gibi geçmiş bu kuşağı bir gölge gibi takip etmektedir. Dolayısıyla romanda Hitler iktidarının benimsediği ideolojinin sonuçlarından biri olan ve kolektif bellekte yer edinen, daha önce söz konusu edilmeyen bilimsel çalışmalarda insanlar üzerinde yapılan deneylerin acımasızlığını Beyer konu ederek, tarihteki yapbozun parçalarını tamamlamaya çalışmaktadır.

“Ravensbrück Toplama Kampı'nın kadın sakinlerinin cesetlerinden aldığı kemik kıymıklarını SS Askeri Hastanesi'nde yatan hastalara aktarmaya çalıştığı kemik nakli çalışmasına, cerahatlenmeye, ölmüş et hücrelerinin üremesine ve sonunda ölümüne yol açmasına rağmen göz yumulduysa da ilerleyen savaş koşulları altında, bizim yaptığımız deneyleri daha fazla destekleyemeyecek durumdaydılar. (...) Bir Özel Birim artık hiçbir direniş mecali kalmamış denek şahısları yataklanenin bir köşesinde birbirinin üstüne yığıp üzerlerine alkol dökerek barakayla birlikte ateş vererek çalışmamıza nokta koyduğunda...” (Y, 157- 158).

Bilimsel çalışmalarında bilimin etik sınırları dışına çıkan doktorlardan yani var olan gerçek tarihi figürlerden⁶⁰ ilham alarak gerçeklere dayalı edebi bir figür yaratan Beyer, Nasyonal Sosyalizm dönemindeki kitle katliamlarını farklı bir bakış açısıyla ele alır. Karnau’u destekleyen yan figürler olarak, romanda dönemin zihniyetini yansıtan Doktor Stumpfegger ve Hellbrandt’ın insan deneyleri ile dönemin toplama kampı sistemi ile yok etme ideolojisi kurban- fail açısından açılabilirken, sağır- dilsizler üzerinde yapılan deneyler, ötenazi katliamları metinde fail durumundaki Karnau figürü ile anlatılır. Karnau figürünün II. Dünya Savaşı sırasında insanlığa karşı işlenen suçları çok iyi bildiği halde kendi konumunu görmezden gelmeyi veya kendisi hakkında susmayı tercih etmesi ile yazar 3. Reich döneminin fail konumunu resmi bellekteki örneklere dayandırarak kurguladığı söylenebilir.

“[H]epsi sağır-dilsiz olmayı isterdi, 1945 yazında bir mucize gibi birden dilleniveren sağır-dilsizler. Savaşın bitiminde hoparlörlü arabalar Almanya’nın teslim açıklamasını okuyarak değil de Stumpfegger’in hastalarının son kayıtlarını, o öfke

⁶⁰Nazi ideolojisine hizmet etmiş ve ölüm meleği olarak adlandırılan Joseph Mengele’nin yanı sıra, Herta Oberheuser, Friedrich Mauz, Hans Eisele, Eugen Fischer, Friedrich Wegener, Albert Widmann, Joachim Mrugowsky, Klaus Schilling, Hubertus Strughold, Enno Lolling ve Ludwig Stumpfegger gibi doktorlar da hasta bir ideolojinin emrine girmiş ve akıl almaz canice deneylerini insanlar üzerinde normal bir tedavi yöntemi gibi uygulamışlardır. (bkz. Mathias Schmidt, Dominik Gross, Jens Westemeier (Hrsg.), Die Ärzte der Nazi Führer. Karrieren und Netzwerke, LIT Verlag, Berlin, 2018)

nöbetlerini ve boğulan sesleri yayınlayarak geçselerdi Berlin caddelerinden, o zaman muzaffer birlikleri karşılamak üzere kimse çıkmayacaktı bodrumdan, o zaman ilk önce birbirlerinin gırtlaklarını koparacaktı insanlar” (Y, 183).

Beyer, 1945 yılında Almanya’nın yenilgisi ile failler için artık sona gelindiğini Karnau’nun bu alıntısı ile noktalamaktadır. Nazi dönemi cürümleri karşısında bireylerin “biz bilmiyorduk”, “biz suçlu değildik” gibi söylemleri aslında savaş bitmeden önce suçun meşruluğunu ortaya koyarken, savaşın bitmesi ile bu söylemler tam tersine bu kez suçun anormalliğini göstermektedir. Romandaki bir diğer anlatıcı olan sekiz yaşındaki Helga ve kardeşlerinin oynadığı oyunların ise dolaylı bir biçimde savaşa ve kurbanlarına işaret ettiği söylenebilir. Helga ve kardeşlerinin oyun dünyasında “arabayı tank yapma” (Y, 49) “işaretparmağı ile nişan alma” veya “yastıkların bomba olması” (Y, 56) gibi düşünceler eserde örtük bir biçimde II. Dünya Savaşı’nın çocuk dünyasına olan etkisini yansıtmaktadır. Ulrich Simon’a göre (2003: 129) ise romanda Helga ve kardeşlerinin oyun sahneleri ile 1940’da Polonya’daki kitle imhalarına yani Nasyonal Sosyalizmin yok etme politikasının Doğu Avrupa’da başlamasına gönderme yapılmaktadır. Elbette her ne kadar eserin dördüncü bölümünde II. Dünya Savaşı sırasında her şey normalmiş gibi oyun oynayan çocukların anlatılması tesadüf olamaz. Dolayısıyla Beyer’in eserinde, Helga figürü ve çocukların oyunları ile ilgili kısımlar aslında ideolojik olarak çocukların tanık oldukları ile nasıl biçimlendirildiklerini, üstüne bir de eğitimi aldıklarında nasıl yeni bir insan yaratıldığını gözler önüne sermektedir. Nitekim eserde Helga’nın adam öldürme oyunu oynarken kardeşlerini “doğru yapmak için çok dikkat etmek lazım, vurulunca doğru biçimde düşmek hiç öyle kolay değil (Y, 56) diyerek uyarması Alman toplumunun 1940- 1945 yılları arasındaki ideolojisinin bir kesitini kurmaca olarak tekrar sahnelemektedir.

“Operasyonculuk oynuyoruz, düzenli içtima değil, ani operasyon. Nasıl olduğunu bir keresinde şehirde görmüştük. Hilde bana bakarak, emirleri biz ikimiz veriyoruz, siz küçükler itaat edeceksiniz, diyor. Banyodan dış fırçalarını alıyorlar, göstermeleri emrediliyor: uygun durumda olup olmadıklarını denetliyoruz. Küçükler sonra dizlerinin üstüne çöküyorlar, öyle gerekiyor, dış fırçalarıyla oyun odasını tertemiz silmeliler. Biz gözetimciler itip kakıyoruz onları, hatta biraz tekme de atabiliriz. Küçükler yer silerken yüzümüze bakamazlar, gözlerini önlerine indirmeliler, birbirlerine de bakamazlar, herkes bakışlarını halının kendisine ayrılan parçasına dikmeli. Biz büyükler bacaklarımızı açmış başlarında dikiliyoruz, yumruk yaptığımız ellerimiz kalçalarımızda: Haydi, silin fırçalarınızla, çabuk, haydi, hop. Ama bir halıyı silmek asfaltı silmekten çok daha zor. Yerdeki ipliklerin takıldığı fırçalar topak topak oluyor. Hilde ayağını Helmut’un sırtına dayıyor: Haydi artık, daha hızlı, daha temiz. Suratımız kızarıncaya kadar bağırıyoruz (...) yavaş yavaş kardeşlerimize sahiden öfke duymaya başlıyoruz” (Y, 115- 116).

Romanın dördüncü bölümünde geçen Goebbels’in çocuklarının oynadığı oyunlar dolayımında Beyer’in Nasyonal Sosyalizmin Alman toplumunda çocuklar nezdinde nasıl yeni vatandaşlar yarattığı ve iktidar olduklarını göstermeye çalıştığı söylenebilir. Bu bağlamda romanda ses teknisyeni Karnau ve Goebbels’in kızı Helga’nın bireysel yaşantılar yoluyla faşist ideolojinin davranışları dolayımında kültürel bellekte var olan araçları kurgulanır. Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, Beyer Gobbels’in

çocuklarının oynadıkları oyunu romanına yerleştirerek, “Almanya’nın Avusturya’yı 1938 yılında ilhak etmesinden sonra Mart 1938’de Viyanalı SA adamlarının Yahudileri evlerinden çıkarıp yolları, kaldırımları çıplak elleri ve diş fırçaları ile nasıl temizlemeye zorladıklarını” (Lind, 2011: 49) tekrar belleklere çağırır, tarihteki fotoğrafların öyküsünü yeniden yazar. Arka planda ise romanda geçen “ani operasyon” (Y, 115) ifadesi Nasyonal Sosyalizm propaganda bakanı Goebbels tarafından organize edilen 9 Kasım 1938 yılında “Kristal Gece” (Reichskristallnacht) olarak tarihe geçen olayları yani Yahudileri hedef olan pogramları da açığa çıkartmaktadır (Lind, 2011: 51). Romanda tarihi bir figür olarak Goebbels hem bir propaganda bakanı hem de bir baba olarak açılır. Romanda sadece soyadı ile anılan Goebbels’in çocukları ile ilişkisine bakıldığında “ilgili” bir babaya dönüştüğünü görüyoruz. Örneğin eserin üçüncü bölümünde eşi Magda’nın karşı çıkmasına rağmen, baba Goebbels iki kızı Helga ve Hilde’yi Berlin’de bir gece yeni spor arabası ile bir tura çıkarır. Fakat Goebbels’in arabayı kullanırken kızlarına örümcek ağını göstererek “Bakalım örümcek ağını rüzgârımızla düşürecek kadar süratli gidebiliyor muyuz?” (Y, 87) diye söylemesi onun içindeki gerçek kimliğini, şiddete olan yönelimini ortaya çıkarıyor diyebiliriz. Romanda örümcek ağı ile ilgili bölüm “örümceklerin Yahudilere benzetildiği ve onların tıpkı bu böcek türü gibi Alman ırkına nüfuz ettiği için aşağılanarak, çoğunlukla öldürüldüklerinin” (Bein, 1965: 138)⁶¹ bilgisini verir. Dolayısıyla Beyer bir yazar olarak kendi metaforlarını değil, edebiyatta var olan metafor, motif ve sembolleri kullanır. Hitler iktidarının ırkçı politikalarının bir göstergesi olan Yahudiler ile ilgili bu benzetmenin Goebbels tarafından dile getirilmesi aynı zamanda Yahudi düşmanlığı ve

⁶¹Bein “Der judische Parasit. Bemerkungen zur Semantik der Judenfrage” (1965: 138) adlı çalışmasında Yahudilerin örümceğe benzetildiği bilgisinin hangi kaynaklarda geçtiğinin bilgisini verir. Hitler’in “Mein Kampf” (1925) adlı eserinde Yahudiler için şöyle der: Örümcek yavaş yavaş insanların gözeneklerinden kan emmeye başladı. Dietrich Stürmer ise 1920 yılında [gazeteci] Maximilian Harden ile ilgili bir çalışmada şöyle der: Harden bir pençeyle yok eden bir aslanın ruhuna sahip değil, aksine her yerde sürünen, kurbanlarını bekleyen bir örümcektir. Walter Frank ise “Höre Israel” (1942) adlı eserinde yine Harden için şunları söyler: “Harden, tıpkı leşten beslenen solucan gibi kendi dünyasıdır.”

linç kampanyasının aşamalarından biri olan “Berlin Yahudilerinin tehcirini”⁶² de anımsatmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’daki katliamların sorumlusu olmasının yanı sıra, “20 Nisan 1941’de Sırbistan’daki kitlesel katliamları alkışlayan, Yunanistan’daki açlık ölümlerini ve imha girişimlerini sevinçle karşılayan Goebbels ile kendi çocuklarına şarkı söyleyen baba Goebbels’in” (Simon, 2003: 131) tarihi bir figür olarak romanda yer almasının en önemli nedenlerinden biri Hitler döneminde önemli bir konuma sahip olmasıdır. Ayrıca günümüzde de propaganda konuşmaları üzerine araştırmalar yapıldığında Goebbels ilk akla gelen tarihi figürlerden biridir. Buna ek olarak Goebbels’in çocuklarının kim tarafından zehirlenip öldürüldüğü ile ilgili farklı anlatıların olması da Goebbels’in romanda konu edilmesinin başka bir nedeni olabilir. Beyer tarihi olguların yanı sıra kültürel belleğin önemli bir anı nesnesi olan Goebbels’in günlüğüne de başvurarak romanını kurgular. 1 Nisan 1945 tarihinde günlüğüne “Propagandamızı ve haberciliğimizi siyasal olarak özellikle aşırılaştırmayı amaçlıyoruz. En sert ve ağır dil en iyi dildir” diye not düşen Goebbels’in 18 Şubat 1943 tarihinde Berlin’deki Spor Sarayındaki konuşması⁶³ (Sportpalastrede) “Yarasalar” romanının beşinci bölümünde yer alır. Beyer romanında kolektif belleklerde yer edinen Goebbels’in halka “Ölümüne savaş istiyor musunuz?” (Wollt ihr den totalen Krieg) diye

⁶²1941 yılında 60.000’den fazla Yahudi Berlin’de yaşıyordu. 18 Ekim 1941’de Hitler’in emri ile yaklaşık 35.000 Berlin’li Yahudi sınır dışı edildi ve öldürüldü. Yaklaşık 15.000 Berlin’li Yahudi ise hemen öldürülmeyle, Theresienstadt’a gönderildi. Bazı Yahudiler ise sınır dışı edilme korkusundan yaşamına son verdi. 24 Ekim 1941’de ise Propaganda Bakanı ve Berlin Bölge Sorumlusu Joseph Goebbels de Berlin şehrinin Yahudilerden arındırılması konusunun yılsonuna kadar gerçekleştirileceğini umduğunu dile getirir. Ona göre Berlin, Viyana ve Prag Yahudilerden temizlenmesi gereken ilk şehirlerdendir. 1945 yılına gelindiğinde Berlin’de 7.000 Yahudi hayatta kalabilmişti. (bkz. Birthe Kundrus und Beate Meyer, Die Deportation der Juden aus Deutschland: Pläne - Praxis - Reaktionen 1938-1945, Wallstein Verlag, Göttingen, 2004)

⁶³1943 yılında Stalingrad yenilgisi nedeniyle Almanya için zor bir dönem başlar. Fakat Stalinrad yenilgisinin kahramanca bir direnişin sembolü olduğuna ikna etmek için 18 Şubat 1943 yılında Propaganda Bakanı Goebbels Berlin’de Spor Sarayında yaklaşık 15.000 Nazi taraftarına bir miting vererek, taraftarlarını coşturur. Konuşması sırasında “Ölümüne savaş istiyor musunuz? sorusuna onu dinleyenler Hitler selamı vererek hep bir ağızdan evet diye bağırırlar. Goebbels tekrar sorar, “gerekirse savaşı bugün hayal edebileceğimizden daha fazla ve radikal mi istiyorsunuz? Bu sorunun üzerine cevap yine evet olur ve bu şekilde ulus üzerine on tane soru sorar. (www.youtube.com, 01.10.2018)

seslendiği konuşmasını öldürüldüğünde on iki yaşında olan Helga'nın saf, çocuksu bakış açısından sorgular.

“Baba konuşuyor. O kadar insanın önünde. Ne kadar da dip dibe duruyorlar, öne arkaya dönemezler, kollarını oynatamazlar... İlk defa biz de izleyebiliyoruz, biz de dinleyebiliyoruz. Hava nasıl da kokuyor o kadar çok insandan. (...) Milyonlarca insanın şu an onu dinlediğinden söz ediyor... Şimdi herkes bize bağlanmış durumda. Hatta belki ölüler bile onu dinliyor, haftalar önce son raporlarını tellemiş olan son Stalingrad muharıpleri bile. İnsanlar bravo diye bağırıyor, Heil diye haykırıyor, müthiş bir gürültüyle alkışlıyorlar. (...) Baba diyor ki: Ancak topyekûn olan, kâfi derecede mutlaktır artık” (Y, 124- 126).

Babasının kürsüdeki konuşmasını takip eden bir çocuğun neler hissettiği/algıladığı ve babasını dinleyen yetişkinlerin büyülenmiş gibi bağırarak “Heil Hitler” selamını vermelerinin eserde anlatılması hem dönemin propaganda dilinin işlevini hem de Alman toplumunun nasıl taraftar yapıldığını özetlemesinin yanı sıra çocuklar üzerindeki bu ağır dram gibi konuşmanın etkisini de verir. Dilbilimci Ehlich “Sprache im Faschismus” (1995: 20- 21) adlı çalışmasında faşizmin en etkili aracının günlük hayatın da bir nesnesi olan iletişim araçları olduğunu ve bu araçlarla kitlelerin iktidarın gücüne inanmasının sağlandığını belirtir. Nitekim bu gösterişli toplantılar karşısında kitleler sessiz kalamaz ve kolektif bir şekilde sözlü katılım ile iktidarın taraftarı olurlar. Garbe'ye göre (2002: 175) Berkéwicz'in “Engel sind schwarz und weiss” (1992), Ludwig Harig'in (1927- 2018) romanları ile Beyer'in “Yarasalar” romanının ortak yönü, dilin faşist ideolojide iktidarın gücünü korumak için kullandığı

bir araç olduğu ve elli yıl sonra bile dilin bu işlevinden arınmadığı gerçektir. Yarasalar romanının beşinci bölümünde Helga'nın babasının Spor Sarayındaki konuşması sırasındaki iç monologları ile Karnau'nun insanlar üzerindeki deneyleri ile ilgili monologları Nazi iktidarı dönemindeki dilin işlevinin çarpıcı zıtlığını göstermektedir. Eserin beşinci bölümünde Gobbels'in tarihi konuşması ile Karnau'nun insan deneylerini anlatması eş zamanlı verildikten sonra, “yarasalar” leitmotifi aracılığıyla Nasyonal Sosyalizm döneminin yarattığı korku ve yenilgi açılanır. Garbe'nin (2002: 172) de belirttiğı gibi, güç sahibi bağrışların ve gürültünün dünyasını ifade eden gündüzden korkan Karnau, çocukluğundan itibaren bir sigara paketinde gördüğü yarasaları gecenin⁶⁴ koruyucu bir sembolü olarak görür. Bu nedenle Karnau, Goebbels'in çocuklarına yarasalardan bahsederek, onları korunaklı mekân olan gecenin büyüğü etkisine sokmak istese de 1945 Almanya'sında yani Hitler'in sığınağında bu mümkün olmaz. Savaşın sonunda milyonlarca kişinin arasında hayatını kaybeden çocuklar gibi Helga ve kardeşlerinin de anne ve babalarının isteğı ile zehirlenerek öldürölmesi ile ilgili tarihsel gerçeğı metne yerleştirerek Beyer, Alman faşizminin savaş çocukları mağdurlarına, aslında Almanya'nın geleceğinin nasıl yok edildiğine, yaşayanların zihinsel olarak nasıl yara aldıklarına işaret eder.

“7 Mayıs 1945'te Doktor Kunz⁶⁵ diye birisinin ifadesi alınmış.

(...) Altı çocuğun annesi, ondan daha Cuma günü, 27 Nisan'da,

⁶⁴Garbe'ye göre (2002: 175- 176) Beyer'in romanında sık sık gece motifini kullanması Rainer Maria Rilke'nin (1827- 1926) şiirlerini anımsatmaktadır. Özellikle romanın yedinci bölümünde Rilke'ye bir gönderme var. Karnau rüyasında insan deneylerini görür ve bu insan deneylerini gramofonun iğnesinin kendi kafatasında meydana getirdiğı kaşıntı izlerine benzetir. Bu rüya ile Rilke'nin 1919 yılında yayımlanan “Ur- Geräusch” adlı yapıtına bir gönderme yapılır. Beyer eserinde “Ur- Geräusch” (Y, 180) kavramını direk kullanır ve gece motifi ile ilişkilendirir.

⁶⁵Helmut Kunz (1910- 1976), Josep ve Magda Gobbels tarafından altı çocuğuna sinayür verilmeden önce anestezi uygulaması için görevlendirilen bir SS dış doktordur. Kunz'un verdiğı ilk ifadeye göre Gobbels'in çocuklarına siyanürü Magda Gobbels vermiştir. Fakat daha sonra bu ifadesini değıştirir ve

çocuklarının öldürülmesine yardımcı olmasını rica etmiş. (...)

Bir yirmi dakika kadar sonra Baba da görünmüş ve altı çocuğun uyutulmasına yardımcı olursa Kunz'a müteşekkiri olacaklarını bildirmiş. (...) Anne alçak sesle: Çocuklar, demiş, korkmayın, doktor şimdi size bir iğne yapacak, bütün çocuklara ve askerlere yapılan bir iğne. Bu sözlerden sonra Anne karanlıktaki odayı terk ediyor ve Kunz hiç duraklamadan iğne yapmaya girişiyor. (...) İğne yapma işlemi sekiz ila on dakika sürüyor. (...) altı çocuğun uyuması için bir on dakika daha bekliyorlar. (...) Annenin her çocuğun ağzına kırılmış birer siyanür ampülü koyması beş dakika alıyor. Evet, her şey burada bitiyor” (Y, 225).

Helga'nın perspektifi ile anlatılan propaganda konuşmaları, radyo konuşmaları ile Karnau'nun dünyası ve deneyleri iki ayrı anlatı eksenini birleştirerek tamamlamaktadır. Çocuk perspektifinden anlatılan saf, suçlu- suçsuz ayırt edemeyen bir figür olan Helga günlük hayatın aynası gibidir. Bu figürün karşıtı ise yaptıklarının bilincinde olan bir fail Karnau, negatif tarihin bir temsilcisi olarak işlev görür. Elbette “Yarasalar” romanının Joseph Goebbels'in savaşın yavaş yavaş kaybedilmeye başlandığı 20 Nisan 1941 tarihinde günlüğüne yazdığı not ile başlaması ve okuyucuya romanın sonunda bu çalışmanın Aşağı Saksonya Vakfı tarafından desteklendiğinin bilgisinin verilmesi ile eserin kurmaca olduğunun altı çizilir. Edebiyat aracılığıyla romanda Almanya'nın yakın tarihi ile hesaplaşılırken/yüzleşilirken metnin arka

siyanürü veren kişinin doktor Ludwig Stumpfegger olduğunu söyler ve bu isim Hitler'in emir subayı (1917- 2003) tarafından da doğrulanır. (Kaiser, 2018: 96)

planında Goebbels'in biyografisi özellikle siyasi hayatı, günlüğündeki notlar, resmi tarihe kaydedilen propaganda konuşmaları gibi kolektif ve kültürel bellekteki anımsama araçlarına başvurulur. Beyer eserini kaleme alırken biyografiden hareketle değil, torun kuşağının bir temsilcisi olarak hem kültürel hem de post belleğine yerleşen Alman kimliğinin bir parçası olan tarihi gerçekleri yazar özgürlüğü ile edebiyata konu yapar. Yazar bu tarihi olguların yanı sıra eserinin altıncı bölümünden itibaren Hitler döneminin artık sona erdiğine işaret eden tarihi bir bellek mekânı olan Hitler'in sığınağını "Führerbunker" kullanır. Yazınsal düzlemde yarattığı bu mekâna var olan sembolik anlamından ziyade, kendisi sembolik bir anlam yükler. Berlin'deki bu yer altı sığınağı 30 Nisan 1945 tarihinde Adolf Hitler ve eşi Eva Braun'un birlikte intihar ettikleri, 1 Mayıs 1945'de ise Goebbels ve eşinin altı çocuğunu zehirledikten sonra kendilerinin de zehir içip intihar ettikleri gerçek tarihi bir bellek mekânıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi A. Assmann'a (1999: 299) göre tarihsel olan gerçek bellek mekânlarına, zaman içinde sembolik olarak değişik anlamlar yüklenebilir ve taşıdıkları bu anlam veya sembol, varlıklarını sürdürülebilir kılmaktadır. Bu bağlamda kolektif bellekte somut bir yeri olan kanlı ve karanlık bir dönemin çöküşüne ve yok oluşuna işaret eden "Hitler'in sığınağı", aynı zamanda iktidarlığı süresince büyük katliam yapanların kendi yenilgisinde teslim olmayıp ölümü tercih ederek yakın tarihin sayfalarına gömülmeyi tercih etmesini sembolize etmektedir. Romanda bilim insanı maskesi altında insanlar üzerinde korkunç deneyler yapan Karnau aracılığıyla Hitler'in sığınağında artık sona gelindiği şu şekilde anlatır:

"[B]u karanlık bir koruma sağlamıyor; kesik kesik, tiz, yaralı seslerden de bombardımanın gümbürtüsünden de korumuyor. Yer üstünde patlayan bombalar, sığınak duvarlarını aşip en alt kata kadar erişiyor. Çok sürmez, sarsıntının yol açtığı çatlaklar

ortaya çıkacak bu duvarlarda, çökecekler ve altında kalıp öleceğiz, yıkıntılar altında un ufak olacağız. Moerau'nun uykudaki yarasalarının, bir an için körletici bir aydınlığa maruz kaldıktan sonra, bir bomba binanın tavanını delip parlak gün ışığı yarası odasına dalarak, korumasız hayvanların gece dünyasını nihai olarak yıktığında öldükleri, karanlıkta paramparça yattıkları gibi” (Y, 154- 155).

Agazzi'ye göre (2005: 160) geceleri yüksek frekanslı ses dalgaları ile anlaşıp yön tayin eden yarasalar ses hırsızları Karnau için örnek bir semboldür. Tıpkı yarasalar gibi Goebbels ailesi ve diğer SS üyeleri son saatlerini karanlık bir kafeste, Hitler'in sığınağında geçirir. 3. Reich döneminin sonunda hayatta kalmayı başarabilen Karnau'nun sığınakta yaşadıkları elbette Helga ve kardeşlerinin yaşadıklarından farklı anlatılır. Dolayısıyla günümüzde tam anlamıyla bir izi bile olmayan Nazi İmratörlüğü'nün sonuna işaret eden gerçek bir mekân olan “Führerbunker” ile Beyer'in romanında Helga ve Karnau karakterleri ile yeni bir “heterotopya” (Foucault, 2013) yarattığı söylenebilir. Daha önce de Foucault'un “heterotopiyasında” bahsedildiği gibi, yazar tarihte var olan bu mekânı edebiyat düzleminde kullanarak kendine okuyucuya öyküsünü anlatabileceği bir alan yaratmış ve böylece Nasyonal Sosyalizmin son dönemini anımsatmıştır okuyucusuna. Birinci anımsama kuşağı yazarı Walser “Bir Pınar Gibi” adlı eserinde Wasserburg'da bireysel ve kolektif bellektekiler ile bir heterotopya ortaya koyarken, “Yarasalar” romanında tarihi kişiler (Hitler, Goebbels ve ailesi) referans gösterilerek, kurmaca unsurlara eklemlenen tarihi belgeler ile Goebbels günlüğü ve radyo konuşmaları gibi anımsama nesneleri aracılığıyla Beyer kendi heterotopiyasını Hitler'in sığınağında kurgusal olarak tekrar hayata geçirmiştir.

III. SONUÇ

Genel Değerlendirme

Bu çalışmayı değerlendirdiğimizde özellikle 20. yüzyılda Fransız sosyolog Maurice Halbwachs'ın kolektif bellek üzerine yapmış olduğu çalışmalar dikkat çekmektedir. Yine aynı dönem kuramcılarında Alman sanat tarihçisi ve kültür bilimcisi Aby Warburg, Avrupa resim belleği konusundaki çalışmaları ve arşivi ile toplumsal belleğe vurgu yapmaktadır. 21. yüzyılda ise Fransız tarihçi Pierre Nora, bellek mekânı çalışmasıyla bellek konusunu ulusalcılık penceresinden araştırmaktadır. Bellek konusundaki diğer önemli bir kuram ise Almanya'da kültür ve edebiyat araştırmacıları Aleida ve Jan Assmann'ın bellek ve bellek içeriğinin kavranması ile ilgili yaptıkları araştırmalardır. Söz konusu bu araştırmacıların bellek çalışmalarında, özellikle toplumların neyi ve nasıl anımsayıp/unuttukları ele alınmaktadır. Alman Sosyolog Harald Welzer ise belleğin toplumsal etkileşimine ve geçmişin toplumsal bellekteki yansımalarına yönelik çalışmalarıyla öne çıkmaktadır.

Bu kültür araştırmacılarının bellek kavramı ve içeriği ile ilgili çalışmalarının ışığında belleğin zihnimizde anımsamak ve unutmak kavramlarıyla sıkı bir ilişki içerisinde olduğu ve bu ilişki nedeniyle de belleğin değişken yapısını kaydetmek, korumak, canlandırmak, anlamlandırmak ya da anlamını değiştirmek, bastırmak, istenmeyen kayıtları geçici de olsa silmek ya da kabul edilebilir kılmak gibi özelliklere sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Anımsamanın bir başı ve sonu olmadığı için, anılar aniden gelir, kalır veya yeniden kaybolur. Fakat anılar söze döküldüğünde yani

öykülendiğinde tıpkı tüm öykülerde olduğu gibi bir girişe, bir sona sahip olur. Bellek yaşanmışlıkları biriktirmeye, deneyimlerine bağlı olarak her şeyi yeniden yorumlama yeteneğine sahip olduğu için, yeniden öykülendirilen anılar bellekte en yeni kurgusuyla saklanır.

Tezin birinci bölümünde kültür araştırmacılarının bellek modelleri ışığında belleğin homojen bir yapıda olamayacağı, aksine anıları koruyan farklı söylemleri bir arada tutabilen ve sürekli kendini yenileyen bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak da bellek, mekâna, zamana ve toplumların içinde bulundukları duruma ve yaşanmışlıklarına göre değişebilir, belleğe yeni bilgiler eklenebileceği gibi bazı anılar unutulabilir, bazıları bilinçli bir şekilde silinebilir ya da sözlü olarak farklı bir şekilde yorumlanabilir. Dolayısıyla bu çalışmada belleğin bazı bilgileri depolayan, dönüştüren, bazılarını bastıran, bazılarını da silen bir aygıt gibi işlediği gösterilmiştir.

Diğer taraftan disiplinlerarası bir olgu olarak, bellek çalışmalarının sadece tarih ve edebiyat bilimi ile değil, aynı zamanda beşeri bilimler, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, sanat tarihi, din bilimi, medya bilimi ve eğitim bilimi gibi disiplinler ile de sıkı bir ilişki içerisinde olduğu görülmüştür. Sosyal bilimlerde bellek çalışmalarına artan ilginin nedenleri arasında II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada değişen sosyo- politik ve ekonomik dengeler, medyanın gücü ve yaşanan felaketlerle toplumların yüzleşme isteği ile postmodernist yaklaşımların temelinde yer alan “çoğulculuk” ilkesi, yani disiplinlerarası diyalogun etkilerinin de yer aldığı tespit edilmiştir.

Bellekteki verilerin özellikleriyle anımsama gerçekleştiği için, anımsama süreci ile şimdiki zaman ve geçmiş zaman arasında her zaman sıkı bir ilişki vardır ve bu ilişki bireylerin ve toplumların davranışlarını da etkilemektedir. Geçmiş bugünden

bakıldığında, belleğin oluşturulmasında geçmişin tekrar ele alınmasının ve yorumlanmasının belirleyici bir güce sahip olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda tarih ve bellek bağlantısı odak alındığında genel olarak “geçmiş anlama/ anımsama” veya “bastırma/ unutma” veya geçmişin bilinçli olarak silinmesi” girişimlerinin her ülkenin yaşadığı politik, sosyolojik, ekonomik ve kültürel bağlama göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Almanya’nın II. Dünya Savaşı sonrası anımsama politikası 1945-1949 arası ile 1950’li yıllar geçmiş bastırma ve unutma dönemi olarak, 1960- 1990 dönemi ise geçmişle yüzleşme/hesaplaşma dönemi ve 1990 sonrası da geçmiş muhafaza etme dönemi olarak sınıflandırılmıştır.

Özellikle Berlin Duvarı’nın Yıkılması (1989), iki Almanya’nın Birleşmesi (1990), Sovyet Rusya’nın Dağılması (1991), Soğuk Savaşın Bitmesi (1991), Demir Perde’nin Kalkması (1991) gibi siyasi ve toplumsal değişimler, Alman toplumunda anımsama kültürünün zeminini değiştirmiş ve artık bir yönüyle biçimlendirilmeye alışılmış olan tarihi olayların farklı yönleri ortaya çıkarılmaya ve belgeler yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Toplumda geçmişin anlamlandırılması ve kabul etme/yüzleşme gibi olgular suçlu ve kurban söylemine yeni perspektifler getirmiş ve postmodernitenin en önemli kavramları tarihe bakışı da yeniden biçimlendirmiştir. Özellikle 90’lı yıllardan sonra Berlin Duvarı’nın yıkılması ve iki Almanya’nın birleşmesi ile hızla küreselleşen dünyada edebiyat biliminde edebi metinler aracılığıyla toplumların geçmişini, kültürel değişimlerini sorgulayan romanların sayısında artış olduğu gözlemlenmiştir. Sınırların ortadan kalkması, insanların kültürel etkileşimine imkân vermiş ve bir anlamda sınırlar ortaya çıkmaya, geçmiş olaylar yeniden öykülendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla savaş ve savaş sonrası Almanya’ında işlenen suçların yükü bir anlamda gelecek kuşaklara miras bırakılmış ve edebiyat dünyasında da farklı kuşaklara ait yazarlar yakın tarihlerine ait olguları eserlerinde konu edinmişlerdir.

Anımsama kültürü kavramı toplumların kolektif ve kültürel bellekte yer edinen tarihi ve kültürel olgular ile hesaplaşmasıdır ve bu kavram özellikle Almanya'nın 1933-1945 yılları arasındaki yaşanmışlıklarına işaret etmektedir. Ayrıca negatif bellek ile özdeşleştirilen anımsama kültürü kavramı ile Yahudi soykırımı kurbanlarına yönelik kurumsallaşmış anmanın da Alman kimliğinin bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Anımsama kültürünün önemli bir aracı olan edebiyat, bu kimlik sorununu ortaya çıkarabilir ve geçmişi diğer kuşaklara aktarabilir. Kolektif ve iletişimsel bellekten yararlanan edebi metinler unutulmuş olayları/kişileri veya daha önce hiç bahsedilmeyenleri kurgular ve böylece eserler kültürel belleğe kazandırılır.

Bu bağlamda tezin ikinci bölümünde üç değişik kuşağın yazarları olan Martin Walser, Uwe Timm ve Marcel Beyer'in etkileri günümüze kadar uzanan II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası yaşananları eserlerinde nasıl yansıttıkları incelenmiştir. Bir kuşağın ortak kimliği, onun değerleri, normları ve tarih bilinci hakkında bilgi verir ve farklı kuşak yazarlar tarafından anlatılan tarihi olgular da bu değerler ile birlikte tarihi bilinç çerçevesinde biçimlenir.

20. yüzyılın çağdaş Alman edebiyatı yazarlarından 1927 doğumlu Martin Walser, 1933 seçimlerinde Hitler'in başa gelmesi, tek parti rejiminin benimsenmesi ve II. Dünya Savaşı ve sonrası gibi siyasi olaylara tanıklık etmiştir. Gerek edebiyat dünyasındaki yapıtlarıyla gerekse politikada geçmiş ve Yahudi soykırımı konusundaki tartışmaları ile Walser, Alman toplumunun kolektif ve kültürel belleğinde yer edinmiş bir yazardır. 1998 yılında yayımlanan "Bir Pınar Gibi" adlı eserinde Walser, Hitler'in iktidara nasıl geldiğini, II. Dünya Savaşı'nın nasıl başladığını ve sona erdiğini kendi kimliği açısından değerlendirerek anlatır. Romanında Yahudi soykırımını, fail durumundaki Almanları ve

onların kolektif suçunu doğrudan göstermemesi Walser'in eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Aslında Walser doğup büyüdüğü Wasserburg kasabasını okuyucuya yansıtarak, o dönemi anlatır ve yorumu da yine okuyucuya bırakır. Diğer taraftan yazar çocukluk anılarının masumiyetini korumak adına kendi belleğini Wasserburg kasabesindeki anıları çerçevesinde aktardığını da sürekli yineler. Walser naif perspektifini eserde korumak için yansıtmayı tercih eder ve bu nedenle eserinde eleştirel gözle geçmiş anlatan bir anlatıcı yoktur. Bellek mekânı olarak Wasserburg kasabasında Hitler döneminin izleri, II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve sona ermesi gibi tarihi olgular hem otobiyografik belleğin hem de aile belleğinin izlerini taşımaktadır. Birinci anımsama kuşağının temsilcisi olarak Walser, eserinin temelini çocukluk anıları üzerine kurar ve bunu yaparken Auschwitz'den bahsetmeyerek sadece 1933 yılından 1945 yılına kadarki süreci ana hatlarıyla okuyucuya aktarmıştır.

Orta kuşağın ve 68 döneminin yazarlarından Uwe Timm ise günlük hayatı etkileyen insanların geçmişlerini ve belleklerinde yer edinen hikâyeleri eserlerinde sahnelemektedir. Ayrıca yazarın romanlarında ağırlıklı olarak hep bir tarihsel çerçeve söz konusu olduğu için hem otobiyografik hem de kurmaca unsurlar göze çarpmaktadır. İkinci anımsama kuşağının bir temsilcisi olarak Timm, 1940 doğumludur ve sosyal yönü ile aile yapısı onu ait olduğu kuşağın yazarlarından farklı kılmaktadır. Çocukluk anılarında yazarın belleğinde yer edinen ağabeyi Karl-Heinz'ın cephede ölmesi ve 1943'de Hamburg'un bombalanması gibi olaylar eserlerinde otobiyografik belleğinin bir yansıması olarak görülmektedir. Timm "Kardeşimin Örneğinde" (2003) romanında aile geçmişindeki öyküyü belgelerle anlatarak II. Dünya Savaşı ve sonrasını yansıtmaktadır. Timm aile belleği ile iletişimsel belleğindeki eksiklikleri hem kurmaca hem de kolektif ve kültürel bellekteki anı figürleriyle tamamlamaya çalışır. Geleneksel otobiyografilerin aksine Timm eserinde kronolojik bir sıra gözetilmeksizin montaj

tekniki ile tarihi belgelere ve deneme üslubuyla kaleme aldığı olaylarla ilgili notlara yer verir. Fakat Timm aile belleğindeki anılarının eksikliğine rağmen, hem ailesinde hem de toplumda tabu olmuş II. Dünya Savaşı sırasındaki yaşanmışlıkları bu eseri ile anlatır. Timm eserinde Walser gibi anormali normal algılayan savaş kuşağını vurgular ve baba kuşağına ait kolektif suçu kendi aile örneğinde belgelerle açımlayarak, tarihi sorumluluğunu da yerine getirir.

Marcel Beyer ise üçüncü anımsama kuşağının temsilcisi olarak tarihi olaylar ve kişilerden yola çıkarak, kendi ülke tarihini eserlerinde ele almaktadır. 1965 doğumlu Beyer, Almanya'nın kalkınma dönemine tanıklık etmiş ve II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ile bir ilgisi olmamasına rağmen, kimliğinin bir parçası olan tarihi olguları eserlerinde estetize eden kuşağın temsilcisidir. Şiirlerinin yanı sıra Beyer'in Almanya'nın yakın tarihinde yaşanan felaketlerin bir daha tekrarlanmaması için romanlarını tarihi sorumluluk ve kimlik bilinci ile kaleme aldığı görülmektedir. “Yarasalar” romanında ses teknisyeni Karnau ile propaganda bakanı Goebbels'in sekiz yaşındaki kızı Helga'nın bakış açısından kurgulanan gerçekler Hitler döneminde benimsenen ideolojinin nasıl Almanya'yı felakete sürüklediğini, 1945 yılı ile bir dönemin nasıl sona erdiğini anlatmaktadır. Yazar Beyer 3. Reich dönemine ait bireysel deneyimlere ve anılara sahip olmadığı için eserinde kolektif ve kültürel bellekteki anı araçlarından yararlanır. Birinci anımsama kuşağı yazarı Walser “Bir Pınar Gibi” eserinde Wasserburg'da bireysel ve kolektif bellektekiler ile bir heterotopya ortaya koyarken, Beyer “Yarasalar” romanında Hitler, Goebbels ve ailesi gibi tarihi kişiler referans göstererek, kurmaca unsurlara eklemlenen tarihi belgeler ile kendi heterotopiyasını yaratır.

Sonuç olarak her  yazar da anımsama kültürü süreçleri açısından Alman edebiyatına önemli eserler kazandırmış ve Alman toplumunda negatif belleğin yerleşmesinden sonra Nazi dönemi, II. Dünya Savaşı ve Yahudi Soykırımı konularını ele almışlardır. Negatif kültürü reddetmeyen Walser, Timm ve Beyer tarihi sorumluluk bilinci ile entelektüel yazar kimlikleriyle II. Dünya Savaşı ncesi ve sonrasını eserlerine yansıtmışlardır.

Özet

Bellek çalışmaları özellikle son yirmi yılda kültür araştırmaları ve beyin araştırmaları alanında yoğun bir şekilde yürütülmektedir. Farklı disiplinler ile ortak bir çalışma haline gelen bellek konusunun sosyal bilimler alanında da araştırılmasının en önemli nedenleri arasında II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada değişen sosyo-politik ve ekonomik dengeler, medyanın gücü ve yaşanan felaketler ile toplumların yüzleşme/sorgulama isteği yatmaktadır.

Bu bağlamda Alman edebiyatında özellikle 1945 yılından sonra II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreç, politik durumlar ile Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra arda kalanlar anımsama edebiyatının ortaya çıkmasına neden olur. Kültürel belleğin önemli bir aracı olan anımsama edebiyatında farklı kuşaklara ait yazarların belleğinden geçmiş ile ilgili benzer ve farklı bakış açıları romanlara yansımaktadır.

Bu çalışmada II. Dünya Savaşı sonrası Alman Edebiyatında üç farklı anımsama kuşağının temsilcisi olan Martin Walser'in "Bir Pınar Gibi" (Ein springender Brunnen, 1998), Uwe Timm'in "Kardeşimin Örneğinde" (Am Beispiel meines Bruders, 2003) ve Marcel Beyer'in "Yarasalar" (Flughunde, 1995) eserlerinde bellek türleri ile ilgili kavramların otobiyografik, sosyo-politik ve kültürel anı kodları taşıdığı ortaya konmuştur.

Diğer taraftan anımsama edebiyatında önemli bir yere sahip olan söz konusu bu romanlarda farklı kuşak anılarını yansıtan anımsama araçları bağlamında geçmişle yüzleşme/hesaplaşma ve kimlik konuları da incelenmiştir.

Abstract

In the last two decades, memory studies have been conducted intensively in the field of cultural studies and brain research. Memory studies has become an international multidisciplinary field of research which has also gained popularity in the field of social sciences due to several reasons. The most important reasons for investigating the subject of memory include changing socio-political and socio-economic balances after World War II, power of the media and experience of disasters by societies.

In this context, in German literature, during the period after World War II especially after the year 1945, the political situation and the demolition of the Berlin Wall, led to the emergence of memorizing literature. Cultural memory is an important tool in the memorizing literature. Similar and different perspectives about the past of the writers of different generations are reflected in the novels.

Present study has revealed the autobiographical, socio- political and cultural memo codes of concepts related to the types of memory in novels Martin Walser's *A Gudhing Fountain* (*Ein Springender Brunnen*, 1998), Uwe Timm's *In My Brother's Shadow* (*Am Beispiel meines Bruders*, 2003) and Marcel Beyer 's *The Karnau Tapes* (*Flughunde*, 1995), that are considered, the representative of three different reminiscences in post-World War II German literature.

On the other hand these literature Works have an important place in memory literature and reflect different generations of memories. In the context of memory tools, the issues of reckoning and confrontation with the past are among the topics we have examined.

Kaynakça

Adam, Heribert, **Widersprüche der Befreiung: Wahrheit, Gerechtigkeit und Versöhnung in Südafrika.** In: Helmut König, Michael Kohlstruck, Andreas Wöll (Hrsg.). **Vergangenheitsbewältigung am Ende des 20. Jahrhunderts,** Wiesbaden, Springer Fachmedien Wiesbaden, 1998.

Agazzi, Elena, **Erinnerte und rekonstruierte Geschichte. Drei Generationen deutscher Schriftsteller und die Fragen der Vergangenheit,** Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.

Assmann, Jan, **Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität.** In: Jan Assmann, Tonio Hölscher (Hrsg.). **Kultur und Gedächtnis,** Frankfurt a.M., Suhrkamp Verlag, 1988.

Assmann, Aleida, **Was sind kulturelle Texte?** In: Andreas Polermann (Hrsg.). **Literaturkanon- Medienereignis- kultureller Text. Formen interkultureller Kommunikation und Übersetzung,** Berlin, Erich Schmidt Verlag, 1995.

Assmann, Aleida, **Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses,** München, Verlag C.H. Beck, 1999.

Assmann, Aleida; Frevert, Ute, **Geschichtsvergessenheit, Geschichtsversessenheit.**

Von Umgang mit deutschen Vergangenheit nach 1945, Stuttgart, Deutsche Verlags- Anstalt GmbH, 1999.

Assmann, Aleida, **Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik,** München, Verlag C.H. Beck, 2006.

Assmann, Aleida, **Geschichte im Gedächtnis. Von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung,** München, Verlag C.H. Beck, 2007.

Assmann, Aleida, **Die Vergangenheit begehbar machen. Vom Umgang mit Fakten und Fiktionen in der Erinnerungsliteratur.** In: **Die politische Meinung. Zeitschrift für Politik, Gesellschaft, Religion und Kultur,** Nr. 500/ 501, Juli/ August 2011.

Assmann, Jan, **Communicative and Culture Memory.** In: Astrid Erll, Nünning Ansgar, (Hrsg.). **Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook,** Berlin, Walter de Gruyter, 2008.

Assmann, Jan, **Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik,** (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 2015.

Aytaç, Gürsel, **Çağdaş Alman Edebiyatı,** Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983

Bein, Alexander, **Der jüdische Parasit. Bemerkungen zur Semantik der Judenfrage**,
In: Hans Rothfels, Theodor Eschenburg (Hrsg) **Vierteljahrshefte für
Zeitgeschichte**, 13. Jahrgang 1965, 2. Heft April, Stuttgart, Deutsche Verlag,
1965.

Berek, Mathias, **Kollektives Gedächtnis und die gesellschaftliche Konstruktion der
Wirklichkeit. Eine Theorie der Erinnerungskulturen**, Wiesbaden,
Harrassowitz Verlag, 2009.

Bernhardt, Rüdiger, Uwe Timm. **Am Beispiel meines Bruders**, Hollfeld, Königs
Erläuterungen und Materialien, Band 475, 2008.

Best, Otto F., **Handbuch literarischer Fachbegriffe**, Frankfurt am Main, Fischer
Taschenbuch Verlag, 1998.

Beyer, Marcel, **Kommentar. Holocaust: Sprechen**, In: Text +Kritik, "Literatur und
Holocaust", 1999.

Beyer, Marcel, **Yarasalar**, Çev. Tanıl Bora, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.

Beyer, Marcel, **Nonfiction**, Köln, Dumont Literatur und Kunst Verlag, 2003.

Blight, David W., **Bellek Patlaması: Neden ve Neden Şimdi?**, (Pascal Boyer, James V. Wertsch, **Zihinde ve Kültürde Bellek**, Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Braun, Michael, **Die Leerstellen der Geschichte**, In: Friedhelm Marx (Hrsg). **Erinnern, Vergessen und Erzählen: Beiträge zum Werk Uwe Timms**, Göttingen, Wallstein, 2007.

Braun, Michael, **Geschichte im Gedächtnis. Literatur als Erinnerungskultur**, In: **Die politische Meinung. Zeitschrift für Politik, Gesellschaft, Religion und Kultur**, Nr. 480, November 2009.

Braun, Michael, **Wem gehört die Geschichte? Tanja Dückers, Uwe Timm, Günter Grass und der Streit um die Erinnerung in der deutschen Gegenwartsliteratur**, In: Erhard H. Schütz, Wolfgang Hartwig (Hrsg.) **Keiner kommt davon. Zeitgeschichte in der Literatur nach 1945**, Göttingen, Vandenhoeck& Ruprecht, 2008.

Braun, Michael, **Wem gehört die Geschichte? Erinnerungskultur in Literatur und Film**, Münster, Aschendorff Verlag, 2013.

Brockett, Oscar G., **History of the Theatre 6th Edition**, USA, A Division of Simon& Schuster, 1991.

Brugger, Walter; Schöndorf, Harald, **Philosophisches Wörterbuch**, München, Verlag Karl Alber, 2010.

Boyer, Pascal; Wertsch, James V., **Zihinde ve Kültürde Bellek**, Çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Boyer, Pascal, “**Anılar Ne İşe Yarar? Hatırlamanın Biliş ve Kültürle İlgili İşlevleri**”, (Pascal Boyer, James V. Wertsch, **Zihinde ve Kültürde Bellek**, Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Böttiger, Helmut, **Die Gruppe 47. Als die deutsche Literatur Geschichte schrieb**, München, Deutsche Verlags- Anstalt, 2012.

Bude, Heinz, **Deutsche Karrieren. Lebenskonstruktionen sozialer Aufsteiger aus der Flakhelfer-Generation**, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1987

Bude, Heinz, **Die Achtundsechziger Generation im Familienroman der Bundesrepublik**. In: Helmut König, Wolfgang Kuhlmann und Klaus Schwabe (Hrsg.), **Vertuschte Vergangenheit. Der Fall Schwerte und die NS-Vergangenheit der deutschen Hochschule**, München, C.H. Beck, 1997.

Buruma, Ian, **Sıfır Yılı. 1945’in Tarihi**, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Carrier, Peter, **Pierre Noras Lieux de mémoire als Diagnose und Symptom des zeitgenössischen Erinnerungskultes**, In: Gerald Echterhoff, Martin Saar (Hrsg). **Kontexte und Kulturen des Erinnerns. Maurice Halbwachs und das Paradigma des kollektiven Gedächtnisses**, Konstanz, UVK Verlagsgesellschaft mbH, 2002.

Connerton, Paul, **Toplular Nasıl Anımsar?**, Çev.Alaeddin Şenel, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

Draaisma, Douwe, **Unutmanın Kitabı. Rüyalarımızı Neden Hemen Unuturuz, Anılarımız Neden Sürekli Değişir?**, Çev.Dilman Muradoğlu, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015.

Dreike, Beate M., **Was wäre denn die Gerechtigkeit? Zur Rechtskepsis in Bernhard Schlinks der Vorleser**, German Life and Letters, Volume 55 Issue 1, January 2002, (117- 129).

Doltaş, Dilek, **Postmodernizm ve Eleştirisi. Tartışmalar/ Uygulamalar**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2003.

Dönen, Gonca, **Uwe Timm'in Sıcak Yazın'nda Konu, Sembol ve Motif Yapısı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Durzak, Manfred, Ein Autor der mittleren Generation, In: Manfred Durzak, Hartmut Steinecke, Keith Bullivant (Hrsg.) **Die Archäologie der Wünsche**, Köln, Kiepenheuer & Witsch, 1995.

Ecevit, Yıldız, **Türk Romanında Postmodernist Açılımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Eigler, Friederike, **Gedächtnis und Geschichte in Generationen seit der Wende**, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2005.

Ehlich, Konrad, **Über den Faschismus reden- Analyse und Diskurs**. In Konrad Ehlich (Hrg.). **Sprache im Faschismus**, Frankfurt am Main, Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, 1995.

Erll, Astrid, **Mit Dickens spazieren gehen. Kollektives Gedächtnis und Fiktion**. In Gerald Echterhoff und Martin Saar (Hrg.). **Kontexte und Kulturen des Erinnerns. Maurice Halbwachs und das Paradigma des kollektiven Gedächtnisses**, Konstanz, UVK Verlagsgesellschaft mbH, 2002.

Erll, Astrid, **Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen**, Stuttgart/Weimar, Walter de Gruyter, 2005.

Erll, Astrid/Ansgar, Nünning, **Literatur und Erinnerungskultur**. In Günter Osterle, (Hrg.). **Erinnerung, Gedächtnis, Wissen. Studien zur**

kulturwissenschaftlichen Gedächtnis-forschung, Göttingen, Königshausen & Neumann, 2005.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2004.

Fetz, Gerald A., **Martin Walser**, J.B. Springer Verlag, 1997.

Fischer, Torben; Lorenz, Matthias N., **Lexikon der Vergangenheitsbewältigung in Deutschland. Debatten- und Diskursgeschichte des Nationalsozialismus nach 1945**, Bielefeld, Transcript Verlag, 2009.

Frei, Norbert, **1945 und Wir. Das Dritte Reich Bewusstsein der Deutschen**, München, Verlag C.H. Beck, 2005.

Frei, Norbert, **1968. Jugendrevolte und globaler Protest**, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 2008.

Foucault, Michel, **Die Heterotopien. Der utopische Körper: Zwei Radiovorträge**, Berlin, Suhrkamp Verlag, 2013.

Garbe, Joachim, **Deutsche Geschichte in deutschen Geschichten der neunziger Jahre**, Würzburg, Königshausen& Neumann, 2002.

Germer, Kerstin, **(Ent-) Mythologisierung deutscher Geschichte. Uwe Timms narrative Ästhetik**, Göttingen, V&R Unipress, 2012.

Gidion, Heidi, **Sohn- Sein, mehrfach. Vom Stoff zur Figur in den Romanen Ein springender Brunnen und Die Verteidigung der Kindheit**, In: Hrgs. Heinz Ludwig Arnold, **Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur**, Martin Walser, Richard Boorberg Verlag GmbH & Co, Heft 41/42 Juli 2000.

Greiner, Ulrich, **Der Geschichtensammler. Weshalb Uwe Timms Bücher die Kritik nicht wirklich benötigen**, In: Hrgs. Malchow, Helge, **Der schöne Überfluss. Texte zu Leben und Werk von Uwe Timm**, Köln, Kiepenheuer&Witsch, 2005.

Grütter, Heinrich Theodor, **Warum fasziniert die Vergangenheit? Perspektiven einer neuen Geschichtskultur**. In Klaus Füssmann, Heinrich Theodor Grütter, Jörn Rüsen (Hrg.). **Historische Faszination. Geschichtskultur heute**, Köln, Böhlau Verlag, 1994.

Gombrich, Ernst H., **Aby Warburg. Eine intellektuelle Biographie**, Hamburg, Philo & Philo Fine Arts, 2006.

Gudehus, Christian; Eichenberg, Ariane; Welzer, Harald, **Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch**, Stuttgart, Verlag J.B. Metzler, 2010.

Halbwachs, Maurice, **Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen**, Frankfurt, Suhrkamp Verlag, 1985.

Halbwachs, Maurice, **Das kollektive Gedächtnis**, Frankfurt, Fischer Taschenbuch Verlag, 1991.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, **Tinin Görüngübilimi**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 1986.

Herbert, Ulrich, **Geschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert**, München, Verlag C. H. Beck, 2014.

Hielscher, Martin, **Uwe Timm Lesebuch. Die Stimme beim Schreiben**, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 2005.

Hielscher, Martin, **Uwe Timm**, München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 2007.

Hirsch, Marianne, **The Generation of Postmemory. Writing and Visual Culture After The Holocaust**, New York, Columbia University Press, 2012.

Howe, Neil; Strauss, William, **The New Generation Gap**, The Atlantic Monthly, Volume 270/6, December 1992, 67-89.

Huyssen, Andreas, **Twilight memories. Marking Time in a Culture of Amnesia**, New York, Routledge, 1995.

Işıksalan, Nilay, **Postmodern Öğreti ve Bir Postmodern Roman Çözümlemesi: Kara Kitap/Orhan Pamuk**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.: 7-Sayı/No:2, 2007, 419-466.

Janzen, Frauke, **Erinnerungen der Dritten Generation – Vergangenheitsentwürfe in Julia Francks Die Mittagfrau (2007)**, Revista de Filología Alemana vol. 20, 2012, 103- 117.

Johnson, Christopher D., **Memory and Aby Warburg's Atlas of Images**, New York, Cornell University Press, 2012.

Kaiser, Stephanie, **Ludwig Stumpfegger. Eine Karriere im Nationalsozialismus**. In: Mathias Schmidt, Dominik Gross, Jens Westemeier (Hrsg.), **Die Ärzte der Nazi Führer. Karrieren und Netzwerke**, Berlin, LIT Verlag, 2018.

Kammler, Clemens, **Uwe Timm. Am Beispiel meines Bruders**, München, Oldenbourg Verlag, 2006.

Kellerhof, Sven Felix, **Mythos Führerbunker: Hitlers letzter Unterschlupf**, Berlin, Berlin Story Verlag, 2011.

Koselleck, Reinhart, **Formen und Traditionen des negativen Gedächtnisses**. In: Volkhard Knigge und Norbert Frei (Hrsg.) **Verbrechen erinnern: Die Auseinandersetzung mit Holocaust und Völkermord**, München, Verlag C.H. Beck, 2002.

Kim, Jong- Dae, **Beschreibung der Alltäglichkeit. Eine Studie zur existenzialistischen Schreibweise bei Martin Walser**, University of Oulu, 2005.

Kundrus, Birthe; Meyer, Beate, **Die Deportation der Juden aus Deutschland: Pläne - Praxis - Reaktionen 1938-1945**, Göttingen, Wallstein Verlag, 2004.

Kurlansky, Mark, **1968. Dünyayı Sarsan Yıl**, Çev. Zehra Savan, İstanbul, Everest Yayınları, 2008

Lenz, Siegfried, **Über das Gedächtnis: Reden und Aufsätze**, München, Deutscher TaschenbuchVerlag, 1996.

Lind, Christian, **Die Zerstörung der jüdischen Gemeinden Niederösterreichs 1938–1945**, In: Heinz Arnberger, Claudia Kuretsidis-Haider (Hrsg.), **Gedenken und Mahnen in Niederösterreich. Erinnerungszeichen zu Widerstand, Verfolgung, Exil und Befreiung**, Wien, Mandelbaum Verlag, 2011.

Lorenz, Matthias N., **Auschwitz drängt uns auf einen Fleck. Judendarstellung und Auschwitzdiskurs bei Martin Walser**, Stuttgart, Verlag J.B. Metzler, 2005.

Lucy, Niall, **Postmodern Edebiyat Kuramı**, Çev. Aslıhan Aksoy, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003

Magenau, Jörg, **Martin Walser: Eine Biographie**, Reinbeck bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 2005.

Malchow, Helge, **Der schöne Überfluss. Texte zu Leben und Werk von Uwe Timm**, Köln, Kiepenheuer&Witsch, 2005.

Mannheim, Karl, **Das Problem der Generationen**, Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie 7, 1928, s. 157-185, 309-330.

Nicklas, Simone Christina, **Erinnern führt ins Innere: Erinnerung und Identität bei Uwe Timm**, Marburg, Tectum Verlag, 2015.

Nietzsche, Friedrich, **Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası. Zamana Aykırı Bakışlar-2**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Neuhaus, Stefan, **Der Autor als Mythos. Martin Walsers Literarische Produktion seit den 1980er Jahren und ihre Mythologisierung durch die Literaturkritik**, In: Edgar, Platen, Martin Todtenhaupt (Hrsg). **Mythisierungen, Entmythisierungen, Remythisierungen. Zur Darstellung von Zeitgeschichte**

in deutschsprachiger Gegenwartsliteratur (IV), München, Iudicium Verlag, 2007.

Neumann, Birgit, **Erinnerung- Identität-Narration**, Berlin, Walter de Gruyter, 2005.

Nora, Pierre, **Das Abenteuer der Lieux de mémoire**. In: Etienne, François (Hrsg.): Nation und Emotion: Deutschland und Frankreich im Vergleich 19. und 20. Jahrhundert, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1995.

Nora, Pierre, **Zwischen Geschichte und Gedächtnis**, Berlin, Fischer Taschenbuch, 1998.

Nora, Pierre, **Hafıza Mekanları**, Çev.: M. Emin Özcan, Ankara, Dost Kitabevi, 2006.

Novák, Jakub, **Martin Walsers doppelte Buchführung. Die Konstruktion und die Dekonstruktion der nationalen Identität in seinem Spätwerk**, Universität Konstanz, 2002.

Onaran, Sevil, “Anımsama Edebiyatı ve Uwe Timm’in Kardeşimin Örneğinde (Am Beispiel meines Bruders) ‘Geçmişin’ Yeniden Kurgulanışı” (Am Beispiel meines Bruders) (Prof. Dr. Hüseyin Salihoğlu) **Alman Dili ve Edebiyatı ve Kültür Üzerine Araştırmalar**, Ankara, Barış Yayınları, 2011

Onaran, Sevil; Kışmır, Gonca, **“Berlin’de Bir Mezar ve Gaipen Gelen Sesler: Uwe Timm’in Yarı Gölge Romanında Bellek Mekânının Edebi Kurgulanışı”**, Batı Edebiyatında Bellek, Sivas, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2018.

Ostrowicz, Philipp Alexander, **Die Poetik des Möglichen. Das Verhältnis von “historischer Realität” und “literarischer Wirklichkeit” in Marcel Beyers Roman “Flughunde**, Stuttgart, ibidem Verlag, 2005.

Öhlschläger, Claudia, **Körper**, In: Christian Gudehus, Ariane Eichenberg, Harald Welzer (Hrsg). **Gedächtnis und Erinnerung. Ein Interdisziplinäres Handbuch**. Stuttgart, Verlag J.B.Metzler, 2010.

Passerini, Luisa, **Fascism in Popular Memory: The Cultural Experience of the Turin Working Class**, Cambridge University Press, 2009.

Pethes, Nicholas, **Kulturwissenschaftliche Gedächtnistheorien zur Einführung**, Hamburg, Junius Verlag, 2008.

Pethes, Nicolas/ Ruchatz, Jens, **Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Lexikon**, Hamburg, im Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 2001.

Pethes, Nicolas, **Vogelkunde, Menschenstudien**, Bochumer Literaturkritik (Hrsg. Dr. Jutta Person), 2011, Heft 3, s.6.

Pliske, Roman, **Flughunde. Ein Roman über Wissenschaft und Wahnsinn ohne Genie im “Dritten Reich”**, In: Marc- Boris Rode (Hrsg), **Auskünfte von und über Marcel Beyer**, Lehrstuhl für Neuere deutsche Literaturwissenschaft, Universität Bamberg, 2003.

Reich- Ranicki, Marcel, **Literatur der kleinen Schritte: Deutsche Schriftsteller heute**, München, R. Piper & Co. Verlag, 1967.

Reichel, Peter, **Vergangenheitsbewältigung in Deutschland. Die Auseinandersetzung mit der NS Diktatur in Politik und Justiz**, München, Verlag C.H.Beck, 2007.

Ricœur, Paul, **Zaman ve Anlatı: dört anlatılan (öykülenen zaman)**, Çev.: Umut Öksüzan, Atakan Altınörs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Rink, Christian, **Von Christian Kracht bis Günter Grass. Die Kritik am negativen Gedächtnis und der Wandel in der deutschen Erinnerungskultur**, Universitas Wasaensis, 2012.

Rode Marc- Boris, **Auskünfte von und über Marcel Beyer**, Lehrstuhl für Neuere deutsche Literaturwissenschaft, Universität Bamberg, 2003.

Roeck, Bernd, **Der junge Aby Warburg**, Verlag C.H. Beck, München, 1997

Roediger III, Henry L.; Zaromb, Franklin M.; Butler, Andrew C., **Kolektif Belleğin Şekillendirilmesinde Tekrarlanan Hatırlamanın Rolü**, (Pascal Boyer, James V. Wertsch, James V., **Zihinde ve Kültürde Bellek**, Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Rose, Steven, **The Making of Memory**, New York, Vintage, 2003.

Sancar, Mithat, **Geçmişle Hesaplaşma. Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Semprún, Jorge, **Wunder und Geheimnisse des Alltags Laudatio auf Norbert Gstrein**, In: Günther Rüther (Hrsg.), **Verleihung des Literaturpreises der Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. an Norbert Gstrein**, Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Weimar, 2001.

Simon, Ulrich, **Assoziation und Authentizität. Warum Marcel Beyers Flughunde auch ein Holocaust- Roman ist**, In: Marc- Boris Rode (Hrsg), **Auskünfte von und über Marcel Beyer**, Lehrstuhl für Neuere deutsche Literaturwissenschaft, Universität Bamberg, 2003.

Schachter, Daniel L., **Wir sind Erinnerung. Gedächtnis und Persönlichkeit**, Reinbek Rowohlt Verlag, , 2001.

Schlant, Ernestine, **The Language of Silence. West German Literature and the Holocaust**, New York, Routledge, 1999.

Schlink, Bernhard, **Gedanken über das Schreiben. Heidelberger Poetivorlesungen**, Zürich, Diogenes Verlag AG, 2011.

Schlink, Bernhard, **Geçmişe İlişkin Suç ve Bugünkü Hukuk**, Çev. Reyda Ergün, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2012.

Schlink, Bernhard, **Okuyucu**, Çev. Cemal Ener, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2014.

Schmidt, Thomas E., **Erlauschte Vergangenheit. Über den literarischen Spurensucher Marcel Beyer**, In: Thomas Kraft (Hrsg.) (Aufgerissen) **Zur Literatur der 90er**, München, Piper Verlag, 2000.

Schmidt, Mathias; Gross, Dominik; Westemeier, Jens, **Die Ärzte der Nazi Führer. Karrieren und Netzwerke**, Berlin, LIT Verlag, 2018.

Schöll, Sandra, **Marcel Beyer und der Nouveau Roman. Die Übernahme der "Camera- Eye"- Technik Robbe- Grilletts in Flughunde im Dienste einer Urteilsfindung durch den Leser**, In: Marc- Boris Rode (Hrsg.), **Auskünfte von und über Marcel Beyer**, Lehrstuhl für Neuere deutsche Literaturwissenschaft, Universität Bamberg, 2003.

Shiner, Larry, **Sanatın İcadı. Bir K lt r Tarihi**,  ev.: İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.

Schütte, Wolfram, **Nachlese. Annotate: “Ein springender Brunnen” oder die Friedenspreis- Rede**, In: Hrsg. Heinz Ludwig Arnold, Text + Kritik. Zeitschrift für Literatur, Martin Walser, Richard Boorberg Verlag GmbH & Co, Heft 41/42 Juli 2000.

Sondergeld, Birgit, **Spanische Erinnerungskultur: Die Assmann’sche Theorie des kulturellen Gedächtnisses und der Bürgerkrieg 1936- 1939**, Heidelberg, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2010.

Sprung, Stefan, in Rhenischer Merkur vom 9. Juni 1995, Zit. nach: “Fachdienst Germanistik”, 8, 1995, aktaran; Garbe, Joachim, **Deutsche Geschichte in deutschen Geschichten der neunziger Jahre**, Würzburg, Königshausen&Neumann, 2002.

Timm, Uwe, **Erzählen und kein Ende**, Köln, Verlag Kiepenheuer & Witsch, 1993.

Timm, Uwe, **Kardeşimin Gölgesinde**,  ev.: Ay a Sabuncuo lu, İstanbul, Can Yayınları, 2011.

Toklu, M. Osman, **Friedrich Nietzsche ve   k ş**, Batı K lt r ve Edebiyatlarında Yüzyıl D n m , Ankara, Ankara  niversitesi Basımevi, 2017

Traine, Martin, **Historisches Gedächtnis und politische Strafe Der demokratische Umgang mit der autoritären Vergangenheit in Lateinamerika**, In: Siegmart Schmidt, Gert Pickel, Susanne Pickel (Hrsg). **Amnesie, Amnestie oder Aufarbeitung? Zum Umgang mit autoritären Vergangenheiten und Menschenrechtsverletzungen**, Wiesbaden VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.

Váňa, Pavel, **Vergangenheit als Gegenwart im deutschen Geschichtsdiskurs und in den ausgewählten Romanwerken Martin Walsers**, Masaryk University, 2006.

Waine, Anthony, **Martin Walser**, München, Verlag C.H.Beck, 1980.

Walser, Martin, **Heimkunde. Aufsätze und Reden**. Suhrkamp (es 269), Frankfurt am Main, 1968.

Walser, Martin, **Über Deutschland reden**, Suhrkamp Verlag, 1988

Walser, Martin, **Bir Pınar Gibi**, Çev. Yasemin Bayer, İstanbul, Can Yayınları, 2001.

Walser, Martin, **Über Rechtfertigung, eine Versuchung**, Hamburg, Rowohlt Verlag GmbH, 2012.

Walser, Martin, **Unser Auschwitz. Auseinandersetzung mit der deutschen Schuld**, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2015.

Walser Martin; Augstein Jakob, **Das Leben wortwörtlich: Ein Gespräch**, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 2017.

Walser, Martin, **Ewig aktuell: aus gegebenem Anlass**, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Auflage, 2017.

Walser, Martin, **Gesamtausgabe letzter Hand: Abhandlungen, Essays, Reden (1951-1979)**, Heribert Tenschert Bibermühle, 18. Cilt, 2017.

Warburg, Aby, **Ausgewählte Schriften und Würdigungen**, Baden, Verlag Valentin Koerner, 1979.

Warburg, Aby, **Bildersammlung zur Geschichte von Sternglaube und Sternkunde im Hamburger Planetarium**, München, Dölling und Galitz Verlag, 1993.

Warburg, Aby, **Die Erneuerung der heidnischen Antike. Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Geschichte der europäischen Renaissance**, Berlin, Berlin Akademi Verlag, 1998.

Warburg, Aby, **Der Bilderatlas Mnemosyne**, Berlin, Berlin Akademi Verlag, 2000.

Wilpert, Gero von, **Sachwörterbuch der Literatur**, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 1979.

Weigel, Sigrid, **Zur Dialektik von Geschlecht und Generation um 1800. Stifters Narrenburg als Schauplatz von Umbrüchen im genealogischen Denken**, In: Sigrid Weigel, Ohad Parnes, Ulrike Vedder und Stefan Willer (Hrsg.), **Generation. Zur Genealogie des Konzepts – Konzepte von Genealogie**, München, Wilhelm Fink Verlag, 2005.

Weninger, Robert, **Hohle Ausreden, oder: Wenn Dichters Wort zum Spott und Skandal wird. Eine Polemik rund um Heinrich Böll und Martin Walser**, In: Sabine Kyora, Axel Dunker, Dirk Sangmeister (Hrsg.). **Literatur ohne Kompromisse ein buch für jörg drews**, Bielefeld, Aisthesis Verlag, 2004.

Welzer, Harald; Moller, Sabine; Tschuggnall, Karoline, **Opa war kein Nazi. Nationalsozialismus und Holocaust im Familiengedächtnis**, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 2002.

Welzer, Harald, **Das kommunikative Gedächtnis. Eine Theorie der Erinnerung**, München, C.H.Beck Verlag, 2002.

Wertsch, James V., **Kolektif Bellek**, Pascal Boyer, James V. Wertsch (Ed.), **Zihinde ve Kültürde Bellek**, Çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Woller, Hans, **Geschichte Italiens im 20. Jahrhundert**, München, Verlag C. H. Beck, 2010.

Elektronik Kaynaklar

Bauer, Barbara Mahlmann, **Kindheit zwischen Opfern und Tätern. Über Autobiographien der Jahrgänge 1927/28 und Martin Walsers Roman „Ein springender Brunnen“ als Antwort auf jüdische Überlebensberichte**, Nr. 6 Juni 1999 (1. Jahrgang), <http://literaturkritik.de/id/215>, 15.11.2017'de erişildi.

Beyer, Marcel, www.swp.de,. https://www.swp.de/unterhaltung/kultur/marcel-beyer_-_der-autor-muss-nicht-alles-ausbreiten_-23185787.html, 02.02.2018'de erişildi.

Bartels, Gerrit, <https://www.tagesspiegel.de/kultur/uwe-timm-der-stoff-aus-dem-die-buecher-sind/1765346.html> 30.03.2010, 10.11.2018'de erişildi.

Bubis, Ignatz, <http://www.kaleidos.de/alltag/meinung/mahn05b.htm>, Gedenkrede zur Pogromnacht 9.November 1938, 11.11 2017'de erişildi.

Grass,Günter,<http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/autoren/guentergrass/guenter-grass-und-waffen-ss-kontroverse-um-eingestaendnis-13537648.html>,12.06.2017'de erişildi.

Günter Grass, F.A.Z., 12.08.2006, Nr. 186 / Seite 33, 25.12.2017'de erişildi.

Grass, Günter, <http://www.sueddeutsche.de/kultur/gedicht-zum-konflikt-zwischen-israel-und-iran-was-gesagt-werden-muss-1.1325809>, 15.12.2017'de erişildi.

Greiner, Ulrich, **Zum 70. Geburtstag: Warum Uwe Timm "Schwaan" mit zwei a schrieb**, <https://www.zeit.de/2010/13/Portraet-Uwe-Timm/seite-2>, 20.05.2017'de erişildi.

Goebbels, Josef, <https://www.youtube.com/watch?v=p0XLsGXp4RU>, 01.10.2018'de erişildi.

Hage, Volker, **Königssohn von Wasserburg, 27.07.1998**, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-7941455.html>, 28.11.2017'de erişildi.

Herholz, Gerd, **Martin Walsers Roman "Ein springender Brunnen" – wiedergelesen als Meisterwerk über eine Kindheit und Jugend im Faschismus**, 02.01.2015, (https://www.revierpassagen.de/28625/martin-walsers-roman-ein-springender-brunnen-wiedergelesen-als-meisterwerk-ueber-eine-kindheit-und-jugend-im-faschismus/20150102_2036), 28.11.2017'de erişildi.

Hoffmann, Michael, **Die Schule der Ambivalenz. Uwe Johnsons "Jahrestage" und das kollektive Gedächtnis der Deutschen**, In: Johnson- Jahrbuch, Band 10, http://www.uwe-johnson-gesellschaft.de/images/stories/pdf/johnson-jahrbuecher/jj10/JJ10_Aufsatz%20Hofmann.pdf, 06.11.2017'de erişildi.

Karasek, Helmut, **Schreien und Füstern**, 03.07.1995,
<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-9201442.html>, 01.02.2018'de erişildi.

Lothar, Struck, **Martin Walser: Ein springender Brunnen**,
<http://www.begleitschreiben.net/martin-walser-ein-springender-brunnen/>,
22.05.2005, 28.11.2016'da erişildi.

Schaschek, Sarah, www.zeit.de/2013/1/41/roman-uwe-timm-vogelweide,
10.10.2017'de erişildi.

Steinert, Hajo, **Ein Springender Brunnen**, 09.08.1998,
http://www.deutschlandfunk.de/ein-springender-brunnen.700.de.html?dram:article_id=81396) 06.11.2017'de erişildi.

Steinfeld, Thomas, **Der Wanderfotograf. Martin Walsers Ein Springender Brunnen**,
<http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/rezension-belletristik-der-wanderfotograf-162966.html>, 13.11.2017'de erişildi.

Sözlük, <http://www.duden.de/suchen/dudenonline/Ged%C3%A4chtnis>, 02.11.2015'te erişildi.

Takeda, Arata, **Bildung des Ichbewusstseins: Zu Martin Walsers Ein springender Brunnen**, Germanistische Mitteilungen 56/2002 (http://bgdv.be/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/gm56_takeda.pdf) 16.06.2017'de erişildi.

Walser, Martin, <https://www.goethe.de/de/kul/lit/20518063.html>, **im Video- Interview.**

13.05.2017’de erişildi.

Diğer Elektronik Kaynaklara İlişkin Web Site Adları veya URL Adresleri

http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/autoren/marcel-beyer-ueber-das-blindgeweinte-jahrhundert-14962092-p4.html?printPagedArticle=true#pageIndex_3 ,
03.05.2018’de erişildi.

<http://www.dieuniversitaet-online.at/beitraege/news/aleida-assmann-gedachtnis-und-vorurteil/66/neste/33.html>, 01.01. 2016’da erişildi.

<http://www.historyplace.com/speeches/schroeder.htm>, 01.11.2015’te erişildi.

<http://www.tagesspiegel.de/wissen/harald-welzer-das-gehirn-ist-ein-bio-kulturelles-organ/3745734.html>, 01.11.2016’da erişildi.

<https://www.uek.ch/de/index.htm>, 01.11.2016’da erişildi.

<http://www.welt.de/print-welt/article626633/Walser-Auschwitz-nicht-missbrauchen.html>, “Walser: Auschwitz nicht mißbrauchen. Schriftsteller warnt vor Instrumentalisierung des Holocaust - Kritik an Mahnmal-Debatte, 12.10.1998 tarihli. 15.06.2016’da erişildi.

<https://www.cicero.de/kultur/ein-walser-roman-moeglicherweise-i/46967>,

03.12.2017'de erişildi.

[http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-](http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2015/01/150127-Bundestag-Gedenken.html)

[Gauck/Reden/2015/01/150127-Bundestag-Gedenken.html](http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2015/01/150127-Bundestag-Gedenken.html), 23.10. 2016'da erişildi.

<http://www.fritz-bauer-institut.de/institut.html>, 28.10. 2016'da erişildi.

http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/BKM/2008-06-18-

[fortschreibung-gedenkstaettenkonzeption-barrierefrei.pdf?__blob=publicationFile](http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/BKM/2008-06-18-fortschreibung-gedenkstaettenkonzeption-barrierefrei.pdf?__blob=publicationFile), 31.10. 2016'da erişildi.

<http://www.mz-web.de/kultur/bernhard-schlink--ich-denke-einfach-gern--5627094>,

09.11.2016'da erişildi.

[http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Richard-von-](http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Richard-von-Weizsaecker/Reden/1985/05/19850508_Rede.html)

[Weizsaecker/Reden/1985/05/19850508_Rede.html](http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Richard-von-Weizsaecker/Reden/1985/05/19850508_Rede.html), 04.12.2016'da erişildi.

<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-15502682.html>, “Ich lebe in Geschichten”,

25.12.2016'da erişildi.

[http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/rezension-](http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/rezension-belletristik-die-schaffnerin-174607.html)

[belletristik-die-schaffnerin-174607.html](http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/rezension-belletristik-die-schaffnerin-174607.html), 18.10.2017'de erişildi.

<http://www.spiegel.de/spiegel/kulturspiegel/d-90243059.html>, 12.08.2017'de erişildi.

<http://www.ndr.de/kultur/buch/Martin-Walser-im-Gespraech,walser190.html>, (Leben bedeutet Schreiben) 11.05.2017'de erişildi.

<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-7941455.html>, **Königssohn von Wasserburg**, Volker Hage, 28.11.2017'de erişildi.

<https://www.abendblatt.de/kultur-live/article106869210/Marcel-Reich-Ranicki-urteilt-ueber-den-neuen-Roman-von-Martin-Walser.html>, (Marcel Reich-Ranicki urteilt über den neuen Roman von Martin Walser- 31.05.02), 02.12.2017'de erişildi.

<https://www.rundschau-online.de/interview-mit-martin-walser--diese-herzlichkeit-habe-ich-nicht-verdient--11075738>, **Interview mit Martin Walser** „Diese Herzlichkeit habe ich nicht verdient“ – Quelle: <https://www.rundschau-online.de/11075738> ©2017, *Martin Oehlen*, 02.12.2017'de erişildi.

<http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/medien/martin-walser-in-der-zdf-reihe-zeugen-des-jahrhunderts-14406985.html>, TV-Interview mit Martin Walser, Geschichte nicht beendet, von Hannah Bethke, 09.12.2016'da erişildi.

<http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-22776361.html>, Walser'in Reich'e Eleştirmen Ölümü Cevabı, 23.03.2017'de erişildi.

<http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/guenter-grass-im-interview-warum-ich-nach-sechzig-jahren-mein-schweigen-breche-1357691-p2.html>, **Warum ich nach sechzig Jahren mein Schweigen breche**, 22.02.2017'de erişildi.

http://www.deutschlandfunkkultur.de/uwe-timm-chronist-der-68er-benno-ohnesorg-war-sein-erster.970.de.html?dram:article_id=387376, 20.05.2018'de erişildi.

http://www.boersenblatt.net/artikeldeutsche_akademie_fuer_sprache_und_dichtung_.1174165.html, *Marcel Beyer erhält den Büchner-Preis 2016*. 29.06.2018'de erişildi.

https://www.zeit.de/1998/50/199850.assmann_.xml, **Niemand lebt im Augenblick**, 11.09.2018'de erişildi.

<https://www.br.de/themen/kultur/inhalt/literatur/bayerische-schriftsteller-timm100.html>, 03.12.2017'de erişildi.

http://www.deutschlandfunk.de/marcel-beyer-das-blindgeweinte-jahrhundert-von-der-kraft.700.de.html?dram:article_id=389056, 06.10.2018'de erişildi.

http://www.berlinerzimmer.de/eliteratur/marcel_beyer_interview.htm, 17.12.2017'de erişildi.

<https://www.deutscheakademie.de/en/awards/georg-buechner-preis>, 05.03.2018'de erişildi.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KU%C5%9EAK,

03.12.2017’de erişildi.

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/fransa-romanlardan-ozur-diledi-40263052>, 08.12.

2016’da erişildi.

[https://www.zdf.de/dokumentation/zeugen-des-jahrhunderts/langfassung-interview-](https://www.zdf.de/dokumentation/zeugen-des-jahrhunderts/langfassung-interview-martin-walser-102.html)

[martin-walser-102.html](https://www.zdf.de/dokumentation/zeugen-des-jahrhunderts/langfassung-interview-martin-walser-102.html), 06.07.2017’de erişildi.

<http://stellwerk-magazin.de/magazin/artikel/2015-11-04-interview-marcel-beyer>,
04.04.2018’de erişildi.

[http://www.fnp.de/nachrichten/kultur/Marcel-Beyer-Literatur-ist
Gegengift;art679,2286083](http://www.fnp.de/nachrichten/kultur/Marcel-Beyer-Literatur-ist-Gegengift;art679,2286083), 11.05.2018’de erişildi.

[https://www.swp.de/unterhaltung/kultur/marcel-beyer_-_der-autor-muss-nicht-alles-
ausbreiten_-23185787.html](https://www.swp.de/unterhaltung/kultur/marcel-beyer_-_der-autor-muss-nicht-alles-ausbreiten_-23185787.html), 10.09.2017’de erişildi.